

OSMANLI DEVLETİ'NDE RESMÎ EVRAK

VE PARA SAHTECİLİĞİ

(1840-1920)

Doktora Tezi

Metin ÇATALKAYA

Eskişehir 2025

OSMANLI DEVLETİ'NDE RESMÎ EVRAK VE PARA SAHTECİLİĞİ
(1840-1920)

Metin ÇATALKAYA

DOKTORA TEZİ

Yakınçağ Tarihi Doktora Programı

Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Eylül 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Metin ÇATALKAYA'nın "Osmanlı Devleti'nde Resmî Evrak ve Para Sahteciliği (1840-1920)" başlıklı tezi 7 Temmuz 2025 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 37. Maddesi uyarınca Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı'nda, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Mehmet Topal	
Üye : Prof. Dr. Ayla Efe	
Üye : Prof. Dr. Fuat Güllüoınar	
Üye : Prof. Dr. Oktay Berber	
Üye : Prof. Dr. Vedat Turğut	

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Nafız Öncü Can

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE RESMÎ EVRAK VE PARA SAHTECİLİĞİ

(1840-1920)

Metin ÇATALKAYA

Tarih Anabilim Dalı (Yakınçağ Tarihi)

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2025

Danışman: Prof. Dr. Mehmet TOPAL

Osmanlı Devleti'nde Resmî Evrak ve Para Sahteciliği (1840-1920) isimli bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde 1840-1920 yılları arasında resmî evrak ve para ile ilgili olarak yapılan sahtecilik fiillerini incelemiştir. Resmî evrak ve para sahteciliği fiilleri Osmanlı Devleti'nden önce yaşamış birçok devlette olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de suç olarak görülmüş ve farklı şekillerde cezalandırılmıştır. Klasik dönem Osmanlı kanunnâmeleri ve yasaknâmelerinde düzenlenmiş olan sahtecilik suçları ve bu suçlara verilen cezalar Tanzimat dönemiyle birlikte önemli değişikliklere uğrayarak hazırlanan yeni kanunlarda yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde resmî evrak ve para sahteciliği, farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Evrak sahteciliği suçu, belgelere resmiyet kazandıran tuğra, sahh ve mühür gibi araçların taklit edilmesi, yazıların tahrif edilmesi veya silinmesi suretiyle işlenmiştir. Para sahteciliği ise, paranın içindeki değerli madenlerin kırılması, değerli maden görüntüsü vermek amacıyla paranın yaldızlanması veya farklı bir maden kullanılarak para basılması gibi yöntemlerle yapılmıştır. Kâimenin 1840 yılında tedavüle girmesiyle birlikte kalpazanlar kâğıt parayı da taklit etmiştir. Tanzimat öncesinde resmî evrak ve para sahteciliği yapanlara idam, uzuv kesme, hapis, sürgün, kürek, müsadere gibi ağır cezalar verilirken Tanzimat sonrasında hapis, azil, teşhir, pranga, kürek, sürgün ve kalebendlik gibi cezalar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sahtecilik, Resmî Evrak Sahteciliği, Kalpazanlık, Kâime, Tanzimat Reformları, Cezai Yaptırımlar

ABSTRACT

FORGERY OF OFFICIAL DOCUMENTS AND CURRENCY IN THE OTTOMAN EMPIRE (1840-1920)

Metin ÇATALKAYA

Department of History (Near Age History)

Anadolu University, Institute of Postgraduate, July 2025

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet TOPAL

This study, titled Forgery of Official Documents and Currency in the Ottoman Empire (1840-1920), examines acts of forgery committed in relation to official documents and currency in the Ottoman Empire between the years 1840 and 1920. As in many states that preceded it, acts of forgery involving official documents and currency were regarded as criminal offenses in the Ottoman Empire and were punished in various forms. In the classical period, forgery crimes and their corresponding punishments were regulated in kanunnames and yasaknames, and with the advent of the Tanzimat era, these regulations underwent certain changes and were incorporated into the new modern legal codes.

In the Ottoman Empire, forgery of official documents and currency was carried out using various methods. Document forgery included the imitation of elements granting official authenticity, such as tuğras, sahhs, and seals, as well as the alteration or erasure of the text on documents. Counterfeiting of currency was achieved by clipping valuable metals from coins, gilding surfaces, or producing counterfeit coins using entirely different metals. With the introduction of kâime (paper money) into circulation, counterfeiting took on a new dimension, as counterfeiters began imitating banknotes. Prior to the Tanzimat reforms, individuals convicted of forging official documents or currency were subjected to severe punishments such as execution, amputation, imprisonment, exile, penal servitude, and confiscation of property. Following the Tanzimat era, the penalties shifted toward imprisonment, dismissal from office, public exposure, shackling, penal servitude, exile, and incarceration with hard labor.

Keywords: Ottoman Empire, Forgery, Official Document Forgery, Counterfeiting, Kâime, Tanzimat Reforms, Criminal Sanctions.

ÖNSÖZ

Resmî evrak ve para sahteciliği tarih boyunca birçok toplumda görülmüştür. Toplumsal barışa ve güven duygusuna zarar veren bir fiil olmasından dolayı devletler ve toplumlar sahtecilik vakalarını önlemeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti de meydana gelen sahtecilik vakalarını önlemeye, adaleti sağlamaya, devlet ve toplumun itibarını ve sosyal huzurunu korumaya çalışmıştır. Bu hususta Osmanlı Devleti'nde var olan önleme çalışmaları iki döneme ayrılabilir. Bu ayrım Tanzimat öncesi klasik dönem ve Tanzimat sonrası dönem şeklindedir. Çünkü Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde idari, siyasi, iktisadi, hukukî vb. bakımdan köklü değişimler yaşanmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasında birçok kurum ve kişiden destek alınmıştır. Öncelikle Prof. Dr. Mehmet TOPAL hocamın sabrı ve desteği olmasaydı bu çalışma yapılamazdı. Kendisine minnettarım. Ayrıca yıllardır desteğini hiç esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Ayla EFE'ye, Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR'a, Prof. Dr. Oktay BERBER'e ve jüride yer alarak beni onurlandıran Prof. Dr. Vedat TURĞUT'a şükranlarımı sunarım. Çalışmamla ilgili eksik ve kusurlar benimdir. İlave çalışmalarla eksiklerin giderileceğini umuyorum.

Yine kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sertaç Demir'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Meslektaşım ve değerli kardeşim Öğr. Görevlisi Onurcan Karadağ da teşekkür etmek gereken kişiler arasındadır. Doktora sürecinde karşılaştığım zorlukları aşmamda yardımcı olan Sevgili dostum ve kardeşim Gökhan Kalyoncuoğlu da özel bir teşekkürü hak ediyor. Bizim evimizde aynı anda üç doktora tezi yazıldı aslında. Birisi Eşim Nur Manolya'nın teziydi. Bu yolculukta yanımda olduğu için kendisini aşkla selamlıyorum. Tabi akademik yolculuk esnasında oğlumuz Bilgehan Miraç'ı (onu büyütmek de bir tez 😊) ihmal etmiş olabilirim. Kendisi çok kez – baba bu akşam işe gitmesen olur mu demek zorunda kaldı. Telafi etmeyi umuyorum. Bu süreçte çok zorlandığımız zamanlar oldu. Destek olan aile dostlarımız Enes-Filiz Depe ailesine ve Özellikle Filiz Hanım'a çok teşekkür etmem gerekir.

Ailemi, abilerim Muhammet'i, İsmet'i ve benim için her zaman güvenilecek bir liman olan ablam Leyla'yı da sevgi ve saygıyla anıyorum. Eminim çok fazla teşekkür etmem gereken insan var. Beni bugünlere getiren hocalarım çok teşekkürü hak ediyor. Unuttuklarım kusura bakmasın. Özetle bugüne kadar bana destek olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

05/09/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukukî sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

.....

Metin ÇATALKAYA

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken fikrî üretim aşamasında ChatGPT, Gemini, DALL-E vb. üretken yapay zekâ programlarından destek almadığımı beyan ederim. Çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
Metin ÇATALKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1
I. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
II. Çalışmanın Önemi	5
III. Çalışmanın Yöntemi.....	8
IV. Çalışmanın Kaynakları.....	9
V. Kavramsal Çerçeve ve Tarihçe.....	10
V.1. Sahtecilik ve Kalpazanlığın Tanımı	10
V. 2. Sahtecilik Algısı.....	14
V. 3. Osmanlılardan Önce Sahtecilik ve Sahtekârlık	18
BİRİNCİ BÖLÜM	28
1. RESMÎ EVRAK VE PARA SAHTECİLİĞİNİN OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ.....	28
1.1. Osmanlı Hukuk Sisteminin Ana Hatları	28
1.1.1 Tanzimat Öncesi Dönem	28
1.1.2. Kanûnnâmelerin Osmanlı Hukuk Sistemindeki Yeri	34
1.1.2.1. Osmanlı Kanûnnâmelerinde Sahteciliğe Dair Hükümler.....	36

1.2. Tanzimat Dönemi.....	39
1.2.1.Tanzimat Dönemini Hazırlayan Süreç	39
1.2.2. Tanzimat Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler	46
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
2. 1840 ÖNCESİ PARA SAHTECİLİĞİ	54
2.1. 1840 Öncesi Para Düzeni ve Sahteciliği	54
2. 2. Para Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler	63
2. 3. Para Sahteciliği Suçunu İşleyenlere Verilen Cezalar	70
2.3.1. Ölüm Cezası.....	75
2.3.2. Uzun Kesme Cezası.....	79
2.3.3. Hapis Cezası	80
2.3.4. Kürek Cezası	81
2.3.5. Sürgün Cezası.....	82
2.3.6. Müsadere	83
2.3.7. Kalebend Cezası.....	84
2.3.8. Diğer Cezalar.....	85
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	87
3. 1840 ÖNCESİ EVRAK SAHTECİLİĞİ.....	87
3.1. Evrak Sahteciliği Yöntemleri.....	87
3.1.1. Taklit Yöntemi	87
3.1.2. Tahrif Yöntemi.....	98
3.1.3. Rüşvetle Sahte Evrak Düzenlettirme	99
3.2. Evrak Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler.....	100
3.3. Evrak Sahteciliği Suçunu İşleyenlere Verilen Cezalar.....	102
3.3.1. Ölüm Cezası.....	103
3.3.2. Uzun Kesme Cezası.....	105
3.3.3. Hapis Cezası	107

3.3.4. Kalebend Cezası.....	108
3.3.5. Sürgün Cezası.....	110
3.3.6. Kürek Cezası	112
3.3.7. Diğer Cezalar.....	112
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	114
4. 1840 SONRASI PARA SAHTECİLİĞİ.....	114
4.1. 1840 Sonrası Osmanlı Para Düzeni.....	114
4.2. 1840 Sonrası Para Sahteciliği.....	131
4.3. Para Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler	140
4.4. Para Sahteciliği Suçunu İşleyenlerin Cezalandırılması	151
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	169
5. 1840 SONRASI RESMÎ EVRAK SAHTECİLİĞİ	169
5.1. 1840 Sonrası Osmanlı Evrak Düzeni	169
5.2. 1840 Sonrası Evrak Sahteciliği	176
5.3. Evrak Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler	178
5.4. Evrak Sahteciliği Suçunu İşleyenlerin Cezalandırılması.....	183
SONUÇ	209
KAYNAKÇA.....	214
Arşiv Kaynakları.....	214
Telif Eserler	220
EKLER	1
ÖZGEÇMİŞ	1

KISALTMALAR DİZİNİ

A. AMD: Âmedî Kalemi

A. DVN: Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri

A. {DVNSNEFY.d: Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Nefy ve Kısas Defterleri

a.g.k.: adı geçen kaynak

ADL: Adliye

AE: Ali Emiri

AÜ: Ankara Üniversitesi

AYN: Ayniyat

BEO: Bâb-ı Âli Evrak Odası

Bkz.: bakınız

BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOADB: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

C. Cilt

d.: Defter

DH: Dâhiliye

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DVN: Divân Kalemi Evrakı

DVNSBUY. İLM. d: Buyruldu ve İlmuhaber defterleri

h.: Hüküm

HR: Hariciye

İ: İrade

İA: İslam Ansiklopedisi

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

MDZYL: Mühimme Defteri Zeyli

MFB: Müzehheb Ferman ve Beratlar

MHM: Mühimme

MKT: Mektubi Kalemî Evrakı

MSM: Mesail-i Mühimme

MŞH: Meşihat

MV: Meclis-i Vükelâ

MVL: Meclis-i Vâlâ

NZD: Nezaret ve Devair Evrakı

no.: Numara

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (Ankara Üniversitesi)

PRK: Perakende Evrakı

s.: Sayfa

S: Sayı

ss.: Sayfa Sayısı

ŞD: Şûrâ-yı Devlet

ŞSC: Şer’iye Sicili

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

UM: Umum Vilayat Evrakı

Y.: Yıldız Sarayı Arşivi

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

Yay.: Yayınları

HİCRÎ AY KISALTMALARI

M: Muharrem

S: Safer

Ra: Rebûlevvel

R: Rebûlâhir

Ca: Cemâziyelevvel

C: Cemâziyelâhir

B: Receb

Ş: Şaban

N: Ramazan

L: Şevval

Za: Zilka'de

Z: Zilhicce

GİRİŞ

I. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Toplumsal hayatın bir parçası olan ve sosyal ilişkiler kurarak yaşamını sürdüren insan, tarih boyunca tecrübe ettiği olumlu ve olumsuz durumlar sayesinde çeşitli toplumsal düzenlemeler yapmıştır. İnsanların fikir ve deneyimlerinden doğan ve belirli kurallar çerçevesinde oluşan yapılar düzen, bu yapıların bozulması ise düzensizlik olarak ifade edilebilir. İnsanlar toplumsal düzenin devam ettirilebilmesi adına iyi davranışların yaygınlaştırılmasını, kötü davranışların ise önlenmesini hedeflemişlerdir. Bu bağlamda bazı davranışlar istenmeyen davranış olarak görülmüş ve suç olarak kabul edilmiştir. İnsanlık tarihi büyük ölçüde farklı çıkarlara sahip birey ve grupların mücadelesiyle şekillenmiştir. Bu mücadeleler içerisinde bireyler veya gruplar kendi çıkarlarını öncelemeyi amaçlayarak çeşitli yollar denemişlerdir. Ancak bazıları bu eğilimleri daha ileri bir noktaya taşımış ve başka insanların hakkı olanı haksız yollarla elde etmeye çalışmışlardır. Çalışmanın konusu olan resmî evrak ve para sahteciliği de bu bağlamda etik dışı ve hukuka aykırı eylemler arasında kabul edilir. Tarih boyunca çokça vuku bulan bu suçların araştırılması insan ilişkilerini, hukukî düzenlemelerin tarihsel seyrini, suç ve ceza olgularındaki değişimi anlamak açısından oldukça önemlidir.

İnsanlar toplum içinde belirli bir coğrafyada yaşarlar. Biz de Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesiştiği, Karadeniz ve Akdeniz'in kuşattığı, tarihi ticaret yollarının geçtiği bir nokta olan Anadolu'da yaşıyoruz. Anadolu, tarih boyunca pek çok medeniyetin ortaya çıktığı ve geliştiği zengin tarihe ve kültüre sahip bir coğrafyadır. Tarih boyunca Anadolu ve onu çevreleyen bölgelerde yaşayan milletler insanlık tarihine maddi, manevi, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi olarak birçok alanda izlerini bırakmışlardır. Bu iz bırakanlar içinde bizim de mensubu olduğumuz Osmanlı Devleti, 600 seneyi aşkın ömrüyle Türk ve dünya tarihinin en uzun süre yaşayan devletlerinden birisidir. Osmanlı Devleti, kontrol ettiği coğrafya, sınırları içerisinde varlığını sürdüren milletlerin çeşitliliği, bu milletlerin benimsedikleri dinlerin farklılığı, hüküm sürdüğü dönemdeki gücü ve insanlık tarihine kattıkları ve katamadıkları bakımından çokça araştırılan ve araştırılması gereken devletlerden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve hukukî tarihine yönelik birçok araştırma mevcuttur. Ancak çeşitli konularda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Resmî evrak ve para Sahteciliği üzerine yapılacak çalışmalar da bu anlamda literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bu noktada "Osmanlı Devleti'nde Resmî Evrak ve Para Sahteciliği (1840-1920) başlığını taşıyan

Çalışma Osmanlı Devleti'ndeki sahtecilik suçlarını incelemeyi ve meseleyi hukukî, iktisadi ve sosyal açılardan ele almayı amaçlamaktadır.

Bir kişinin kendi lehine başkasının veya başkalarının zararına davranışlardan olan sahtecilik fiilleri diğer yerlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde de vuku bulmuştur. Bu çerçevede araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur:

- Osmanlı Devleti'nde resmî evrak ve para sahteciliği nasıl tanımlanıyordu?
- Hangi fiiller resmî evrak ve para sahteciliği kapsamında suç olarak kabul edilmiştir?
- Bu davranışların suç olarak belirlenmesindeki kriterler nelerdir?
- Resmî evrak ve para sahteciliği suçları Osmanlı Devleti sınırları içinde nasıl bir coğrafi dağılım göstermiştir?
- Bu suçların Osmanlı toplumundaki farklı sosyal sınıflar arasında işleniş oranı nasıldır?
- Resmî evrak ve para sahteciliği vakalarının soruşturulmasından ve ortaya çıkarılmasından kim sorumlu olmuştur?
- Resmî evrak ve para sahteciliği suçlarına karşı Osmanlı hukuk mevzuatında öngörülen yaptırımlar nelerdir?
- Resmî evrak ve para sahteciliği suçlarına verilecek cezayı hangi kişi veya kurum belirlemiştir?
- Sahtecilik suçlarının işlenmesinin, toplum düzeni ve güven ortamına etkisi nasıl olmuştur?
- 1840-1920 yılları arasında meydana gelen yenilikler resmî evrak ve para sahteciliği vakalarını hangi yönlerden etkilemiştir?
- Tanzimat sonrası dönemde sahtecilik suçlarına verilen cezalar 1840 öncesi döneme göre farklılaşmış mıdır?
- Tanzimat döneminde hazırlanan modern kanunlar resmî evrak ve para sahteciliği suçlarını engellemekte başarılı olmuş mudur?

Araştırmanın temelini oluşturan bu sorular çerçevesinde elde edilecek veriler ile hem dönemin hem de resmî evrak ve para sahteciliğinin hukukî, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın literatüre naçizane bir katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Sahtecilik faaliyetleri insan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen ve toplumsal huzuru bozan suçlar olarak değerlendirilebilir. Bir toplumda sahtecilik suçları arttığı takdirde insanların birbirlerine ve devlete güvenleri olumsuz yönde etkilenebilir. Hem devlet hem de o devletin halkı bu durumdan zarar görebilir. Fakat böylesine önemli bir mesele olan resmî evrak ve para sahteciliği konusu henüz müstakil bir araştırmaya konu olmamıştır. Özellikle önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılına dair kapsamlı ve bütünlüklü bir çalışmanın olmayışı bu çalışmanın temel motivasyonlarından birisidir.

Şüphesiz resmî evrak ve para sahteciliği fiillerinin araştırılmasını amaçlayan bazı çalışmalar vardır. Fakat bu çalışmalar içerik ve dönem bakımından farklı, sınırlı veya kısa dönemli çalışmalardır. Ayrıca bu çalışmaların bir kısmında az sayıda örnek üzerinden genel değerlendirmeler yapılmış, vaka takibi yapılmamış ve olayların arasındaki neden-sonuç ilişkileri tam anlamıyla ortaya çıkarılamamıştır. Bu durum konuyla ilişkili daha kapsamlı araştırmaların yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, resmî evrak ve para sahteciliği fiillerini hem hukukî açıdan hem de sosyal ve iktisadi hayata etkileri bakımından inceleyerek, literatüre çok boyutlu bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Yukarıda bahsedilen sorulara cevap bulmak ve söz konusu eksiklikleri gidermek amacıyla yapılan bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı, önemi, yöntemi ve faydalanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra kavramsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla resmî evrak ve para sahteciliğinin tanımı yapılmış ve hukukî açıdan bu suçların ne anlam ifade ettiğine değinilmiştir. Ayrıca resmî evrak ve para sahteciliği suçlarının tarihsel arka planını ortaya koymak amacıyla bu suçların Osmanlılardan önceki tarihine ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde resmî evrak ve para sahteciliğinin Osmanlı hukuk sistemindeki yeri ele alınmıştır. Tanzimat öncesi ve sonrası dönemler temel alınarak bir dönemlendirme yapılmış; Tanzimat öncesinde Osmanlı hukuk sisteminin dayandığı temel esaslar açıklanmıştır. Klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde, başta kanûnnâme ve yasaknâmeler olmak üzere hukuki mevzuatta resmî evrak ve para sahteciliğine ilişkin getirilen düzenlemelere değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca Tanzimat sonrası dönemlendirmeye ilişkin olarak Tanzimat reformlarına yol açan süreç, Tanzimat döneminde yapılan hukukî düzenlemeler, hazırlanan kanunlar ile resmî evrak ve para

sahteciliği suçlarına dönük yaklaşım ve cezalandırma usullerindeki değişiklikler incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1840 öncesi para sahteciliği vakaları detaylı olarak incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda dönemin para düzeni, kullanılan para sahteciliği yöntemleri, para sahteciliğini önlemeye yönelik alınan tedbirler ve suçlulara verilen cezalar ele alınmıştır.

"1840 Öncesi Resmî Evrak Sahteciliği" başlıklı üçüncü bölümde ise, evrak sahteciliği yöntemleri, bu suçları önlemeye yönelik tedbirler ve resmî evrak sahteciliği yapanlara verilen cezalar hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümü 1840 sonrası para sahteciliği suçlarını incelemektedir. Bu bölümde madeni ve kâğıt paralara yönelik sahtecilik hadiseleri arşiv belgelerine dayalı vakalar üzerinden, kronolojik bir sıra takip edilerek incelenmiştir. Bu bölümde Tanzimat Dönemi'nin getirmiş olduğu dönüşüm sürecinde yürürlüğe giren yeni kanunların para sahteciliği suçlarına bakışı ve verilen cezaları nasıl etkilediğine yönelik bir inceleme de yapılmıştır. Ayrıca kalpazanlık suçunu önlemek için neler yapıldığı, kalpazanlık suçunun nasıl tespit edildiği, hangi kanun veya kanunlara göre ceza verildiği, 1840 öncesi ile ne gibi farklılıkların veya benzerliklerin bulunduğu bu bölümde incelenmiştir.

Beşinci bölüm "1840 Sonrası Resmî Evrak Sahteciliği" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde resmî evraklara yönelik sahtecilik olayları incelenmiştir. Örneğin, sahte mühür, sahte ferman, sahte berat, sahte mahzar ve sahte pasaport kullanımına ilişkin olaylar tespit edilmiş ve bu tür sahtecilik fiillerinin ele alınış biçimleri detaylı olarak değerlendirilmiştir. Mesela; sahte berat kullanan bir kişinin kim tarafından ve nasıl tespit edildiği, nasıl yakalandığı, nerede yargılandığı, bu beratları hangi yöntemlerle temin ettiği, suç ortaklarının bulunup bulunmadığı ve berat sahteciliği yapanlara hangi cezaların verildiği gibi hususlar kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Bu çerçevede ayrıca sahtecilik suçlarının önlenmesine yönelik alınan tedbirler sıralanmış ve şüpheli durumların nasıl soruşturulduğu incelenmiştir. Şüphelilerin yakalanması ve yargılama süreçleri ele alınmış; suçların tespiti ve sürece dâhil olan kurumların hangileri olduğu konuları da değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, verilen ceza türleri ile cezayı hafifletici veya ağırlaştırıcı unsurlar analiz edilmiştir.

II. Çalışmanın Önemi

İnsanların düşünce ve deneyimlerinden doğan ve belirli kural ve kaideler etrafında şekillenen yapılar düzen, bu yapıların bozulması ise düzensizlik olarak ifade edilebilir. Osmanlılar da kadim geçmişten, Türk-İslam Devletleri'nden ve yerel unsurlardan devraldıkları ve geliştirdikleri belli kurallar bütünüyle düzeni ve toplumsal barışı korumaya çalışmışlardır. Birçok toplumda olduğu gibi Osmanlılarda da düzene uygun olmayan fiilleri gerçekleştirenler olmuştur. Bu noktada Osmanlı idarecileri toplumsal düzeni bozmaya çalışanlara karşı önlemler almış ve suçları önlemeye çalışmışlardır.

Toplumsal düzeni bozabilecek çeşitli âmiller var olabilir. Bu bağlamda sahtecilik suçları toplumsal düzeni bozan, kamunun zararına olan ve suç olarak kabul edilen eylemlerdendir. Sahtecilik fiillerinin başta hukukî, sosyal ve ekonomik olmak üzere farklı boyutları vardır. Bu ve benzeri sebeplerle tarihteki sahtecilik suçları bazı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Şüphesiz yapılan çalışmalar bu konuda öncü olması, literatüre ve alanyazınına katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Evrak sahteciliği konusunda fikir verici ve öncü çalışmalardan biri Mübahat S. Kütükoğlu'nun "*Osmanlı Belgelerinin Dili*" isimli eseridir. Yazar, eserin giriş bölümünde genel olarak evrak sahteciliği fiillerinden bahsetmiştir. Aynı eserin üçüncü bölümünde sahte ferman ve berat örneklerine yer verilmiştir.¹ Kütükoğlu'nun bu eseri çalışmamız için ilham kaynağı olan eserlerden birisidir.

Osmanlılarda evrak sahteciliği konusunu ele alan çalışmalardan bir diğeri de Emine Güngör Yadi'nin "*17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Evrak Sahteciliği*" isimli yüksek lisans tezidir.² Ağırlıklı olarak arşiv vesikalarından faydalanılarak yapılan çalışmada 39 Mühimme Defteri kullanılmıştır. Yazar, çalışmada evrak sahteciliğinin tanımını yaptıktan sonra amaçlarına göre evrak sahteciliklerini ele almış ve bu suça verilen cezalara değinmiştir. İlgili tez ile çalışmamız arasında dönem ve kapsam bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Emine Güngör Yadi'nin "*III. Selim Döneminde*

¹ Bkz.: Mübahat S. Kütükoğlu, (2013), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

² Bkz.: Emine Güngör Yadi, (2023), *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Evrak Sahteciliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Evrak Sahteciliği” ismini taşıyan bir de makalesi bulunmaktadır. Güngör Yadi, makalesinde evrak sahteciliğinin sebeplerinden ve verilen cezalardan bahsetmiştir.³

Osmanlılarda evrak sahteciliği konusunda literatürde yer alan ve bahsedilmesi gereken bir diğer çalışma ise Bilgin Aydın ve İshak Keskin tarafından yazılan “*Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahteciliği, Diplomatik ve Diplomatika Eğitimi*” adını taşıyan makaledir.⁴ Çalışma ağırlıklı olarak 19. yüzyıl öncesi evrak sahteciliği vakalarına odaklanmaktadır ve bu yönüyle çalışmamızla arasında dönem ve kapsam yönünden farklılık vardır.

Konu ile ilgili çalışma yapanlar arasında yer alan Mehmet Koç da 2017 yılında savunduğu “*Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları*”⁵ isimli doktora tezinde sahtecilik suçlarını Ta’zir⁶ Suçları arasında saymıştır. Çalışma Osmanlı toplumunda görülen ta’zir suçlarını tespit etmesi bakımından önemlidir.

“*Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*”⁷ isimli doktora teziyle Ahmet Erdoğan da alana katkıda bulunan yazarlar arasındadır. Erdoğan tezinde evrak sahteciliğini devlet düzenine zarar veren suçlar arasında, para sahteciliğini ise ekonomik hayata zarar veren suçlar arasında değerlendirmektedir.

Osmanlı Devleti’nde sahtecilik konusunda yapılmış çalışmaların bazıları sadece para sahteciliğine odaklanmış, diğer sahtecilik vakalarına değinilmemiştir. Bu konuda değinilmesi gereken ilk çalışma Ali Akyıldız’ın “*Para Pul Oldu: Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*” isimli kitabıdır. Osmanlı Devleti’nde kâğıt paranın tarihine odaklanan bu ödüllü eserde kalpazanlık hadiselerine de yer verilmektedir.⁸ Para sahteciliği konusunu ele alan bir diğer çalışma ise Gözde Gürsoy tarafından özenli ve başarılı bir

³ Bkz.: Emine Güngör Yadi, (2021), “III. Selim Döneminde Evrak Sahteciliği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1, ss.: 1-13.

⁴ Bkz.: Bilgin Aydın- İshak Keskin, (2008), “Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahteciliği, Diplomatik ve Diplomatika Eğitimi”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 31, S. 31, ss.: 197-228.

⁵ Bkz.: Mehmet Koç, (2017), *Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶ Ta’zir kelime anlamı olarak “engellemek, te’dir etmek” gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise had ve kısas suçları gibi belli bir cezası olmayan ve verilecek cezanın tayininin yönetene veya yargıca bırakıldığı cezaları ifade etmektedir. Tuncay Başoğlu, (2011), “Ta’zir”, *TDVİA*, C. 40, İstanbul: TDV Yay., s. 198.

⁷ Bkz.: Ahmet Erdoğan, (2019), *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁸ Bkz.: Ali Akyıldız, (2014), *Para Pul Oldu: Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul: İletişim Yay.

şekilde yazılan “*Osmanlı Devleti’nde Sikke Kalpazanlığı (1808-1861)*” isimli yüksek lisans tezidir.⁹ 2019 yılında savunulan bu tezde yazar söz konusu dönemde meydana gelen madeni para sahteciliklerine değinmiştir. Eserde kâğıt para sahteciliği ve diğer sahtecilik hadiseleri ele alınmamıştır. Para sahteciliği konusunu ele alan bir başka çalışma Harun Karakaya’nın yazmış olduğu “*Osmanlı Ceza Hukuku’nda Parada Sahtecilik Suçu*” isimli yüksek lisans tezidir.¹⁰ İtinâlı bir şekilde hazırlanmış olan tezde yazar kalpazanlık hadiselerinin hukukî yönünü iyi bir şekilde izah etmiştir. İktisat tarihçisi Muharrem Öztel tarafından yazılan “*Osmanlı Devleti’nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)*”¹¹ ve “*Osmanlı Devleti’nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)*”¹² isimli makaleler de literatüre katkıda bulunmuş eserler arasındadır.

Para sahteciliği konusunda değinilmesi gereken çalışmalardan birisi de Arslan Durdu tarafından yazılan “*Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri*” isimli makaledir.¹³ Yazar, makalesinde Büyük Selçuklular, Karahanlılar, Türkiye Selçukluları, Moğollar, Eyyubiler ve Tuğluklar zamanında görülen para sahteciliği suçlarını akıcı bir üslupla ele almıştır.

Sahtecilik konusunda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak para sahteciliğine odaklanması resmî evrak sahteciliği fiillerine yeterince değinilmemesi, Osmanlı Devleti’nde sahtecilik olgusunun tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla bütüncül bir şekilde anlaşılmasına engel teşkil etmektedir. Zaten klasik dönem kanunnâmelerinde beraber ele alınan para ve evrak sahteciliği suçları 1840, 1851 ve 1858 ceza kanunlarında da beraber veya birbiri ardına ele alınmıştır. Bu durum o dönemde iki suçun aynı türden suçlar olarak değerlendirildiğini düşündürmektedir. Bu sebeple çalışmamız resmî evrak ve para sahteciliği konusunu beraber, bütünlüklü ve tafsilatlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

⁹ Bkz.: Gözde Gürsoy, (2019), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sikke Kalpazanlığı (1808-1861)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

¹⁰ Bkz.: Harun Karakaya, (2020), *Osmanlı Ceza Hukuku’nda parada sahtecilik suçu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹¹ Bkz.: Muharrem Öztel, (2020), *Osmanlı Devleti’nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)*, *Belleten*, C. 84, S. 299.

¹² Bkz.: Muharrem Öztel, (2019), “Osmanlı Devleti’nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)”, *Belleten*, C. 83, S. 296.

¹³ Bkz.: Arslan Durdu, (2018), “Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Bilimname*, S. 36, ss. 527-554.

III. Çalışmanın Yöntemi

Araştırma, tarih araştırmalarında en çok kullanılan metotlardan birisi olan ve klasik ilim anlayışını yansıtan tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terkip aşamaları takip edilerek gerçekleştirildi. Birinci aşamada, Osmanlı Devleti'nde resmî evrak ve para sahteciliklerine ilişkin arşiv belgeleri, kanunnâmeler ve dönem kaynaklarından oluşan eserler sistemli bir şekilde gözden geçirildi. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan *Bab-ı Asaî Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Defterleri*, *Meşihat Şeriyeye Sicilleri*, *Hatt-ı Hümayûn Fonu*, *Meclis-i Vâlâ Fonu*, *Nefy ve İtlak Defterleri*, *Ayniyat Defterleri* ve *Darbhâne Defterleri*'ne bakıldı. Akabinde başta Mustafa Selânikî, Ahmet Cevdet Paşa, Câbi Ömer Efendi gibi döneme ayna tutan tarihçilerin eserleri tarandı. Doktora tezi yazmaya yetecek düzeyde verinin mevcut olduğu kanaatine varıldıktan sonra, sahtecilik konusu ile ilgili süreli yayınlar ve araştırma eserleri de incelemeye dâhil edildi. Bunun için *Takvîm-i Vekâî* başta olmak üzere, *Polis Mecmuası* ve *Vakit* gibi süreli yayınlar incelendi.

İkinci olarak resmî evrak ve para sahteciliği ile ilgili veriler tasnif edildi. Araştırmanın sıhhatli ve kolay bir şekilde ilerletilebilmesi için doğru bir şekilde konuları sınıflandırmak önemliydi. O nedenle elde edilen veriler konu ve dönemine uygun olarak tasnif edildi.

Üçüncü aşama olarak tahlil sürecine geçildi. Bu aşamada elde edilen belge ve kaynakların sunduğu bilgilerin ne anlama geldiği, hangi bağlamlarda değerlendirilebileceği ve ne tür sonuçlara işaret ettiği derinlemesine incelendi. Verilerin ne kadar güvenilir olduğu tahlil edildi. Bu tahlil süreci çalışmanın temel vurgularını belirlemek ve ana sonuçlarını ortaya koymak açısından ehemmiyetli bir zemin sağladı. Araştırmayı güvenilirlik ve derinlik açısından güçlü bir temele oturtma çabasıyla çalışma sonuna kadar bu hassasiyet korunmaya çalışıldı.

Dördüncü aşama ise tenkit süreciydi. Bu aşamada, elde edilen kaynaklar eleştirel bir gözle incelendi. Bu aşamada, resmî evrak ve para sahteciliği suçlarına ilişkin verilerin kaynaklarda nasıl sunulduğu, suç ile ceza arasındaki ilişkinin hangi ölçütlere göre kurulduğu ve söz konusu suçların ne şekilde ele alındığı incelendi. Böylelikle tarihî süreç içerisinde ve belgeler arasında anlam değişimleri ile uygulama farklılıkları, eleştirel tarih metodolojisi çerçevesinde sistemli bir biçimde değerlendirildi. Bu analitik yaklaşım, çalışmanın daha kapsamlı ve bütüncül sonuçlara ulaşmasına olanak sağladı.

Son olarak ise terkip yani sentez aşamasına geçildi. Bu aşamada, önceki süreçlerde elde edilen tüm veriler bir araya getirilerek analiz edildi. Bulgular bir bütün olarak ele alınıp yorumlanmaya çalışıldı. Terkip aşaması, araştırmanın tutarlı ve sistematik bir şekilde sonuçlanmasıda önemli bir rol oynadı.

IV. Çalışmanın Kaynakları

Tarih bilimi, pozitif bilimler gibi deney ve gözleme dayalı bir bilim değildir. Bunun temel sebebi tarih biliminin geçmiş olayları incelemesi ve bu sebeple de bu olayların doğrudan gözlemlenememesi veya tekrar edilememesi, bunun sonucunda da deneysel yöntemlerle kanıtlanamamasıdır. Bu yüzden tarih, belgeler, yazılı kaynaklar, arkeolojik buluntular ve diğer kanıt türleri üzerine inşa edilir. Bu sebeple tarih bilimi alanında güvenilir bir eser meydana getirmek için birinci elden kaynaklardan faydalanmak çok önemlidir. Çünkü birinci elden kaynaklar diğer kaynaklara göre daha güvenilirlerdir. Osmanlı tarihi ile ilgili bir çalışma yapılırken birinci el kaynaklar dendiğinde akla ilk olarak arşiv vesikaları gelir. Bu yüzden çalışmada daha yoğun olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nden faydalanıldı. Özellikle *Bab-ı Asafî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri*, *Meşihat Şerîyye Sicilleri*, *Hatt-ı Hümâyûn Fonu*, *Meclis-i Vâlâ Fonu*, *Darbhâne Defterleri*, *Nefy ve İtlak Defterleri* ve *Ayniyat Defterleri*'nde yer alan örneklerle bakıldı.

Birinci elden kaynaklara ilave olarak, Ahmed Cevdet Paşa'nın öncülüğünde 1851 yılında yayımlanmaya başlayan ve Osmanlı Devleti'ne ait kanun ve nizamnâmeleri bir araya getiren *Düstur*¹⁴ ile 22 Nisan 1873'te yayın hayatına giren *Ceride-i Mehakim*¹⁵ adlı hukuk dergisi de çalışmada faydalanılan kaynaklar arasında yer aldı. Sarkis Karakoç'un *Külliyât-ı Kavânin*'i, Ahmet Akgündüz'ün *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, Selami Pulaha ve Yaşar Yücel'in birlikte hazırladığı *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520)* ve *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları* yine çalışmada faydalanılan eserler arasındadır.

¹⁴ Mehmet Akif Aydın, (1994), "Düstur", *TDVİA*, C. 10, İstanbul: TDV Yay., s. 48-49.

¹⁵ Bkz.: Sedat Bingöl, (2005), "Osmanlı mahkemelerinde reform ve cerîde-i mahâkimdeki üst mahkeme kararları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 20, S. 1, ss.: 19-38.

Çalışmada ayrıca Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan ve tamamı Türkçe ilk resmî gazete olan *Takvîm-i Vekâyi*'den¹⁶ ve *Polis Mecmuası*'ndan¹⁷ da istifade edildi. Özellikle Polis Mecmuası'nda yer alan para sahteciliği suçlarına ilişkin görseller, bu suçların görsel materyallerle desteklenmesi bakımından önemli bir katkı sağlamıştır.

Terim ve kavramlarla ilgili olarak da Şemseddin Sâmî'nin "*Kâmûs-ı Türkî*" isimli sözlüğü başta olmak üzere, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğü olan "*Türkçe Sözlük*," Mehmet Zeki Pakalın'ın "*Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*" ve Mithat Sertoğlu'nun "*Tarih Deyimleri Sözlüğü*" isimli sözlüklerden faydalanıldı.

V. Kavramsal Çerçeve ve Tarihçe

V.1. Sahtecilik ve Kalpazanlığın Tanımı

Türkçeye Farsçadan geçen "sahte" kelimesinden türetilen sahtecilik, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te "*düzmecilik, sahtekârlık ve sahte işler yapma*" olarak tanımlanmıştır. Aynı kökten türetilen sahtekâr (sahte işler yapan kimse) ve *sahtekârlık* (sahtekâr olma durumu) gibi terimler de literatürde yer almaktadır.¹⁸ Şemseddin Samî ise meşhur sözlüğü *Kâmûs-ı Türkî*'de "sahte" kelimesinin Farsça yapmak demek olan "sahten" fiilinden geldiğini söylemektedir.¹⁹ Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlüğü'nde "sahte" kelimesi için false, spurious ve counterfeit terimleri kullanılırken; "sahtekâr", "who counterfeits or forges" (sahte üreten veya sahtecilik yapan kişi) şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰ İngilizcede "fraud" kelimesi, sahtekârlık anlamına karşılık olarak kullanılır.²¹ Bu kelimenin kökeni olan Latince "*fraus*" da sahtekâr anlamında kullanılmaktadır.²² Merriam-Webster sözlüğünde "fraud" maddesi, bir kişiyi değerli bir şeyden vazgeçmeye veya yasal bir hakkını devretmeye ikna etmek amacıyla gerçeğin kasıtlı olarak çarpıtılması şeklinde tanımlanmaktadır.²³ Bu tanımlardaki ortak

¹⁶ *Takvîm-i Vekâyi* Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan ilk resmî gazetedir ve 1 Kasım 1831 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Türkçe dışında, Ermenice, Fransızca, Arapça, Rumca ve Farsça dillerinde de çıkarılan gazete Osmanlı Devleti'nin resmî görüşünü yansıtmıştır. Değişkenlik göstermekle birlikte periyodik olarak devletin yıkılışına kadar yayımlanan gazete Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır. Nesimi Yazıcı, (2010), "Takvîm-i Vekâyi", *TDVİA*, C. 39, İstanbul: TDV Yay. s. 490-492.

¹⁷ 31 Ağustos 1911 yılında "Polis" adıyla yayın hayatına başlayan ve 1913 yılı Temmuz sayısıylar "Polis Mecmuası" ismini alan dergi. Tolga Akay, (2018), "Polis Mecmuası Verilerine Göre I. Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul'da Suç". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 18, s. 129.

¹⁸ Türkçe Sözlük, (2005), Türk Dil Kurumu, Ankara: TDK Yay. S. 1683.

¹⁹ Şemseddin Samî, (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: Çağrı Yay., s. 697.

²⁰ Redhouse Sözlüğü, Türkçe-İngilizce, (1974), İstanbul: Çeltüt Matbaası, s. 975.

²¹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/fraud>. (Erişim tarihi: 10.12.2024)

²² <https://translate.google.com/?hl=tr&sl=la&tl=tr&text=fraus&op=translate>. (Erişim tarihi: 10.12.2024)

²³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/fraud> (Erişim tarihi 10.12.2024)

nokta, her birinin aldatma unsuruna dayanıyor olmasıdır. Dolayısıyla sahtecilik fiillerinde hukukî ve toplumsal bağlamda var olan ortak nokta aldatma eyleminin varlığıdır. Yani mağdur edilen kişi zarara uğratıldığıının farkında değildir.

Sahtecilik, bir kişinin başkasını aldatmak ve kendisine menfaat sağlamak amacıyla kullandığı çeşitli hile ve yöntemler bütünüdür. Bu bağlamda, aldatma unsuru sahtecilik suçunun temel yapısını oluşturmaktadır.²⁴ Toplumsal barış ve güven duygusunu zedeleyen suç tiplerinden biri olan sahtekârlık, bir kişiyi aldatmak suretiyle maddi zarara uğratmayı amaçlayan bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Sahtekârlık bu yönüyle, gasp ve hırsızlık suçlarından ayrılmaktadır. Gasp suçunda cebir veya tehdit kullanılarak; hırsızlık suçunda ise gizlilik yoluyla menfaat temin edilmesi söz konusudur. Bunlara karşılık sahtecilik ve sahtekârlık suçlarında, mağdur iradesi aldatılarak zarara uğratılmaktadır.²⁵

Sahtecilik, sözle, fiilî hareketle veya yazılı belge aracılığıyla olmak üzere üç kategoriye ayrılabilir. Bunlardan yazılı belgeler yoluyla gerçekleştirilen sahtecilik türüne evrak sahteciliği denilmektedir.²⁶ Osmanlı Arşiv Belgelerinde kullanılan *telbîs*²⁷, *tezvîr*²⁸ ve *müzevver*²⁹ kelimeleri sahte yerine kullanılan kelimelerdir. Bunlardan *telbîs* gerçek olmayan belgeyle kandırmayı, *tezvir* de sahte belge düzenlemeyi ifade etmekte, bu şekilde düzenlenen evrak ve belgeler müzevver,³⁰ belge düzenleyenler de müzevvir şeklinde tarif olunmaktadır.

Bahsi geçen kavramların Osmanlı Arşiv Belgelerinde ne şekilde kullanıldığını görmek için karşılaşılan en muhteviyatlı kaynaklardan biri de mühimme defterleri'dir. Dîvân-ı

²⁴ Abbas Ketizmen, (2008), *Sahtecilik ve tahrifata karşı geliştirilmiş kıymetli kâğıt ve belgelerin tasarım-teknolojik özellikleri, örnek bir resmî belge tasarım önerisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 6.

²⁵ Ahmet Erdoğan, (2019), a.g.k., s. 190.

²⁶ Abdullah Pulat Gözübüyük, (1970), "Belgelerde Sahtecilik Cürümleri", *Adalet Dergisi*, C. 61, S. 2, s. 73.

²⁷ Telbîs: Bir şeyin aynısını setr ve ihfâ ederek sahtelendirme, hile, sahtekârlık. Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s. 433.

²⁸ Tezvîr: Sahtelendirme, yalan karıştırma, dolandırma, hiyel ve desâyis kullanma. Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s. 403.

²⁹ Bkz.: BOA, MVL. nr. 255-73, (1 B 1279/10 Nisan 1853).

³⁰ Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k., s. 4; Serdar Mutçalı, (1995), *Arapça-Türkçe sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay. s. 366.

Hümâyûn³¹ toplantılarında ele alınan iç ve dış meselelerle ilgili kayıtların yer aldığı bu defterler sahteciliğin birçok boyutunu ele almanın yanı sıra ilgili kavramları görmek bakımından da önem arz etmektedir. Şöyle ki; H. 966-968 / M. 1558-1560 tarihleri arasında kapsayan ve toplamda 1665 hükmün yer aldığı *3 Numaralı Mühimme Defteri*’nde *Telbîs* kavramı 28 hükümde, *Tezvîr* 17 hükümde, *Müzevver* 12 hükümde, *Müzevvîr* ise 2 hükümde yer almaktadır.³²

Tablo 1: 3 Numaralı Mühimme Defteri’nde Yer Alan Sahtekârlıkla İlgili Kavramlar

KAVRAM	HÜKÜM NO
Telbîs	93, 249, 271, 372, 410, 611, 850, 868, 870, 890, 895, 903, 911, 915, 1091, 1148, 1188, 1194, 1196, 1217, 1230, 1319, 1421, 1594, 1598, 1636, 1640
Tezvîr	197, 538, 611, 649, 850, 868, 870, 890, 1091, 1188, 1196, 1217, 1217, 1230, 1319, 1594, 1598, 1640
Müzevver	636, 836, 837, 903, 974, 1014, 1215, 1217, 1398, 1421, 1530, 1591
Müzevvîr	869, 1625

3 Numaralı Mühimme Defteri’nde telbîs kavramının sahtecilik hususunu vurgulaması bakımından dikkat çekici vak’alardan biri 410 numaralı hükümde yer almaktadır. Buna göre Anadolu Beylerbeyine gönderilen H. 12 Muharrem 967 / M. 14 Ekim 1559 tarihli hükümde Bolu Sancağı’nda üç bin akçe tutarında timara tasarruf eden Ali sipahi ve Nasuh adlı kişilerin, telbîs yöntemiyle sahte bir hüküm düzenleyerek timar tevcihinde bulunduklarından şüphe edilmiştir. Anadolu Beylerbeyi tarafından Sûdde-i Sa’âdet’e (padişahlık makamına) iletilen bu durum üzerine, olayın tahkik edilmesi ve hükümlerin kimin tarafından yazıldığının tespit edilmesi emredilmiştir. Padişahın verdiği emir

³¹ Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı Devleti’nde XV. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar padişah adına idarî, siyasî ve adlî kararların alındığı en yüksek yürütme ve danışma organıdır. Ahmet Mumcu, (1994), “Dîvân-ı Hümâyûn”, *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay. s. 430.

³² Bkz.: BOA, *A.DVN. MHM. d. 3.*

doğrultusunda, hem sahte hüküm düzenlemekle suçlanan kişiler hem de hükmü kaleme alanlar tespit edilip hapsedilecek ve durum merkeze arz edilecektir.³³

Tezvîr kavramının sahtecilikle ilişkilendirilmesi bakımından H. 27 Safer 967/M. 28 Kasım 1559 tarihli hüküm de bir başka örnektir. Buna göre, tezvîr fiilinden dolayı suçlanan ve Cafer Subaşı tarafından yakalanarak hapsedilen; ancak zincire vurulmasına rağmen kaçmayı başaran Mustafa adlı şahsın, yeniden Cafer Subaşı tarafından yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi; yakalanamaması hâlinde ise Cafer Subaşı'nın merkeze sevk edilmesi, Manyas Kadısına emredilmiştir.³⁴ Bu vaka sahtekârların kaçmasında ihmali olan devlet görevlilerinin cezalandırılmasına da örnek teşkil etmektedir.

Öte yandan, *3 Numaralı Mühimme Defteri*'nde H. 24 Rebiülevvel 967 / M. 24 Aralık 1559 tarihli ve 636 numaralı hükümde, elinde sahte fetva bulundurduğu gerekçesiyle yakalanan ve bu sebeple İstanbul'a gönderilmesi istenen Mansur adlı şahsın gerçekleştirdiği sahtecilik eylemi, müzevver kavramı ile ifade olunmuştur.³⁵

Defter kayıtlarından, sahtecilik eylemini gerçekleştiren yahut bu fiile teşebbüs eden şahıslar için müzevvir kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, H. 23 Cemâziyelâhir 967 / M. 21 Mart 1560 tarihli ve 869 numaralı hükümde, bugünkü Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan İlbasan Beyi'ne hitaben, Ali ve Mehmed adlı şahıslar arasında vukubulan dizdarlık meselesinde hangisinin sahte arz sunduğunun tespit edilmesi istenmiştir. Hükümde geçen "...göresin, her kangısı müzevvir ise ibraz edeni ele getirip..." ifadesinden, sahte ibrazda bulunan kişinin müzevvir olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır.³⁶

Defter kayıtlarında, tezvîr ve telbîs kavramlarının yalnızca sahtecilik eylemini değil, dolandırıcılık fiilini de kapsar biçimde birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, H. 12 Şaban 967/M. 8 Mayıs 1560 tarihli ve 1091 numaralı hükümde, Bayburt Sancağı'nda Hamza adlı şahsın vefatı sonrası timarının Resul adlı şahsa tevcih edildiği; ancak Davut adında bir şahsın ortaya çıkarak Hamza'nın ölmediğini ve kendisinin Hamza olduğunu iddia etmesi üzerine, Erzurum Beylerbeyine tahkikat yapılması emredildiği

³³ BOA, *A.DVN. MHM. d. 3*, hüküm no: 410, s. 153.

³⁴ BOA, *A.DVN. MHM. d. 3*, hüküm no: 538, s. 193.

³⁵ BOA, *A.DVN. MHM. d. 3*, hüküm no: 636, s. 226.

³⁶ BOA, *A.DVN. MHM. d. 3*, hüküm no: 869, s. 297.

anlaşılmaktadır. Tahkikat sonucunda Davut'un “tezvîr ü telbîs” fiilini işlediğinin belirlenmesi hâlinde, şahsın hapsedilmesi ve elindeki sahte evraklara el konulması emredilmiştir.³⁷ Bu vaka, Osmanlı hukuk pratiğinde sahtecilik ve dolandırıcılık fiillerinin mutlak surette ayrı kategoriler olarak değil, zaman zaman iç içe geçmiş ve birbiriyle bağlantılı eylemler şeklinde ele alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Sahtecilik fiillerinin tarih boyunca en yaygın biçimde karşılaşılan türlerinden biri ise para sahteciliği, diğer adıyla kalpazanlık olmuştur. Bunun nedeni paranın ekonomik hayatta üstlenmiş olduğu işlevlerdir. Tarihte sikke biçimindeki paranın Batı Anadolu'daki Lidya'da ortaya çıkışından sonra³⁸ paranın taşıdığı değer sebebiyle insanlar çoğunlukla paraya sahip olma isteğinde olmuşlardır. Para bir mübadele ve servet biriktirme aracıdır. Bu sebeple bireyler ve gruplar, ekonomik ve hatta siyasi ve askeri olarak güçlü olma arzusuyla toplumsal kurallara uygun yöntemlerle para kazanmaya çabaladıkları gibi kabul görmeyen veya yasal olmayan yolları da denemişlerdir. Toplumsal kurallara uymayan, suç olarak değerlendirilen ve çeşitli yaptırımların uygulandığı bu yollardan biri de para sahteciliği, yani kalpazanlıktır. Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî'de kalpazanı “yalandan taklit akçe yapan ve sahtekâr”, kalpazanlığı ise “akçe taklidi yapmak suçu, yalancılık ve sahtekârlık” olarak tanımlamaktadır.³⁹ Ferit Develioğlu, kalpazan terimini “kalb-zen”, “yalancı”, “kallâb”, “kalb para basan”, “düzenbaz” ve “hilekâr” ifadeleriyle tanımlamıştır.⁴⁰ İngilizce'de ise kalpazan için “counterfeiter”, kalpazanlık için ise “counterfeiting” terimleri kullanılmaktadır.⁴¹ Osmanlı ceza hukukunda sahte para basma fiilinin yanı sıra, sikkelerin yaldızlanması ve kırılması gibi eylemler de para sahteciliği kapsamında değerlendirilmiştir.⁴²

V. 2. Sahtecilik Algısı

Sahtecilik, sosyal yapı, norm ve değerlere göre şekillendiği için tarihsel ve toplumsal bağlamın olguyu nasıl şekillendirdiği hakkında bir değerlendirme yapmak önemli hale gelmektedir. Son yıllarda yaşanan gelişmelere bakıldığında, günlük hayatın pek çok

³⁷ BOA, A.DVN. MHM. d. 3, hüküm no: 1091, s. 329.

³⁸ Şevket Pamuk, (2012), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 2.

³⁹ Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s. 1078.

⁴⁰ Ferit Develioğlu, (2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay. s. 484-485.

⁴¹ Pars Tuğlacı, (2008), *İngilizce-Türkçe Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 136.; <https://dictionary.cambridge.org/tr/translate/>, Erişim Tarihi: 11.05.2025.

⁴² Harun Karakaya, (2020), a.g.k., s. 6.

alanında çevrimiçi platformların ve teknolojik cihazların yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum sahtekârlık yöntemlerinin de farklılaşmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu sebeple günümüzde sahtekârlık, toplumların karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan birisidir.

Günümüzde sahtekârlıkla mücadele için teknolojik önlemler alınmakta, hukukî düzenlemeler yapılmakta ve toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik çeşitli uygulamalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da parada sahtecilik (m.197), kıymetli damgada sahtecilik (m.199), mühürde sahtecilik (m.202) ve resmî belgede sahtecilik (m.204) gibi suçlar kamu güvenine karşı işlenen suçlar arasında düzenlenmiştir. Kanunda bu fiilleri işleyenlere hapis ve adli para cezaları öngörülmüş; ayrıca kamu görevlileri için cezalarda artırım yapılmıştır.⁴³ Kamu görevlilerinin cezalarında artırım yapılmasının amacı, kamu görevlilerinin sahip oldukları güven ilişkisini kötüye kullanmalarının önlenmesi ve kamu otoritesine olan toplumsal güvenin korunmasıdır.

Günümüzde sahtekârlık ve dolandırıcılığın geniş kitleleri etkileyebilecek önemli bir risk olması, teknolojinin hızlı gelişimiyle doğrudan ilgilidir. Sahtekârlık olgusunun kamuoyunda ve akademik literatürde gittikçe daha fazla tartışılan konulardan birisi olması da bu durumun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bugün olduğu gibi geçmişte de sahtecilik faaliyetlerini ve bunlara yönelik yaptırımları şekillendiren âmiller vardır. Günümüzde sahtecilik ve dolandırıcılığın teknoloji ile ilişkisini ele almak daha uygun bir değerlendirme zemini sunarken, geçmişte yürütülen faaliyetler farklı bir toplumsal yapı içinde geliştiği için kendi koşulları içinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla konu, tarihsel ve toplumsal bağlam içinde ele alınmalıdır.

Sahtecilik ve dolandırıcılığın tarihi, hukukî, ekonomik, kültürel ve toplumsal boyutları vardır. Bu sebeple sahtecilik olgusu çok boyutlu olarak değerlendirilmelidir. Brooke Harrington ve Camilo A. Leslie⁴⁴ sahteciliği makro, mezo ve mikro olmak üzere üç boyutta değerlendirmektedir. Yazarlar her bir boyut için yakın dönemden örnekler üzerinden bir analiz geliştirmiştir. Bu analize göre makro düzeyde failleri elitler veya hükümet yetkilileri oluştururken halk kitleleri veya zayıf devlet kurumları mağdur

⁴³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim tarihi: 30.07.2025

⁴⁴ Brooke Harrington - Camilo Arturo Leslie, (2023), "Toward a Multilevel Sociology of Fraud". *Northwestern Law Review*, C. 118, no. 1, ss.: 139-166.

olabilmektedir. Hesap verilebilirliğin ve hukukî mekanizmaların etkisinin bu düzeyde daha zayıf olduğu görülmektedir. Tazminin ise sınırlı düzeyde gerçekleştiği belirtilmektedir. Mezo düzeyde failler genellikle büyük şirketler veya ticari gruplar olabileceği gibi bu kurumlarda çalışan profesyoneller veya yöneticiler de olabilir. Tüketiciler veya küçük işletme ve gruplar mağdur olan kesimlerdir. Hesap verilebilirlik makro düzeye göre daha mümkündür, ancak hükümetin gücü, hukukun etkisi, ekonomik koşullar, teknoloji gibi faktörler belirleyici olabilir. Tazmin de makro düzeye göre daha mümkündür, ancak cezaların mikro düzeye göre daha hafif olma olasılığı vardır. Söz konusu suçlar hakkında içyapı ve denetim mekanizmaları zayıfsa, tüketiciyi veya küçük işletmeleri koruyacak tedbirler yoksa süreç faillerin lehine işleyebilir. Son olarak yazarlar mikro düzeyde bireysel dolandırıcıları ve yerel profesyonelleri değerlendirmektedir. Bireysel olarak finansal sahtekârlıkla ilgilenenler, küçük çaplı sahtecilik işleriyle uğraşanlar bu düzeyin failleridir. Bireyler, aileler, tüketiciler veya yatırımcılar mağdur olabileceği gibi sahtekârlığı ortaya çıkaran kimseler de sürecin mağdurları olabilir. Diğer iki düzeye göre bu düzeyde hesap verilebilirlik daha sık görülür. Tazminatlar gerçekleşse de beklenen düzeyde olmayabilir. Failin veya mağdurun sahip olduğu kaynaklar süreci şekillendirir. Örneğin, mağdurun süreci takip edecek veya yönetebilecek yeterli kültürel, sosyal ve ekonomik sermayesi yoksa zararın telafisini talep etmekte güçlüklerle karşılaşabilir, mağdur süreci devam ettirmekten vazgeçebilir. “Arabuluculuk” gibi genellikle mağdurun zararını tam olarak tazmin etmeyen hukukî süreçler de izlenebilir. Dolayısıyla yazarlar üç farklı düzeyde fail ile mağdur arasındaki dinamiği şekillendiren etmenleri analitik biçimde ele almaktadır.⁴⁵ Her bir düzeyde sahteciliği ve etkilerini şekillendiren birçok toplumsal etmenin olduğunu ifade etmeleri, sahtecilik ve sahtekârlık faaliyetlerinin çok boyutlu bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı toplum yapısında da makro düzeyde devlet görevlileri tarafından, mezo düzeyde ticaret erbabı tarafından, mikro düzeyde ise bireysel düzeyde sahtecilik vakalarının görüldüğü söylenebilir. Örneğin, kadınların, Dîvân-ı Hümâyûn katiplerinin veya tımarlı sipahilerin de sahte berat ve ferman düzenlemek ve kalpazanlık yapmak gibi makro düzey sahtecilik fiillerine karıştıkları tespit edilebilmektedir.⁴⁶

⁴⁵ Brooke Harrington - Camilo Arturo Leslie, (2023), a.g.k., s. 139-166.

⁴⁶ BOA, *C.DRB.*, nr. 52-2584, Evâhir-i Z 1234.; BOA, *A.DVN. MHM. d. 3/410*, 153.; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (1999), (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 227.

Suç olgusunu doğrudan sahtecilik bağlamında ele almamış olsalar da suç üzerine yaptıkları çalışmalar nedeniyle sahteciliğe ilişkin değerlendirmelerde görüşlerinden yararlanılabilecek bazı klasik sosyal kuramcılar bulunmaktadır. Bu kuramcılardan birisi olarak Emile Durkheim, ilk çalışmalarında suçluyu patolojik, yani toplumdan tamamen kopuk bir kimse olarak değerlendirse de sonraki çalışmalarında suçun ve suçlunun toplumsal yaşamda belirleyici bir rolü olduğu üzerinde durur.⁴⁷ Durkheim'a göre toplumdaki dayanışma, bireyler arasındaki bağların ve ahlaki düzenin bir yansımasıdır. Hukuk ise toplumun değerlerini ve normlarını gösteren bir yapıdır. Durkheim hukukî kuralları, cezalandırıcı kurallar ve onarıcı kurallar olmak üzere iki tür üzerinden ele alır. Daha geleneksel veya mekanik dayanışma tipi olan toplumlarda cezalandırıcı hukuk ile karşılaşılır ve toplum düzenini bozan kimsenin cezalandırılması esastır. Onarıcı hukuk ise modern toplumda veya organik dayanışma tipinde daha yaygındır. Bozulan toplumsal dengenin yeniden kurulması, zararın tazmin edilmesi gibi ıslah edici yollar izlenir. Dolayısıyla bir toplumun hukukî düzeni o toplumun işleyişine ve bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduklarına dair izler taşır. Bu kapsamda sahtecilik ve sahtekârlık da toplumsal düzeni ve dayanışmayı tehdit eden unsurlar olarak çeşitli şekillerde hukuk sistemi içinde yer edinmiştir.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nde her iki hukuk sisteminin varlığından söz edilebilir. Cezalandırıcı hukuk önceleri yaygınken 19. yüzyılda Tanzimat reformlarıyla birlikte yerini büyük oranda daha modern ve onarıcı hukuk kurallarına bırakmıştır. Cezalandırıcı hukuk kapsamında, sahte para basanlar veya sahte evrak düzenleyenler idam cezası ya da uzuv kesme gibi yaptırımlarla karşılaşırken ıslah edici hukuk ile birlikte zararın tazminine yönelik düzenlemelerin yapıldığından bahsedilebilir. Bu çerçevede, Osmanlı'da Tanzimat reformlarıyla sahtecilik ve dolandırıcılığa ilişkin cezai düzenlemelerde görülen değişim, Durkheim'ın onarıcı hukuk anlayışına geçiş tezini destekler niteliktedir.

⁴⁷ Kenneth Smith, "Durkheim on Crime and Punishment", *The Rules of Sociological Method* (2014), <https://www.cambridge.org/core/books/abs/emile-durkheim-and-the-collective-consciousness-of-society/durkheim-on-crime-and-punishment-in-the-rules-of-sociological-method/95A39633611AF7062DBD96659A47AD92> erişim tarihi: 10.10.2024.

⁴⁸ Kenneth Smith, "Durkheim on Crime and Punishment", *The Rules of Sociological Method* (2014), <https://www.cambridge.org/core/books/abs/emile-durkheim-and-the-collective-consciousness-of-society/durkheim-on-crime-and-punishment-in-the-rules-of-sociological-method/95A39633611AF7062DBD96659A47AD92> erişim tarihi: 10.10.2024.

V. 3. Osmanlılardan Önce Sahtecilik ve Sahtekârlık

Sahtecilik ve sahtekârlık fiilleri, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren farklı toplumlarda çeşitli şekillerde görülmüş ve çoğu zaman kamu düzenine zarar veren önemli suçlar arasında yer almıştır. Örneğin, Roma döneminde vasiyetnameler ve paralar⁴⁹ üzerinden yapılan sahtekârlık fiilleri ilk cezalandırılan sahtecilik suçları arasındadır. Zamanla, sahtekârlık fiillerine verilecek cezayı belirleyen kanuna diğer sahtekârlık fiilleri de eklenmiştir. Bu kanun “*Lex Cornelia nummaria testamentaria*” yahut “*de Falsis*” ismiyle bilinmektedir. *Lex Cornelia*’da sahtekârlık suçu kapsamında cezai yaptırım taşıyan eylemler şunlardır:

- 1) Değerli maden ve paralarla ilgili kabahatler,
- 2) Vesika ve vasiyetnamelerle ilgili kabahatler,
- 3) Akrabalık veya sosyal sınıf ile ilgili kabahatler,
- 4) ölçü ve tartı aletleri ile ilgili sahtekârlıklar
- 5) Dava esnasında işlenen suçlarla avukatlar tarafından işlenen kabahatler.⁵⁰

Cumhuriyet dönemi Roma hukukunda “*furtum*”⁵¹ suçu başkasının yazısının taklit edilmesi, çeşitli hileli davranışlar ve taşınmaz malların hile yoluyla satılması gibi fiilleri de kapsamakta olup, bu yönüyle sahtecilik ve sahtekârlık suçlarının erken dönem örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁵²

Para ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak görülen ve birikim yapmayı ve muhafaza etmeyi kolaylaştıran önemli bir unsurdur.⁵³ Bu sebeple insanlar parayı bir güvence olarak görmüşler ve paranın itibarını korumak istemişlerdir. Ayrıca paranın maddi değerinin yanı sıra manevi değeri de vardır. Maddi açıdan ticareti kolaylaştıran bir unsur olan para manevi açıdan ise hükümdarlık ve egemenlik sembolü olarak önemli bir yer tutmuştur.⁵⁴ Bunun için kanun yapıcılar para sahteciliği fiillerine karşı büyük bir

⁴⁹ Kadir Gürten, (2017), “Roma’da Devlete Karşı İşlenen Bazı Suçlar ve Cezaları”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 75, S. 3, s. 56; Sedat Şan, (2015), *Resmî Belgede Sahtecilik Suçu*, Ankara: Bilge Yayınevi, s. 10.

⁵⁰ Sahir Erman, (1970), *Sahtekarlık Cürümleri*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, s. 11-12

⁵¹ Furtum: Bir ürünün, malın yahut kullanım hakkının hileli bir yoldan ele geçirilmesidir. Bkz. Esra Yırtımcı, (2010), *Dolandırıcılık Suçu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 2.

⁵² Sami Selçuk, (1982), *Dolandırıcılık*, İstanbul: Yasa Yay., s. 36.

⁵³ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 21.

⁵⁴ Sahir Erman, (1970), a.g.k., s. 31.

hassasiyet göstermiştir. Nitekim, kalp para basma ve tağyir fiillerine ceza verilmesi neredeyse bütün eski hukuk sistemlerinde cezai müeyyidelere bağlanmıştır. Örneğin, Eski Mısır’da kalpazanların elleri kesilirken, Antik Atina’da bu suç karşılığında idam cezası uygulanmıştır.⁵⁵

Roma’da para sahteciliği suçunun cezası fail özgür bir kimse ise vahşi hayvanlara yem edilmek, köle ise ölüm cezasına çarptırılmaktı. Ancak özgür bir kimseye bir mızrak veya kılıç verilmekte ve böylece kendini savunarak kurtulma imkânı tanınmaktaydı; kurtulması hâlinde ise cezası affedilirdi. Roma’da özgür kişilere böyle bir kurtuluş imkânı tanınması, dönemin hukuk anlayışında sosyal statüye verilen önemin açık bir göstergesidir. Özgür bireyler, toplumsal hiyerarşide ayrıcalıklı bir konuma sahip olduklarından, suç işlemiş olsalar bile onlara ikinci bir şans tanınması, Roma toplumunun özgürlük kavramına atfettiği değeri yansıtmaktadır. İlerleyen dönemlerde ise, para sahteciliği suçu işleyenlerin mallarının müsadere edilmesi de cezai yaptırımlar arasında yer almıştır.⁵⁶

Roma İmparatoru Constantinus, 319 yılında yayımladığı bir emirname ile para sahteciliği fiilini işleyenlere yönelik cezai düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, soylular sürgün cezasına çarptırılacak, sıradan halktan kişiler malvarlıklarına el konulmak suretiyle cezalandırılacak, köleler ise idam edilecekti. Constantinus, 321 yılında yayımladığı bir diğer emirnamesinde ise, kalpazanlardan suçlarını itiraf ettirmek amacıyla işkence uygulanmasını emretmiştir. 326 tarihli bir emirnamesinde ise, para sahteciliği suçunun “*crimen majestatis*”⁵⁷ (hükümdara karşı işlenen ağır suç) kapsamında değerlendirileceği, bu fiili işleyenlerin diri diri yakılarak cezalandırılacağı ve suçluları ihbar edenlerin ödüllendirileceği hüküm altına alınmıştır. 389 yılına ait bir başka düzenlemede ise, para sahteciliği fiilinin hükümdarın egemenlik hakkına doğrudan bir saldırı teşkil ettiği ve bu doğrultuda ağır şekilde cezalandırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁸

Roma hukukunda görülen bu ağır cezalandırma anlayışı, ilerleyen dönemlerde farklı kültürlerde ve hukuk sistemlerinde de çeşitli biçimlerde görülmüştür. Nitekim, insan

⁵⁵ Sahir Erman, (1970), a.g.k., s. 27.

⁵⁶ Sahir Erman, (1970), a.g.k., s. 29-30.

⁵⁷ *Crimen majestatis*: Roma hukukunda vatana ihanet suçuna karşılık olarak kullanılmıştır. Bkz. Uğur Arslan, (2021), “Vatana İhanet Kavramı ve Suçu”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S.1, s. 56.

⁵⁸ Sahir Erman, (1970), a.g.k., s. 31-32.

ilişkilerinde doğruluğu emreden, adil ve ahlaki olmayan tutumları yasaklayan ayet⁵⁹ ve hadislere⁶⁰ ve de iyiliği emredip kötülüğü men etmeyi isteyen anlayışa⁶¹ rağmen Türk-İslam devletlerinde de zaman zaman sahtecilik ve sahtekârlık vakaları görülmüştür. Hile yoluyla insanları kandırarak kendilerine çıkar sağlayan suçlulara verilecek cezanın ta‘zîr cezası olduğu hususunda İslam hukukçularının büyük çoğunluğu hemfikirdir.⁶²

Devletler toplumsal huzuru sağlamak ve insanların haklarını korumak için sahtecilik ve sahtekârlık vakalarına karşı çeşitli tedbirler almıştır. İslâm tarihinin erken dönemlerinde resmî belgelerin güvenilirliğini sağlamak adına dikkat çekici uygulamalara rastlanmaktadır. Öncelikle, belgelerin şekil ve içerik açısından belirli standartlara bağlanması, sahte belgelerin tespitinde temel bir yöntem olarak öne çıkmıştır. Besmele, unvan, hitap, metin, tarih ve mühür gibi unsurların belgelerde belirli bir düzen içerisinde bulunması zorunluluğu, belgelerin özgünlüğünü sağlamanın başlıca yollarından biri olmuştur. Mühür kullanımı, belge güvenliğini sağlamada önemli bir unsurdur. Hz. Peygamber’in Bizans’a gönderdiği mektubun mühürlenmesi gerektiği uyarısıyla birlikte bizzat mühür kazdırması ve mühür kullanımını bir gelenek haline getirmesi, İslâm diplomatik kültüründe mühürün meşruiyet ve tasdik aracı olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Belge sahteciliğiyle mücadelede önemli bir diğer araç, kayıt sistemlerinin oluşturulmasıdır. Belgelerin birden fazla nüshasının hazırlanarak defterlere işlenmesi, orijinal belgelerin kaybolması veya tahrif edilmesi durumunda başvurulabilecek bir kontrol mekanizması işlevi görmüştür. Bu sayede, belgelerin asılları ile defter kayıtları arasında yapılan karşılaştırmalar, sahteciliğin tespiti için önemli bir delil kaynağı olmuştur. Dil, üslup ve yazı türlerinin standartlaştırılması da sahteciliği önlemede önemli bir rol oynamıştır. Belge dili olarak Arapça’nın kullanımı ve belirli hitap ve dua kalıplarının yerleşik bir biçimde belgelerde bulunması, sahtecilik girişimlerinin kolayca fark edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, farklı dönemlerde ve bölgelerde kullanılan yazı türleri ile kâğıt türleri ve boyutlarının çeşitlendirilmesi, belgelerin orijinalliğinin kontrol

⁵⁹ Nisâ, 4/29; “Ey İnananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin. Allah şüphesiz ki size merhamet eder.” <https://www.kuranvemeali.com/nisa-suresi/29-ayeti-meali> (erişim tarihi: (10.12.2024).

⁶⁰ “Aldatan bizden değildir.” Buhârî, “İmân”, 164; Tirmizî, “Büyû”, 72, akt. Mehmet Koç, (2017), a.g.k., s. 313.

⁶¹ Bkz. Mustafa Çağrı, (1995), “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”, *TDVİA*, C. 11, İstanbul: TDV Yay. s. 138-141.

⁶² Saffet Köse, (1998), “Hile”, *TDVİA*, C. 18, İstanbul: TDV Yay. s. 29; Muhammed Ebu Zehra, (1994), *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. (Tercüme eden: İbrahim Tüfekçi), İstanbul: Kitabevi Yay. s. 105-107.

edilebilmesi için önemli bir kriter olarak değerlendirilmiştir. Bazı bölgelerde geliştirilen özgün işaret ve alâmetler de sahteciliğe karşı alınan tedbirler arasında yer almıştır. Özellikle Mağrib ve Endülüs diplomatik geleneğinde görülen bu uygulamalarda, belgelerin sıhhatini göstermek amacıyla “alâmet” adı verilen özel işaretler kullanılmış, bu işaretlerin konumları, biçimleri ve anlamları standartlaştırılarak belge güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak Kalkaşendî, İbnü’s-Sayrafi ve benzeri müelliflerin kaleme aldıkları el kitapları, kâtiplerin eğitiminde ve sahtecilikle mücadelede rehberlik işlevi görmüştür. Bu eserlerde yer alan ayrıntılı açıklamalar ve belge örnekleri, sahtecilik riskini azaltmak amacıyla kâtiplerin yetkinliğini artırmayı ve belge düzenleme sürecini belirli bir metodolojiye oturtmayı hedeflemiştir.⁶³

Bu bağlamda Emevîler döneminde yaşanan bir olay önemli bir örnek teşkil etmektedir. Halife Muaviye (M. 661-680) Irak Valisi Ziyad b. Ebîh’e, Amr. b. Zübeyir’e 100.000 Dirhem para ödenmesini emreden bir yazı göndermiştir. Ancak vali, Amr b. Zübeyir’e 200.000 dirhem para ödendiğine dair sahte bir belge düzenlemiştir. Bu gelişme üzerine Halife Muaviye, resmî evrakları mühürlemekle görevli olacak Dîvânü’l-Hâtem adlı bir daire kurulmasını emretmiş ve devlet dairelerinden çıkan her türlü resmî evrakın bir nüshasının bu dairede muhafaza edilmesini zorunlu kılmıştır.⁶⁴ Muaviye bu uygulama ile belge sahteciliği vakalarını önlemek istemiştir. Çünkü uygulama sahihliğinden şüphe duyulan bir belgenin Dîvânü’l-Hâtem’de muhafaza edilen belgenin diğer nüshası ile kıyaslanmasına imkân sağlamıştır.

İslâmiyet’in ilk yayılma döneminde, İslâmî usule uygun olarak bastırılan paralarla ilgili çeşitli rivayetler kaydedilmiştir. Bu bağlamda el-Vâkıdî (ö. 207/823), Ebân b. Osman’ın (ö. 105/723) Medine’deki idaresi sırasında yaşanan bir sahte para olayı hakkında bilgi vermektedir. Rivayete göre, Ebân b. Osman, Medine’de dirhem bastığı ve piyasaya sürdüğü tespit edilen bir kişiyi 30 değnek sopa cezası ile cezalandırmış, ardından da şehir dışına sürmüştür. Vâkıdî’nin aktarımına göre, bu ceza, sahte veya düşük kaliteli para basımı gibi ekonomik sahtekârlık girişimlerine karşı bir tedbir niteliği taşımaktadır. Ebân b. Osman’ın uyguladığı yaptırım, had cezası seviyesine ulaşmayan, ancak toplumsal ve ekonomik düzeni koruma amacı güden bir ceza olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵ Bu olay,

⁶³ Dia, (1994), “Diplomatik”, *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay. s. 360-363.

⁶⁴ Mehmet Aykaç, (1997), *Abbasi Devleti’nin İlk Dönemi İdari Teşkilatında Dîvânlar (132-232/750-847)*, Ankara: TTK Yay. s. 48-49.; Dia, (1994), “Diplomatik”, s. 361.

⁶⁵ el-Vâkıdî’den akt. Arslan Durdu, (2018), a.g.k., s. 544-545.

erken dönem İslâm toplumlarında para sahteciliğine karşı uygulanan bedenî ve sosyal cezaların örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

Erken dönem İslâm tarihinde para sahteciliği suçu çeşitli cezai müeyyidelerle karşılık bulmuştur. Sahte para basımı yapan kişilere dayak ve sürgün cezaları uygulanmış, suçluların bedenlerine işledikleri suçu belirten dövmeler yapılmıştır. Ayrıca sahte para basımı yapanlar hakkında hapis cezaları verilmiş, kullandıkları kalpazanlık aletlerine el konulmuş ve bu malzemeler imha edilmiştir. Daha ağır vakalarda el kesme gibi bedenî cezalar uygulanmıştır. Örneğin, Mervan b. el-Hakem döneminde sahte para basan bir kişinin eli kesilmiştir. Bunun yanında, Abdülmelik b. Mervan'ın hükümdarlığı sırasında Haccâc b. Yusuf tarafından başlatılan para reformları ile sahte para üretimini önlemek amacıyla devlet denetiminde darphaneler kurulmuş, para basımı merkezi otoritenin kontrolü altına alınmıştır.⁶⁶ Bu uygulamalar, sahte para basımının ekonomik düzeni tehdit etmesinin yanında kamu güvenliğini ve devlet otoritesini tehdit eden ciddi bir unsur olarak algılandığını göstermektedir.

Bu tür idarî önlemlerin yanı sıra, devletlerin para sahteciliği gibi ekonomik hayatı doğrudan tehdit eden sahtecilik türlerine karşı özel tedbirler geliştirdikleri görülmektedir. Tarihte görülen sahtecilik türleri içinde para sahteciliği ön sıralardadır. Bunun temel nedeni paranın doğrudan alışveriş ve servet biriktirme vasıtası olmasıdır. Öte yandan, para Türk-İslâm devletlerinde yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi anlamlar da taşımaktadır. Maddi açıdan, ticareti kolaylaştıran ve zenginlik biriktirmeye yarayan bir araç olarak görülmüştür.⁶⁷ Bu nedenle devletler, ticareti canlandırmak ve ülkelerini kalkındırmak amacıyla önemli ticaret merkezleri ve ana ticaret yolları üzerinde darphaneler kurmuşlardır.⁶⁸ Para, manevi açıdan ise bağımsızlık ve hâkimiyetin bir sembolü olarak kabul edilmiştir.⁶⁹ Bu durum, o dönemlerde para basımının hem ekonomik bir faaliyet, hem de siyasî otoritenin ve meşruiyetin bir göstergesi olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Ünlü Türk-İslâm bilgini Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî⁷⁰, bilhassa değerli taşlar, mineraller ve madenler üzerine yazdığı ve 1043 yılında Gazneli Hükümdarı

⁶⁶ Arslan Durdu, (2018), a.g.k., s.543-545

⁶⁷ Arslan Durdu, (2018), a.g.k. s. 528.

⁶⁸ Bkz.: Halil Sahillioğlu, (1993), “Darbhâne”, *TDVİA*, C. 8, İstanbul: TDV Yay. s. 501-505.

⁶⁹ Erdoğan Merçil, (2007), *Selçuklularda Hakimiyet Sembolleri*, Ankara: TTK Yay., s. 89.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Günay Tümer, (1992), “Bîrûnî”, *TDVİA*, C. 6. İstanbul: TDV Yay. ss.: 206-215.

Sultan Mevdûd'a sunduğu *Kitâbü'l-Cemâhir fî ma'rifeti'l-cevâhir* adlı eserinde, dengeli bir siyasî ve iktisadî hayat için iyi işleyen bir mübadele sisteminin zorunluluğuna işaret eder. Yazara göre, sağlıklı bir mübadele sisteminin tesisine engel teşkil eden iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlar kalpazanlık ve aşırı biriktirme tutkusudur. Kalpazanlığa engel olmanın siyasi otoritenin varlığı için önemli olduğunu belirten yazar, altın ve gümüş biriktirip gömmenin veya altından süs eşyası ve kap gibi şeyler yapmanın aklî ve ahlâkî yönden savunulmayacak bir hareket olduğunu ve bu biriktirme hastalığının sağlıklı mübadele olanağını ortadan kaldıracağını ifade eder.⁷¹ Bu yaklaşım, Bîrûnî'nin para ve mübadele sistemine ilişkin değerlendirmelerinin iktisadî kaygılarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bireysel ahlâk, toplumsal düzen ve siyasî istikrar arasında güçlü bir ilişki kurduğunu ortaya koymaktadır.

Türk edebiyatının bilinen en eski eserlerinden *Kutadgu Bilig*'in yazarı Yûsuf Has Hâcib söz konusu eserinde halkın hükümdar üzerinde sahip olduğu üç temel haktan birinin paranın ayarının korunması olduğunu ifade etmektedir.⁷² Yûsuf Has Hâcib'in, hicrî 462 (M. 1069-1070) yılında Karahanlı hükümdarı Tamgaç Buğra Han'a sunduğu⁷³ söz konusu eserde paranın ayarının korunmasına özel bir vurgu yapması, dönemde para ile ilgili önemli sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Bununla birlikte, Türk tarihinin diğer önemli eserlerinden *Dîvânü lugâti't-Türk*'te⁷⁴ de Kaşgarlı Mahmûd, piyasada düşük ayarlı paraların dolaşımında olduğuna işaret etmektedir. Kaşgarlı Mahmûd'un, düşük ayarlı paralardan söz ederken "eksik yarmak" tabirini kullanması⁷⁵ onun yaşadığı dönemde para güvenliğine ilişkin sorunların ciddiyetini yansıtmaktadır.

Ünlü İslam âlimi İmam Gazzâlî⁷⁶ "*Kimya-ı Saadet*" isimli eserinde ticaret ahlâkına aykırı davranışlar arasında alışverişte kalp para kullanılmasını da zikretmektedir. Ona göre, ticari ilişkilerde sahte para kullanımı kötülüğün yayılmasına ve bireylerin zarara uğramasına sebep olacağı için kesin surette kaçınılması gereken bir davranıştır. Gazzâlî,

⁷¹ Günay Tümer, (1993), "el-Cemâhir", *TDVİA*, C.7, İstanbul: TDV Yay. ss.: 295-296; El-Bîrûnî, (2017), *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fî Ma'rifeti'l-Cevahir)*, (Terc. Emine Sonnur Özcan), Ankara: TTK Yay. s.10-11.

⁷² Arslan Durdu, (2018), a.g.k., s. 70.

⁷³ Dia, (2002), "Kutadgu Bilig", *TDVİA*, C. 26, İstanbul: TDV Yay. s. 478.

⁷⁴ Bkz.: Mustafa S. Kaçalın, (1994), "Dîvânü lugâti't-Türk", *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay., ss.: 446-449.

⁷⁵ Arslan Durdu, (2018), a.g.k., s. 536.

⁷⁶ Gazzâlî, M. 1058 senesinde bugün İran'a ait olan ve Horasan'da bulunan Tus Şehrinde dünyaya gelmiş olan Şâfiî fakihî, Eş'arî kelâmcısı, mutasavvıf, düşünür ve İslam âlimidir. Bkz. Mustafa Çağrı, (1996), "Gazzâlî", *TDVİA*, C. 13, İstanbul: TDV Yay. s. 530-531.

bilmeden sahte para alan kişilerin durumu fark ettikten sonra bu parayı yeniden dolaşıma sokmaması ve imha etmesi gerektiğini belirtir. Gazzâlî ayrıca bireylerin, sahte parayı tanıyabilecek derecede dikkatli ve bilgili olmalarının, Müslüman toplumun maddi zararlardan korunması açısından zorunlu olduğunu ifade eder.⁷⁷

Ünlü tarihçi, filozof, sosyolog ve devlet adamı İbn Haldun Mukaddime'sinde idarecilerin vazife ve sorumlulukları arasında kalpazanlık ve sahtekârlığın önlenmesini de sayar. Ona göre, devleti ve toplumu zarara uğratarak ülke parasının değerini düşüren kalpazanlar şiddetle cezalandırılmalı ve elleri kesilmelidir. Çünkü kalpazanlar değerli madenlere değersiz maden karıştırarak ve bastıkları kalp paralara devletin damgasını vurarak insanları kandırmaktadırlar.⁷⁸ Her iki düşünürün ifadeleri, para güvenliğinin ve ticari dürüstlüğün korunmasının sadece bireysel ahlâkî bir yükümlülük olarak değil, ayrıca toplumsal düzenin sürdürülebilirliği, ekonomik refahın devamlılığı ve devlet otoritesinin meşruiyetinin sağlanması açısından da temel bir zorunluluk olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Büyük Selçuklu sultanı Sencer devrinde Mazenderan yöneticiliğine atanan Tacü'd-Din'in görevleri arasında sikkelerin ayarının korunması, tartı ve ölçüler konusunda dikkatli olunması gibi görevler de vardı. Ayrıca, Tacü'd-Din'den açgözlülere ve sermayecilere fırsat vermemesi ve ahaliyi zarara uğratacak hareketler konusunda dikkatli olması isteniyordu.⁷⁹ Bu durum, ekonomik düzenin sağlanmasında para sisteminin ve adil ticaret uygulamalarının korunmasının, devlet idaresi tarafından önemli bir yönetim sorumluluğu olarak görüldüğü şeklinde yorumlanabilir.

Arslan Durdu'nun Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'ye atfettiği bilgilere göre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son yıllarında da sahtecilik ve sahtekârlık vakalarının toplumsal hayatta etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, eserinde kandil yağına su katılması ve sahte altın para basılması gibi sahtekârlıklara değinmiş; ayrıca “...Kalpazanlar, kalp paraya nasıl gümüş sürerler ve üstüne padişahın adını kazırlarsa...” “...Âlemde kalp akçayla sağlam akça bir yürümekteydi...” “Hain kalpazandan, halis altınla kuyumcu, daha fazla korkar” ifadeleriyle, döneminde yaşanan

⁷⁷ İmam Gazâlî, (2001), *Kimyâ-i Saadet*, Çeviren: A. Faruk Meyan, İstanbul: Bedir Yay. s. 243-244.

⁷⁸ İbn Haldûn, (1996), *Mukkaddime III*, Çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul: MEB Yay. 124-128.

⁷⁹ Ann K. S. Lambton (1973), “Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi”, *Belleten*, C. XXXVII/147, s. 392.

sahtekârlık olaylarına işaret etmiştir.⁸⁰ Mevlâna'nın bu ifadeleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz etkileyen sahtecilik ve sahtekârlık vakalarının yalnızca ticari alanla sınırlı kalmadığını, ayrıca toplumsal güven duygusunu da zedelediğini göstermektedir.

İlhanlı hükümdarı Gazan Han döneminde yaşanan bir gelişme kalpazanlık suçunu önlemeye yönelik alınan tedbirlerin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Gazan Han para kalpazanlığını önlemek için paralar üzerine, Uygur, Arap ve Tibet harfleri ile yazılmasını istemiştir.⁸¹ Böylece paranın sahlılığı korunmak istenmiş ve taklit edilmesi zorlaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde, Tibetli bilgin Aphags-Pa tarafından geliştirilen ve yukarıdan aşağıya doğru üç işaret kullanılarak oluşturulan Aphags-Pa (Phags-pa) yazı sistemi, kalpazanlığı önlemeye yönelik alınan tedbirler arasında yer almaktadır.⁸² Bu tedbirler, dönemin yöneticilerinin para sahteciliğini önlemek amacıyla farklı kùltürlere ait alfabeleri ve özgün yazı sistemlerini kullanma yoluna gittiklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İlhanlı hükümdarı Geyhatu, İran'da 13 Eylül 1294 tarihinde, tedavüldeki madeni paraların devlet hazinesine geri dönüşünü sağlamak gayesiyle çav diye isimlendirilen kâğıt paraların piyasaya sürölmesine karar vermiştir. Bu uygulamanın bir sonucu olarak, mevcut sikkelerin kullanımı tamamen yasaklanmış ve çav'ı alışveriş aracı olarak kabul etmeyenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı halka açık bir şekilde ilan edilmiştir. Aynı süreçte, altın ve gümüş işçiliğine dayalı bütün sanat dalları da yasaklanmıştır. Kalpazanlıkla mücadele kapsamında ise son derece katı önlemler alınmış; sahte para basanların yakalanmaları hâlinde eşleri ve çocuklarıyla birlikte idam edilmesi ve tüm mal varlıklarının müsadere edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸³ Bu örnekte görölen kalpazanlık suçuna yönelik olarak sahte para basanların yanı sıra eş ve çocuklarının da idam edilmesi kararı, İlhanlı hukuk sistemindeki kolektif sorumluluk ve suç toplumsal bir tehdit olarak algılama anlayışının bir yansıması olarak görölebilir. Bu tür cezalar, yalnızca ekonomik düzeni ve devlet otoritesini korumaya yönelik değil, aynı zamanda suçun kökünü

⁸⁰ Akt. Arslan Durdu, a.g.k., s. 542. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mevlâna Celâleddin Rumi, (1995), *Mesnevî I*, çev. V. İzbudak, İstanbul: MEB Yay., 172; Mevlâna Celâleddin Rumi, (1995), *Mesnevî II*, çev. V. İzbudak, İstanbul: MEB Yay., 23, 107.

⁸¹ Osman Gazi Özgüdenli, (2009), *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yay. s. 274-276.

⁸² Osman Gazi Özgüdenli, (2009), a.g.k. s. 281-282.

⁸³ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k. s. 25.

kurutmayı, potansiyel suç kaynaklarını tamamen ortadan kaldırmayı ve fail üzerinde caydırıcı bir etki oluşturmayı amaçlayan bir strateji olarak değerlendirilebilir.

1102-1409 yılları arasında Diyarbekir ve Mardin dolaylarında hüküm süren Artuklu beylerinden Kutbüddin II. İlgazi, bastırdığı sikkelerin arka yüzüne “mel‘une men yü‘ ayyire” (tağyir edene, yani değiştiren kişiye lanet olsun) ibaresini yazdırmıştır.⁸⁴ Bu yöntem dinî ve ahlâkî bir baskı unsuru oluşturarak kalpazanlık girişimlerini caydırmayı amaçlamıştır. Bu ibare, dönemin yöneticilerinin paranın ayarını koruma konusunda ahlaki normları da bir kontrol mekanizması olarak kullandıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesine çıktığı yıllarda Dante tarafından yazılan İlâhî Komedyâ isimli eserde geçen kalpazanlık ve sahtekârlık tasviri o dönem düşünce dünyasında bu suçlara atfedilen anlamı ve cezalandırma anlayışını yansıtmaları sebebiyle dikkate değerdir. Dante, bu eserinde, 1300 yılı Paskalya haftasında, Papa VIII. Bonifazio’nun ilan ettiği “günahların bağışlanma yılı” bağlamında şekillenen bir âhiret yolculuğunu betimlemiştir. Buna göre Dante, otuz beş yaşında, 7 Nisan’ı 8 Nisan’a bağlayan kutsal gece sabaha karşı, uykulu bir hâlde, nasıl geldiğini bilmediği Kudüs dolaylarındaki bir ormanda kendini bulmuştur. Dante bu ormandan, aklın simgesi olarak resmettiği Vergilius’un rehberliğinde çıkarak, cehennemin derinliklerine doğru inmiştir. Cehennem tasviri, dünyanın merkezine doğru inen, bir huni gibi daralan dokuz katlı bir yapıya sahiptir. Her katmanda işlenen suçun ağırlığına göre cezalar ağırlaşmaktadır. Dante’nin cehennem tablosunda, kalpazanlar ve sahtekârlar, cehennemin en derin ve ağır cezaların verildiği katmanlarında yer almaktadır. Kalpazanlar; sahte para basarak toplumsal düzeni bozanlar, ekonomik güveni zedeleyenler ve ahlâkî yozlaşmanın temsilcileri olarak görülmüştür. Onlarla birlikte, hırsızlar, rüşvetçiler, ikiyüzlüler, nifak çıkaranlar, bölücüler, simyacılar ve insanları aldatmak için kılık değiştirenler gibi diğer aldatma temelli suçlar da aynı cehennem katında cezalandırılmaktadır.⁸⁵ Bu yapı, Dante’nin toplumsal güvene kast eden suçları, ahlâkî ve ilâhî düzende en ağır suçlar arasında gördüğünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

⁸⁴ Behzat Butak, (1947), *XI, XII ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, İstanbul: Pulhan Matbaası, s.32.

⁸⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, (2000), “İlâhî Komedyâ”, *TDVİA*, C. 22, İstanbul: TDV Yay. s. 68.

Böylece, Osmanlı öncesi farklı devletlerde ve toplumlarda evrak ve para sahteciliğine yönelik düşünce ve alınan tedbirler hem hukukî hem de toplumsal düzenin korunmasına yönelik önemli deneyimler sunmuştur. Bu birikim, Osmanlı Devleti'nin sahtecilik algısı ve sahtecilikle mücadelesinde önemli bir miras teşkil etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RESMÎ EVRAK VE PARA SAHTECİLİĞİNİN OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

1.1. Osmanlı Hukuk Sisteminin Ana Hatları

Osmanlı Hukuk Sistemi, var olduğu altı asır boyunca, iki ana başlık üzerinden ayrımlanarak mütalaa olunmuştur. Bu ayrımlanmada belirleyici olan hiç şüphesiz Tanzimat Fermanı ve bundan sonra ortaya çıkan değişim, dönüşüm ve modernleşme süreçleridir.⁸⁶ Buna göre Osmanlı adli sistemi iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem Tanzimat Öncesi Klasik Dönem ikinci dönem ise Tanzimat Sonrası dönemdir. Şer’-i Şerif yahut Şeriat-ı Garra olarak da adlandırılan İslam Hukuku ile sultanların emir ve yasaklarını ihtiva eden temeli töreye dayanan ve kapsamlı olarak kanunnamelerle ifade olunan Örfi Hukuk klasik dönem hukuk sistemi ve adalet anlayışının belirleyici unsurları olmuşlardır. Bununla birlikte özellikle Ticaret Hukuku alanında başlayan Batılılaşma ve bu cihetten tedvin olunan kanunlar vasıtasıyla hukukun birçok kolunda Klasik İslam-Türk Hukuk anlayışından farklı olarak ve de gayrimüslim Osmanlı tebaayı da sürece dâhil eden, kanun karşısında eşitlik ve hukukun üstünlüğü gibi temel hususları ön plana çıkararak gelişim gösterme gayretinde olan düzen Tanzimat’la birlikte kendini göstermeye başlamıştır.⁸⁷

1.1.1 Tanzimat Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti, Tanzimat öncesi klasik dönemde ortaya koyduğu hukuk anlayışı ve adli teşkilatlanma ile ilgili olarak, yöneticilerinin Müslüman olma zorunluluğuna istinaden ve kurucu unsurunun Müslüman Türklerden oluşması sebebiyle İslam Hukuk sisteminin prensiplerini yansıttığı ve bununla birlikte bu prensipleri de kendinden önceki İslam-Türk Devletlerinden devraldığı kuvvetle var olan görüş ve iddiadır.⁸⁸ Her ne kadar kuruluş dönemlerinde Alevi-Bektaşî Türkmen karakterini yansıtırsa da Selçuklu Devletinin ortaya koyduğu Sünni-Maturidi tavrın da etkisiyle ve yanı sıra hilafetin İstanbul’a taşınmasıyla, İslam dünyasının koruyuculuğu ve sorumluluklarının üstlenilmesi, Osmanlı Devleti’nde

⁸⁶ Bkz. Halil İnalcık – Mehmet Seyitdanlıoğlu, (2014), *Tanzimat*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁸⁷ Sertaç Demir, (2024), “Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 39, S. 1, İzmir: Ege Üniversitesi Yay., s.48.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK Basımevi, s. 122.

de hukukî alanda ve adli yapılanmada Sünni-Hanefî ekolün ön plana çıktığı yönündeki fikirlerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır.⁸⁹

Devlet teşekkülünü almaya başladığı anlardan itibaren adli sistemin oluşumuna önem veren Osmanlı Devleti, sahip olduğu topraklarda yaşayan insanların huzur ve güvenliğini ziyadesiyle önemsemiş, bunu sağlayabilmek adına da idareci ve özellikle kadıların atamalarına önem vermiştir.⁹⁰ İlk dönem Osmanlı tarihini yazan en eski kaynaklardan Ahmedî manzum olarak yazdığı eserinde Osmanlı hükümdarlarının adalet ile yönettiklerini ve bu hususta hassas davrandıklarını yazmıştır.⁹¹ Tevârih-i Âli Osman olarak bilinen Osmanlı Hanedanı tarih yazıcılığının en meşhur isimlerinden Aşıkpaşazade'nin de bahsettiği üzere, Karacahisar kalesini fetheden Osman Gazi bağımsızlığını ilan etmesinin yanında kadı tayin etmek suretiyle adli sistemi tesis etmiştir.⁹²

Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı mülkü haline getirilen Mısır'da yaşamış olan Yahudi Haham David ben Zimra'nın da ifadesiyle *"Hukuk sistemleri iki türdür. Bunlardan biri şer'i diğeri de örfidir. Şer'i hukuk dini kurallara göre karar veren kadiya emanet edilirken, vali ise onun hükümlerini uygulamakla görevlendirilmiştir. Öte yandan bir tür değişkenlik arz eden kuralların (kanûnnâme) ürünü olan örfî hukuk ise eyalet valisine emanet edilmiştir."*⁹³ Bu yapının yani şeriat ile birlikte Kanûn, örf ve bunlardan

⁸⁹ İlhan Akbulut, (2018), *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay., s.254; Fatih M., Şeker, (2015), "Türk Devlet Geleneği ve Hanefilik", *Devirleri Aydınlatan Meş'ale İmâm-ı A'zam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi yay. s.90.

⁹⁰ Osmanlı tarih yazıcılığı konusunda bilinen en eski yerli kronik Sultan Orhan'a imamlık yapan İshak Fakih'in evladı Yahşi Fakih'in Menâkıb-i Âl-i Osmân'ıdır. Bu eserin herhangi bir nüshasına henüz ulaşılmamış olsa da akabindeki "tevârih"lerin bu kaynaktan faydalanılarak hazırlandığı konusunda araştırmacılar arasında görüş birliği vardır. Bkz. Franz Babinger, (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., s.11; M. Mignot, (1773), *Histoire de l'empire Ottoman (depuis fon origine jusqu'a la paix de Belgrade en 1740)*, Tome Premier, Paris: Chez Le Clerc Libraire, p.140.

⁹¹ 7147. beyitte Orhan Bey'in insafı ve adil olduğu ve bu özelliği ile Hz. Ömer'i ve onun adaletini hatırlattığından bahsetmektedir. Bkz. Ahmedî, (2019), *İskendernâme*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., s.860, bkz. Günay Kut, (1989), "Ahmedî", *TDVİA*, C. 2, ss.: 165-167, İstanbul: TDV Yay.

⁹² Atsız tarafından yapılan tercümede bu konu şu şekilde dile getirilmiştir: "Allah razı oldu. Kadılık ve hatiplik Dursun Fakî'ya verildi. Cuma namazı için okunan hutbe ilk olarak Karacahisar'da okundu. Bayram namazı da orada kılındı ve tarih H. 699 idi." Bkz. Atsız, (1992), *Aşıkpaşaoğlu tarihi*, İstanbul: MEB Yay., s.25.

⁹³ Uriel Heyd, (1973), *Studies in old Ottoman criminal law*, (Edited by V.L. Mènage,) Oxford: Clarendon Press, s. 2.

beslenen hükümdar iradesine dayalı hukuk sisteminin Osmanlı öncesi bütün Türk-İslam devletlerinde var olduğu görülmektedir.⁹⁴

Osmanlı Hukukunun temel dayanağının “ahkâm-ı şer’iye” yani genel olarak şeriat şeklinde adlandırıldığı ve bunun da dayanağının İslam hukuku olduğu Osmanlı hukuk tarihi ve adli sistemi üzerine araştırma yapanların üzerinde ittifak ettiği ortak noktadır.⁹⁵ İslam Hukuku, Hz. Muhammed(sav) tarafından Allah’ın emir ve yasakları doğrultusunda belirlenen, sorgulanması ve değiştirilmesi söz konusu olmayan kurallar bütünü olarak tarif olunmaktadır. Buna kaynaklık eden başlıca unsurları, öncelikle temel kaynaklar olan Kur’an ve Sünnet, Peygamberin etrafındakiler(sahabe) ve onlardan sonra gelenlerin (tâbiûn-etbâû’t tâbiîn) ortaya koydukları şeklinde ifade etmek mümkündür.⁹⁶ Bu yönden İslam hukukunun ana kaynakları, önem sırasına göre, Kur’an, Sünnet, İcma⁹⁷ ve Kıyas’tır.⁹⁸

Öte yandan Hz. Muhammed (sav)’in vefatı sonrasında İslam hukukçuları arasında çeşitli görüş farklılıklarının belirdiği ve bu farklılıklar nedeniyle de kadıların bu hukukçulardan herhangi birine uyma zorunluluklarının olmadığı görüşü de kendini göstermektedir.⁹⁹ Bahsolunan İslam hukukunun oluşum süreçleri ele alındığında, kendine ulaşan vahiy ve sünnet kaynaklı birikimleri değerlendirme becerisine sahip, donanımlı hukuk âlimlerinin yani müçtehitlerin, bu birikim ve delillerden hareketle karşılaştıkları meseleleri, akıl yürüterek ve yorumlayarak elde ettikleri şer’i ameli hükümler bütününe “Fıkıh”¹⁰⁰ adı verilmektedir. Başka bir şekilde ifade edildiğinde ise şer’i hukukun ilmi yöntemlerle, usul

⁹⁴ Halil İnalcık, (1958), “Osmanlı hukukuna giriş: örfi-sultani hukuk ve Fatih’in Kanûnları”, *AÜSBF Dergisi*, C.13, S.2, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., s.102.

⁹⁵ Velîyüddin, (1330), “Hukuk-ı İslam”, *İslam Mecmuası*, C. I, S. 9, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye s. 258.

⁹⁶ Ahmed Akgündüz-Halil Cin, (1995), *Türk hukuk tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, s.88.

⁹⁷ Kur’an-ı Kerim’de “fe ecmi’ü emraküm (artık ne yapacaksınız toplanıp bütün azminizle karar verin)” şeklinde yer alan icma kavramı sözlük anlamı itibarıyla de bir işte azmetme, karar verme anlamlarındadır. Muhammed Hamdi Yazır, (2016), *Kur’an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Turkuvaiz Haberleşme ve Yayıncılık, s. 216.

⁹⁸ Osman Kaşıkçı (2015), *İslâm-Osmanlı Hukuku*, İstanbul: Ufuk Yay., s.64.

⁹⁹ Muhammed Hamidullah (2012), *İslâm Anayasa Hukuku*, Çev., İhsan Süreyya Sırma, İstanbul: Beyan Yay., s.207; Corci Zeydan, (1976), *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, s. 139.

¹⁰⁰ Sözlükte, bilme anlama ve ayrıntılarıyla kavrama anlamlarına gelen fıkıh, Kur’an ve Sünnet’ten akli melekeleri kullanarak, zihinsel yordama yoluyla edinilen, kişilerin temel hak ve sorumluluklarını ve yanı sıra birbirleriyle olan ilişkilerinde bunların tezahürlerini açıklayan ilmi kollardan biri olarak ifade edilmektedir. Bkz. Hayrettin Karaman, (1996), *Fıkıh, TDVİA*, C.13, İstanbul: TDV Yay., s.1; Farabi, (1990), *İhsa’ül-ulûm (ilimlerin sayımı)*, Çev. Ahmet Ateş İstanbul: MEB Yay., s.132.

ve içerik açısından incelendiği İslami hukuk sistemine fıkıh ve fıkıh ilmi ile uğraşanlara da fakih denilmektedir.¹⁰¹

Bu birikimlere göre genel bir değerlendirme yapıldığında Osmanlı Devleti'nde de fıkıh ilminin ön plana çıktığı, önemli fakihlerin yetiştiği söylenebilir. Bu fakihlerin eserleri, Osmanlı adli sisteminin yürütüldüğü mekânlarda ve mahkemelerde kadıların, kazaskerlerin ve şeyhülislamın başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Bu eserler arasında özellikle IV. Mehmed'in saltanatı devrinde bizzat onun iradesiyle "Mevkufât" adıyla Türkçe'ye tercüme ettirilerek kadıların verilmiş ve onlar için faydalı bir başvuru kaynağı olmuş olan İbrahim Halebi(Ö.1549)'nin "Mülteka'l-ebhur fi fûru-i Hanefiye" diye bilinen eseri dikkati çekmektedir.¹⁰² Buna ilaveten günlük hayatta karşılaşılan sorunlarla alakalı olarak, taşrada müftülere merkezde de şeyhülislamlara müracaat olunmakta, bu kişiler de kendilerine yöneltilen soru ve şikâyetlere göre uygun cevaplar ve çözümler üretmektedirler. Fetva ismi verilen bu cevaplar toplanıp yayınlanarak zamanla klasik dönem Osmanlı hukuk sisteminde hukukun temel kaynakları arasına girmiş, kadılar için başvuru ve bilgi kaynağı haline gelmiştir.¹⁰³

Klasik Dönem Osmanlı hukukunun şariat ile birlikte diğer temel unsuru da *Örfi Hukuk*'tur. Türkçe'ye Arapça'dan geçen bir kavram olan örf, Türk dilinde töre, gelenek gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. Ayrıca gene Arapça kökenli bir kelime olan adet sözcüğü ile de ilişkilendirilerek, örf ve âdet şeklinde beraber kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Örf, fıkıh literatüründe ise İslam'ın temel ilkeleri ve naslarla çelişmemek kaydıyla¹⁰⁵ maziden gelen tecrübeler, ulü'l-emr olarak ifade edilen devlet otoritesi ve bunun yanında yüksek ve etkin bir otoriteye sahip müçtehitlerin ürettikleri hükümler şeklinde ifade edilmektedir. Türklerde örfün ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili olarak çeşitli görüşler mevcut olmakla

¹⁰¹ Zekiyyüddin Şa'bân, (2021), *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Tercüme Eden: İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: TDV Yay., s.31; Ayrıca fıkıhın içeriği ve tanımlamalarıyla ilgili tartışma ve açıklamalarla ilgili olarak bkz.: Murteza Bedir, (2005), "Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, C.3, S.5, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., s.47.

¹⁰² Ahmed Akgündüz, (1993), *Osmanlı Kanûnnâmeleri*, C. I, İstanbul: Fey Vakfı Yay., s.115, Sedat Bingöl, (2004), *Tanzimat devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu: Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., No: 1582, s.11. Ayrıca bkz.: Ahmed Davudoğlu, (2000), *Mevkufat Mülteka Tercümesi*, C.I-II-III-IV, İstanbul: Sağlam Yay.

¹⁰³ Seda Örsten, (2007), "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 30.

¹⁰⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, (2007), "Örf", *TDVİA*, C.34, İstanbul: TDV Yay., s.87.

¹⁰⁵ İslam Hukukunda tâli yani ikincil kaynaklar arasında zikredilen örf; bu sistemin, amme hukuku çerçevesinde devlete ve onu idare edenlere ki klasik dönemde bu monarşik otoritedir, tanımış olduğu, sınırlı kanûn yapma yetkisidir. Bkz. Ahmed Akgündüz-Halil Cin, (1995), a.g.k. s.134.

birlikte bunlar arasında en yaygın olan görüş, Selçuklu ve akabinde Osmanlı devletleriyle birlikte, daha ziyade İslam kültür ve medeniyetinin kabul görmesi ve yerleşik hayat unsurlarının daha fazla görülmesiyle ortaya çıktığı şeklindedir.¹⁰⁶ Hatta bu konuda daha sert bir tavır takınan Bisoukides'e göre; Türk Milletinin kendine ait bir hukuku yoktur. Ona göre Türklerde özel hukuk İslam ile gelişmiş, kamu hukuku ise yine İslam kültürü ve Bizans kurumlarının etkisiyle gelişme göstermiş,¹⁰⁷ ancak Kanûni Sultan Süleyman devrinde kendine özgü bir kamu hukuku oluşturulabilmiştir.¹⁰⁸

Aşıkpaşazade Tarihi olarak meşhur olmuş, 15. yüzyıl vakanüvislerinden Derviş Ahmed (ö.1332)'in yazmış olduğu Tevarih-i Al-i Osman'da da bahsolunduğu üzere, henüz istiklalini elde etmiş olan Osman Gazi Allah'a ve onun emirlerine bağlı geçmiş birikimlerini ve atalarından aldıkları örfi mirası da önceleyen bir anlayışa sahiptir. Fakat Osman Gazi devletin temel kazanç unsuru olan vergi hakkında bilgi sahibi değildir ve hatta başlangıçta vergi almayı haksız kazanç olarak görmüştür. Sonrasında ise vergi toplamayı töre olarak kabul etmesi ve alması gerektiği yolundaki telkinlerden dolayı ikna olmuş olması dikkat çekicidir.¹⁰⁹ Osman Gazi'nin bu diyalogda¹¹⁰ Tanrı buyruğuna atıf yapmasındaki asıl niyetinin, pazardan vergi toplamayı hak edilmemiş bir kazanç olarak kabul etmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Zira tartışmanın devamında ahalinin bu uygulamanın kendisinden önce de var olan önemli bir adet yani töre olduğu konusunda ısrar etmesi üzerine Osman Gazi de bu duruma bu defa farklı bir yorum getirerek uygun bulduğu görülmektedir. Dolayısıyla meseleye yaklaşımının daha ziyade örfi olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken asıl konu Osmanlı Devlet yöneticilerinin şeriatın sınırlarıyla ilgili düşünce ve davranışlarıdır. Bu noktada da farklı düşünce ve yaklaşımların olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı örfi hukuk sisteminin temelini oluşturan kanûnnâmelerin şeriata aykırı olamayacağı düşüncesini taşıyanların yanı sıra kanunnâmelerde şer'i hukuka aykırı uygulamaların varlığına işaret eden

¹⁰⁶ Halil İnalcık, (2018), *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, C.1, İstanbul: Kronik Kitap, s. 313.

¹⁰⁷ Mehmed Fuad Köprülü, (1981), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Yay., s.3.

¹⁰⁸ Mehmed Fuad Köprülü, (1938), *Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri: İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?*, *Belleten*, C. II, S. 5-6, Ankara: TTK Yay., s. 40.

¹⁰⁹ Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, (2003), *Aşık Paşazade Osmanogulları'nın Tarihi*, İstanbul: Koç Kitaplığı, s. 73.

¹¹⁰ Tam metin için bkz.: Atsız, (1992), *Aşıkpaşaoğlu tarihi*, İstanbul: MEB Yay., s.26.

araştırmacılar ve araştırmalar da vardır.¹¹¹ Bahsi geçen iddialara örnek olarak, Fatih Kanûnnâmesi adıyla da tanınan Kanûnâme-i Âl-i Osman'da yer alan ve zina ve zinaya dair uygulanacak ceza hakkında bilgiler veren maddede¹¹² şer'î yargılama sonucunda sabit olmasına rağmen¹¹³ ta'zir uygulanarak para cezasına çevrilmesi, rahmetli Halil İnalıcık hocanın “Gerçekte, tamamen özel şartlar altında gelişen Osmanlı Devleti, Şeriatı aşan bir hukuk nizamı geliştirmiştir”¹¹⁴ ifadesini doğrular niteliktedir. Burada görüldüğü üzere ayette cezası açıkça belirlenen bir suça ta'zir cezasının verilmesi Osmanlı hukukunun bazen şer'î hukukla çelişebildiği şeklinde yorumlanabilir.

Osmanlı padişahlarının hazırladığı kanunlar, kanunnameler, fermanlar ve bunları kapsayan talimat ile uygulamalarda, şeriatın varlığından ziyade devletin uygulama alanında bu kuralların uygulanabilirliğini tespit etmek asıl önemli meseledir. Yani kanunların halka yansıdığı alanlarda, yükümlülüklerin, yaptırımların ve cezaların uygulanması sırasında şer'î ve örfî hukuk ayrımını daha belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Bu noktada özellikle Osmanlı iktisat tarihinin önemli isimlerinden Ömer Lütfi Barkan'ın ifadeleri dikkate değer ifadelerdir. Barkan da Köprülü ile aynı düşünceye paylaşılarak, Sultanlara Kanûn yapma yolunu açan örfî hukuk kurallarının meydana gelmesinde şer'î hükümlerin “donup kalmış kalıplar haline girmesinden sonra”ki sürecin etkili olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

¹¹¹ Coşkun Üçok, (1946), “Osmanlı Kanûnnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., s. 126; Yılmaz Öztuna, (1977), *Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s.136.

¹¹² “El- Faslü'l-evvel fi'z-zinâ ve devâihi (Zina Davalarını İçeren Birinci Bölüm)” de yer alan “Eğer bir kişi zina yapsa, şer'en sabit olsa, ol zina yapan evli olsa ve dahi bay olursa ki, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üç yüz akçe alına. Evsatü'l-hâl olursa kim, altı yüz akçeye malik ola, cürm iki yüz akçe alına. Andan aşağı gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşağı hallü olursa, elli akçe; andan dahi aşağı ki, gayette fakrû'l-hal olursa, kırk akçe cürm alına.” Bkz. Ahmet Akgündüz, (1993), a.g.k., s. 347.

¹¹³ Şeriata yani Kur'an ve Sünnete göre zina yapmak açık bir şekilde haram kabul edilmiş ve cezası da had cezası olarak yine açık bir şekilde belirlenmiştir. Bununla ilgili olarak Nur suresi 2. Ayette zina yapan kadın ve zina yapan erkeğe yüzer değnek vurulması emredilmektedir. Dolayısıyla zina bir suçtur ve cezası da bellidir. Ayrıca ayetin devamında verilecek cezaya bir grup insanın da şahitlik etmesi istenmiştir. Bkz. İlhami Güler-Ömer Özsoy, (2013), *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi, s. 458; Zina iftirası (bühtan)na yönelik benzer taz'ir uygulaması, Dulkadiroğlu Alaüddeve Bozkurt Bey Kanûnnâmesinde de yer almaktadır. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, (1945), *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları*, Birinci cilt: Kanûnlar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., s.123.

¹¹⁴ Halil İnalıcık, (2018), a.g.k., s.311.

¹¹⁵ Ömer Lütfi Barkan, (1945), “Osmanlı imparatorluğu teşkilat ve müesseselerinin şer'iliği meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 3-4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., s.207.

Diğer yandan fakihler arasındaki tartışmalar, taklit¹¹⁶ ve mezhep taassuplarından kaynaklanan anlaşmazlıklar ve çelişkiler de dikkat çekicidir.¹¹⁷ Bu dönemdeki fakihlerin ekseri çoğunluğunun Hanefi mezhebini kabul etmesi, kendilerine ve mezheplerine karşı olanların hata yaptıklarını ifade etmeleri aşağıda bahsedilecek olan örfi hukuk mekanizmasının sürece dâhil olması ve kendi nazarından kanûnlaştırma faaliyetlerine girişmesinin önünü açtığı düşüncesini ortaya koymaktadır.

1.1.2. Kanûnnâmelerin Osmanlı Hukuk Sistemindeki Yeri

Yukarıda da işaret edildiği üzere gene Barkan’a göre Osmanlı padişahlarının kanun koyma yetkilerini sınırlandıran şer’i esasların var olduğu fakat padişahların bu esaslara daha ziyade şeklen bağlı kaldıkları bu sebeple devletin kuruluş sürecini tamamladığı iddia edilen Fatih Sultan Mehmed dönemiyle beraber, münhasıran, örf’e dayalı ve şer’i hukuktan bağımsız bir hukuk sisteminin geliştiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu sistemin oluşumunda ve öne çıkmasında, “kanûnnâmelerin” çok mühim rol oynadığını söylemek yanlış değildir.¹¹⁸

Kanûnnâmelerdeki örf vurgusunun en göze çarpan örneklerinden birisini Osmanlı tarihinin tespit edilebilen ilk kanûnnâme örneği olan Fatih Kanûnnâmesinin girişinde yer alan ve bizzat Fatih Sultan Mehmed’e ait olan sözlerde görmek mümkündür. Kanunnamede geçtiği haliyle Fatih Sultan Mehmed şöyle demektedir: “*Bu kanûn, bu kanûnnâme atam ve dedem kanûnudur ve benim dahi kanûnumdur. Evlâd-i kirâmım neslen ba’de neslin bununla âmil olalar*”.¹¹⁹ Kanunun başlangıç cümlesinde yer alan atam dedem Kanûnudur ifadesi kendinden önce yaşamış olan bütün padişahlara ve hatta Osmanoğullarının atalarına vurgu yapması yönüyle önem taşımaktadır. Devamında “benim dahi Kanûnum’dur.” cümlesiyle kanunun uygulamaya konulduğu ifade edilmektedir. “*Evlâd-i kirâmım neslen ba’de neslin bununla âmil olalar*” ifadesiyle de kanunun Fatih sonrası dönem için de bağlayıcı olacağı ifade edilmiştir.¹²⁰ Fatih Sultan

¹¹⁶ Zekiyyüddin Şa’bân, (2021), a.g.k., s. 448.

¹¹⁷ Merter Rahmi Telkenaroğlu, (Aralık-2018), “İctihaddan Taklide Evrilmenin En Ağır Bedeli: Mezheb Taassubu”, *UMDE Dini Tetkikler Dergisi*, C.1, S.1, Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yay., s. 53.

¹¹⁸ Ömer Lütfi Barkan, (1945), a.g.k., s.218; Bernard Lewis, (1962), *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti*, Çev. Ömer Faruk Birpınar, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., s. 129.

¹¹⁹ M. Arif, (1330), *Kanûnnâme-i âl-i Osmân, (Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasının ilavesidir.)*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaa-i Hayat-i Osmani Şirketi, s.9; Serkis Karakoç, (2006), *Külliyât-ı Kavânin*, C. I, Yay. Haz., M. Akif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu Ankara: TTK Yay., s.1.

¹²⁰ Kamil Kısa, (2019), *Klasik Dönem Osmanlı Hukuk Sisteminin Genel Yapısı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 13.

Mehmed ile başlayan ve Tanzimat devrindeki Batı eksenli kanunlaştırma faaliyetlerine kadar geçen dönemde genel olarak kanûnnâmeler¹²¹ padişahın gücünü, iradesini, kanun koyma yetkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde padişahlar kimi zaman kanûn adamları ya da diğer devlet görevlileri eliyle hazırlanan hususi metinlerle, kimi zaman da ferman, adaletnâme, yasaknâme gibi belgelerle örfi hukukun görünür olmasını sağlamışlardır. Osmanlı Kanûnnâmeleri birçok konuyu içermektedir. Bunlar arasında başta devlet teşkilatı, timarlı sipahilerin ve yeniçerilerin hak ve görevleri, ceza hukuku, toplanacak vergiler ve kamu hukuku gibi konular bahsedilmesi gereken içerikler arasındadır.¹²² Bunlara ilave olarak sancak kanûnnâmeleri ve belli hususlara dair hususi kanûnnâmeler de vardır.¹²³ Diğer yandan özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı ve Çukurova bölgesinin Osmanlı idaresine geçişiyle birlikte buralarda daha önceden var olan Akkoyunlu¹²⁴ ve Dulkadirli¹²⁵ devletlerinin Kanûn ve nizamları uygulanmaya devam etmiş ve kanûnnâmelerde yer bulmuştur.¹²⁶

Osmanlı Kanûnnâmelerinin ortaya çıkış sebepleri arasında değinilmesi gereken hususlardan birisi de İslam hukuk sisteminde var olan suçu cezalandırma anlayış ve yaklaşımıdır. Şöyle ki; İslam hukukunda naslarla belirlenmiş, had ve kısas (ya da diyet) suçları dışında kalan suçlar için ceza yetkisi yöneticiye bırakılmıştır. Ölçüsü ve miktarı daha önceden belirlenmemiş olan bu suçlara *ta'zir* adı verilmiştir. Bu uygulamanın varlığından dolayı, had ve kısas cezalarının haricinde yer alan ve hukukî olmayan fiil ve hareketlerin suç olarak kabul edilmesi ve cezalandırılması yoluyla engellenebilmesi

¹²¹ Klasik dönem Osmanlı kanûnnâmelerini bütünüyle görmek adına bkz.: Serkis Karakoç, (2006), *Külliyât-ı Kavânin*, C. I-II, Yay. Haz., M. Akif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu, Ankara: TTK Yay.; A., Akgündüz, (1990-2016), *Osmanlı kanûnnâmeleri ve hukukî tahlilleri*, C. I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI, İstanbul: Fey Vakfı Yay.

¹²² Ömer Lütfi Barkan, (1997), “Kanûn-nâme”, *İ.A.*, C.6, Eskişehir: MEB Yay., S.186-187; M. Macit Kenanoğlu, (2005), “Osmanlı kanûnnâmeleri neşriyatı üzerine bir tahlil”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 156; Mehmet Akman, (2005), “Osmanlı ceza hukuku çalışmaları üzerine bir icmal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, C. 3, S. 5, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., s. 492.

¹²³ İnsanlık tarihinde tüketici haklarının korunmasına yönelik olarak çıkarılan ilk kanûn olduğu iddia olunan Bursa İhtisap Kanûnnâmesi hususi kanûnnâmelere örnek olması bakımından dikkati çekmektedir. Bkz. Recep Özdemir, (2017), “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanûn: “Kanûnnâme-i İhtisab-ı Bursa”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, ss.:1-46.

¹²⁴ Ahmet Özcan, (2011), “Uzun Hasan kanûnları ve Osmanlı dönemine yansımaları”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, S. 29, Ankara: Ankara Üniversitesi yay, s. 176.

¹²⁵ Mustafa Avcı., (2002), “Osmanlı hukukunda para cezaları”, *Türkler*, C. X, Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 170.

¹²⁶ Uriel Heyd, (1973), a.g.k., s. 44; Rıfat Özdemir, (1988), “Çeşitli Osmanlı Kanûnnâmelerinin Mukayesesi ve Uygulanması Üzerine Bazı Bilgiler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., s. 126-127.

yetkisi “ulü’l-emr” adı verilen devlet otoritesince kullanılmıştır¹²⁷ Dolayısıyla bu yetkilendirme nedeniyle kanûnnâmeler oluşmuş ve gelişmiştir denilebilir.

1.1.2.1. Osmanlı Kanûnnâmelerinde Sahteciliğe Dair Hükümler

Osmanlı Devleti’nde Orhan Bey dönemi ile birlikte devlet teşkilatının oluştuğu ve bunun yanı sıra para basıldığı bilinmekle birlikte bu düzenlemelerin nasıl gerçekleştiğine yönelik malumat verecek derli toplu kanun metinlerine henüz ulaşamamıştır. Bu bakımdan teşkilatlanma ve özellikle hukuk düzeninin oluşumunu görebilmek adına kanûnnâmelerin ortaya çıkış süreci sürekli olarak Sultan II. Mehmed (Fatih) ile ilişkilendirilmektedir.¹²⁸

Bütün gelişmiş devletlerde olduğu üzere Osmanlı Devleti için de bu gelişmişliği başlangıç noktasında Fatih Devri ile başlatmak, geçmişten günümüze bu süreci araştıran ve ortaya koyan araştırmacı ve tarihçilerin ortak kanısıdır. Bu bağlamda gelişmiş devletler için hazinenin zenginliği ve bu zenginliğin göstergesi olan paranın geçerliliğini ve değerini muhafaza etmek en mühim hususlardandır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için de özellikle Fatih Devri ile birlikte sınırlarının son derece genişlediği göz önünde bulundurulduğunda bu sınırlar dahilinde dolaşacak paranın yani altın, gümüş sikkelerin güvenilirliği önemli hale gelmiştir. Bu bakımdan Fatih Kanûnnâmeleri ele alındığında bilhassa para basımı ile ilgili olarak darphâne beratı ve özellikle bu beratı ellerinde bulunduran “akçeci emin” sıfatıyla vazifeli olan şahısların talepleri üzerine ferman olunan “Altun Yasağı”, “Gümüş Yasağı”, “Serebreniçe (Srebrenitsa) Maden Yasağı” gibi yasal düzenlemeler, para sahteciliğinin ve özellikle de kalpazanlığın önüne geçilmesi bakımından önem arz etmektedir. Topluca Ahmet Akgündüz tarafından neşredilen bu düzenlemelere müellifin de işaret ettiği üzere Paris Milli Kütüphanesinde “Turc 39” şeklinde kataloglanmış olarak ve günümüz itibarıyla de online erişime açık bir biçimde ulaşmak da mümkündür.¹²⁹

Altun Yasağı Kanûnnâmesinde;

“...ve darhaneden gayrı yerde her kim filori kesecek veya kestürecek¹³⁰ olursa, mezkûr kulum bula dutub kapuma getüre gereği gibi hakkından gelem ve gerekdir ki filorimi yermeyeler fîrâvân

¹²⁷ Mustafa Avcı, (2010), *Osmanlı ceza hukuku genel hükümler*, Konya: Mimoza yay., s. 16.

¹²⁸ Ahmet Akgündüz, (1990), *Osmanlı kanûnnâmeleri*, c. I, İstanbul: Fey Vakfı yay., s. 260.

¹²⁹ Ahmet Akgündüz, (1990), *a.g.k.*, I, 384-441-480.

¹³⁰ Yukarıda da belirtildiği üzere başta Akgündüz olmak üzere birçok araştırmacı tarafından Paris Milli Kütüphanesi (Paris, Bib. Nat.) şeklinde kataloglanmakla birlikte bu çalışmada mevcut kütüphanenin, online

yürüye her kim filorimi yerüb almayacak olursa buyurdum ki ol yerün sancakbeği ve kadısı gereği gibi hakkından gele... ”¹³¹

şeklinde yer alan buyruktan da anlaşılacağı üzere darphaneden başka bir yerde altın para basımı kesinlikle yasaklanmış olup, bunu yapanın bizzat padişah huzuruna çıkarılması ve cezasının da kendisi tarafından verileceğinin bilgisinin yer aldığı görülmektedir. Öte yandan değersizleştirmek bir bakıma sahte hale getirmek şeklinde “yermek” kavramı kullanılarak bunu yapanların da subaşı ve kadı marifetleri ile cezalandırılması istenilmektedir.

Fatih Devri Kanûnnâmelerinde altından sonra gümüş yasağı ile ilgili yasaknâme de mevcuttur. Bu yasaknâme ile ilgili İnalıcık¹³² ve Akgündüz¹³³ de 2458 Numaralı Bursa Şer’iye Sicilinden istifade ederek bilgiler vermiş olup ayrıca Mehmet Çelik editörlüğünde hazırlanan *Fatih Sultan Mehmed Dönemi Ferman ve Arşiv Belgeleri* adlı çalışma da bu yasaknâmeye yer vermiştir.¹³⁴ Bu yasaknâmede de kalpazanlığın subaşı ve kadı tarafından engellenmesi, bu fiili işleyenlerin yakalanarak bizzat padişaha gönderilmesi ve altın yasaknâmesinden farklı olarak da kalpazanın elde ettiği gelirin yarısına yakalandığı yerdeki sancakbeyi diğer yarısına da vergi tahsildarı olan Âmil vasıtasıyla hazine tarafından el konulması emrolunmaktadır. Ayrıca Bursa’dan başka, Ayasluğ (Selçuk), Aydın, Menteşe, Denizli, Saruhan Sancakbeylerine de hitaben gönderilen yasaknâmede Bursa’ya mahsus olandan farklı olarak, kalpazanlık suçu işleyenlerin şayet suçları sabit ise boğazlarından asılmak suretiyle ta’ziren cezalandırılmaları da istenilmektedir.¹³⁵ Benzer cezalandırma uygulamasının yukarıda zikr olunan Bosna Kanûnnâmelerinde de

platformda Biblioethèque Nationale de France (Fransa Milli Kütüphanesi) ve “[bn.fr](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10083824t/f11.item)” uzantısı üzerinde yer alan “archives et manuscrits (arşivler ve yazmalar) kısmındaki Türk tarihine ait olan “Turc Ancien fonds (Türkler’e ait eski fonlar) 1-396 bloğunda yer alan 39 numarada kayıtlı yazmalardan yararlanılmıştır. İlgili alıntının “kestürecek” sözcüğü ile ilgili kısmı için bkz. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10083824t/f11.item>.

¹³¹ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10083824t/f12.item>.

¹³² Halil İnalıcık, (1947), Bursa şer’iye sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in fermanları, *Belleten*, c. 11, S. 44, ss.: 693-708, Ankara: TTK Yayınları, s. 697-698.

¹³³ Ahmet Akgündüz, (1990), *a.g.k., C. I*, 570-571.

¹³⁴ M., Çelik-Ö., Bayır-R., Gündoğdu-E.F., Önal-N., Livanos-N., Elam-V., Dökmeci-M.S., Toprak-B., Ata, (2018), *Fatih Sultan Mehmed dönemi ferman ve arşiv belgeleri*, Ed. Mehmet Çelik, İstanbul: Mavi Ofset Basın Yayın (Gebze Belediyesi Kültür yayınları), s. 170-171.

¹³⁵ Yukarıda yer alan çalışmalar söz konusu yasaknâmenin kaynağı olarak 2458 Numaralı Bursa (A/3) Şer’iye Sicilini kaynak olarak verirken poz ve sayfa no olarak da İnalıcık, Akgündüz ve Çelik 53b şeklinde atıf yapmışlardır. Ancak sicilin online olarak da ulaşılabilen meşihat kataloğunda yer alan tasnifinde poz ve sayfa numarasının farklı olduğu görülmektedir. Bu tasnifteki poz ve sayfa numarası 58/57a şeklindedir. Bkz. BOA, MŞH. ŞSC.d. 2458(Bursa; A/3), 58/57a.

mevcut olduğu görülmektedir. Yukarıda geçen kalpazanlığın subaşı ve kadı tarafından engellenmesi ifadesi yerel düzeyde kalpazanlıkla mücadelede kimlerin görevli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca kalpazanın elde ettiği gelirin yarısına yakalandığı yerdeki sancakbeyi diğer yarısına da vergi tahsildarı olan âmil vasıtasıyla hazine tarafından el konulması uygulaması hem sancakbeyini kalpazanlıkla mücadele etmek için teşvik etmekte hem de kalpazanın bu işten kazandığı gelirin müsadere edilmesiyle devlete ek kazanç sağlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin hemen her konuda kanûnnâmelerle şekillendiği Kanûni (I. Süleyman) döneminde de sahtecilikle mücadeleye yönelik tedbirlerin varlığı dikkati çekmektedir. Şöyleki Niğbolu Vilayeti Kanûnnâmesi'nde ellerinde timar bulunan subaşı ve sipahiler, şayet sefer zamanı orduya katılmamış ya da adam öldürmüşler ise bu durum kadılar tarafından mektupla bildirilmeli ve buna göre ellerindeki timarlar başkasına verilebilmelidir. Eğer timarları ellerinden alınan sipahi ve subaşılar itiraz edecek olur iseler bu mektuplara müracaat olunmalıdır. Dolayısıyla mektuplar saklanmalı, hele ki bu mektuplar “telbîs” yani sahte ise buna göre sancakbeyi ve kadı görevinden azl olunmalıdır.¹³⁶

Bu döneme ait kanûnnâmelerden anlaşıldığı üzere evrak sahteciliği ilgili mücadeleye özen gösterildiği özellikle haraçlarını ödememek için telbis temessük (sahte senet) düzenlemeye yönelik girişimleri olduğu anlaşılan gayrimüslimlerin ve aksi şekilde sahte senetlerle kendilerinden kanun dışı harac almak isteyen memurların engellenmesi ve reayaya zulüm edilmemesi istenilmekte ilaveten bu gibi durumların yazıyla padişaha bilgi verilmesi emrolunmaktadır.¹³⁷

¹³⁶ “...ve subaşıların ve sipahilerin cüz’i bahâne ile timarları alınmaya meğher sefer-i humâyûna varmaya ve yahûd katl-i nefis idüb sancakbeyi ve kadı mektubuyla malûm ola ol vakit zikr olan mektûblar hıfz olunub timarın âhere vireler. Sonradan sipahi ve yahûd subaşı gelüb bu cerime benden sâdır olmadı deyü şikâyet eyler ise ol mektûblar ile cevâb vireler ve eğer mezkûrlara zikr olan kaziyye telbîs ile mektûb virilmiş olalar sancakbeğinin ve kadının dahi azline sebep ola...” Ömer Lütfi Barkan, (1945), XV ve XVI’ncı asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları, Birinci cilt: Kanûnlar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 267. Merhum Barkan’ın Kanûnnâme-i Vilâyet-i Niğbolu şeklinde İstanbul Başvekâlet Arşivi, Defter Numarası: 732 numarasıyla yayınlayarak istifade ettiği deftere, günümüzde Kamil Kepeci (Amedî Kalemi), 51 numaralı defterde ulaşılmış ancak yazılarının, silik olduğu tespit edilmiştir. Bkz. BOA, KK.d. nr. 51.

¹³⁷ Akgündüz tarafından, “İkinci Cingâne Kanunnâmesi” şeklinde takdim olunan kanûnnâmede bu durum şu şekilde ifade olunmuştur: “Şol kâfirler ki, yerlerinin harâcların eda ettüklerine ellerinde sahih ve cedid temessükleri olub telbîs fehmi olunmayub sıhhati tamam ma’lûm olub şâibe-i şübhe olmaya, febihâ kabul edüb ol asıllara müte’ârız olmayasız. Temessükleri şübhe olub telbîs fehmi olunan yave kâfirlerin temessüklerin kabul etmeyüb kanun üzere harâcların ma’rifetinle mezbur subaşıya aldırub mirî için zabt etdüresiz.” Bkz. Ahmet Akgündüz, (1992), a.g.k., C. V, 50. “...ve bi’l-cümle bu babda bir vechile mukayyed

17. yüzyıl kanûnnâmelerine bakıldığında insanları aldatmaya yönelik sözlü ve yazılı girişimlerde bulunanlara yönelik olarak özellikle sahte evrak üretmek suretiyle bu eylemi gerçekleştirmek isteyenlerin ağır şekilde cezalandırılmasının istenildiği görülmektedir. Örneğin, I. Ahmed dönemine ait kanûnnâmenin “Der-beyân-ı siyâset” adlı faslında bu husus şu şekilde kaleme alınmıştır.

“...ve dahi yalan şâhâdet edenin muhkem hakkından gelüb ve şâhid-i zûra ta'zîr edüb teşhir edeler. Telbîs ve tezvîri zâhir olan kimesnenin alnına tamğa vuralar. Ve tezvîr hükm ve hüccet yazanın elin keseler ve eğer âdeti değil ise muhkem hakkından geleler...”

Buna göre yalancı şahitlik yapanların teşhir edilmesi, sahtekârlıkları açıkça ortaya konulanların alınlarına damga vurulması, sahte ve yalan hüküm ve hüccet (mahkeme kararı, senet, resmi evrak) düzenleyenlerin adet haline getirmişler ise ellerinin kesilmesi, ilk defa yapıyor iseler yine de uygun biçimde cezalandırılmaları kanunda yer alan hususlardandır. Bu süreçte de fiili işleyenlerin uslanıncaya kadar hapis cezası verildiği görülmektedir.¹³⁸

Tanzimat öncesi dönemde kalpazanlık ve evrak sahteciliğinin ağır suçlar olarak kabul gördüğü aşikardır. Bu bakımdan kalpazanlık şayet yapanlar için devamlılık arz ediyorsa idamla cezalandırılmış, aynı şekilde sahte evrak düzenlemek de hırsızlıkla eşdeğer tutularak, el kesmek suretiyle cezalandırılmak istenilmiştir. Suçları sabit olanlar sabıka bakımından henüz başlangıç düzeyinde iseler ta'ziren değil de te'diben¹³⁹ cezalandırılarak, söz konusu fiilden vaz geçmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu noktada da hapis cezası uygun görülmüştür.

1.2. Tanzimat Dönemi

1.2.1. Tanzimat Dönemini Hazırlayan Süreç

Cümleye ma'lûm olduğu üzere diye başlayan ve bu sebeple Osmanlı Devleti sınırları içinde var olan tüm dini ve etnik zümrelere hitap eden Gülhane Hatt-ı Humâyûnu'nda geçtiği şekliyle; “Devlet-i Aliyyemiz'in bidâyet-i zuhûrundan beri ahkâm-ı celîle-i

olub ihtimam edesiz ki, ya ve kafirler telhis temessük ibraz eylemekle veya ahar tarikle haracları alınmayub kalub malun zayi' olmakdan veya mezbûrlara bilâf-ı şer' ve kanun zulm ve te' addi olunmakdan dahi hazer edesiz. Muhtac-ı arz olanları yazub kapuma arz edesiz.” Bkz. Ahmet Akgündüz, (1992), a.g.k., C. V, 47, 51. Akgündüzün de belirttiği gibi kanûnnâmeye 6 Numaralı Üsküdar Mahkemesi Şer'îye Sicilinden ulaşmak mümkündür. Bkz. C. BOA. İSTM. ŞSC.06.d. 15. 138/137.

¹³⁸ Ahmet Akgündüz, (1996), a.g.k., IX, 502.

¹³⁹ Kanunen gerekli olan uyarı ve hafif cezalar şeklinde tarif olunmaktadır. Bkz. Şemseddin Sâmî, (1989), Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Enderun Kitabevi, 371.

Kur'âniyye ve kavânîn-i şer'îyyeye kemâliyle riâyet olunduğundan saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ve miknet ve bi'lcümle tebe'asının refâh u ma'mûriyyeti rütbe-i gâyete vâsıl olmuş iken...” Osmanlı Devleti kurulduğundan itibaren Allah'ın hükümleri en doğru biçimde uygulandığından, her din ve milletten tebaa en iyi şekilde huzur ve mutluluğa sahip olarak yaşamıştır. Fakat Hatt-ı Humâyûn'un devamında geçtiği şekliyle; “*yüz elli sene vardır ki, gavâ'il-i müte'âkibe ve esbâb-ı mütenevviaya mebnî ne şer-i şerîfe ve ne kavânîn-i münîfeye inkıyâd ü imtisâl olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve ma'mûriyyet bilakis za'f u fakra mübeddel olmuş...*” ifadesiyle sonrasında ortaya çıkan sorunlar, sıkıntılar ve çeşitli sebeplerden ötürü Allah'ın hükümlerine ve kâunlara boyun eğilmediğinden önceki kuvvet ve gelişmişlikte zafiyet ve gerilemenin başladığı ifade edilmektedir. Yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti idarecileri de aşağı yukarı yüz elli seneden beri ortaya çıkan sıkıntılar, farklı farklı sebepler ve bunların yanı sıra şeriata ve örfi kâunlara riayet edilmediğinden dolayı önceki dönemlere göre güç kaybedildiğini, kuvvet ve gelişmişliğin yerini yoksulluk ve zayıflığa bıraktığını kabul etmektedirler.¹⁴⁰ Gülhane Hatt-ı Humâyûnu'nda da bahsi geçen gavâ'il yani sıkıntı ve dertlerin başlangıç noktası olarak gösterilen 17. yüzyıl başlarında devleti idare edenlerin durumun farkında oldukları ve bu noktada en azından devletin işleyiş ve düzenini, mevcut kâunlarını tespit noktasında girişimlerde bulundukları bilinmektedir. Bu bağlamda Ayn Ali Efendi tarafından kaleme alınmış olan Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân isimli eser dikkate değerdir. Eser, sonraki dönemde reform ihtiyacının varlığına yönelik düşünce ve tespitlerini ortaya koyan kişi ve raporların ortaya çıkışı aşamasında, genel durumu göstermesi bakımından yol gösterici bir mahiyete sahip olduğu düşünülebilir. Nitekim eserin ortaya çıkmasından sonra Koçi Bey Risalesi ve akabinde Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın kaleme almış olduğu Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ (Vezirlere ve Beylere Öğütler) adlı eserin içeriği bu düşüncenin desteklenmesi açısından mühimdir.¹⁴¹

Koçi Bey'e göre devletin ve milletin düzenini ve bunların bağlı oldukları din ve devlet kaidelerinin sağlamlaştırılması ancak Hz. Muhammed'in şeriatına uyularak mümkün olacaktır. Başta padişah olmak üzere yöneticilerin tek meşguliyeti Allah'ın emaneti olan Müslim ve gayrimüslim halkın işleriyle ilgilenmek olmalıdır. Buna ilave olarak padişah

¹⁴⁰ CBOA, MFB. nr. 48.

¹⁴¹ Abdülkadir Özcan, (1994A), “Defterdar Sarı Mehmed Paşa Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi”, TDVİA, C. 9, İstanbul: TDV Yay.

âlimlere, gazilere ve mücahitlere gereken ilgiyi göstermeli, toplumun her kesiminden iyi olanları ödüllendirmeli kötü olanları ise aynı şekilde cezalandırılmalıdırlar. Nihayetinde başarı ve huzurun olduğu geçmiş dönemler ve bu dönemlerin padişahlarının davranışları model alınmalı, o devirlere dönüşün çareleri bulunmalıdır.¹⁴²

Osmanlı Devleti'ni yönetenler var olan sıkıntıların farkında olmakla beraber Koçi Bey Risalesinden de anlaşılacağı üzere, sıkıntıların çözümü noktasında adres olarak geçmiş göstermeleri, kendileri dışındaki gelişme ve rakibi olan batıdaki ilerlemelerin henüz idrakinde olmadıklarını şeklinde yorumlanabilir. Bu idrak etmeme durumu yaklaşık seksen sene kadar daha devam edecektir. 1683 Viyana yenilgisinin ardından başlayan bozgunlar ve toprak kayıpları, 1700-1718 yılları arasında Rusya ve Avusturya karşısında bazı başarılar sağlanmasına rağmen kalıcı olmamıştır. Yenilgilerin sebebini arayanlar Osmanlı iç dünyasının yanı sıra kendi dışındaki dünyayı özellikle de Avrupa'yı tanıma ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim 18. Yüzyıla girerken her ne kadar kısmen başarılar elde edilse de Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda ortaya çıkan sorunlar, yapılan ıslahatları daha ziyade bu alana yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra Ahmed Refik başta olmak üzere, Yahya Kemal ve Cemal Kafadar gibi tarihçiler tarafından Lale Devri diye adlandırılan 1718-1730 yılları arasında, Fransa'ya elçi gönderilmek suretiyle ilk kez Batı'yı anlama ve tanıma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu dönemde matbaanın kullanılmaya başlaması, çiçek aşısı uygulaması, itfaiye teşkilatının kurulması, tercüme odalarının kurulması gibi girişimlerde bulunulmuş olması da batılılaşma hareketinin ilk işaretleri olarak kabul edilmiştir.¹⁴³

III. Selim dönemi kendine mahsus özellikleri ile ıslahat hareketleri sürecinde yerini almıştır. Daha tahta çıkmadan devlet meseleleri ile ilgilenen, Avrupa ve dünyadaki gelişmeleri takip eden III. Selim, kendinden önceki padişahlardan farklı olarak yanındaki ulema ve devlet adamlarına layihalar hazırlatmıştır. Bunda kendinden önceki padişahların genellikle düşündükleri ıslahat programlarını etrafından saklamaları, bu yüzden de başarıya ulaşamamalarından kaynaklı tecrübeler etkili olmuş olabilir.¹⁴⁴ Padişaha sadık, nizamlı, itaatli ve liyakat sahibi asker ve devlet adamlarının yetişmesi, artık ıslah edilmesi

¹⁴² Bkz. Koçi Bey, (1303/1886), *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul: Matbaa-i Ebû'z-ziya, s. 8-9.

¹⁴³ Ahmed Refik, (1331/1912), *Lale devri*, İstanbul: Kitâbhâne-i askeri İbrahim Hilmi (Matbaa-ı Hayriye ve şürekâsı), s. 5

¹⁴⁴ A. Hadi Hairi, (1993), *Osmanlılarda batılılaşma çabaları ve batının iki yüzü*, İstanbul: Yöneliş Yay., s. 79.

mümkün görünmeyen Yeniçeri Ocağı'nın yerine yeni ve daha düzenli bir askeri yapının tesis edilmesi¹⁴⁵ halkın refah ve huzurunun sağlanması, iç ve dış güvenlik sorunun çözülmesi bunları yaparken de bazı devletlerle ittifaklar yapılabilmesi bu devrin önemli hedefleri arasındaydı. Lakin III. Selim dönemi reform çabaları sonuca ulaşamadı ve padişah bir isyan neticesinde tahttan indirildi ve canından oldu.

Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak amacıyla İstanbul'a gelmiş, ancak bu teşebbüsün mümkün olmaması üzerine mevcut ıslahatları devam ettirebilecek en uygun aday olarak gördüğü II. Mahmud'u tahta çıkarmıştır. II. Mahmud'un saltanatının başlangıcı, Osmanlı Devleti açısından son derece kritik bir döneme denk gelmiştir. Zira bu süreçte Rusya ve İngiltere, iki ayrı cepheden Osmanlı Devleti'ne karşı saldırı başlatmış, yaklaşık on yıl önceki rakip güç Fransa ise bu kez Osmanlı'nın yanında bir müttefik konumuna gelmiştir. Dolayısıyla dönemin uluslararası siyaseti, ittifak ilişkilerinde sürekli değişen dengelerle karakterize edilmiştir. İttifaklar sisteminde dengeler sürekli değişmektedir. II. Mahmud kendisini tahta çıkaran ayan zümresiyle Senet-i İttifak'ı imzalamak suretiyle iç uzlaşmayı sağlayarak ıslahat girişimlerine başlamıştır denilebilir.¹⁴⁶ II. Mahmud dönemini ikiye ayırmak mümkündür. Bu ayrım da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması dönüm noktasıdır. Vaka-yı Hayriye olarak da adlandırılan Yeniçeri Ocağının ilgası ile beraber padişah ıslahat girişimlerini hızlandırmıştır. Zaten sadece devleti yöneticileri, bürokratları ve mevcut diğer kurumları değil halk da Yeniçeri Ocağı'nın sebep olduğu huzursuzluklardan bıkmış gözükmetedir.¹⁴⁷ 1826 sonrası dönemi adli ve idari dönüşümü sağlayacak köklü reformlar sürecidir demek yanlış olmasa gerektir. Zira köhne sisteme ait Timar ve İltizam Sistemlerinin ortadan kaldırılmasının ardından, eldeki insan ve ona ait iktisadi kaynakları tespit edebilmek adına 1829 yılında İstanbul'da başlayan örnek uygulama ülke sathında yaygınlaştırılarak 1831 yılından itibaren Nüfus Sayımları yapılmıştır. Bu uygulamayı, 1834 yılından itibaren mahalli idarelerin teşkilatlanması, muhtarlık örgütlerinin kurulması ve Muhassıllık Meclislerinin oluşumu takip etmiştir.¹⁴⁸ Devletin kurumları ve hatta vatandaşıyla irtibatını sağlamak adına basın-yayın faaliyetlerinde önem verilmiş,

¹⁴⁵ Christoph K. Neumann, (2000), *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, İstanbul: tarih Vakfı Yurt Yay., s. 118.

¹⁴⁶ Niyazi Berkes, (1978), *Türkiye'de çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yay., s. 132.

¹⁴⁷ Mustafa Nuri Paşa (1992), *Netayic ül-vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi, s. 256.

¹⁴⁸ Musa Çadircı, (2007), *Tanzimat sürecinde Türkiye ülke yönetimi*, İstanbul: İmge Kitabevi, s.13.

Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olan ve tamamı Türkçe olarak yayımlanan *Takvîm-i Vekâyi* H.25 Cemâziyelevvel 1247/M.1 Kasım 1831 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.¹⁴⁹ *Takvîm-i Vekâyi* Türkçe dışında Arapça, Farsça, Ermenice, Fransızca ve Rumca gibi dillerde de yayımlanmıştır.

II. Mahmut döneminin belki de diğer padişahlardan farklı olan en önemli özelliği radikal kurumsal reformların önünü açmış olmasıdır. Timur Kuran'ın sözleriyle işlerliğini kaybeden ve alanı zamanla daralan İslami kurumları ortadan kaldırarak, Batı normlarına uygun, hukukî reformları yapacak yeni müesseseleri oluşturmuş olması bu farklılığın en bariz göstergesi olmalıdır.¹⁵⁰ Nitekim II. Mahmud, Hz. Ömer'in halifeliği zamanından beri var olan ve müteselsilen tüm İslam Devletlerinde önemli bir yönetim mekanizması olan Divân Teşkilatını kaldırarak, Meclis-i Vükela ve Meclis-i Vâlâ-yı Divân-ı Ahkâm Adliye kurumlarını tesis etmiş ve Tanzimat Dönemindeki idari ve hukukî reformların alt yapısını hazırlamıştır.¹⁵¹ Gene II. Mahmud döneminde 1838 yılında, aslında padişahın en başından beri arzu ettiği liyakat sahibi, devlete ve hukuka bağlı memur ve ulemanın yetişmesi arzusunu da ortaya koymak amacıyla bu iki kurumun ıslahı adına iki önemli hukukî yeniliğe de imza atılmıştır ki bunlar aynı zamanda Tanzimat'ın ilk Hukuk Kodifikasyonu olan 1840 Ceza Kanunu'na da temel olma özelliğine sahiptir.¹⁵²

II. Mahmut Dönemi reformlarında, Batılılaşma düşüncesine taraftar olan devlet adamlarının var olması dikkat çekicidir. Halil Rıfat Paşa, Pertev Paşa, Akif Paşa, Sait Mehmed Paşa, Mehmed Emin Rauf Paşa ve 1829 yılı ve sonrası olayları yakından görmüş Osmanlı Donanmasında da görev yapmış İngiliz Deniz Subayı Sir Adolphus Slade'nin ifadesiyle, cezalandırma söz konusu olduğunda adeta padişahın kasabı gibi davranan ve her ne kadar Batılılaşma konusunda çok istekli olmasa da Padişah'a sadakati ile ön plan çıkan Serasker Hüsrev Paşa bunlardan önde gelenleridir.¹⁵³

¹⁴⁹ *Takvîm-i Vekâyi*, (25 Ca 1247/1 XI 1831), S.:1.

¹⁵⁰ Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul: E Yay., s. 66-67.

¹⁵¹ Timur Kuran, (2012), *Yollar Ayrılırken (Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukun rolü)*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., s. 292-299.

¹⁵² 1838 Tarihli Memurine ve Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanûnnameleri için bkz.: Muhammed Mahmut Bakır, (2021), *Sultan II. Mahmud devri tanzimat-ı hayriye'nin hazırlanması: iktidar ve muhalefet'in meşruiyeti*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 273-290.

¹⁵³ Adolphus Slade, (1854), *Records of travels in Turkey Greece etc And of Cruise in the black Sea with the capitan pacha*, London: Saunders and Otley, Conduit Street, s. 233.

Tanzimat döneminin öne çıkan devlet adamlarından biri olan Mustafa Reşid Paşa, bu süreçte şüphesiz en dikkat çeken isimlerden biridir. 1830-1848 yılları arasında Fransa Kralı olan Louis-Philippe'in oğullarından biri olan ve Tanzimat Fermanı'nın Gülhane'de okunma törenine katılan Prens Joinville, Mustafa Reşid Paşa'ya duyduğu takdiri "Heykelini dikmelisiniz" ifadesiyle dile getirmiştir.¹⁵⁴ Tanzimat dönemini anlatan önemli yazarlardan Engelhardt, Mustafa Reşid Paşa'nın memuriyetinin henüz ilk yıllarından itibaren cesur bir kişilik sergilediğini belirtmiştir. Engelhardt'a göre, Paşa'nın kendisi gibi idealist memurlar yetiştirme arzusunda olması, bazılarına göre gerçekleşmesi imkânsız bir hayal olarak görülse de bu idealin onu Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edildiği Gülhane Parkı'na kadar taşınması, onun cesur karakterinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁵

Fransızların Mısır'ı işgal ettiği dönemde, Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinden askeri birlikler toplanarak Fransızları bölgeden çıkarmak hedefiyle Mısır'a sevk edilmekteydi. Bu niyetle, 1801 yılında Mısır'a ayak bastığı bilinen ve Kavala'dan Mısır'a gönderilen 300 asker arasında yer alan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Fransız işgalinin sona ermesinden sonra ortaya çıkan kargaşadan faydalanarak iktidarı ele geçirmiştir. Osmanlı yönetimi tarafından Mısır valiliğine atanmasının ardından Mehmed Ali Paşa, bölgede nüfuz ve hâkimiyetini hızla artırmış ve nüfuz alanını genişletme çabalarına girişmiştir.¹⁵⁶ Bu amaçla ilk olarak Memlûk Beylerinin etkisini yok etmekle işe başlayan Paşa, ardından oğulları Tosun ve İbrahim paşaları Hicaz'daki isyanı bastırmak için göndermiş ve Vahabi isyanını bastırmıştır. Böylece İslam Dünyasındaki itibarını büyük ölçüde artıran Kavalalı Ardından 1820 yılında Sudan'a sefer düzenledi ve buradaki insanları köleleştirmek suretiyle kendine bağlı bir ordu kurma girişiminde bulunduysa da amacına ulaşamadı fakat Fransa ile olan ilişkilerini geliştirerek Fransa'dan getirttiği subaylardan aldığı yardımla Cihadiye adlı yeni ve modern bir ordu kurdu. Aynı şekilde bu ordunun yanına ilave olunan güçlü bir donanma da oluşturdu.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Reşat Kaynar, (2010), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK Yay., s. 176.

¹⁵⁵ Paul. E. Engelhardt, (1328), *Türkiye ve Tanzimat "Devlet-i aliyyenin tarih-i ıslahatı"*, Mütercimi: Ali Reşad, İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye matbaası, s.33.

¹⁵⁶ Muhammet Hanefi Kutluoğlu, (2022), "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *TDVİA*, C.25, Ankara: TDV Yay., s. 62-63.

¹⁵⁷ Hilal Görgün, (2008), "Mısır Vilayetinde Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi", *Divân:Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 13, S. 24, s. 160.

Bu dönemde Mehmed Ali Paşa yalnızca askeri değil idari ve mali alanlarda da yaptığı reformlarla nüfuzunu artırdı. 1824 yılında Batıdaki gelişmelere uygun olarak, bilhassa Fransız etkisi altında Divân-ı Âli yahut Meclis-i Âli adıyla bir meşveret meclisi oluşturdu. Bu meclis 1837 yılında Meclis-i Umumi adını aldı ve bu tarihe kadar Mısır'daki her türlü kanunlaştırma ve yürütme faaliyetlerinin planlayıcısı ve uygulayıcısı oldu. 1830-1838 yılları arasında ziraat, sağlık ve ticaret alanlarında kanunlar düzenlendi. 1835 yılında bir nevi Ceza Kanunu mahiyetindeki Kanûn-ı Siyasiye-i Mısriye hazırlandı. 1837 yılında bu kanun 1810 tarihli Fransa Ceza Kanunundan da ilaveler yapılarak genişletildi.¹⁵⁸

1837 yılında Mehmed Ali Paşa, idari mekanizmanın daha etkin ve düzenli bir işleyişe kavuşturulması amacıyla bir Şûrâ Heyeti ihdas etmiş, bu heyetin karar alma süreçlerini desteklemek ve uygulamaları organize etmek üzere çeşitli divanlar teşkil etmiştir. Bu kurumsal yapılanma çerçevesinde, yasama faaliyetlerinin yürütülmesi için Hidiv Divânı, askeri işlerin idaresi amacıyla Cihâdiye Divânı, maliye ve devlet gelirlerinin düzenlenmesi bağlamında İradât Divânı, donanma ve denizcilikle ilgili meselelerin yönetilmesi için Bahriye Divânı, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin koordine edilmesi adına Medâris Divânı, dış ilişkiler, yabancıların hukuki statüsü ve ticari faaliyetlerin düzenlenmesi için Efrenciye ve Ticaret Divânı ve son olarak üretim ve sanayi işlerinin denetimi için Fabrikât Divânı kurulmuştur.¹⁵⁹ Söz konusu askeri ve idari reformların Mısır'ı nispeten güçlendirdiği söylenebilir. Her ne kadar bu gücünü Batı karşısında değil de birçok yönden çöküşün eşiğine gelmiş ve güç kaybetmiş Osmanlı Devleti karşısında göstermiş olsa da Mısır'daki reformlar başarılı sayılabilir. Çünkü Osmanlı Devleti Mısır'da gerçekleşen reformları takip etmiş ve yakın tarihlerde benzer uygulamaları başlatmıştır. Örneğin, Meclis-i Vükela, Meclis-i Vâlâ gibi kurumların oluşturulması, Ticaret, Hariciye, Bahriye gibi Nezaretlerin ortaya çıkması, her ne kadar zaten Osmanlı aydın ve bürokratlarının da gerek elçilik gerek eğitim vasıtasıyla Batı'dan öğrenerek giriştikleri uygulamalar olarak görülebilse de Osmanlıların Mısır'daki uygulamalardan da etkilenmiş olması mümkündür. Nitekim Mehmed Ali Paşa'ya elçi olarak gönderilen ve kendisi daha önce Londra ve Paris elçiliklerinde de bulunmuş olan İbrahim Sârim

¹⁵⁸ Ayhan Ceylan, (2008), Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 5, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 72.

¹⁵⁹ Ayhan Ceylan, (2008), a.g.k., s. 73.

Paşa'nın burada bulunduğu 1836-1837 yıllarındaki gözlemleri bu noktada yol gösterici olması bakımından da önem arz etmektedir.¹⁶⁰

1.2.2. Tanzimat Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

II. Mahmud'un saltanatının son devirlerinde, devlet görevlilerinin görevlerini adil ve usulüne uygun şekilde yerine getirmelerini temin etmek; iltimas, rüşvet ve kayırmacılık gibi yolsuzlukların önüne geçmek; ayrıca müsadere uygulamasının kaldırılmasının ardından keyfî görevden alma ve siyaseten katl gibi uygulamaları sınırlamak amacıyla “Memurine Mahsus Ceza Kanûnu” ile “*Tarik-i İlmiye Dair Ceza Kanûnnâme-i Humâyûnu*”¹⁶¹ adlı kanûnları çıkartmıştır. II. Mahmud bu kanunları çıkartarak bir nevi Gülhane Hatt-ı Humâyûnu ile temel prensip haline gelen ferdin can, mal ve ırz güvenliğini sağlama ve “kanûnsuz ceza olmaz” prensibiyle hareket etme noktasında önemli bir adım atmıştır.

Ayrıca Gülhane Hatt-ı Humâyûnu'nun ilanının ardından fermanla da belirtildiği üzere nizama uygun davranmayanların cezalandırılması amacıyla yeni bir Ceza Kanûnnâmesi yayınlanacağı ifade edilmiştir¹⁶² Hem fermanın hem de bu Kanûnnâmenin tüm ahaliye duyurulması amacıyla da özellikle taşradaki devlet memurlarının uyarılıp bilgilendirildiği ve kendilerinden bu konuda dikkatli olmaları istendiği ve bilgi beklendiği de anlaşılmaktadır.¹⁶³ Zaten fermanın ilan edilmesinden sonra memleketin bazı yerlerinde hoşnutsuzluklar belirmiş ve aykırı sesler duyulmaya başlanmıştır. Özellikle iltizam sisteminin kaldırılması ve buna bağlı olarak yapılan düzenlemeler, yurtluk ve ocaklık yöntemiyle toprak tasarrufunda bulunan Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki toprak sahiplerini rahatsız etmiş ve bu kişiler çeşitli bahanelere sığınarak Tanzimat Reformlarına karşı halkı ayaklandırma girişimlerinde bulunmuşlardır. Devlet ortaya çıkan ve çıkabilecek olan sorunların önüne geçmek ve Tanzimat reformlarını halka duyurabilmek

¹⁶⁰ Sertaç Demir, (2022), “İbrahim Sarım Paşa'nın Mısır Meselesindeki Yeri ve Faaliyetleri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 57, s. 195-198.

¹⁶¹ Musa Çadırcı, (1981), “Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli “Tarik-i İlmiye'ye Dair Ceza Kanûnnâmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.14, S. 25, Ankara: AÜDTCF yay., s. 142.

¹⁶² Fermandaki ilerde bir ceza kanûnu hazırlanmasına yönelik olarak geçen ifade şöyledir; “...ona göre ulemâ ve vüzerâdan ve'l-hâsıl her kim olur ise olsun kavânin-i şer'iyyeye muhâlif hareket idenlerin kabâhât-ı sâbitelerine göre te'dibât-ı lâyükalarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrâsı zımında mahsûsan cezâ kânunnâmesi dahi tanzîm etdirilsin...” Bkz. BOA, *MFB*. 48.

¹⁶³ İmroz kadısı Mehmed Arif Efendi ve İmroz muhassılı Ali Rıza Efendi tarafından gönderilen H. 4 Cemâziyelevvel 1256/M. 4 Temmuz 1840 tarihli ilamda “Tanzimat-ı Hayriye gereğince tanzim olunan Ceza kanûnnâmesinin halka alenen kıraat ve ilân edildiği” bildirilmektedir. Bkz. BOA, *C. ADL*. 4-275.

amacıyla bazı tedbirlere başvurmuştur. Örneğin, Meclis-i Vâlâ üyelerinden Kâmil Paşa, olayları tetkik etmek ve Tanzimat reformlarının asıl amacının halkın refah ve mutluluğu olduğunu anlatmak üzere bölgeye gönderilmiştir.¹⁶⁴

Padişah Sultan Abdülmecid döneminde yürürlüğe koyulan 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanûnu hem Şer'i Hukuk prensipleri¹⁶⁵ hem de Batı Hukukunda yer alan ceza hukukuna dair kavramlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.¹⁶⁶ Her ne kadar padişah Abdülmecit tarafından kendi saltanat döneminin koşulları gereği “...doğrusu pek güzel ve etraflı kaleme alınmış.”¹⁶⁷ diye yorumlansa da bazı eleştirilere maruz kaldığı da anlaşılmaktadır.¹⁶⁸ Yine de kanun Tanzimat'ın getirdiği kanûna riayet prensiplerinin başlangıç noktasını oluşturması sebebiyle önemlidir. Bunun yanında Sultan Abdülmecid'in belki de güçler ayrılığı ilkesinin başlangıcına vurgu sayılabilecek şu sözlerine de dikkat edilmelidir. Şöyle ki “...cümle kavânînin hâmi-i kaviyyesi olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de hıfz ...” ifadesiyle bütün kanûnların en kuvvetli koruyucusu olarak Divân-ı Ahkâm-ı Adliye gösterilmiştir.¹⁶⁹

1840 Ceza Kanûnnâmesi, Padişah Abdülmecit'in onayını gösteren Hatt-ı Humâyûn'unu dışında bir mukaddime, 13 fasıl ve 41 maddeden meydana gelmiştir. Kanûnnâmenin mukaddime yani giriş bölümünde “*Beyaz üzerine şeref-sudûr buyrulup geçen elli beş senesi Şaban-ı şerifinin yirmi altıncı günü Gülhane'de kıraat olunan Hatt-ı Humâyûn-ı*

¹⁶⁴ Musa Çadırcı, (1988), “Tanzimat döneminde Türkiye’de yönetim (1839-1856”, *Belleten*, C. 52, S. 203, Ankara: TTK Basımevi, s. 615.; Tanzimata tepkiler için bkz.: Halil İnalcık, (1964), “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, C. 28, s. 12, ss.: 623-690.

¹⁶⁵ Tahir Taner, (1999), *Tanzimat devrinde ceza hukuku*, *Tanzimat I*, İstanbul: MEB Yay., s. 227.

¹⁶⁶ Said Nuri Akgündüz, (2010), *Tanzimat dönemi Osmanlı ceza hukuku uygulaması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), s. 55

¹⁶⁷ Ahmed Lütü, (1304), *Mirât-ı adalet yahut tarihçe-i adliye-i devlet-i aliye*, İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası, s. 127.

¹⁶⁸ 1840 Ceza Kanûnu yayınlandığı dönemdeki Batılı kaynaklar tarafından da eleştirilmiştir. 1855 yılında Paris’te yayınlanan “Confidences sur la Turquie (Türkiye’ye Ait Sırlar) adlı eserde yer alan şu iddialar dikkat çekicidir: “Sultan’ın tebaasına yönelik olarak muhteşem bir güvenlik taahhüdü sunduğu Tanzimat Fermanı ne kadar gösterişliyse de ondan aşağı yukarı altı ay sonra hazırlanan ve bu fermanın yasal gelişimini tamamlama noktasında yardımcı rol oynayan Ceza kanûnu için aynı sözleri ifade etmek mümkün görünmemektedir.” Bu sözlerle Ceza Kanûnun, Tanzimat Fermanıyla oluşan beklentileri karşılayamadığı ifade edilmektedir. Kitapta yer alan kanûna yönelik bir diğer eleştiri ise kanûnu hazırlayanlara hedef almıştır ve söz konusu kanunun hukuk bilmeyen kişiler tarafından hazırlandığı ifade edilmektedir. Bu hukuk bilmezlik cezaların tanımlanması ve sınıflandırılması noktasında eksikliklere yol açmıştır. Bu mesele de şöyle ifade edilmiştir: “Bu kanunu okuduğunuzda en temel hukuk anlayışına sahip olmayan insanlar tarafından yazıldığını rahatlıkla anlayabilirsiniz. Söz konusu kanûnda bir cezanın niteliğini tespit etme noktasında herhangi bir tasnif ve tanımlama bulmazsınız.” Bkz. M., Destilhes, (1855), *Confidences sur la Turquie*, Paris: E. Dentu Libraier, s. 65. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa’nın iddiaları için bkz.: R., Kaynar, (2010), a.g.k., s. 165.

¹⁶⁹ Ahmed Lütü, (1304), a.g.k., s. 127.

muadelet-makrûn-ı hazret-i şahane mucibince kâfe-i teb'a-ı Devlet-i Ali'ye bilâ-istisna-ı emniyet-i can ve mal ve mahfûziyet-i ırz-u namus hukûk-ı mefrûzesine ez-ser-i nev nâil olmuş ve ber-muktezâ-yı hürriyet-i şer'îye-i huzur-ı şer'î ve kanûnda ve mevâd-ı hukûkiyede herkesin yeksân-u siyyân olması umûr-ı tabiyeden bulunmuş olmağla ba'de-ezin herkes kendi hukûkunu bulup ondan vazgeçmemek ve diğer birisi kendi hukûkuna tasallut edecek olur ise onun def'ini davaya muktedir olmak ve kavânin-i müesseseye muhâlif hareket idenler her kim ve hangi rütbede olur ise olsun haklarında mücâzât-ı mukarrere icrâ olunmak üzere bâ-irâde-i seniye tertip olunan ceza kanûnnâmesidir”¹⁷⁰ ifadesiyle önce Tanzimat Fermanına atıfta bulunulmuş sonrasında ise, tüm Osmanlı halkının can ve mal güvenliğinin sağlanması ile ırz ve namuslarının korunmasının bir mecburiyet olduğu ifade edilmiş ve bu doğrultuda kanûnların ve hukukun serbestliği ve kanûn önünde herkesin eşitliği ilkesi en önemli mesele olarak kabul edilmiştir. Bu kanunnameyle, herkesin eşit şekilde haklarını savunabileceği ve korunacağı açıkça ifade edilmiş¹⁷¹ ve eğer bu kanuna muhalif davranan bir kişi olursa yapanın mevki ve rütbesine bakılmaksızın dava edileceği ve yargı önünde hesap sorulacağı ve yüce padişahın iradesi ile hazırlanan kanûnnâmede yer alan maddeler esasınca cezalandırılacağı ifade edilmiştir.¹⁷²

Osmanlı yargı sisteminin işleyişi açısından bazı istisnai durumlar ve imtiyazlardan doğan haklar hariç bırakıldığında, sıradan kişilerin hak aramak için başvurabilecekleri başlıca yargı makamının şer'î mahkemeler olduğu görülmektedir. 1840 Ceza Kanûnu ilk defa bu sistemin dışında yer alan ve şer'î mahkemelerden farklı olarak ortaya çıkacak olan ve mahkeme görevi de gören Muhassıllık Meclislerinde¹⁷³ uygulanmıştır.¹⁷⁴

1840 Ceza Kanûnu'nun ilk halinde doğrudan sahtecilik veya kalpazanlıkla ilgili bir tanımlama ve tarif yapılmamıştır. Fakat ileride bahsedileceği üzere ilgili kanunun bir ay kadar sonra yayımlanan zeylinde hem kalpazanlıkla ilgili hem de evrak sahteciliği ile

¹⁷⁰ Ahmed Lütfü, (1304), a.g.k., s. 128.

¹⁷¹ Rabia Beyza Candan, (2015), “1840 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayunu İncelemesi”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., s. 75.

¹⁷² Ahmed Lütfü, (1304), a.g.k., s. 128.

¹⁷³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ayla Efe, (2002), *Muhassıllık teşkilatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁷⁴ Uygulamanın ilk örneklerinden birisi Kastamonu Küre-i Nuhas Muhassıllık Meclisinde görülmektedir. *104 numaralı Kastamonu Şer'îye Sicili* ismiyle kaydedilmiş olan Küre-i Nuhas (Bakır Küresi) Muhassıllık Meclisinde Kastamonu ve ona bağlı kazalarda 1840 Ceza Kanûnun uygulanışını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bkz. BOA, *MŞH. ŞSC. d. Kastamonu*, (Kastamonu; 104) 5741.

ilgili hükümler yer almaktadır. 2 Haziran 1840 (Gurre-i Rebiülahir 1256) tarihli hatt-ı humâyûn ile yapılan kapsamlı zeyl ile 1,5,6, ve 13. fasıllarda düzenlemeler yapılmış ve çalışmamız ile ilgili olması bakımından 13. fasla ilave olmak üzere 14. fasıl 3 maddede tanımlanmış, birinci madde kalpazanlık ikinci ve üçüncü maddeler ise evrakta sahtecilikle ilişkilendirilmiştir.¹⁷⁵

1840 Ceza Kanûnu, 1851 yılında Kanûn-ı Cedid adıyla yürürlüğe girecek olan Yeni Ceza Kanûnuna kadar uygulanmış ve bu süreçte yukarıda bahsi geçen fasıllara yapılan ilavelerden başka, 20 Aralık 1843, 26 Şubat 1848, 9 Mart 1850 ve 24 Eylül 1850 tarihlerinde de kız kaçırma ve kumar suçlarından dolayı, irâde-i seniyyeler üzerinden bir takım düzenlemeler de yapılmıştır.¹⁷⁶ Aynı şekilde 15 Ekim 1841 (28 Şaban 1257) tarihli irâde-i seniyyeye istinaden sahte evrak düzenleyenler hakkında gerekli tespit ve takibin yapılması noktasında da bir takım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.¹⁷⁷

Bir adet mukaddime, 3 fasıl ve 43 maddeden oluşan 15 Ramazan 1267 (14 Temmuz 1851) tarihli Yeni Ceza Kanûnu, her ne kadar öncekine nazaran daha teferruatlı olsa da tertip ve yazım biçimleri dikkate alındığında benzerliklerinin de olduğu dikkati çekmektedir.¹⁷⁸

Sahtecilik, kalpazanlık ve kalp sürücülüğü başlıkları altında kanûnnâmenin üçüncü faslında yer almakta olup, bu kanûnda öncekinden farklı olarak kalp sürücüsünün yani sahte parayı piyasaya sürenin de cezalandırıldığı görülmektedir. Kanûnun 12. maddesi söz konusu sahtecilik ve kalpazanlık fiilini ve bununla ilgili suç tanımını şu şekilde yapmaktadır: Öncelikle Osmanlı Devletinin başta padişah olmak üzere sair makamları tarafından hazırlanan emir ve buyruklar ile yine devletin memurları tarafından verilen resmi evraklar ile hukuki senetler ve son olarak mürûr tezkireleri yani geçiş izinlerinin taklitlerini yapanlar ve dahi söz konusu resmi evrakların üzerinde de tahrifata sebep olanlar, sahtekar olarak tarif olunmuş ve bu suçu işleyenler için suçun derecesine göre dört aydan dört yıla kadar kürek cezası ile cezalandırılmaktadır. Bunun yanında resmi hüviyeti olmayan insanların evrak ve sentlerini taklit edenler için de üç aydan üç yıla kadar kürek cezası uygun görülmüştür. Ayrıca pranga ve sürgün ile

¹⁷⁵ Sûret-i Hatt-ı Humâyûn-ı Şahâne, (1256), *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı (Yordam)*, <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>

¹⁷⁶ Serkis Karakoç, (2006), *a.g.k.*, s. 202, 224, 234, 237.

¹⁷⁷ Bkz.: BOA, *İ.DH.* nr. 46-2275.

¹⁷⁸ BOA, *A.}DVN.MHM.* nr. 9-30; Funda Öztürk, (2023), *Tanzimat Döneminde Osmanlı toplumunda suç*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), s. 166.

cezalandırılabilirleri de kanûnda ifade olunmuştur. 12. maddenin son bölümü sikke kalpazanları ve sahte nakdiye(para) basanlarla ilgilidir. Buna göre suç sabit olanların altı aydan dört yıla kadar prangaya konulmaları ve yine yukarıda da belirtildiği üzere, sahte sikke ve paraları piyasaya sürenlerin de “*kalpazan cezası aynıyle icra oluna.*” denilerek aynı şekilde cezalandırılmaları uygun görülmüştür.¹⁷⁹

1926 yılına kadar uygulanan 28 Zilhicce 1274 (8 Ağustos 1858) tarihli Ceza Kanûnu emsalleri içinde en kapsamlısı olup, bir mukaddime, üç bâb olmak üzere, mukaddime bölümü 4, birinci bâb 16, ikinci bâb ise 12 olmak üzere 32 fasıldan ve toplam 264 maddeden oluşmaktadır.¹⁸⁰ Kanûnun en kapsamlı bölümü olan ve 16 fasıldan oluşan Birinci Bâb, 167 maddeyi içermekle birlikte sahtecilik ve kalpazanlık suçlarını da ihtiva eden kısım olması bakımından önem arz etmektedir. Buna göre söz konusu bâbın onuncu faslında diğer ceza kanûnlarından farklı olarak, sahte evrak ve belge düzenlemek suretiyle yetki veya memuriyeti olmadığı halde bu şekilde davranarak sahtekarlık yapanların nasıl cezalandırılacağından bahs olunmaktadır. Kanûnun 10. faslının, 130. maddesinde kendi kendine mülki yahut askeri memur gibi davranarak bunu sahte evrak ile belgeleyenlerin üç aydan az olmamak kaydıyla hapsi ve yanı sıra sahte evrak da düzenledikleri için ilgili bâbın 15. faslında yer alan hükümler esasınca on yıldan az olmayacak şekilde kürek ve kalebentlik cezalarına çarptırılabilirleri yer almaktadır.¹⁸¹

143 ve 147. maddeleri ihtiva eden 14. fasıl kalpazanlıkla ilgili olup buna göre 143. maddede genel olarak ifade olunduğu üzere gerek Osmanlı Devleti tebaası olanlar gerek de dışarıdan gelenler olsun, her türlü kalp sikke basmak ve bunun dağıtımını yapmaya cesaret edenler on seneden az olmamak üzere geçici olarak kürek cezasına çarptırılacaklardır.¹⁸² Kalpazanlık suçunun cezalandırılmasının yanında ihbarına yönelik 147. madde de ayrıca dikkati çekmektedir. Buna göre esasen kendisi de kalpazanlık etmekte iken devlet tarafından takibata uğramayıp, yakalanmamışken pişmanlık gösterir ve bu durumu ve beraberindeki suç ortaklarını ihbar eden olur ise o şahıslar evvela sair

¹⁷⁹ BOA, A.}DVN.MHM. nr. 9-30, s.8.

¹⁸⁰ Düstur, (1869), C. 1, s. 537-596; Sertaç Demir, (2025), Tanzimat dönemi Osmanlı hukuk sisteminin dönüşümü ve kanûnlaştırma hareketleri, *Yakınçağ Tarihi Alanında Uluslararası Araştırmalar II*, Editör: Musa Kılıç, ss. 225-258, Konya: Eğitim Yayınevi, s. 249.

¹⁸¹ Düstur, (1869), C. 1, s. 566.

¹⁸² Düstur, (1869), C. 1, s. 569.

suçlular yakalanan kadar gözaltına alınacaklar ancak tahkikat sonucunda söz konusu cezalardan muaf tutulacaklardır.¹⁸³

148. maddeden 162. maddeye kadar uzanan 15. fasıl ise oldukça tafsilatlı bir biçimde sahtekarlık hususunu açıklamaktadır. Buna göre 148. maddeye göre, Devlet-i Aliyyeye ait her türlü resmi evrakı, emirnameleri, esasen hazine ve maliye memurlarının düzenlemekte olduğu kaime ve senetleri taklit eden yahut ettiren, bu evrakları tahrif eden yahut ettiren, söz konusu evrakların mesuliyetine sahip memurların mühürlerinin sahteleri üreten yahut ürettiren her kim olursa tebaadan yahut ecnebi, on yıldan az olmamak kaydıyla kürek yahut kalebentlik cezalarına çarptırılırlar. 149. maddede ise devlet memurlarının kullandığı tuğralı mühürlerden ele geçirip de onu değiştiren yahut sahtesini üretenler on yılı aşmamak kaydıyla geçici olarak kürek yahut kalebentlik cezasına çarptırılırken, bu mühürleri devletin zararına olacak işlerde kullananlar ise üç sene hapse mahkûm olacaktırlar.¹⁸⁴

150. maddeye göre, şayet bir kimse ticari mallar veya eşyalar üzerine devlet namına sahte mühür basmak suretiyle sahtekarlık ederse, üç yıla kadar hapsolür ve ayrıca bu suretle zarar verdiği ticari kurum yahut şirketin zararı da kendisine ödettirilir. Yine bu mühürleri o kurum ve şirketlerin zararına kullanır ise altı aya kadar hapsedilerek yine sebep olacağı zarar ve ziyan kendisinden tazmin olunur. 151. maddeye muhatap olan kişiler ise önceki maddelerde beyan olunan suçları işlemekteyken, vazgeçmek suretiyle kendisiyle birlikte bu suçu işleyenleri ihbar ederek teslim olanları kapsamaktadır. Buna göre bu kişiler tahkikat sonuçlanıncaya kadar göz altında tutulurken sonrasında ise affolunurlar.¹⁸⁵

152. madde ise her türlü evrak, defter ve sicilden sorumlu devlet memurlarıyla ilgilidir. Buna göre şayet memurlardan herhangi biri elindeki senet, evrak, defter yahut sicillerde tahrifat yapar, herhangi birinin yahut kendisinin menfaatine göre eklemeler yaparak değişiklikler yapar ise on seneyi geçmeyecek şekilde geçici kürek yahut kalebentlik cezasına çarptırılır. Suçu işleyen memur değilse cezası yedi yıl ile sınırlandırılır. 153. maddede de aynı şekilde resmi bir evrakı, mahkeme kaydını, senet yahut hücceti düzenleyen memur, taraflara ait olmayan ifadeleri ilave eder, olmayan bir hükmü olmuş gibi gösterir ve kaydederse ve yine söz konusu evrakın içeriğini değiştirirse on seneden

¹⁸³ BOA, A./DVN.MKL. nr. 74-31, s.36.

¹⁸⁴ Garbis Fikri, (1329), Yeni ve Muadil Kanûn-ı Ceza Tekmili, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, s.51.

¹⁸⁵ BOA, A./DVN.MKL. nr. 74-31, s.36, 37.

az olmamak kaydıyla kürek veya kalebentlik cezasına çarptırılırken 154. maddede ise söz konusu evrakları memurlar dışında düzenleyip çoğaltanlar için yedi yılı aşmayacak şekilde kalebentlik yahut prangabentlik cezalarının verileceği, 155. madde de ise bu evrakları kullanarak sahtekarlık yapanların da üç yıla kadar hapis cezası alacakları, izah olunmaktadır.¹⁸⁶

156. maddede sahte mürur tezkiresi, pasaport yahut yol için gerekli evrakları düzenleyenlerin altı aydan iki seneye, 157. maddede, esasen sahih olan tezkire yahut pasaportları tahrif edip değiştirmek suretiyle sahtekarlık yapanlar için ise bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasının verileceği beyan olunmaktadır.¹⁸⁷

158. madde ise han, kahve, lokanta ve bekar odası gibi günlük olarak kişileri barındıran işletmelerin sahipleri ile ilgilidir. Şayet bu şahıslar, günlük olarak defterlerine kaydettikleri kişilerin gerçek isimlerini bildikleri halde çeşitli sebeplerden dolayı farklı şekillerde yazarak devlet görevlilerini, güvenlik güçlerini ve kamuyu aldatmak suretiyle sahteciliğe cesaret eder iseler bir aydan üç aya kadar hapis cezası alacakları beyan olunmaktadır.¹⁸⁸

159. madde, kanunların öngördüğü usul ve düzenlemelere uymadan mürur tezkiresi, pasaport yahut yol evrakı düzenleyen memurlarla ilgilidir. Bu suçu işleyene memurlar, altı aydan bir yıla kadar hapse mahkûm olurken, dahası sahte bir isim için evrak yahut yol izni düzenleyen memur için ise bu ceza 6 ay ile 2 yıl arası olacak şekilde düzenlenmiştir.¹⁸⁹

160 ve 161. maddeler memuriyetten yahut herhangi bir vazifeden muaf olmak için sahte hastalık üretmek ve bu suretle sahte rapor tanzim etme suçunu işleyenlerle ilgilidir. 160. maddeye göre herhangi bir hekim adına bu raporu düzenlemek suretiyle suçu işleyen kişi bir ila üç yıl arası hapse mahkûm edilirken, sonraki maddede ise suça ortak olan doktor için ise aynı cezanın uygulanacağını ifade etmektedir. Hatta raporu düzenleyenler

¹⁸⁶ Düstur, (1869), C. 1, s. 571.

¹⁸⁷ BOA, A.}DVN.MKL. nr. 74-31, s.38.

¹⁸⁸ Aristarchi Bey (Gregoire), (1874), *Legislation Ottomane ou recueil des lois reglement ordonances traites capitulations et autres documents officiels de l'empire Ottoman*, Editeur, Demetrius Nicolaides, Constantinople: Bureau du Journal Thraky, s. 246.

¹⁸⁹ Düstur, (1869), C. 1, s. 572.

arasında rüşvet kabilinden hediyeleşme, para transferi tespit edilirse ayrıca kanunun rüşvetle ilgili maddeleri de kendilerine tatbik olunacaktır.¹⁹⁰

Sahtekarlıkla ilgili mücazatın 162. yani son maddesi cezai muafiyetle ilgilidir. Buna göre, sahte yahut taklit olarak üretilmiş şeyi kullanan kişi, kullandığı evrak yahut şeyin sahte olduğunu bilmeden hareket etmiş ise ilgili maddelerde yer alan cezalar kendisine uygulanmayacaktır.¹⁹¹

¹⁹⁰ BOA, *A.şDVN.MKL.* nr. 74-31, s.38, 39.

¹⁹¹ Garbis Fikri, (1329), *Yeni ve Muadil Kanûn-ı Ceza Tekmili*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, s. 54.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1840 ÖNCESİ PARA SAHTECİLİĞİ

2.1. 1840 Öncesi Para Düzeni ve Sahteciliği

1840 öncesinde Osmanlı Devleti'nde para düzeni, yalnızca iktisadî ilişkilerin teknik bir unsuru değil, aynı zamanda siyasi egemenliğin, toplumsal düzenin ve devlet otoritesinin temel bir taşıyıcısı olmuştur. Osmanlı yönetimleri, Roma ve Bizans'tan Ortaçağ İslâm devletlerine, İlhanlılar'dan İtalyan şehir devletleri ve İspanya'ya kadar Akdeniz dünyasının köklü para geleneklerinden etkilenmiş; bu mirası klasik devirdeki esnek yapıları sayesinde kendi siyasi ve iktisadî ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Sikke basımı, İslam geleneğinde olduğu gibi, hutbe ile birlikte hükümdarın mutlak egemenliğinin ve meşruiyetinin iki asli simgesinden biri kabul edilmiş; altın ve gümüş sikkeler, yalnızca bir değişim aracı değil, aynı zamanda sultanın otoritesini ülkenin en uzak köşelerine taşıyan görünür bir güç sembolü olmuştur. Bununla birlikte, para düzeninin istikrarı sadece siyasal temsille sınırlı kalmamış; mali yapının sürdürülebilirliği, vergi tahsilatı ve uzun mesafeli ticaretin canlı tutulması gibi yaşamsal devlet fonksiyonlarının da ayrılmaz bir parçası olmuştur. 16. yüzyılda kırsal ve kentsel ekonomiler arasındaki bağların güçlenmesiyle birlikte para kullanımı toplumsal tabana yayılmış, böylece parasal istikrar hem devlet hazinesinin hem de Osmanlı iktisadî ve toplumsal hayatının bütünlüğü için vazgeçilmez bir unsur hâline gelmiştir.¹⁹²

Osmanlı Devleti'nde ilk sikkeler¹⁹³ devletin kurucusu Osman Bey zamanında basılmıştır.¹⁹⁴ “Akçe” ismi de verilen bu paralar uzun yıllar boyunca Osmanlı para sisteminin temel birimini oluşturmuştur. Akçenin yanı sıra, günlük alışverişlerde bozukluk olarak kullanılan bakır sikkeler (mangır) de piyasada yaygın biçimde tedavül etmiştir.¹⁹⁵

¹⁹² Şevket Pamuk, (2012), a.g.k., s. 17-18.

¹⁹³ Sikke sözlükte; akçe, madeni para, para üzerine vurulan damga gibi anlamlara gelir. Bkz. Muallim Naci, (1322), *Lugat-ı Naci*, İstanbul: Asır Matbaa Kütüphane ve Mücellithanesi Sahibi Krikor, s. 479.; Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., 952.; Sikke basan kişiye de sikkezen denir. Bkz. Oğuz Tekin, (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para, Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C.3, s. 176.

¹⁹⁴ İbrahim Artuk, (1980), “Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gaziye Ait Sikke”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara: Meteksan Limited Şirketi. s. 27-33.; Hakan Yılmaz, (2019), “Osman Gâzî'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi”, *Vakanüvis*, S.4, s. 83-85.

¹⁹⁵ İlk bakır sikkenin Orhan Bey döneminde basıldığı ileri sürülmekle birlikte, varlığı kesin olarak belgelenebilen en eski bakır sikkeler I. Murad devrine aittir. Oğuz Tekin, (2003), “Mangır”, *TDVİA*, C. 27, İstanbul: TDV Yay., s. 568.

Sultan I. Murad döneminde bastırılan mangır¹⁹⁶

Sultânî adıyla bilinen ilk altın para ise, Fatih Sultan Mehmed döneminde, 1478 yılında darbedilmeye başlanmıştır.¹⁹⁷

Fatih Sultan Mehmed döneminde bastırılan altın para¹⁹⁸

Para tarihi üzerine çalışan uzmanlar Osmanlı para tarihini incelerken bu alanı sistematik biçimde ele alabilmek amacıyla çeşitli dönemlendirmelere başvurmuş ve böylece konunun genel çerçevesini belirlemeye çalışmışlardır. Bu bağlamda; Mustafa Öztürk'e

¹⁹⁶ Paranın arka yüzünde “Ramazan 790”, ön yüzünde ise “Murad bin Orhan azze nasrühu”(Allah aziz yardımıyla galip eylesin) yazmaktadır. Bkz.: Atom Damalı, (2010), *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, C. 1, İstanbul: Nilüfer Damalı Eğitim Kültür ve Çevre Vakfı Yay. s., 144.

¹⁹⁷ Halil Sahillioğlu, (1989), “Akçe”, *TDVİA*, C. 2, İstanbul: TDV Yay., s.225. Ali Akyıldız’a göre Osmanlı Devleti’nde ilk altın para 1479 yılında darbedilmiştir. Bkz.: Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 31.

¹⁹⁸ Paranın ön yüzünde “Sultan Mehmed bin Murad Han azze nasrühu Kostantiniye duribe fi 882”(Murad Han Oğlu Sultan Mehmed, Allah’ın yardımıyla galip gelsin, 888 yılında Kostantiniye’de basılmıştır), paranın arka yüzünde ise “Daribü’n nadri sahibü’l-i izzı ve’n-nasrı fi’l-berri ve’l-bahri”(Altın parayı basan ve Allah’ın yardımıyla deniz ve karada hakim olan) yazmaktadır. Bkz.: Atom Damalı, (2010), a.g.k., s. 296.

göre, Osmanlı para tarihi üç temel dönem çerçevesinde incelenebilir. Buna göre, 1327-1688 yılları arasındaki süreç “Akçe Dönemi”, 1688-1880 arası dönem “Kuruş Dönemi” ve 1880 sonrasındaki dönem ise “Lira Dönemi” olarak tasnif edilmektedir.¹⁹⁹

Halil Sahillioğlu’na göre ise, Osmanlı para tarihinin XVII. yüzyılın sonuna kadarki evresi iki ayrı dönem çerçevesinde incelenebilir. İlk dönem, Osmanlı’da ilk akçenin darbedilmesinden itibaren Fatih Sultan Mehmed’in altın para bastığı tarihe kadar sürmekte olup, bu süreçte yalnızca gümüş paraların tedavülde olduğu mono-metalist bir yapıya sahiptir. İkinci dönem ise, Fatih döneminde altın sultanî sikkesinin darbedilmesiyle birlikte altın ve gümüş paraların birlikte tedavülde bulunduğu çift metal sistemine, yani bi-metalist döneme geçişi ifade etmektedir.²⁰⁰ Bu iki dönemde akçeye dayalı bir sistem hâkim olmuşken yukarıda bahsedildiği üzere XVII. yüzyılın sonundan itibaren kuruşa dayalı bir düzen hakim olmuştur.

Şevket Pamuk ise, Osmanlı para tarihini beş temel dönem çerçevesinde ele alarak incelemektedir. Buna göre: 1300-1477 yılları arasında gümüş akçenin dolaşımında egemen olduğu ve para sisteminin mono-metalist temellere dayandığı ilk safha birinci dönemdir. 1477-1585 yılları arasını kapsayan dönem ise ikinci dönemdir ve bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu, iktisadî, malî ve siyasî açıdan en güçlü dönemini yaşamış; altın ve gümüş esaslı çift metalli sistem benimsenmiştir. Üçüncü dönem 1585-1690 yılları arasını kapsar ve bu devrede, Amerikan gümüşünün küresel dolaşıma girmesiyle birlikte Osmanlı piyasasında yabancı sikkeler ve bunların mağşuş örnekleri yaygınlık kazanmış; bu durum Osmanlı para sistemini ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. 1690-1844 yılları arasını kapsayan dördüncü dönemde Osmanlı kuruşu etrafında yeni bir gümüş para standardı tesis edilmiş; 1760’lara kadar görece istikrarlı seyreden bu sistem, sonrasında yaşanan yoğun tağşiş uygulamalarıyla büyük bir parasal istikrarsızlığa sahne olmuştur. 1844-1918 yılları arasını kapsayan beşinci dönem ise tashîh-i sikke nizamıyla başlamakta; gümüş kuruş ve altın lira temelli yeni bir çift metal esasına dayanan sistemin yürürlüğe girmesiyle devam etmektedir.²⁰¹ Bu dönemde tağşiş uygulamasına başvurulmamıştır ancak bu durum, ülke ekonomisinin güçlü olmasından değil, kaynak oluşturmak amacıyla

¹⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Öztürk, (2002), “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C.10, ss.: 802-822.

²⁰⁰ Akt. Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2010), *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 12.; Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2013), *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., s. 12.

²⁰¹ Şevket Pamuk, (2012), a.g.k., s. 22.

dış borçlanma ve kâime çıkarılması gibi alternatif yöntemlerin tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır.²⁰²

1840 öncesi para düzeni incelenirken, dönemin para basım merkezi olan Darphâne'ye de değinilmesi gerekmektedir. Osmanlılarda para basılan yer için *dârüddarb* ve daha yaygın olarak *darphâne* terimleri kullanılmıştır. Osmanlılar Resmî evraklarda merkez darphânesi için ise Tanzimat'a kadar *Darbhâne-i Âmire* Tanzimat'tan sonra ise *Meskûkât-ı Şâhâne İdaresi* tabirlerini kullanmıştır.

Orhan Gâzi dönemine ait ilk sikkelerin Bursa'da darbedildiği, oğlu Süleyman Paşa'nın ise yine Orhan Bey adına İpsala'da sikke kestirdiği tarihi kaynaklarda kayıtlıdır. I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerine ait sikkelerde darp yeri belirtilmemekle birlikte, Yıldırım Bayezid'in oğulları zamanında Amasya, Bursa, Edirne, Ayasuluk ve Serez gibi şehirlerde sikke basımının gerçekleşmiş olması, bu merkezlerde darphâne faaliyetlerinin yürütüldüğünü göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, istisnai olarak değerlendirilebilecek çalkantılı dönemler dışında, darphâne sayısında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. Nitekim II. Selim dönemine gelindiğinde, faal darphâne sayısının yetmiş aştığı ifade edilmektedir.

Söz konusu dönemlerde darphâne yönetiminde üç farklı idare usulü uygulanmıştır: *iltizam*, *emanet* ve *emanet ber-vech-i iltizam*. İltizam usulünde, darphâneler belirli bir süre için mukataa olarak özel teşebbüslere ihale edilmekteydi. Bu yöntemde, darphâneyi işletme hakkını alan mültezimler, artırma yöntemiyle belirlenen bir bedeli devlet hazinesine ödemeyi taahhüt ederlerdi. Bazı durumlarda ise, iltizama talip çıkmaması ya da farklı gerekçelerle darphâne, tayin edilen maaşlı bir devlet görevlisi eliyle emaneten işletilirdi. Bu yöntemde darphâneyi işletenin eğer ihmali yoksa herhangi bir yükümlülüğü olmazdı. Emanet ber-vech-i iltizam adı verilen karma yöntemde ise, mukataayı üstlenen kişiler devlet memuru statüsünde olmakla birlikte, iltizam usulünde olduğu gibi belirli bir meblağı taahhüt eder ve süre sonunda bu meblağı devlete ödemekle yükümlü tutulurlardı.²⁰³

Osmanlı Darphâneleri, işlenen madenin türüne göre çeşitli atölyelere ayrılmıştı. Örneğin, *tîzâb* adı verilen atölyede gümüş içerisinde yer alan az miktardaki altın ayrıştırılmakta,

²⁰² Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2010), a.g.k., s. 14.

²⁰³ Halil Sahillioğlu, (1993), a.g.k., s. 501.; Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2010), a.g.k., s. 8.

kalhâne olarak bilinen izâbe atölyesinde ise alaşımdaki bakır ayrıştırılmaktaydı. Potalarda eritilen altın ve gümüş, gerekli ayar standardına getirildikten sonra kalıplara dökülerek çubuk formuna sokulur, ardından bu çubuklar yassılaştırılarak sikke kalınlığına getirilirdi. Daha sonra bu metaller, sikke çapına uygun kareler hâlinde kesilir ve *kehle* adı verilen bu karelerin köşeleri düzeltilerek yuvarlak pul şekline dönüştürülürdü. Hazırlanan bu pullar, sikke kalıpları arasına yerleştirilerek çekiçe darp edilmek suretiyle para hâline getirilirdi. Bu işlem sonucunda, pulun her iki yüzüne gerekli yazı ve desenler basılmış olurdu.

Darphânede kullanılan temel araçlardan biri, üzerine kalıp parçası çakılmış olan ve örs işlevi gören *kürsü* idi. Sikkenin diğer yüzüne yazı ve şekillerin işlenmesini sağlayan, alt ucu oyma desenli ve elle tutulan çubuk şeklindeki parça ise *çelik* olarak adlandırılırdı. Çeliğin üst kısmına çekiçe vurularak darp işlemi tamamlanırdı. Bu temel yöntem uzun süre kullanılmakla birlikte, XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı darp teknolojisinde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Venedikli bir mühtedi olan Cerrah Mustafa, bu dönemde ilk mekanik darp aletini geliştirerek kullanıma sunmuştur. Bu düzenek; külçeleri yassılaştıran *çarh*, yassılaşmış metalleri zımba gibi delerek pul haline getiren *kesme* ve nihayet bu pulları para hâline getiren *rakkas* olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktaydı. Rakkas, ucuna sikkenin çelik parçası monte edilmiş bir burgu ile bu burguyu “kürsü” üzerine indirip kaldırarak baskı işlemini gerçekleştiren, yatay biçimde konumlandırılmış ve uçlarında demir yuvarlaklar bulunan sağlam bir demir çubuk sistemiydi. Dönme hareketi bir kayış yardımıyla sağlanmakta, demir topların sağa sola sallanmasıyla birlikte *burgu*, *çelik* aracılığıyla pulun üzerine baskı yaparak darp işlemini tamamlamaktaydı. Zamanla bu mekanik sistemlerin yaygınlaşması, Osmanlılar’da para basım sürecinin hem teknik açıdan gelişmesini hem de üretim hızının artmasını sağlamıştır. Bu ilerlemeler, darphâne teşkilatının işleyişine ve mali yapının modernleşmesine doğrudan katkıda bulunmuştur.²⁰⁴

Para darp süreci, darphâne dışı ve darphâne içi olmak üzere iki temel aşamada gerçekleşmekteydi. Darphâne dışındaki başlıca faaliyetler, maden temini ile basılan paraların piyasaya sürülmesinden ibaretti. Maden tedarikinde sarraflar başat rol oynarken; bu sürece aynı zamanda zahireci, altuncu, mübâyaaacı ve yasakçı gibi çeşitli görevli

²⁰⁴ Halil Sahillioğlu, (1993), a.g.k., s. 504.; Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2010), a.g.k., s. 9.

gruplar da dâhil olurdu. Darphâne içerisinde teknik işlemler ve bu işlemlerin idaresi ve muhasebesi yürütülmekteydi.

Yeni bir hükümdarın tahta çıkmasıyla birlikte selefinin bastırdığı akçeler tedavülde kaldırılır, yerine yeni sikkeler piyasaya sürülürdü. “Yasakçılar” veya “yasak kulu” olarak adlandırılan görevliler çarşı ve pazarda denetim yaparak eski akçelerin kullanımını yasaklar; simsarlar, mübâyaacılar ve sarraflar ise bu eski akçeleri külçe ya da hurda bedeliyle toplayarak darphâneye ulaştırırlardı. Bu uygulama sayesinde, paranın itibari değeri ile maden içeriğinin gerçek değeri arasındaki farktan kaynaklı önemli bir gelir sağlanırdı. Bazı İslâm devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılar’da da kimi zaman hükümdarın cülûsu beklenmeden tedavüldeki eski paralar yasaklanabilir ve bu sürece *tecdid-i sikke* adı verilirdi. Bu işlem, piyasada dolaşımda olan sikkelerin yeniden darphâneye yönlendirilmesi anlamına gelmekteydi. Böyle dönemlerde iltizam usulüyle işletilen darphânelerin iltizam bedelleri olağan dönemlerin katbekat üzerine çıkardı.

Yeni sikkelerin tedavüle sürülmesi işlemi yine sarraflar eliyle gerçekleştirilirdi. Darphâne dışında faaliyet gösteren ve darp sürecinde önemli bir işlevi bulunan “hakkâk” ya da “sikkegen” olarak adlandırılan ustalar ise, merkez ve taşradaki darphânelerin ihtiyaç duyduğu sikke kalıplarını hazırlamakla görevliydi. Aynı zamanda mevcut sikkelerin tashihi ve onarımıyla da ilgilenirlerdi. Taşra darphânelerinde kullanılan alt ve üst kalıplar ise doğrudan merkez darphânesinden temin edilirdi.²⁰⁵

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı darphânesinde görev yapan çok sayıda meslek grubunun varlığından söz etmektedir. Bu bağlamda darphânede görev yapanlar arasında telci, cilâcı, haddecî, yassılayıcı, sayacı, sikkeci, sebîkeci, sarraf, vezneci, dideban, simsâr, perdahcı, kâtip, kethüdâ, sâhib-i ayar sikkezen ve sikkezenbaşî gibi çeşitli uzmanlık alanlarına sahip personelin bulunduğunu belirtmektedir.²⁰⁶ Bu görev dağılımı, darphâne teşkilatının hem teknik hem de idari işleyiş açısından ne denli karmaşık ve organize bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti, 1299 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nden devraldığı siyasi ve kültürel miras üzerinde kurulmuş; 1922 yılına kadar Anadolu başta olmak üzere Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya, Karadeniz’in kuzeyi, Kuzey Afrika, Mısır, Adriyatik kıyıları ve

²⁰⁵ Halil Sahillioğlu, (1993), a.g.k., s. 504.

²⁰⁶ Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2010), a.g.k., s. 9.

Akdeniz havzasını kapsayan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Siyasi, ekonomik ve toplumsal düzen bakımından, sanayi öncesi devletlerin karakteristik özelliklerini büyük ölçüde taşımıştır. Bu özelliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Devlet yönetimi, saltanat ailesinin mutlak hâkimiyetine dayanmakta olup, siyasal otoritenin meşruiyet kaynağını büyük ölçüde dinî inançlar ve gelenekler oluşturmaktadır.
- Ekonomik yapı, temel olarak ziraî üretime dayalıdır; tarım hem devlet gelirlerinin hem de toplumsal yaşamın merkezinde yer almaktadır
- Kuruluş yıllarında nakit para ekonomisi sınırlı düzeyde gelişmiş olup, ekonomik ilişkilerde çoğunlukla aynî mübadele ve yerel alışveriş biçimleri ön planda olmuştur.
- Üretim süreci, büyük ölçüde insan ve hayvan gücüne dayalıdır.

Sanayi öncesi diğer devletlerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de paranın basımı ve dolaşıma sokulması ciddi zorluklarla karşı karşıyaydı. Ekonomik, coğrafi ve teknik sınırlamalar, ihtiyaç duyulan miktarda para üretimini ve tedavülünü engelliyordu. Oysa ekonomik hayatın kesintisiz işleyebilmesi için piyasada yeterli miktarda para bulunması zorunluydu. Bu durum karşısında Osmanlı idarecileri, yalnızca devletin resmî parasının değil, aynı zamanda yabancı menşeli paraların da iç piyasada serbestçe dolaşmasına izin vererek, ekonomik işleyişin devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır.²⁰⁷ Bu nedenledir ki piyasada Osmanlı sikkelerinin yanı sıra yabancı ülke paraları da tedavül etmiştir. Örneğin, Almanya *Thaler*'i, İspanya *Real*'i, *Esedî* adıyla bilinen Hollanda *Leeuwendaalder*'i, Lehistan *Zolota*'sı, Macar *Kıremisi* altını, Venedik *Dukası*, Macar *Yaldız* altını, İngiliz *Sterlin*'i ve Fransız *Frangı*, Osmanlı piyasalarında tedavül eden yabancı paralar arasında yer almaktaydı.²⁰⁸ Ancak devlet, ayarının düşük olduğunu tespit ettiği yabancı sikkelerin tedavülüne müsaade etmemiştir. Nitekim *Marpaş* adı verilen Avrupa menşeli paranın dolaşımı, devlet müdahalesiyle yasaklanmıştır.²⁰⁹ Bunun nedeni,

²⁰⁷ Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k., s. 803-804.

²⁰⁸ Gözde Gürsoy, (2019), a.g.k. s. 1.; Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k. 803.

²⁰⁹ "...fi'asl onar akçeye rayiç iken bazı hilekârlar onar akçeye cem' ve âhar diyarlarda nâsa beşer paraya ve dahi ziyade ve fazlası sarfeylediklerinden bey'n-nâs bâ'is-i niza' ve cidâl ve fukarâ-yı ahaliye gadrı mucip olmağla Darphâne-i Âmire'mde çaşni olundukda beher dânesine oniki akçelik sim hâsıl olunduktan nâşi meşkûk-ı mezbur fâi-mâ-bâ'd revacdan men'..." Özcan Tatar, (1998), 8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili (H.1178-1179/M.1764-1765), Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 83.

düşük ayarlı paraların piyasada değer kaybına, ekonomik istikrarsızlığa ve devletin parasal otoritesinin zedelenmesine yol açma riskidir.

Devlet ekonomisinin güçlü olduğu ve piyasada para bolluğunun yaşandığı dönemlerde, Osmanlı para sistemi büyük ölçüde sorunsuz bir şekilde işlemiştir. Ancak ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan biri, kalpazanlık faaliyetleriyle de ilişkilendirilebilecek olan "mağuş sikk" olgusudur. Mağuş sikk, tağış edilmiş sikk anlamına gelmekte ve bir madeni paranın içerdiği değerli maden oranının azaltılması suretiyle değerinin düşürülmesini ifade etmektedir.²¹⁰ Madeni paranın içindeki değerli maden miktarının azaltılması bir kalpazan tarafından yapılabileceği gibi bizzat devlet tarafından da yapılmıştır. Kalpazanın da devletin de bunu yapmasının sebebi kendisine çıkar sağlamaktır. Kalpazanların mağuş sikk basması ya da para üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmaları, devlet tarafından cezai yaptırımı gerektiren bir suç olarak değerlendirilirken; aynı eylemin bizzat devlet eliyle gerçekleştirilmesi, senyoraj²¹¹ hakkı çerçevesinde meşru bir uygulama olarak görülmüştür. Devlet, sahip olduğu otorite ve yasal yetki çerçevesinde, savaş giderlerini karşılamak, kamu yararını gözetmek ve ekonomik istikrarı sağlamak gibi gerekçelerle tağış uygulamasına başvururken; kalpazanlar aynı işlemi kişisel çıkar elde etmek gayesiyle gerçekleştirmiştir. Bu sebeple her ne kadar yapılan eylem benzer olsa da devletin müdahalesi hukukî meşruiyet ve kamusal yetkiye dayanmakta, kalpazanlarınki ise cezai yaptırımla karşılanan bir suç olarak görülmektedir.

Kuruluştan Fâti Sultan Mehmed dönemine kadar süren dönem para sistemi açısından gümüş akçeye dayalı monometalist yani tek metale dayalı dönemdir. Bu dönemde tahta çıkan her padişah piyasadaki parayı toplatıp yeni parayı kendi adına bastırmıştır. Tecdid-i sikk denilen bu uygulama ile devlet ek gelir elde etmiştir. Çünkü hem eski paralar yüzde 20 eksik fiyatına piyasadan toplanmış hem de yeni para basılırken paranın içindeki değerli maden miktarı azaltılmıştır.²¹² Paranın içindeki değerli maden miktarının azaltılması paranın alım gücünün azalmasına sebep olmuştur.

²¹⁰ Halil Sahillioğlu, (1989), a.g.k., s. 227.

²¹¹ Senyoraj, devletlerin para basma tekeline sahip olmaktan dolayı elde ettiği kazançtır. Bkz.: Mehmet Avcı- Bora Süslü, (2023), "Türkiye Ekonomisinde Senyoraj Geliri, Kamu Borçlanması Gereği ve Enflasyon İlişkisi", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 53, s. 3.

²¹² Ekrem Erdem, (2006), "Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası", *Bankacılar Dergisi*, S. 56, s. 12.

Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde başarılı sayılabilecek bir para politikası yürütürken, içeride ve dışarıda sorunlarla uğraştığı dönemlerde para politikasını yönetmekte sıkıntı yaşamıştır. Özellikle altın ve gümüş temini konusunda sıkıntı yaşanan dönemlerde devlet tağşiş politikalarına başvurmuştur. Fakat bu durum geçici bir çözüm olarak gözüксе de uzun vadede daha büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Tağşiş politikasının yol açtığı başka olumsuz sonuçlar da vardır. İlk olarak içindeki değerli maden miktarı azaltılmış para itibarı azaltılmış para demektir. Bu durum hem ülke dâhilinde hem de ülke haricinde paranın diğer ülke paraları karşısında değer kaybetmesi anlamına gelir. İkinci olarak, tağşiş edilmiş paraların taklit edilmesi kalpazanlar açısından daha kolaydır. Çünkü bu tür sikkelerin içerdiği değerli maden oranının düşük olması ve piyasada dolaşımda bulunan paralar arasında kıymetli maden içeriği bakımından uygulama birliğinin bulunmaması, sahte para üretimini kolaylaştıran bir zemin oluşturmıştır. Nitekim tağşiş edilmiş paranın piyasada yoğun olarak tedavülde olduğu dönemlerde kalpazanlık faaliyetleri artmıştır.²¹³

Kalp para basmak, teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren bir eylem olduğu için bu suçta herkesin kolaylıkla teşebbüs etmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple kalp para üretimi genellikle maden ve para işlerinde bilgi ve deneyime sahip gayrimüslim sarraflar, Yahudi kuyumcular, darphane çalışanları ve madenciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Çingeneler de madencilik konusunda bilgili oldukları için kalpazanlık yapanlar arasında yer almıştır.²¹⁴ Gayrimüslimlerin para ve maden işlerine dair bilgi ve tecrübeleri, onları hem kalpazanlık gibi yasa dışı faaliyetlerde etkin kılmış hem de Darphâne-i Âmire gibi resmî kurumlardaki teknik ve mali görevler için uygun hâle getirmiştir. 18. yüzyılda darphânede idarî kadrolar Müslümanlardan oluşurken, teknik ve mali işlerde görev alan personel genellikle gayrimüslimlerden seçilmiştir. Bu durum, dönemin düşünce yapısı ve işleyiş pratiğinin bir yansımasıdır. Buna göre, yönetim ve denetim gibi yetki gerektiren görevlerin Müslümanlar tarafından üstlenilmesi esastır. Öte yandan, gayrimüslimlerin

²¹³ Muharrem Öztel, (2018), “Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler”, *History Studies*, C. 10, S:1, s. 199-201.

²¹⁴ Orhan Kılıç, (1999), “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C. 3, s. 182; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1995), *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 28, Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Dizisi: III, hüküm no: 1133, 1135, s. 169; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, (1994), hüküm no: 208, s. 39.

yetkinliklerine uygun işlerde istihdam edilmesi suretiyle en yüksek düzeyde verimlilik sağlanmaya çalışılmıştır.²¹⁵

Kalpazanlar kalp para basımında örs, çekiç, sikke kalıbı, gümüş taşı, mengene, yaslama demiri, kuyumcu maşası ve körüğü, mengene sıkacağı, kesme demiri, kargaburnu, pota, tava, pergel ve çaşni gibi aletleri kullanıyorlardı.²¹⁶

Kalpazanlar kalp para basarken farklı yöntemler kullanırlardı. Bu yöntemlerden bir tanesi gümüş miktarı azaltılmış veya hiç gümüş katılmamış kurşun ve bakırdan mamul paralar üretmekti. Kalpazanlar tarafından kullanılan bir başka teknik ise yaldızlama yöntemi idi. Yaldızlama yöntemiyle kalpazanlar, daha düşük değerli madenleri dış görünüş itibarıyla daha kıymetli madenler gibi gösterebilmekteydi. Bu bağlamda mesela gümüş sikkelerin yüzeyine ince bir altın tabakası uygulanarak veya yaldız ile yaldızlanarak altın para görüntüsü verilmesi gibi uygulamalar dikkat çekmektedir. Bu tür işlemler, paranın metal değerine dayanan güvenilirliğini doğrudan hedef alan sahtecilik teknikleri arasında yer almaktadır Kalpazanlar tarafından benimsenen bir diğer yöntem ise tedavüldeki paraların kenarından kırpmaktı. Kırptıkları bu değerli madenleri para yapımında kullanan bu kişiler bu işten kar elde ediyorlardı. Kalpazanlar ayrıca paraların içindeki gümüşü eriterek ayrıştırıyor ve ayrıştırdıkları değerli madenleri yabancılara satıyorlardı. Kalpazanların kullandıkları bir başka yöntem ise hayli ilginçtir. Bu yöntemle kalpazanlar devletin parasının içerdiği değerli maden miktarından fazlasını içeren paralar imal ederlerdi. *Musakkal akçe* denilen bu paralar içerdikleri değerli maden miktarından dolayı çok tutulur ve bu sayede kalpazanlar büyük kazanç elde ederlerdi. Musakkal²¹⁷ akçeler ayrıca İran'a değerli maden kaçırılırken mühim bir role sahipti.²¹⁸

2. 2. Para Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti'nde para hem siyasi hâkimiyetin bir sembolü hem de ticari hayatın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenle, devlet parasının itibarının zarar görmesi devlet otoritesi açısından düşünülemez bir durumdu. Paraya yönelik yolsuzluk,

²¹⁵ Ömerül Faruk Bölükbaşı, (2013), a.g.k., s. 24.

²¹⁶ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (1993), Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yay., Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 12, Divân-ı Hümayûn Sicilleri Dizisi: I, s. 510, hüküm No: 1150.; Gözde Gürsoy, (2019), a.g.k. s. 54.

²¹⁷ Ağırlık anlamına gelen "سِقْل"den türetilen musakkal "ağırlaştırılmış" demektir. <https://www.osmanlicasozlukler.com/lugatinaci/tafsil-83650-nk4.html>. Erişim tarihi: 05.06.2025.

²¹⁸ Ahmet Erdoğan, (2019), a.g.k., s. 242-243.; Gözde Gürsoy, a.g.k., s. 10.; Şevket Pamuk, (2012), a.g.k., s.214.

sahtekârlık ve kalpazanlık faaliyetleri ise sadece ekonomik işleyişi değil, aynı zamanda toplumsal düzeni de olumsuz yönde etkileyebilirdi. Kalpazanlığın en önemli sonuçlarından biri, piyasaya karşılıksız para girişi nedeniyle fiyatlar ile alım gücü arasındaki dengenin bozulmasıydı. Özellikle sahte paraların tedavüle girmesiyle birlikte, piyasadaki para arzı artarken mal ve hizmet üretiminde aynı oranda bir artış yaşanmaması, enflasyonun yükselmesine yol açmaktaydı.²¹⁹ Ayrıca kalp para dedikodusu sosyal ve ticari hayatı kötü yönde etkilerdi. Esnaf paranın kalp olduğundan veya mağşuş sikke olduğundan şüphelendiğinde satış yapmak istemezdi. Bu durum insanlar arasında huzursuzluğa ve gerginliğe sebep olurdu. Örneğin, 1589 senesinde sipahi sınıfına mensup bazı askerlere alım gücü düşmüş, yıpranmış ve piyasada pek tutulmayan *hurda akçe* ile ve tağşış edilmiş *züyûf akçe* ile ulûfe ödendi. Bu durum fiyatların neredeyse iki katına çıkmasına neden oldu. Sipahiler, kendilerine ödenen bu hurda akçeleri yanlarına alarak Şeyhülislâm'a gittiler ve bu parayla aldıkları ulûfenin helal olup olmadığını sordular. Şeyhülislam, bu parayla verilen maaşın helal olmadığını söyledi. Bunun üzerine sipahiler büyük bir tepkiyle, hep birlikte Sadrazam Siyavuş Paşa'nın konağına gittiler ve bu para meselesinden dolayı Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı sorumlu tuttular. Ardından tartışmalar büyüyerek isyana dönüştü ve âsiler Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın konağına yöneldiler.²²⁰ Bu olayın devamında, 2 Nisan 1589 tarihinde "Beylerbeyi Vakası" olarak bilinen hadise yaşandı. Bu hadisede Yeniçeriler, Osmanlı tarihinde ilk kez Topkapı Sarayı'nı bastılar ve padişahın bazı kişilerin kellesini istediler. Yeniçeriler tarafından idamları talep edilen kişiler arasında, dönemin Başdefterdarı Mahmud Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa da vardı. İsyanın büyümesi üzerine Sadrazam Siyavuş Paşa, Şeyhülislam Şeyhi Efendi, İbrahim Paşa ve Cerrah Mehmed Paşa azledildi ve Defterdar Mahmud Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ise idam edildi.²²¹

Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti yönetici ve memurları mümkün olduğunca paranın itibarını korumak²²² ve kalpazanlık faaliyetlerini önlemek konusunda

²¹⁹ Figen Taşkın, (2016), "1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık", *Studies of Ottoman*, C. 6, S. 11, s. 3.

²²⁰ Selânikî Mustafa Efendi, (1999), a.g.k., s. 210.

²²¹ Yılmaz Öztuna, (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi* C. III, İstanbul: Ötüken Yay., s. 305.; Erhan Afyoncu - Ahmet Önal, Uğur Demir, (2010), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyan ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yay. s., 38-39.; Selânikî Mustafa Efendi, (1999), a.g.k., s. 211.

²²² Paranın alım gücünün korunması, ekonomik istikrar ve toplumsal düzenin devamı açısından çok önemlidir. Osmanlı tarihinde, paranın sıhhati korunmadığında ve tağşış uygulamalarına başvurulduğunda, bu durum yalnızca ekonomik dengesizliklere yol açmakla kalmamış, aynı zamanda asker ve esnaf kaynaklı isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin, 1650 senesinde devletin içinde bulunduğu mâlî sıkıntı

tavizsiz olmuşlar ve büyük gayret göstermişlerdir. Devlet zaman zaman halkı sahte paralar konusunda uyarmıştır. Örneğin, 1565-1566 senelerine ait *5 numaralı Mühimme Defteri*'nde yer alan 406 numaralı hükme göre, halk arasında yapılan alışverişlerde bir süredir sahil Osmanlı akçesinin kullanılmadığına dair bilgiler alınmıştır. Konu araştırıldığında, tedavülde çok sayıda kalp akçe bulunduğu, özellikle Belgrad'da kurulan darphâne sonrasında kalpazanlık faaliyetlerinin arttığı tespit edilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda, aktarılan bilgilerin doğru olduğu tespit edilmiş; suçu sabit olan kalpazanların sicil kayıtlarıyla birlikte, şüpheli görülen diğer kişilerin ise sahte para yapımında kullanılan alet ve malzemelerle birlikte İstanbul'a sevk edilmeleri emredilmiştir. Bu süreçte adaletli ve dikkatli hareket edilmesi hususu da ayrıca tembih edilmiştir.²²³

26 Mayıs 1572 tarihli hükme göre Osmanlı merkezi yönetimi, özellikle İstanbul'da yaygın biçimde dolaşımda bulunan kızıl ve kırkık (kesik, kırılmış veya tahrif edilmiş) akçaların oluşturduğu mali tehditlere karşı bir dizi önlem alınmasını emretmiştir. Söz konusu hükme göre, halk arasında bu tür akçaların kullanımı oldukça artmış ve bazı Yahudi tebaadan kişiler ile başka unsurların, bu akçaları keserek veya bozarak yeniden tedavüle sokmayı alışkanlık haline getirdikleri tespit edilmiştir. Bu şekilde tahrif edilen akçaların Hazine-i Âmire'ye dahi girdiği anlaşılmıştır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla, İstanbul kadısına gönderilen emirde şu tedbirlerin alınması istenmiştir:

- Kızıl ve kırkık akçaların halk arasındaki dolaşımdan tamamen kaldırılması,

sebebiyle askerlere ulûfelerinin tamamı ödenememiş ve ek gelir elde etmek için esnafın elindeki daha değerli para ile devletin elindeki tağşiş edilmiş para değiştirilmek istenmiştir. Bunun üzerine zaten darda olan esnaf kiralarnı bile ödeyemez hale gelmiştir. Ertesi yıl tekrar aynı uygulamaya başvurulmak istendiğinde bu sefer esnafın tepkisi daha sert olmuştur. Dönemin şeyhülislamı Aziz Efendi'den yardım isteyen esnaf ayrıca dükkanlarını kapatmıştır. Ayasofya önünde toplanan yirmi bin kişilik esnaf grubu "adalet padişahım" diye bağırıştır. Bu esnaf isyanı bir sonraki gün yani 1651 yılı Ramazan ayının beşinci günü padişahın gayreti ve yeniçerilerin baskısıyla sonlandırılmıştır. E., Afyoncu - A., Önal, U., Demir, (2010), a.g.k., s. 115-119. Yine 1651 yılı Ağustos ayında Kösem Sultan'ın ölümü ile sonuçlanan sürecin sebeplerinden birisi de düşük ayarlı paraların piyasaya hâkim olmasıdır. "Çınar Vak'ası" olarak bilinen hadisenin sebeplerinden birisi de 1656 yılında Girit kuşatmasından dönen ve aldığı avarı düşük paraları esnafa kabul ettiremeyen askerlerle esnaf arasında çıkan gerginliktir. E., Afyoncu - A., Önal, U., Demir, (2010), a.g.k., s. 120 ve 130.; M., Münir Aktepe, (1993), "Çınar Vak'ası" *TDVİA*, C. 8, İstanbul: TDV Yay. s. 301-302. Bu örnekler çoğaltılabilir. Tağşiş ve enflasyon gibi mali krizlerin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan askerî ve sivil ayaklanmalarda, isyancı grupların hedef aldığı başlıca devlet görevlilerinden biri de defterdarlardır. Maliye işlerinden sorumlu olan bu yüksek bürokratlar, para politikalarının uygulayıcısı ve sembolik temsilcisi olarak görülmüş; özellikle ulûfelerini düşük ayarlı ya da itibarsız akçelerle alan askerî sınıfların tepkisini doğrudan üzerlerine çekmişlerdir.

²²³ *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, (1994), Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 21, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: II, s. 72. Hüküm: 406.

- Bu tür akçaların darphanelerde kontrolden geçirilerek kimlerin elinde bulunduğunun tespiti,
- Tespit edilen akçaların yeniden piyasaya sürülmemesi ve kesin olarak tedavülden çekilmesi,
- Kızıl akçacıların (bu tür paraları toplayıp değerlendirenlerin) söz konusu akçaları eriterek yeniden kestirip piyasaya sürmelerine müsaade edilmemesi,
- Her altı ayda bir bu uygulamaların denetlenmesi ve sonuçlarının merkeze (padişaha) raporlanması,
- Bu iş için özel defterler tutulması ve gerekli kayıtların yapılması,
- Elinde bu tür akçalar bulunanların tespiti halinde, Subaşı eliyle yakalanarak devlet adına el konulması,
- Söz konusu tedbirlerin uygulanması için naiblerin de ayrıca uyarılması.²²⁴

Yine 6 Şubat 1583 tarihli belgeye göre Erzurum, Amid (Diyarbakır), Bağdat ve Halep gibi Osmanlı taşra merkezlerinden İstanbul'a gönderilen şahî adı verilen gümüş sikkelerin önemli bir kısmının, eksik ayarlı (kem-ayâr) ve kalp (geçersiz, sahte) olduğu tespit edilmiştir. Bu durum üzerine, İstanbul kadısına gönderilen emirle eksik ayarlı veya sahte olduğu belirlenen söz konusu şahî sikkelerin İstanbul piyasasına girmesinin engellenmesi, bu tür akçaları dolaşıma sokmaya çalışan kişilerin derhal yakalanarak yargı makamlarına sevk edilmesi ancak bu tedbirin suistimal edilmemesi ve gerçekten geçerli, ayarı tam olan sikkeleri elinde bulunduran kimselerin haksız yere suçlanmaması emredilmiştir. Bu hüküm, Osmanlı taşrasında dolaşımda bulunan düşük ayarlı veya sahte sikkelerin merkez piyasasına girmesini engellemek suretiyle para düzenini ve ticari istikrarı koruma amacını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, keyfi toplatma ve kötüye kullanımı önleyici bir denge siyaseti güdülmüş; geçerli sikkeleri elinde bulunduran kişilerin mağdur edilmemesi için kadıya açık talimat verilmiştir.²²⁵

Gene Köprülüzâde Mustafa Paşa²²⁶ döneminde maliye alanında gerçekleştirilen düzenlemeler, özellikle dönemin ekonomik dengelerini etkileyen bazı önemli gelişmeleri

²²⁴ Ahmet Refik Altınay, (2000), *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay. s. 117-118.

²²⁵ Ahmet Refik Altınay, (2000), a.g.k., s. 123.

²²⁶ Avusturya kuvvetlerine karşı savaşırken 19 Ağustos 1691 günü şehit düşen Osmanlı Sadrazamı. Bkz.: Abdülkadir Özcan, (2002), "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *TDVİA*, C. 26, İstanbul: TDV Yay. s. 265.

ve sahtecilikle mücadele çabalarını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Defterdarlık makamına getirilen Kirli İsmâil Efendi'nin öncülüğünde yürütülen bu uygulamalardan birisi de devlet hazinesinin nakit sıkıntısını hafifletmek amacıyla 1688'de piyasaya sürülen ve “mangır” olarak bilinen bakır paraların tedavülüdür. Bu paraların iktisadi dengeyi geçici olarak rahatlatması, uzun vadede ise enflasyonu tetiklemesi dikkat çekicidir. Halkın, elindeki mangır hızlı şekilde harcamaya yönelmesi, altın ve gümüşü ise tasarruf amacıyla biriktirmesi, piyasalarda dengesizlikleri derinleştirmiştir. Bu süreçte, kalpazanlık faaliyetleri ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmış; sahte mangırların piyasaya sürülmesi, ekonomik düzeni tehdit eden bir unsur haline gelmiştir. Bu tehdidin bertaraf edilmesi amacıyla yalnızca İstanbul Darphânesi'nde basılan mangırların tedavülde kalacağına dair bir ferman çıkarılmış, böylece kalpazanlıkla mücadelede merkezileşmiş bir denetim mekanizması oluşturmaya çalışılmıştır.²²⁷ II. Viyana Kuşatması'yla aynı döneme rastlayan bu süreçte, savaşın ve iktisadi belirsizliklerin de etkisiyle Osmanlı maliyesi üzerinde ciddi bir baskı oluşmuş, halk güvenmediği mangır gibi düşük değerli paraları hızla elden çıkararak, daha sağlam gördüğü altın ve gümüş gibi değerli paraları biriktirme eğiliminde olmuştur. Bu davranış modeli, modern iktisat literatüründe “kötü para iyi parayı kovar” şeklinde ifade edilen Gresham Yasası'nın erken bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Anlaşıldığı üzere devlet tedavüldeki parasının durumunu kontrol etmekte ve paranın itibarına gelebilecek olumsuz durumlarla mücadele etmektedir. Ayrıca Fatih döneminde itibaren kanunnâmelerle, yasaknâmelerle, fetva mecmualarıyla kalpazanlık suçunun ağırlığı vurgulanmış ve bu suçu işleyenlere ciddi cezalar verileceği ifade edilmiştir.²²⁸

Osmanlılar piyasada sahte paranın çoğaldığı zamanlarda eski paraları toplatıp yeni para bastırıyorlardı. Bu da kalpazanlığı önlemek için yapılan uygulamalardan birisiydi. Bu durumun devlete iki türlü faydası oluyordu. Birisi eski paraları toplatıp yeni paraları basarken bir çeşit vergi olarak kazanç elde ediyor diğer taraftan ise tedavüldeki paralarının sabit bir ağırlıkta olmasını sağlıyordu.²²⁹ Bu duruma ilişkin olarak uygulamadaki somut örneği görmek açısından *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*'de yer alan 1591 yılına ait hüküm önemlidir. Buna göre, Osmanlı merkezî yönetiminin,

²²⁷ Abdülkadir Özcan, (2002), a.g.k., s. 264.

²²⁸ Mehmet Koç, (2017), a.g.k., s. 307.; Ahmet Akgündüz (1990), *Osmanlı Kanunnameleri ve hukukî Tahlilleri*, C. I, İstanbul: Fey Yay., s. 482, 502, 550.

²²⁹ Orhan Kılıç, (1999), a.g.k. s. 185

İstanbul'da yaygın şekilde tedavülde bulunan sahte (kalp) ve eksik ayarlı (kem ayar, nâkısü'l-vezn) akçelerin dolaşımını önlemeye yönelik olarak sert ve üç günlük bir müdahaleye giriştiği görülmektedir. Belgeye göre, düşük kaliteli ya da hileli sikkelerin şehir ekonomisini tehdit etmesi üzerine, İstanbul kadısına hitaben gönderilen bir hatt-ı hümayûn ile üç gün içerisinde halkın elindeki tüm paraların darphaneye götürülerek doğru ayarda ve tam gramajda yeni sikkelerle değiştirilmesi emredilmiştir. Bu süre zarfında ilan ve tebligat yapılması istenmiş, ardından hâlâ ellerinde sahte veya eksik tartılı para bulunanların -sosyal statülerine bakılmaksızın-²³⁰ yakalanmaları ve siyâseten cezalandırılmaları (muhtemelen idam veya ağır ceza) öngörülmüştür. Ayrıca emirlerin uygulanması ve ihlâllerin denetlenmesi amacıyla merkezden Zülfikar Çavuş adlı görevli tayin edilmiş, suçla mücadelenin yerel değil, merkezî düzeyde koordine edilen bir politika hâline geldiği açıkça ortaya konmuştur.²³¹ Bu hüküm, Osmanlı yönetiminin yalnızca sahte para basımına değil, aynı zamanda bozuk sikkenin piyasada dolaşımına da ciddi müdahale ettiğini ve bu tür fiilleri devlete karşı ekonomik suç olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Osmanlı yönetimi sahte para konusunda ihmali olan devlet görevlilerine karşı da tavizsiz davranmıştır. Örneğin, Üsküp Kadısı'na hitaben kaleme alınan Eylül 1564 tarihli hükümden anlaşıldığına göre Üsküp Darphanesi'nde ayar tespitiyle görevli şahsın bastırdığı altın ve akçelerin büyük çoğunluğunun kalb çıktığı bildirilmiştir. Bu durum üzerine, söz konusu darphaneye bizzat gidilerek, bir miktar altın ve gümüş paranın numune olarak alınması ve paranın ayarından sorumlu olan *sahib-i ayarın* derhal tutuklanarak İstanbul'a sevk edilmesi emredilmiştir. Bu belge, 16. yüzyılda Osmanlı darphanelerinde basılan sikkelerin ayar ve kalitesinin merkezî idare tarafından nasıl denetlendiğini ve sahtecilik ya da ayar suistimallerine karşı nasıl bir ceza ve kontrol mekanizması işletildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, darphâne görevlilerinin ayar dışı üretimlerinden dolayı doğrudan yargı süreciyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.²³²

Osmanlı idaresi düşük ayarlı ve sahte paraların ülke ekonomisine ve sosyal hayata verdiği zararın farkında olmuşlar ve bu suçu önlemek amacıyla birtakım teknik tedbirlere de

²³⁰ "kebîr eğer ve za'îf ve eğer şerîf ve kavî ve zaîf her kim ise..."

²³¹ Rıfat Günelan, (2010), *İstanbul Kâdî Sicilleri: Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-1000 / M. 1590-1591)*, İstanbul: İSAM Yayınları, s. 529, hüküm no:1033.

²³² Ahmet Refik Altınay, (2000), a.g.k., s. 117.

başvurmuşlardır. Mesela, *İstanbul Mahkemesi 154 numaralı Sicil*de yer alan bir hükme göre 1823 yılında Rumeli ve Adalar'da kalpazanlık suçlarında artış tespit edilmiştir. Bunun sebebi o dönemde piyasada yaygın şekilde kullanılan ve darphane tarafından belirli ayar ve ağırlık esasına göre basılan *Adlî* altınının²³³, sade ve kolay taklit edilebilir yazı karakterine sahip olmasıdır. Piyasaya sürülen sahte paralar ekonomik düzende bozulmalara yol açmaktadır. Ayrıca bu durum hem ekonomik işlemlerde güveni zedelemiş hem de devletin parasal düzenine ve merkezi otoritesine zarara uğratmıştır. Bu nedenle, aynı ayar ve rayiç değerleri korunmak şartıyla, *Adlî* altınların önceki yazı ve şekil özellikleri terk edilerek, daha küçük yazılı, sanatlı ve kolay taklit edilemeyecek bir tasarımla yeniden basılmasına karar verilmiştir. Böylece hem sahte para ile gerçek sikkelerin ayırt edilmesi kolaylaşacak, hem de piyasadaki mazarrat-ı fesadın (bozulma ve güvensizliğin) önüne geçilecektir.

Ayrıca, yeni darbedilecek bu sikkelerin satışında, önceden belirlenen rayiçten daha yüksek bir fiyata işlem yapılmaması emredilmiştir. Önceki tip *Adlî* altınların ise piyasadaki çekilmesi ve bunların mağşûş (karıştırılmış) ya da kalp olanlarının alışverişte kullanılmaması gerektiği, açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda, sahte altının ayırt edilmesini kolaylaştırmak, sahteciliğin önüne geçmek ve esnaf ile halk arasında fiyat istikrarını korumak amacıyla herkesin bu kurallara uyması ve dikkatle gözetim yapılması emredilmiştir.²³⁴ Belge, Osmanlı Devleti'nin kalpazanlıkla mücadelesinde sadece suçun takibi ve faillerin cezalandırılmasına odaklanmadığını, aynı zamanda kalp paraların piyasaya sürülmesini önlemeye yönelik yapısal ve teknik müdahalelere de başvurduğunu

²³³ II. Mahmud'un hükümdarlığının on dördüncü yılına denk gelen 1822 yılında darbedilen ve padişahın kullandığı mahlas nedeniyle "Adlî" adıyla anılan altın sikkeler, tam, yarım ve çeyrek olmak üzere üç farklı nominal değerde piyasaya sürülmüştür. Dönemin rayiçlerine göre bu sikkelerin tamamı 12 kuruş, yarımı 6 kuruş, çeyreği ise yaklaşık 2,5 kuruş (yüz para) üzerinden işlem görmüştür. *Adlî* sikkeler ilk darbedildiğinde bir yüzünde padişahın tuğrası, diğer yüzünde ise "*Duribe fî Dâri'l-Hilâfeti'l-Âliyye*" ibaresi yer almıştır. Fakat, üzerindeki yazının sadeliği ve yüzeyin genişçe boş bırakılması, bu sikkeleri taklit edilmesini kolaylaştırmış; kısa süre içinde özellikle Akdeniz adalarında faaliyet gösteren kalpazanlar tarafından sahteleri yapılmıştır. Bu sahtecilik dalgasına karşı alınan önlemler doğrultusunda, 1823 yılında (H. 1239) sikkenin tasarımında önemli değişikliklere gidilmiş; tuğralı yüzün çevresine "*Sultân-ı Selâtin-i Zamân Mahmûd Hân*", arka yüzün ortasına "*Duribe fî Kostantiniyyeti'l-Mahrûse*", çevresine ise "*Dâme mülkühü ve saltanatühü*" ibareleri işlenerek yeni bir görünüm kazandırılmıştır. 17 kırat ayarındaki bu yeni seri altınlar, literatürde "*Cedîd Adlî*" olarak isimlendirilmiş ve yeniden tedavüle sokulmuştur. Bkz.: İbrahim Artuk (1988), "Adlî Altın" *TDVİA*, C. 1, İstanbul: TDV Yay. s. 389.; Serkan Kol (2020), *Sultan II. Mahmud Döneminde Adlî Altını Darbı (1822-1827)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 11-12.; Ahmed Cevdet Paşa (2016), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Ed. Uzm. Mustafa Güçlükol-Bilge Bozkurt) İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 837.

²³⁴ Coşkun Yılmaz (ed.), (2019), *İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H. 1237-1246 / M. 1822-1831)*, hüküm No: 24, s. 147-148, İstanbul: İSAM Yay.

açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle altın sikkelerin fiziksel tasarımı üzerinde yapılan bu tür düzenlemeler, sahteciliği zorlaştırma amacı taşımakta ve dönemin para güvenliği politikalarının teknik yönünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz konusu uygulama, Osmanlı maliye siyasetinde tasarımsal güvenlik önlemleri ile toplumsal farkındalığın artırılmasını birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımın benimsendiği şeklinde yorumlanabilir.

2. 3. Para Sahteciliği Suçunu İşleyenlere Verilen Cezalar

1840 öncesi Osmanlı hukuk sisteminde kalpazanlık suçunu işleyenler *ta'zir* cezası ile cezalandırılırdı. Bu suç, hem padişahın hâkimiyet hakkını ihlal ettiği hem sosyal düzeni tehdit ettiği hem de ekonomik hayatı olumsuz etkileyip hukuka olan güveni sarstığı için ağır sonuçlar doğururdu. Osmanlı yönetimi, kalpazanlık faaliyetlerinin yalnızca siyasî meşruiyeti değil, aynı zamanda piyasa istikrarını ve adalet duygusunu da zedelediğinin bilincinde olarak, sık sık emirler göndererek yetkili makamları bu konuda dikkatli ve tedbirli davranmaları hususunda uyarmıştır. Örneğin, Hicrî 984 yılı Safer ayının 25. günü, Hezargrad, Silistre ve Tutrakan kadılarına hitaben yazılan bir emirde, söz konusu bölgelerde kalpazanlık suçlarının işlendiği belirtilmiş; kalpazanlık fiilleri ve failleri konusunda dikkatli ve titiz davranılması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle kadılara önemli sorumluluk yükleyen hükümde, kalpazanların tespit edilmesi, suç ortaklarının ortaya çıkarılması ve kalpazanların kullandıkları araç ve gereçlerin belirlenmesi istenmiştir. Ayrıca kalpazanlık yapanlar merkeze gönderilirken güvenilir kişilerin görevlendirilmesi, suçluların kaçmasına sebebiyet verebilecek herhangi bir ihmal ya da gevşekliğe mahal verilmemesi ve suçlu olmayanlara suç isnat edilip haksızlık yapılmaması emredilmiştir.²³⁵

²³⁵ Hezargrad, Silistre ve Tutrakan Kādılarına hüküm ki;

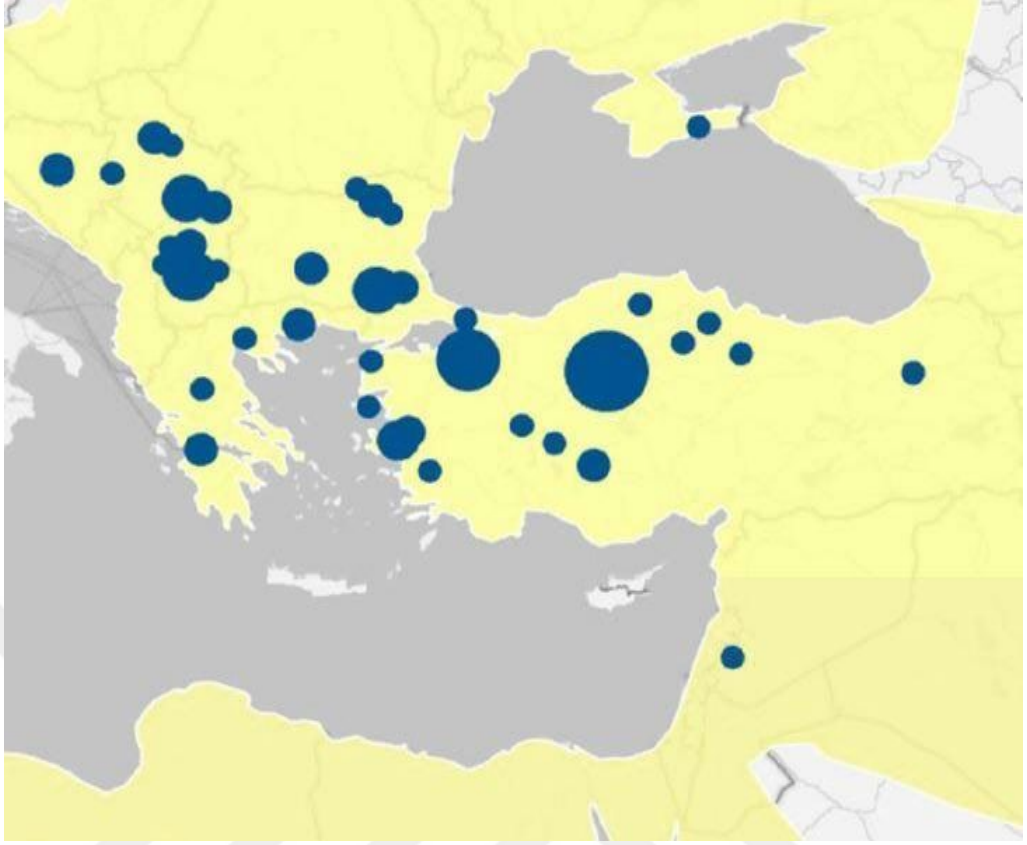
Hala Abdülkerim nâm kallab ele getirülüp mübâşirleri ve yoldaşları kimler idüğü sâul olundukda Hezargrad kazâsından Kara Mehmed nâm karyede sâkin Mehmed Hoca'nın evde kalp akça kesip elimde olan sikkeler nicedir altun kesmeyi bilmem amma Hoca Mehmed ile Hamza nâm kimesne bilürler üstâdlarımız anlardur Silistre kazâsından Maksudlu nâm karyede sâkin Hüda-virdi oğlu Kara-veli nâm kimesneye virdükde alup zâyî' itdürdi andan gayrî Bura-mân nâm kazâda Destereci Koca usta dahi kallabdır deyü takrîr idüp haber virmekte mezburları dahi ele getirülmesin emr idüp, buyurdum ki; Vardukda bu bâbda her birünüz bizzât mukayyed olup zikr olunan kallabların dükkânların ve yoldaşların hakkında tettebbu' idüp dahi hüsn-i tedârikle cümlesin ele getirüp başlarında bulunan esbâbları ve kallâb akça ve sikkelerin sicil idüp sûret-i sicilleriyle mukayyed ve mahbûs yarar âdemler koşup südde-i sa'âdetime arz idesiz amma onat vechle tenbîh eylesin ki yolda ve izre gaflet ile gaybet etdirmekten hazer eyleyeler ve mezbûrlardan haberi olmayup yoldaşı ve şeriki olmayanlara nisbet ve ta'assub isnâd-ı zulm olmakdan ihtiyât üzre olasın. Bkz. Murat Torun, (2014), III Numaralı (H. 983-984 / M. 1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-175), İstanbul: Marmara Üniversitesi,

Osmanlı kanunnâmeleri, fetva mecmuaları, yasaknâmeler, şer’iyye sicilleri ve hattı hümayunlar kalpazanlara verilecek cezalar konusunda çok fazla örneğe sahiptir. Fakat burada vurgulanması gereken bir husus vardır. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri umumi ceza kanunnâmeleri’nde kalpazanlık suçundan bahsedilmez. Bunun yerine Fatih Sultan Mehmed’in Bosna Sancağı Kanunnâmesi 8. madde ile II. Bayezid’in Maden Yasaknâmesi 8. maddede kalpazanlık fiiline uygulanacak cezalara ilişkin düzenlemelere rastlanmaktadır. Bu dönemde kalpazanlık suçunun umumi ceza kanunnâmelerinde yer almayıp yalnızca maden ve darphanelerin olduğu yerlere gönderilen kanunnâme ve yasaknâmelerde yer alması suçun tüm ülke genelinde yaygın olmadığı, çoğunlukla maden ve darphane olan yerlerde yoğunlaştığı anlamına gelmelidir. Orhan Kılıç’ın Mühimme defterleri ve klasik kaynaklardan faydalanarak yazdığı “*XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri*” isimli makalesi de bu bilgiyi doğrular niteliktedir. 40 adet mühimme defterindeki 159 hükümden istifade edilerek yapılan çalışmaya göre bu dönemdeki kalpazanlık faaliyetleri yoğun olarak maden²³⁶ ve darphanelerin yer aldığı bölgelerde vuku bulmuştur. Bu yerler Batı ve Orta Anadolu ile Rumeli’dir.²³⁷ Novaberde, Edirne, Üsküp, Srebreniçe, Filibe, Gümüşhane, İstanbul, Ankara, Manisa, Selanik, Erzurum, Kratova, Belgrad, Niş, Şumnu, Bursa, Vidin ve Halep bu dönemde kalpazanlığı vakasının görüldüğü yerler arasındaydı. O. Kılıç ve A. Erdoğan’ın çalışmaları, kalpazanlık suçlarının yoğun olarak görüldüğü bölgeler konusunda birbirini destekler niteliktedir.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hüküm No: 407, s. 287; BOA, A. {DVNSMHH.ZYLd}, 3 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri, Hüküm No: 407, s. 161.

²³⁶ XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Gümüşhane, Keban, Küre, Amasya, Espiye, Sidrekapısı, Bosna, Kastamonu ve Sırbistan gibi bölgelerde önemli gümüş madeni ocaklarına sahipti. Bu madenlerden elde edilen yıllık gümüş üretim miktarı yaklaşık 50 ton civarındaydı. Bkz. Murat Fidan, Serkan Dilek, Ayşegül Esev, (2019), “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 18, ss. 141-162, s. 7.

²³⁷ Orhan Kılıç, (1999), a.g.k., s. 180-181.

1559-1609 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerler.²³⁸

Kalpazanlık suçunun bir umumi ceza kanunnâmesinde müstakil olarak düzenlenmesi, ilk kez Yavuz Sultan Selim dönemine ait umumi ceza kanunnâmesi ile gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim dönemi umumî ceza kanunnâmesi'nde yer alan düzenlemeye göre, bir kimsenin elinde kalp para veya kalp para basımına yarayan alet bulunması hâlinde, hakkında ağır ve kesin bir cezanın uygulanması öngörülmüştür. Şayet kişinin kalpazanlık fiilini bizzat gerçekleştirdiği, yani kallâblık (kalpazanlık) yaptığı da kesin olursa, bu

²³⁸ Ahmet Erdoğan, (2019), a.g.k., s. 237.

şahsın doğrudan dergâh-ı mu‘allâya²³⁹, yani padişah divanına gönderilmesi esası benimsenmiştir.²⁴⁰

Osmanlı Devleti’nde kalpazanlık suçunu işleyenler, idam, uzuv kesme, dayak, hapis, azil, kürek cezası, teşhir, sürgün ve müsadere gibi ağır yaptırımlarla cezalandırılırdı. Bu tür ağır cezaların uygulanmasının temel nedeni, kalpazanlık faaliyetlerinin ülke ekonomisine büyük zararlar verme potansiyeline sahip olmasıydı. Sahte para üretimi devlet parasının itibarını zedelerken, aynı zamanda iktisadî hayatın işleyişini de olumsuz yönde etkiliyordu. Bu nedenle, Darphâne eminleri, gümüş madenlerinin bulunduğu bölgelerde, önemli ticaret merkezlerinde ve ana ticaret yolları üzerinde görevlendirdikleri "gümüş arayıcıları" (yasakçılar) vasıtasıyla kontroller gerçekleştirir; şüpheli gördükleri yerlerde aramalar yaparak kalp ve eski akçe taşıyan kişileri tespit etmeye çalışırlardı.²⁴¹ Suçüstü yapmak ve kalpazanların aletlerini ele geçirmek önemliydi.²⁴² Çünkü bu sayede şüpheyi yer kalmaz suç sabit olurdu. 3 Numaralı Mühimme Defteri’nde yer alan ve Edirne kadısına hitaben yazılan 1560 yılına ait bir hükme göre, eski bir zeamet sahibi olan Mustafa isimli bir kişi, Kürd Hoca Mahallesi’nde oturan Sinan adlı bir şahsın evinde Mustafa b. Mehmed tarafından kalp akçe basıldığına dair haber almış ve suçüstü yapmak amacıyla güvenilir kişilerle birlikte söz konusu yere gitmiştir. Haneye vardıklarında, Sinan ve Mustafa’yı bir kuyumcu körüğü, bir örs, küçük bir demir tava, dört adet pota, bir pergel, bir çekiç, bir berende, yüz yirmi dirhem çarşni, yedi adet kalp akçe ve bazı kalpazanlık aletleriyle birlikte yakalamışlar; şüpheli kişiler derhal mahkemeye götürülmüştür. Mahkemede durum Mustafa’ya sorulduğunda Mustafa bu aletleri Rodosçuk’a götürmem için birisi verdi cevabını vermiştir. Buna karşılık mahkemede

²³⁹ Farsça “der” (kapı) kelimesine, yer bildiren “gâh” ekinin eklenmesiyle oluşan dergâh, sözlük anlamı itibarıyla “kapı yeri” demektir. “Yükselmek, yücelik şan, şeref ve kudret sahibi olmak” anlamındaki “ulüvv” kökünden türeyen muallâ ise “yüce” veya “yüksek” anlamına gelir. Bu iki unsurun birleşiminden meydana gelen dergâh-ı muallâ tabiri ise, Osmanlılarda padişahın sarayını ifade etmek üzere kullanılmış olup, “yüce kapı” ya da “yüksek dergâh” anlamına gelir. Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., 176 ve 657; Mithat Sertoğlu, (1986), *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Yay. s. 82.; Yusuf Şevki Yavuz, (2012) “Ulüv”, *TDVİA*, C. 42, TDV Yay. s. 136.; Abdülkadir Özcan, (1994B), “Dergâh-ı Âlî”, *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay. s. 174. Yusuf Şevki Yavuz, (2012) “Ulüv”, *TDVİA*, C. 42, TDV Yay. s. 136.; Abdülkadir Özcan, (1994), “Dergâh-ı Âlî”, *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay., s. 174.

²⁴⁰ “...ve bir kimesnenin elinde kalp esbâb bulunsa muhkem hakkından gelüb ve eğer kallâblık üstüne sâbit olursa dergâh-ı mu‘allâya ‘arz ideler.” Selami Pulaha-Yaşar Yücel, (1988), *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 20.

²⁴¹ Mustafa Akdağ, (1979), *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. 2, Ankara: Cem Yay., s. 231-234.

²⁴² *Ve her kimde gümüş sezerse, alub darbhanerne ilede. Ve yolcuların yüklerini ve ve bezzazistan sanduklarını ve karhansaray hücrelerini araya. Her kimde gümüş ve eski akçe bulunursa, alub darbhanerne getirüb teslim ede, dirhemine ikişer akçe hesabı üzere akçesin vere.* Ahmet Akgündüz, (1990), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. I, İstanbul: Fey Vakfı Yay. s. 571

hazır bulunan mahalle camii imamı ve müezzini Mustafa'yı Sinan'ın evinde kalpazanlık yaparken gördük diye şahitlik etmiş ve bunun üzerine şüpheli kişiler hapse atılmıştır. Bu durum karşısında yargı makamı, suçun yalnızca bu evde işlenip işlenmediğinin ve başka suç ortaklarının bulunup bulunmadığının araştırılmasını emretmiş, ayrıca, şüphelilerin suçlarını itiraf etmeleri halinde örfen cezalandırılmalarını; itiraf etmedikleri takdirde ise suç aletleriyle birlikte İstanbul'a sevk edilmelerini istemiştir.²⁴³ Görüldüğü üzere Osmanlı yönetimi ve memurları kalpazanlık faaliyetleri karşısında titiz davranmış ve adaleti sağlamak ve haksızlığa neden olmamak adına suçüstü yapmayı ve suç aletlerinin ele geçirilmesini önemsemiştir. Bu olayda, eski bir zeamet sahibinin ihbara konu durumu değerlendirmek üzere mahkemeye başvurması ve soruşturmayı bizzat yürütmesi, Osmanlı toplumunda gözetim ve denetim mekanizmalarının yalnızca merkezi otoriteyle sınırlı kalmadığını; yerel elitlerin de kamu düzeninin tesisi ve adaletin sağlanmasında aktif rol oynadıklarını göstermektedir. Zanlıların kalpazanlık suçu işlenirken kullanılan körük, pota, çekiç gibi aletlerle birlikte yakalanmaları, Osmanlı hukukunda 'suçüstü hali' kapsamında değerlendirilen ve delil açısından kuvvetli sayılan bir durumu ifade eder. Ayrıca bu aletlerin ayrıntılı şekilde kayda geçirilmiş olması, Osmanlı yargı uygulamalarında somut delillere dayalı bir muhakeme anlayışının benimsendiğini ortaya koymaktadır. Mahalle imamı ve müezzinin şahitlik etmesi, Osmanlı toplumunda cami merkezli yerel yapının yalnızca dini değil, aynı zamanda hukukî işleyişe de entegre olduğunu; dinî otoritelerin tanıklıklarının hem meşruiyet hem de toplumsal denetim açısından önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Hükümetin, olayın yalnızca ilgili hane ile sınırlı kalıp kalmadığının araştırılmasını istemesi, suçun bireysel bir eylem olmanın ötesinde, daha geniş bir yapının parçası olabileceğine dair kaygıyı yansıtır. Bu yaklaşım, kalpazanlığın yalnızca hukukî değil, aynı zamanda ekonomik istikrara yönelik organize bir tehdit olarak algılandığını göstermektedir. Öte yandan, şüphelilerin suçu itiraf etmeleri durumunda örfi esaslara göre yerel düzeyde cezalandırılmaları; itirafın gerçekleşmemesi hâlinde ise İstanbul'a sevk edilmeleri yönündeki talimat, hem devletin kamu düzenini koruma amacıyla örfi yargı yetkisini devreye soktuğunu, hem de merkezi yargı erkinin Tanzimat'tan önce de belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

²⁴³ Bkz. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (1993), Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 12, s. 510, hüküm no: 1150.

Nitekim Osmanlı ceza pratiğinde, kalpazanlık gibi kamu düzenini doğrudan tehdit eden suçlarda ağır yaptırımlara başvurulduğu görülmektedir.

2.3.1. Ölüm Cezası

Osmanlı Kanunnâmelerinde, kalpazanlık fiiline yönelik olarak öngörülen cezalardan biri idamdır. II. Mehmed'in Bosna Sancağı Kanunnâmesi (Srebrenic Ma'den Yasağı Hükmi Sureti) 8. maddeye göre her nerede bir kalpazan bulunursa o kişi kadı ve subaşının huzuruna götürülmelidir. İslami hukuka göre yapılacak yargılama neticesinde suçu sabit olursa asılarak idam edilmelidir.²⁴⁴

Feyzullah Efendi'nin Fetâvâ-yı Feyziye²⁴⁵ isimli eserinde geçen bir kayda göre kalpazanlık isnadıyla tutuklanan ve kalpazanlık suçunun delili olan kalp zolata,²⁴⁶ kalp akçe ve sahte tuğralı para üzerlerinde veya hanelerinde bulunanların, adil bir şekilde yargılandıktan sonra suçları sabit olursa kötülüğün def'i için idam edilmelerinin caiz olacağı belirtilmektedir.²⁴⁷ Fetvada kalp zolata basıldığına söz konusu edilmesi sadece Osmanlı paralarının değil yabancı ülke paralarının kalpazanlığının yapıldığını da göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Fakat burada vurgulanması gereken bir husus daha vardır. Yukarıdaki fetvada kalpazanların idamı caiz olur denmiştir. Ama kalpazanların idam edilmesinin caiz olmadığını söyleyen fetvalar da vardır.²⁴⁸

²⁴⁴ “Her kanda kalbazan bulunursa, ol yerin kadısı ve subaşı katına iletip anlar dahi teftiş edip göreler. Şer’ ile kalpazanlığı sâbit olursa hükm edeler, mezkûr kulum boğazından asub rızkını beğlik ede...” Bkz. Ahmet Akgündüz,(1990), a.g.k.. s. 482.

²⁴⁵ Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) 18. yy Osmanlı toplumu ile ilgili fetvalarını içeren eser. Bkz. Salim Ögüt (1995), “Fetâvâ-yı Feyziye”, TDVİA, C. 12, s.443.

²⁴⁶ Zolata: Almanya taleri ve İspanyol realine göre daha küçük olan Lehistan kuruşudur. Bkz. Süleyman Sûdi, (H.1311), *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, s. 45-46.

²⁴⁷ Feyzullah Efendi, (2009), Fetâvâ-yı Feyziye (haz. Süleyman Kaya), Klasik Yay. s.117.

“Birkaç kimesneler nühâstan gurûş ve yarımlik ve zolata tasvîr ve temvîhle üzerine sikke-i sultâniye darp ve sikke-i sultâniye darp olunmuş gümüştür deyü ‘ibâdullâhı aldatıp ol vecihle kalpazanlığı kendilerine san’at edinmeleriyle bey’ ü şîrâ ve sâir mu’âmelatta ‘ibâdullâha zarâr ve nizâm-ı memlekete hâlel vermek âdet-i müstemirreleri olup sâ’i bi’l fesâd oldukları bi-tav’ihim ikrârlarıyla yâ beyyine ile sâbit olsa şer ve mazarratlarını def’ için mezbûrların emr-i veliyyü’l emr ile katilleri meşrû’ olur mu?

El-Cevab: Olur.” Akt. Harun Karakaya, (2020), a.g.k. s. 105-106.

²⁴⁸ “Sûret-i mezbûrede zikrolunan kalpazanlık eden kimesnelerin vech-i muharrer üzere hükm-i şer’îleri mu’teberât-ı fıkhiyyeden Fetâvây-ı Attabiye ve Fetâvây-ı Tatarhâniye’de mestûrdur. Mukaddemâ ba’zı fuhûlden istiftâ olundukta, cevaplarında kalpazanların katilleri husûsunda mu’teberât-ı fıkhiyyede mesele görülmemeğin katillerine iftâ mümkün olmamıştır, lâkin mezbûrlar gereği gibi teftiş olunup san’at-ı habîseyi kendü işlediği zâhir ve mütehakkık olursa şer ve fesâdlarını def’an emr-i veliyyü’l emr ile katilleri meşrû’dur deyü tahrîr etmeğin ol işleyenlerden nice kimseler ahz olunmuş olsa cevâb-ı mezkûra i’tibâr olunup mezbûrların katillerine şer’an müsa’ade olunur mu?

El-Cevab: Olunmaz.” Akt. Harun Karakaya (2023), a.g.k., s. 106.

İstanbul kâdı sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 numaralı Sicil'de yer alan bir vakaya göre, 1591 yılında kalpazanlık fiilini işlemek amacıyla Raziye bint-i Musa Reis isimli kadına ait bir evde kalpazanlık yapıldığı yönünde gelen ihbar üzerine kibel-i şerden (mahkeme) Mevlânâ Mehmed (kadı) ile birlikte, Subaşı Müstedâm, Yayabaşı Mehmed ve onlara eşlik edenler ile bu durumu bildiren kişinin çukadârı Mustafa ve onun adamları olay yerine vardıklarında İbrahim b. Abdullah ve Ahmed Halife b. Uğurlu ve Sinan b. Mehmed nâm kimesneler ile Emine bint-i Abdullah ve Karakaş Aynî bint-i Hasan ve diğer Emine bint-i Abdullah nâm hâtonları bulmuşlardır. Belgede yer alan bilgilere göre, zanlılardan İbrahim ve Sinan sahte akçeleri bahçeye saçmak suretiyle delilleri yok etmeye çalışsalar da bahçede yapılan arama sonucunda sahte sikkeler bulunmuştur. Ayrıca oturdukları yerde de bir örs, iki çekiç, iki makas, yedi sikke, kürek, balçık, cevher, potalar ve sahte para üretiminde kullanıldığı anlaşılan çeşitli aletler ele geçirilmiştir.

Sorgulama esnasında şüpheliler başta suçlamaları reddetmiş, ancak sonrasında bazı itiraflarda bulunmuşlardır. Bahsi geçen Sinan, fakir bir sipahi olduğunu, kendisine birkaç akçe kazanması için bu işe katılmasının teklif edildiğini, evdeki diğer kişilerle birlikte çalıştıklarını itiraf etmiştir. İbrahim ise söz konusu kişilerle dost olduğunu ve bu sebeple orada bulunduğunu belirtmiştir. Tüm ifadeler birlikte değerlendirildiğinde, şüphelilerin suçu birlikte işledikleri kanaatine varılmıştır. Olayın ardından, evdeki eşyanın muhafaza altına alınmasına ve ek bir aramanın yapılmasına karar verilmiştir. Akabinde heyet, yeniden girdikleri evde ilave olarak elli adet sahte sikke daha bulmuş ve bu sikkeleri mahkemeye teslim etmiştir.²⁴⁹

Yakalananların tamamına ne tür bir işlem uygulandığı tam olarak bilinmemekle birlikte, ev sahibi Raziye'nin siyaseten katline hükmedildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Râziye'nin bu şekilde cezalandırıldığı, hem küçük yaştaki oğluna eşi İmirzâ Reis'in vasi olarak tayin edilmesi, hem de evde el konulan eşya ve erzakın kendisine teslim edilmesine ilişkin belgeler aracılığıyla tespit edilebilmektedir.²⁵⁰ Her ne kadar diğer sanıkların akıbetinin ne olduğu belgelerde açıkça belirtilmemişse de, olayın ciddiyeti, suçun organize nitelik taşıması ve Râziye hakkında verilen ağır ceza dikkate alındığında, diğer faillerin de hafife alınmayacak derecede ağır yaptırımlarla karşılaşmış olabilecekleri yönünde bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Söz konusu vakadan, kalpazanlık

²⁴⁹ Coşkun Yılmaz (ed.) (2010), a.g.k., s. 269-270, hüküm no: 421

²⁵⁰ Coşkun Yılmaz (ed.) (2010), a.g.k., s. 286-287, hüküm no: 459-460.

suçlarının kimler tarafından araştırıldığına dair bilgiler de elde edilebilmektedir. Buna göre, olayın ortaya çıkarılmasında kadı, subaşı ve yayabaşının birlikte görev aldıkları anlaşılmaktadır.

İstanbul'da 1592 senesinde para sahteciliği yapan bazı kişiler idam cezasına çarptırılmıştır.²⁵¹ İdam edilenler arasında bir imamın da bulunması, bu suçun yalnızca belirli meslek gruplarıyla sınırlı kalmadığını gösteren dikkat çekici bir örnektir. Daha önce belirtildiği üzere, kalpazanlık faaliyetlerine ağırlıklı olarak sarraflar, darphane çalışanları ve madenciler katılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu olayda yalnızca farklı meslek gruplarından erkeklerin değil, bazı kadınların da sahte para basımı faaliyetlerine iştirak ettiği görülmüştür. Bu durum, kalpazanlık suçunun sosyal tabanda ne denli geniş bir kesime sirayet ettiğini ortaya koymaktadır. Kalpazanlık yoluyla elde edilen yüksek kazançların, farklı sosyal ve meslekî gruplardan bireyleri bu suça yönelmeye teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

1619-1620 yıllarına tarihlenen Eyüp Mahkemesi'ne ait 19 numaralı kadı sicilinden anlaşıldığına göre, Eyüp'te Mahmud Paşa bahçesi civarındaki bir harabede sahte para imal ederken yakalanan bir şahıs, padişah emriyle idam cezasına mahkûm edilmiştir.²⁵²

II. Mahmud devri, Osmanlı tarihi açısından kapsamlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Fakat özellikle Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasına kadar geçen sürede, padişahın otoritesini tam anlamıyla sağlayamadığı görülmektedir. II. Mahmud'un tahta çıkışından 1826 yılına kadar olan dönem, siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda ciddi istikrarsızlıkların yaşandığı bir zaman dilimi olarak dikkat çekmektedir. Parasal istikrarın sağlanamaması nedeniyle birçok kez tağşiş politikalarına başvurulmuş; bu durum ise kalpazanlık faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Devlet, kalpazanlık faaliyetlerini önlemek amacıyla çeşitli tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede, 1818 yılında Tersane-i Âmire civarında meydana gelen bir kalp para olayı, akabindeki gelişmelerle birlikte oldukça dikkat çekici hal almıştır. Kurşunlu Mahzene yanaşan bir kayık üzerinde kalpazanlık yapıldığına dair ihbar alınması üzerine, Topçubaşı Mehmed

²⁵¹ *Evâ'ilî şehri-ramazân-ı şerifde ba'zı mahallâtta kallâb u sikkezenler tutulup, âlât u esbâblarıyla ele gelüp, hattâ ba'zı Karı hatun kişiler dahi san'at idinmeğin, Vezirün' câmi"inde imâmet iden kimse harca bahileri olup ve hâssa sarrâclardan birinün evinde bulunmağın, cümlesine. emân virilmeyüp, muhkem siyâset olundular. Fi sene 1000.* Selânikî Mustafa Efendi, (1999), *Târih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara: TTK Yay., C. I, s. 273.

²⁵² Yılmaz Karaca - Rasim Erol, (2011), *İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüp Mahkemesi, 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)*, İstanbul: İsam yay., Hüküm no: 109, s. 134.

Kemal Ağa ile Başağa kulları yanlarına bir usta ve iki karakullukçu (inzibat görevlisi) olarak, söz konusu kayığa baskın yapmışlardır. Fakat kalpazanlar baskını önceden haber aldıkları için firar etmişlerdir. Kayıkta sadece bir kese içerisinde yaklaşık 200 kuruşluk kalp para ele geçirilmiştir. Kaçan şüphelilerin Galata'nın Mumhâne bölgesinde bulunan Yahûdîhâne odalarında saklandıklarının öğrenilmesi üzerine, bölgeye intikal eden ekip herhangi bir kalpazana ulaşamamış; fakat odabaşı olarak görev yapan bir Hristiyan kadın ile bir kîleci(Hububat ölçen) erkek sorguya alınmıştır. Verdikleri tutarsız ifadeler nedeniyle her iki şahıs da tutuklanmıştır. Nakil sırasında, yolda karşılaşılan iki Zanteli gayrimüslimin, kadının uyarısıyla kaçmaya çalışmaları üzerine bu şahıslar da yakalanmıştır. Ayrıca piyasaya sahte para süren bir gayrimüslim tütüncü ile bir Yahudi de yakalanarak hapsedilmiştir. Yahûdîhâne odaları mühürlenmiş, kayıkta bulunan İngiltere bandırası nedeniyle kayık limana bağlanarak başına nöbetçi koyulmuştur.

Soruşturmanın ilerleyen aşamasında, Galata Sandıkçılar'da meskûn Panayot isimli bir şahıs, çok sayıda kalp para ve kalpazanlık aletiyle birlikte yakalanmıştır. Panayot'un verdiği ifade doğrultusunda, Kasımpaşa Sakızağacı Mahallesi'nde Giuseppe ve Aleksandr isimli suç ortakları da sahte paralarla yakalanarak Tersâne-i Âmire hapisanesine gönderilmiştir. Kalpazanların oturduğu bölgede bulunan Mariko isimli bir Hristiyan kadın, Nikola adlı bir diğer kalpazanın varlığını doğrulamış; ayrıca bir Yahudi şahıs, Nikola'nın kendisinden teneke satın aldığını ve daha önce Fındıkbaşı'nda ikamet ettiğini fakat şu anda yerini bilmediğini söylemiştir. Panayot'un, Giuseppe ve Aleksandr'dan iki gün önce 12.000 kuruşluk kalp para aldığını itiraf etmesi ve bu itirafın diğer zanlılarca da doğrulanması, çetenin organizasyon yapısının açık bir şekilde ortaya konulmasını sağlamıştır. Nikola ve Aleksi isimli diğer ortakların da yakalanması üzerine, suçları sabit görülen beş kalpazan kamu düzenini ihlal ettikleri gerekçesiyle Karaköy Kapusu, Balıkpazarı gibi halkın yoğun olduğu bölgelerde asılarak idam edilmişlerdir.²⁵³ Sultan II. Mahmud'un para sahteciliği gibi kamusal güveni zedeleyen ve iktisadi hayata darbe vuran suçlara karşı göstermiş olduğu sert tavır, bu olayda da açıkça görülmektedir. Padişahın sadrazama göndermiş olduğu hatt-ı hümayunda kalpazanlık suçuna karışanlara kesinlikle

²⁵³ BOA, *HAT.*, nr. 1345-52563; 1344-52541-A; 1345-52593; 1344-52547; 1344-52541

müşamaha gösterilmemesi ve herkese ibret olacak şekilde cezalandırılmaları emredilmiştir.²⁵⁴

2.3.2. Uzuv Kesme Cezası

Osmanlı tarihinde kalpazanlık suçunu işleyenlere verilen cezalar arasında uzuv kesme cezasının da olduğuna dair çok sayıda örnek mevcuttur. Örneğin, Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan bir örnekte, Alâiye (Alanya) Kazası'nda görev yapan Kadı Aliyyüddîn, kalpazanlık şüphesi sebebiyle yargılanmıştır. Yapılan soruşturma neticesinde, zimmetinde kalp para basımında kullanılan kalıp, kalp gümüş külçeleri ve çeşitli sahtecilik aletlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Aliyyüddîn, bu malların kendisine ait olduğunu ikrar etmiş ve kimseye ifşa edilmemesini rica etmiştir. Suçunu ikrar etmesi üzerine, ilgili padişah fermanı doğrultusunda kadılıktan ebediyen azledilmesine ve elinin kesilmesine karar verilmiş ve infaz sonrasında durumun merkeze bildirilmesi emredilmiştir. Ayrıca, padişah, verilen cezanın infazının ardından durumun merkeze arz edilmesini Karahisar beyine ve Manavgat kadısına emretmiştir.²⁵⁵ Osmanlı adalet sisteminde kadılar, sadece yargı yetkisini değil, aynı zamanda kamu düzeni ve ekonomik güvenliği koruma sorumluluğuna da sahipti. Bu sebeple, askerî sınıfa mensup bir kadının kalpazanlık suçuna karışması, devletin hukukî ve mali meşruiyetine doğrudan bir tehdit anlamına gelmekteydi. Böyle bir ihlale karşı padişahın sert ve net bir şekilde müdahale ederek hem meslekten ebediyen azil hem de uzuv kesme cezası uygulaması, Osmanlı'da adaletin itibarı ve kamu güvenliğinin muhafazasına atfedilen önemin açık bir tezahürüdür.

Uzuv kesme cezasının uygulandığı bir başka örnek vaka, 1578 yılında Bursa'da vuku bulmuştur. 34 numaralı *Mühimme Defteri*'nde yer alan hükme göre, Bursa ekmekçilerinden Cuma adlı şahsın çırağı olan Budak b. Mehmed'in kalp para bastığına dair bir ihbar alınmıştır. İhbar üzerine yetkililerin söz konusu mekânda gerçekleştirdikleri aramada, suç unsuru oluşturan kalp paralar ve kalpazanlık aletleri ele geçirilmiştir. Şüpheli, kalp paraları kimin yaptığına dair soruya "*Ben kendim kırkdım*" diyerek suçunu ikrar etmiş ve bastığı sahte paraları, ustası Cuma'nın paralarının arasına katarak

²⁵⁴ "Benim Vezirim! Bu makûle töhmeti olanlar hakkında müşamaha olmaz. Takririn mücebince memer-i nâs olan Karaköy kapısı ve Balıkpazarı ve sâir münâsib mahallerde başka başka salb ile siyâset eyleyüb..." BOA, HAT. nr. 775-36385.

²⁵⁵ 7 Numaralı *Mühimme Defteri* (975-976/1567-1569), (1999), Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 37, C. II, hüküm no: 1393, s. 107.

harcadığını söylemiştir. Yapılan tahkikat neticesinde, kamu güvenini zedeleyen bu fiilin cezasız bırakılmaması gerektiği kanaatine varılmış ve para düzeninin muhafazası ile kalpazanlığın önlenmesi amacıyla, Budak b. Mehmed'in bir elinin kesilmesine karar verilmiştir.²⁵⁶

Evliya Çelebi'nin kalpazanlık yapan darphâne çalışanlarının elleri kesildikten sonra kesilen elin darphâne kapısına asıldığına dair verdiği bilgi hayli ilginçtir.²⁵⁷ Burada kesilen elin kapıya bırakılmasının bazı anlamları vardır. Çünkü darphâne çalışanları paranın doğru bir şekilde üretilmesinden ve darphane içinde para ile ilgili herhangi bir ölçüsüzlük yapılmamasından sorumludur. Bu sorumluluğa uygun hareket etmemeleri durumunda kamu zarar görmekte ve kendileri de verilen emanete hıyanet etmektedirler. Hem gözdağı vermek hem de caydırıcılığı artırmak adına böyle bir uygulamaya gidilmiş olmalıdır.

Uşak kadısına yazılan bir hükme göre ise Kazgancı köyünde Ahmed isimli bir şahsın evinde kalp sikke bulunmuştur. Ahmed bu durum kendisine sorulduğunda Hacım karyesinden Recep ve Şaban isimli kişilerin kendisine verdiğini iddia etmiştir. Bu duruma karşılık olarak ise kadıdan durumu iyice araştırması, suçluların kaçmasına mâni olması ve kalpazanlık suçu şer'an kesin ise suçluların ellerinin kesilmesi istenmiştir.²⁵⁸

2.3.3. Hapis Cezası

Kalpazanlık cürmünü işleyenlere verilen cezalardan birisi de hapis cezasıdır. 1840 öncesi dönemde verilen hapis cezalarının süreleri farklılık göstermektedir. Hapis süresi suçlunun uslanmasına ve suç işleme tehlikesinin geçmesine bağlı olarak belirlenmektedir. Para sahteciliği yapana hapis cezası verileceğini gösteren bir fetvaya göre; bakırdan kuruş ve zolata yapıp temvihle parlatarak kalpazanlık suçu işleyenlere şer'an ne gerekir şeklindeki bir soruya “*Ta'zir-i şedid ve haps-i medid*”²⁵⁹ şeklinde cevap verilmiştir. Bu fetvaya

²⁵⁶ “... emrim mücebince ol makûle kallâblığı sâbit olanın kallâblıkta sicill-ü mahfûza kayd etdirdüğünden sonra elin kat idüp arz eylesin.” BOA, A. {DVNSMHH, no. 34, hüküm no: 277.

²⁵⁷ Evliya Çelebi, (2013), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Çeviren: Y., Dağlı, S., A., Kahraman. 1. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yay., s.349

²⁵⁸ “...Varduk da mezbûrlar Ahmed ve Şaban ve Recebi meclis-i şer'-i şerîfe ihzâr ve ehl-i vukûfa bi gârez kimesnelerden teftiş ve tefahhüs idüb fi'l-vâki' mezbûrlar kûlub olub ellerinde kalıb-ı sikke ve akça bulunduğu sicil-i şer'-i şerîf sâbit ve zahir olursa muhtâc-ı arz olanlardan ise habs ve arz eylesin değıllerse kat'-i yed eylesin”. Adem Keleş, (2011), 75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 91.

²⁵⁹ Es-Seyyid Ahmed Efendi / Es-Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî (2014), *Netîcetü'l Fetâvâ* (Haz.: S., Kaya /B., Algin / A., N., Çelikçi/ E., Kaval) İstanbul: Klasik Yay. s. 100.

göre kalpazanlık şiddetli bir şekilde cezalandırılması gereken bir *ta'zir* suçudur ve fail uzun süreli hapsedilmelidir. Yine 1594 yılına ait Rumeli Sadareti mahkemesinin bir kaydına göre Emir Cafer b. Mahmud el Bursevî adında bir kişi sahte para taşıdığı için hapse atılmıştır.²⁶⁰

2.3.4. Kürek Cezası

Osmanlı hukuk pratiğinde, kalpazanlık suçuna verilen cezalar arasında kürek cezası da bulunmaktadır. Nitekim II. Mahmud dönemine ait bir vakada, İstanbul'da faaliyet gösteren kuyumcu Osep, “atik aynalı” olarak adlandırılan altınların kalpazanlığını yapmakla suçlanmış ve yakalanmıştır. Osep, sorgulama esnasında altınları kendisi için yapmadığını, bu işi Kaspar adlı başka bir kuyumcu adına gerçekleştirdiğini itiraf etmiştir. Bu itiraf üzerine Kaspar da yakalanmış ve suç ortaklarını ifşa etmiştir. Söz konusu belgede dikkat çekici olan husus, Osep'in hem suçlu hem de itirafçı konumunda bulunmasıdır. Özellikle, Osep'in Kaspar ve onunla bağlantılı yedi kişilik şebekenin ortaya çıkarılması sürecine katkısı önem arz etmektedir. Bu nedenle, II. Mahmud, meselenin hassasiyetine binaen, Kaspar ve Osep'in kürek cezasına çarptırılmalarını uygun görmüş; ancak açık bir şekilde, suç ortaklarının da yakalanmasının ardından tüm şebeke üyelerinin idam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁶¹

Dolayısıyla, belgede herhangi bir hafifletici neden veya ceza indirimi söz konusu değildir. Osep'e verilen kürek cezası, yalnızca suç ortaklarının yakalanmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle geçici bir tedbir olarak uygulanmış; asıl nihai cezanın idam olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu örnek, Osmanlı ceza hukukunda, işbirliği yapan sanıkların bazı durumlarda yalnızca geçici bir süre için daha hafif cezalara tabi tutulabileceğini; ancak suçun mahiyeti ve özellikle devletin hâkimiyet hakkına, merkezî otoritesine ve mali disiplinine zarar veren kalpazanlık gibi suçlarda nihai cezanın ağırlaştırılarak uygulanmasının tercih edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Başka bir hadisede Galata'nın Balıkpazarı semtinde bir kuyumcuya gelen Margarit adında bir kadın kuyumcuya yaldızlanmış gümüş sikkeler vermiş ve ayarının eksik olup olmadığını sorarken hal ve hareketlerinden şüphelenilip tutuklanmıştır. Sorgu sırasında sahte paraları alacaklı olduğu bir kişiden aldığını iddia etmiştir. Bunun üzerine sahte

²⁶⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, (2011), (haz. R. Erol-H. Kılıç), C. 12, İstanbul. s. 168.*

²⁶¹ *BOA, HAT., nr. 564-27651. (Tarihi mevcut değil)*

sikkeleri aldığı kişi bulunana dek hapiste tutulmasına karar verilmiştir. Tahkikat neticesinde kadına kalp paraları veren ve adı Yani olan şahıs üzerinde bir tane yaldızlı gümüş ve kalp akçe ve kalp sikkelerle Eğrikapı dolaylarında yakalanmıştır. Margarit ve Yani yüzleştirildikten sonra kadının doğru söylediği anlaşılmıştır. Yani sahte paraları nasıl ve nereden elde ettiği ile ilgili soruya cevap verirken suç ortaklarının Dimo isimli bir arkadaşı ve Haçador isimli bir kuyumcu olduğunu söylemiştir. Bu üç ortak ifadelerinde sikkeleri kolye olarak kullanılsın diye yaldızladıklarını iddia etmişlerdir. Yargılama neticesinde Yani kalp sikke ile borç ödediği için âleme ibret olsun diye Parmakkapı'da boğazına sahte paralar bağlanarak idam edilmiş diğer iki suçlu Kuyumcu Haçador ve Dimo sikke yaldızlama suçundan dolayı kürek cezasına çarptırılmıştır.²⁶² Çünkü gümüş sikkeyi yaldızlayıp altın süsü vermek de suçtur.

2.3.5. Sürgün Cezası

Kalpazanlık suçu işleyenlere verilen cezalardan birisi de sürgün cezasıdır. Kanunnâmelerde ve arşiv belgelerinde, ta'zîr cezaları kapsamında sürgün cezası verilmesine dair düzenlemelere rastlanmaktadır. Belgelerde sürgün cezası genellikle “nefiy” terimiyle ifade edilirken, sürgün yeri için “menfâ” kelimesi kullanılmaktadır. Osmanlı ceza hukukunda sürgün süresi ile ilgili genel bir sınırlama bulunmamakla birlikte, bilhassa ırza karşı işlenen suçlarda sürgün cezasının bir yıla sınırlandırıldığı görülmektedir. Osmanlı uygulamasında sürgün temel olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: İlki, bireysel düzeyde kişilerin cezalandırılarak olay mahallinden veya ikamet ettikleri yerden sürülmesidir. İkincisi ise, iskân siyaseti çerçevesinde, toplumsal ve ekonomik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen toplu sürgünlerdir.²⁶³

Osmanlı arşiv belgelerinde kalpazanlık yapanlara sürgün cezası verildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin, 1577 senesine ait bir mühimme kaydına göre daha evvel Kargu kadılığı yapan Kadı Hüseyin'in evinde bir takım kallâb aletleri bulunmuş ve soruşturma neticesinde suçunun sabit olduğu anlaşılmış ve sâbık Kadı Hüseyin suç ortağı olan kardeşi ile beraber Kıbrıs adasına sürgün edilmiştir.²⁶⁴

Benzer şekilde 2 Ekim 1819 (12 Z 1234) tarihli başka bir belgeden anlaşıldığına göre Kastamonu Sancağına bağlı Boyalı kazasında ikamet eden Kadı İsmail Efendi

²⁶² BOA, *HAT.*, nr. 239-13350 (29 Z 1210); BOA, *HAT.*, 238-13268.(29 Z 1214).

²⁶³ Kemal Daşcıoğlu, (2010), “Sürgün”, *TDVİA*, C. 38, Ankara: TDV Yay. s. 167.

²⁶⁴ BOA. *A.DVNS.MHM.ZYL.d.*, no. 3, hüküm no: 227, akt.: Murat Torun, (2014), a.g.k. s. 192.

kalpazanlık cürmü işlediği şüphesiyle yakalanmış, tahkikat ve sorgulama neticesinde uzunca bir zamandır kalpazanlık yaptığını itiraf etmiştir. Kalp para basımında kullandığı, kimyasal madde, çekiç ve çeşitli kalpazanlık aletleri ele geçirilen Kadı İsmail Efendi kalebend olarak Magosa'ya sürülmüştür.²⁶⁵ Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere kadı gibi adaletin temininden sorumlu üst düzey bir yargı mensubunun kalpazanlık suçuna bulaşması bireysel menfaat ve ekonomik kaygıların toplumsal statü ve mesleki sorumluluk bilincinin önüne geçebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum, Osmanlı toplumunda ekonomik gerekçelerin yalnızca alt sınıfları değil, yüksek rütbeli, eğitilmiş ve itibarlı kişileri de yasa dışı yollara sevk edebildiğine dair örnek oluşturmaktadır. Devletin, kadı gibi üst düzey bir görevli hakkında dahi tavizsiz davranıp sürgün cezası uygulaması ise, adaletin tesisinde sosyal statü ayrımı yapılmadığını ve hukuk önünde eşitlik ilkesine uygun bir şekilde davranıldığını göstermektedir.

2.3.6. Müsadere

Kalpazanlık cürmü nedeniyle suçlu bulunanlara uygulanan yaptırımlardan biri de müsadere cezasıdır. Arapça “sudûr” kökünden türeyen ve kelime anlamı itibarıyla “çekip almak” anlamına gelen müsadere, Osmanlı hukuk sisteminde terim olarak, özellikle Tanzimat'tan önce, suç işleyen bir kimsenin mal varlığının devlet tarafından zorla alınması, yani hazineye aktarılması anlamına gelmektedir.²⁶⁶ Uygulama bu haliyle ciddi bir ekonomik yaptırım işlevi görmüştür.

II. Bayezid'in Maden Yasaknâmesi 8. maddede geçen ifadeye göre kalpazanlık yapanların mallarının müsadere edileceği bildirilmiştir.²⁶⁷ Buna göre bir kişinin elinde sahte para bulunursa o kişi kadı huzuruna çıkarılır ve şer'î tahkikat neticesinde suçu sabit olursa suçlunun malları müsadere edilir.²⁶⁸ 1885 yılına ait olan bir mahkeme kaydı bu uygulamaya örnek teşkil etmektedir; Çavuş Kasım Mahallesi'ndeki evinde sahte sikkeler ile kallablığa mahsus âletler ele geçirilen ve daha sonra firar eden Mahmud adlı

²⁶⁵ BOA, C.DRB., nr. 52-2584. 29.Z.1234.

²⁶⁶ Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., s. 737; Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s.1355; Cengiz Tomar, (2006), “Müsadere”, TDVİA, C. 32, İstanbul: TDV Yay. s. 65-67.

²⁶⁷ *Ve bir kimesnenin elinde kalb akçe bulursa, kulum dutub kadı ve subaşı katına ilede. Anlar dahi şer' ile teftiş eyleyeler. Bi-haseb'iş-şer' kallablığı zahir olur ise, anlara hükm edeler. Kulum salb edib rızkının nısfın benim için ve nısfın amil için zabt eyleyeler.* Bkz. A., Akgündüz, (1990), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul: Fey Vakfı Yay. C. II, s. 369.

²⁶⁸ *Ve her kimde kalb akçe bulursa, kadı ve subaşı katına itede. Anlar dahi teftiş edeler, kulum boğazından asub rızkını beğlik ede.* Bkz. A., Akgündüz, (1990), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, C.I. İstanbul: Fey Vakfı Yay. 558.

kalpazanın evindeki eşyalar, yetkililerce tespit edilip kayda geçirilmiş; ardından söz konusu eşyalar satışa çıkarılmış ve elde edilen gelir mîrî adına, yani devlet hazinesi lehine zabt edilmiştir.²⁶⁹ 1585 senesine ait bu vaka, Osmanlı ceza sisteminde kalpazanlık suçunun yalnızca şahsın bedenî olarak cezalandırılmasıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda ekonomik ceza ve tazminatlar yoluyla da kamu düzeninin sağlanmaya ve devlet otoritesinin iyileştirilmesine yönelik çabaları göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

2.3.7. Kalebend Cezası

Kalpazanlık suçuna karşı Osmanlı ceza hukukunda uygulanan yaptırımlardan biri de kalebentlik cezasıdır. Bu çerçevede, 1790 yılında Aydın'a bağlı Karacasu kasabasında yaşanan bir olay dikkat çekicidir. Kalaycıoğlu Hacı Mehmed, Moytaboğlu Halil ve damadı Ali ile Tavas kazasından Abdülfettahoğlu İbrahim'in, Hacı Mehmed'in evinde ikilik ve yüz pârelik sahte sikkeler bastıkları yönünde bilgi ulaşması üzerine Karacasu Voyvodası Dünbayoğlu Mehmed ve kethüdası Mustafa, gece baskını düzenleyerek Hacı Mehmed'in konutunda kalp sikkeleri, darp aletleri, para ve diğer bazı eşyaları ele geçirmiş; ardından Hacı Mehmed ve İbrahim'i tutuklamıştır. Hadisenin İstanbul'a bildirilmesi üzerine, merkezi idare tarafından mübaşir sıfatıyla Çuhadar Ali Ağa Karacasu'ya gönderilmiştir. Soruşturma sırasında voyvoda Mehmed, mahkeme huzurunda yaptığı savunmada, Hacı Mehmed'in zindandan firar ettiğini, İbrahim'i ise aklî dengesini yitirmesi nedeniyle insaniyet gereği serbest bıraktığını öne sürmüştür. Ancak Karacasu muhbiri olan Hacı Ali'nin ifadesi, gerçeğin farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu beyana göre, voyvoda yakalanan kişileri önce zindana attıysa da İstanbul'dan bir görevlinin gönderileceğini öğrenince, yakaladığı gece rüşvet karşılığında her ikisini de salıvermiştir. Diğer iki şüpheli Moytaboğlu Halil ve damadı Ali zaten ele geçirilemeden kaçtığı için onların da mallarına el konulmuştur. Sürecin devamında Voyvoda Mehmed Ağa ve Kethüda Mustafa Seddülbahir Kalesi'ne kalebend edilmişlerdir.²⁷⁰ Bu vaka, yalnızca bir kalpazanlık suçu değil, aynı zamanda dönemin taşra idaresindeki yolsuzluk pratiğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Olayın merkezinde yer alan Karacasu Voyvodası Mehmed Ağa, kalp para basmakla suçlanan şahısları ilk etapta yakalatmış ve zindana attırmıştır. Ancak rüşvet karşılığında şüphelileri

²⁶⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (993-995/1585-1587)*, (haz. Baki Çakır- Ayşe Seyyide Adıgüzel- Zeynep Trabzonlu- Hilal Kazan), C. 22, İstanbul: 2011. s. 172, akt. Mehmet Koç (2017), a.g.k. s. 312.

²⁷⁰ Gözde Gürsoy, (2019), a.g.k. s. 8-9.

serbest bırakmıştır. Bu durum, devlet görevlisinin sahip olduğu idarî yetkiyi şahsi menfaat uğruna kötüye kullandığını göstermektedir.

2.3.8. Diğer Cezalar

1840 öncesi dönemde kalpazanlık fiilini işleyenlere yönelik olarak uygulanan cezalar arasında görevden azil, teşhir ve dayak gibi yaptırımlar da yer almaktaydı. Örneğin 1691 tarihli bir Mühimme Defteri kaydında, Selanik ve çevresinde yaşayan halka duyuru yapılarak, sahte para kullananlara yönelik ta'zîr ve te'dîb cezalarının uygulanacağı bildirilmektedir. Bu kapsamda, ayarı bozuk ve kalp paraların, Selanik, Yenişehir, Tırhala ve civar kasaba ile köylerde tedavülde bulundurulması kesin şekilde yasaklanmıştır. Bu yasağın sıkı biçimde uygulanması ve ilgili yerlerde alenî ilanlarla halka duyurulması emredilmiştir. Bu türden standardın dışında kalan geçersiz sikkelerin kimlerin elinde bulunduğu tespit edildiğinde, söz konusu paraların toplatılması; ardından detaylı bir soruşturma ve denetim gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Eğer kişilerin bu hareketi bilinçli olarak yaptığı tespit edilirse eylemin niteliğine göre ilgili kişiye ta'zîr ve te'dîb cezası uygulanmalıdır.²⁷¹ Belgede geçen “*müstahak olduğu üzere ta'zîr ve te'dîb olına*” ifadesi dayak cezası olarak da değerlendirilebilir.

Kalpazanlık fiilinde bulunanlara uygulanan cezalardan biri de azildir. Bu ceza, yapısı gereği yalnızca resmî bir kamu görevinde bulunan kimselere yönelik olarak uygulanabilmektedir. Resmî bir göreve sahip bir kişinin para sahteciliği fiiline karışması ilk bakışta şaşırtıcı görünse de arşiv belgelerinde bu tür örnekler rastlanmaktadır. Nitekim bir Mühimme Defteri kaydında, Canca Madeni'nin sahib-i ayarı hakkında kalpazanlık yaptığına dair haber alınması üzerine soruşturma başlatılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, evinde sahte sikkeler ve darp aletleri bulunan Mustafa adlı sahib-i ayar, sorgusunda bu fiili Hasankala Kullar Ağası Allahverdi Ağa ile birlikte gerçekleştirdiğini itiraf etmiştir. Bu itiraf üzerine söz konusu hadise, Allahverdi Ağa'nın görevinden azliyle sonuçlanmıştır. Benzer şekilde başka bir mühimme kaydında ise, para sahteciliğine karıştıkları gerekçesiyle Kadı Nimetullah, Kadı Kınalızâde ve sahib-i ayar Kasım Çavuş hakkında azil kararı verilmiştir.²⁷² Bu örnekler, devlet görevlilerinin de para

²⁷¹ Muzaffer Fehmi Şakar, (2007), *1691-1692 Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-145)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 207-208.

²⁷² Harun Karakaya, (2020), a.g.k., s. 100.

sahteciliği suçuna karışabildiklerini ve böyle durumlarda görevden el çekirme şeklinde idarî yaptırımların uygulandığını göstermektedir.

1840 öncesi dönemde kalpazanlık suçuna verilen bir diğer ceza teşhir cezasıdır. Teşhir, bir suçun karşılığı olarak, mahkeme kararıyla uygulanan ve amacı toplumu bilgilendirmek olan bir yaptırım türüdür. Bu uygulama, işlenen suçun, failinin ve/veya verilen cezanın, ya da cezanın infaz sürecinin kamuya duyurulması yoluyla gerçekleştirilir.²⁷³ İlgili cezanın uygulamadaki örneklerine bakıldığında, Osmanlı ülkesini ziyaret eden bazı Avrupalı seyyahların, kalpazanlık suçunun teşhir yoluyla da cezalandırıldığını kaydettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, sahte para basanların yalancı şahitler ve fahişelerle benzer biçimde cezalandırıldığı belirtilmiştir. Söz konusu kişiler, eşeğe ters bindirilip başlarına boynuzlu bir başlık takılarak şehirde dolaştırılmıştır.²⁷⁴ Uygulamanın sebebi suçun kamuya duyurulması ve aşağılama yoluyla sosyal bir caydırıcılık sağlanmasıdır.

²⁷³ Harun Karakaya, (2020), a.g.k., s. 107.

²⁷⁴ Ahmet Erdoğan, (2019), a.g.k., s. 247.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1840 ÖNCESİ EVRAK SAHTECİLİĞİ

Yaprak, yazılmış kâğıt, kâğıt veya kitap yaprağı anlamlarına gelen “varak”²⁷⁵ kelimesinin çoğulu olan evrak, yapraklar, kâğıtlar ve arşiv anlamlarına gelmektedir.²⁷⁶ Evrak sahteciliği ise belgeler üzerindeki yazılarla ilgili olarak gerçekleştirilen tahrifat, taklit veya uydurma işlemlerini ifade eder. Literatürde “belge”²⁷⁷ sahteciliği” terimi çoğunlukla evrak sahteciliği ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Evrak sahteciliği vakaları, Osmanlı öncesi dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da çeşitli şekillerde ortaya çıkmış ve ciddi bir sorun alanı teşkil etmiştir.²⁷⁸ Evrak sahteciliği suçunun oluşabilmesi için, ya gerçekte var olmayan bir belgenin sanki gerçekmiş gibi düzenlenmesi ya da mevcut bir belgenin, üzerinde ekleme ya da çıkarma yapılarak değiştirilmesi gerekmektedir.

3.1. Evrak Sahteciliği Yöntemleri

Osmanlı Devleti'nin 1840 öncesi döneminde resmî belgelerin güvenliğini zedeleyen çeşitli sahtecilik yöntemlerine başvurulmuştur. Bu yöntemlerden birisi taklit yöntemidir.

3.1.1. Taklit Yöntemi

Osmanlı belgelerinde tuğra, sahh ve mühür, belgenin hukukî geçerliliğini sağlamak ve düzenleyici makamı hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılan temel güvenlik araçları arasında yer almaktadır. Bu simgesel unsurlar, ait oldukları makamın yetki düzeyine göre farklı otoriteleri yansıtmakta; belgelerin doğruluğunu ve meşruiyetini pekiştiren birer tanıtım ve tasdik aracı olarak işlev görmektedir.²⁷⁹ Ancak tüm bu düzenleyici ve

²⁷⁵ Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., s. 1136.

²⁷⁶ Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., s. 242. ; 1846 yılında kurulan Osmanlı arşivine, o dönemde “Hazine-i Evrak” adı verilmiştir. Bkz. Mithat Sertoğlu, (1986), a.g.k., s. 148.

²⁷⁷ Bu bağlamda “belge” kavramı Türk Dil Kurumu tarafından “Bir hakikate şahitlik eden yazı film, fotoğraf, resim, vb.; doküman, vesika” şeklinde tanımlanmaktadır. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 22.12.2024)

²⁷⁸ Not: Bu tür eylemler günümüz hukukunda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 204. maddesi kapsamında “resmî bir belgeyi sahte olarak düzenlemek” veya “mevcut bir belgeyi aldatma kastıyla değiştirmek” fiilleriyle tanımlanmakta ve cezai müeyyideye bağlanmaktadır. Ancak bu tanım, tarihsel bağlamdan bağımsız olarak sadece karşılaştırma amacıyla belirtilmiştir. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 22.12.2024)

²⁷⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, (2020), “Mühür”, *TDVİA*, C. 31, İstanbul: TDV Yay., s. 529-530, ; Mehmet İpşirli, (2008), “Sah”, *TDVİA*, C. 35. s. 490-491 ; M. Uğur. Derman (2012), “Tuğra”, *TDVİA*, C. 41. s. 336-339.

doğrulamayı işlevlerine rağmen, tuğra, sahh ve mühürün taklidi yoluyla gerçekleştirilen evrak sahteciliği vakaları önlenememiştir.

Mühür,²⁸⁰ çok eski dönemlerden itibaren belgelere resmiyet kazandırmak ve sahtesinin üretilmesini zorlaştırmak amacıyla başvurulmuş başlıca koruma yöntemlerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nde padişahların tuğra ihtiva eden resmî mühürleri “*müühr-i hümayun*” olarak isimlendirilmekle birlikte, bunun dışında kişisel mühür kullanımı da oldukça yaygındı. Devlet ricali, yüksek bürokratlar, hanedan mensubu kadınlar ve bazı durumlarda halktan kişiler dahi kendilerine ait mühürlere sahipti. Mühür, söz konusu dönemde bir tür imza işlevi görmekte olup, belgenin resmiyetini ve güvenilirliğini artıran temel unsurlardan biri olarak kabul edilmekteydi. Bu sebeple, evrak sahteciliğiyle meşgul olan kimselerin, bu mühürleri taklit etmeye yöneldikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde mühür taklit edilerek gerçekleştirilen sahtekârlıkların önüne geçebilmek amacıyla “Mühür Tatbik Defterleri” oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, mühür kazıma ve üretim işini yapan yani mühür hakk eden “mühürçüler”in tuttukları kayıt defterleri de mühürlerin taklit edilerek evrak sahteciliği suçunun işlenmesini önlemeye yönelik bir kontrol mekanizması olarak işlev görmüştür.²⁸¹ Bu yöntemle hem devlet görevlilerinin hem de devletle hukukî ya da ticari ilişkisi bulunan şahıs ya da kuruluşların mühürleri, Mühür Tatbik Defterleri'ne kaydedilirdi. Herhangi bir sahtecilik şüphesi doğduğunda, belge üzerindeki mühür ile defterde kayıtlı mühür örneği karşılaştırılır; aralarında farklılık tespit edilirse belgenin usulsüz olduğu ve sahtecilik ihtimali taşıdığı anlaşırdı.²⁸² Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Osmanlı

²⁸⁰ Mühür: Farsça mühr kökünden türemiştir. Bir daire, idare veya şahsın ismi hakk edilmiş taş veya madenden damgadır ve imza yerine kullanılır. Bkz. Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., 1436.

²⁸¹ Mübahat S. Kütükoğlu, (2020), a.g.k., s. 529.

²⁸² Tarihî belgelerin sahliliğini, biçimsel özelliklerini ve içerik yapısını değerlendirmek amacıyla “diplomatika” adı verilen ilim dalı doğmuştur. Osmanlı bürokratik geleneğinde “ilm-i inşâ” veya “kitâbet sanatı” olarak adlandırılan bu disiplin, sadece resmî yazışma tekniklerini düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda belge sahteciliği, mühür taklidi ve tahrifat gibi uygulamaların ortaya çıkarılmasında da işlevsel bir araç hâline gelmiştir. Özellikle berat, ferman, menşur ve tuğra gibi belgelerde yer alan protokol ifadeleri, hitap kalıpları, mühür ve yazı biçimleri diplomatika yoluyla analiz edilerek belgelerin tarihî doğruluğu ve bürokratik geçerliliği denetlenmiştir. Bu yönüyle diplomatika, hem arşivcilik ve paleografi gibi belge merkezli yardımcı disiplinlerle hem de hukuk tarihi, kurumlar tarihi ve idarî yapı analizleriyle doğrudan ilişkilidir. Osmanlı özelinde, söz konusu alan, klasik inşâ mecmualarıyla şekillenmiş; modern dönemle birlikte arşiv belgelerinin tasnifi, kataloglanması ve eleştirel değerlendirmesi yoluyla daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nejdî Gök, (2008), “Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmî veya İlm-i İnşâ”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, ss.: 731-746.; Ortaçağ Avrupa'sında, savaşlar ve siyasal karışıklıklar nedeniyle kaybolan belgelerin yeniden düzenlenmesi sürecinde bazı sahte evrakların da üretilmiş olması, gerçek ve sahte belgelerin birbirinden ayırt edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyaç, belgelerin fiziksel, dilsel ve içeriksel özelliklerini incelemeye yönelik sistematik çalışmaların başlamasına zemin hazırlamıştır. 17. yüzyılın sonlarında, Milan

döneminden kalma Mühür Tatbik Defterleri araştırmacıların istifadesine sunulmuş durumdadır.²⁸³ Söz konusu defterler, dönem insanların mühürlerine dair görsel ve metinsel bilgi sağlayan birincil kaynaklar arasında yer almaktadır.

Osmanlı döneminde mühür taklit edilerek yapılan pek çok sahtecilik vakası mevcuttur. Bu bağlamda, Osmanlı tarihinin hem siyasi sonuçları hem de saray içi iktidar mücadelesi bakımından en dikkat çekici sahtecilik olaylarından biri, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştır. Kanûnî hayattayken, büyük oğlu Şehzade Mustafa gerek ordu erkânı gerekse halk nezdinde güçlü bir taht varisi olarak görülmüştür. Ancak saray içindeki güç dengeleri, bu doğal veliahtlık algısının etrafında şekillenen bir entrika sürecine yol açmıştır. Hürrem Sultan, kendi oğullarından birinin tahtı devralmasını arzulamış, bu doğrultuda Rüstem Paşa ile ittifak hâlinde hareket etmiştir. Rüstem Paşa'nın, Şehzade Mustafa'yı gözden düşürmek ve onu siyasi bir tehdit olarak etkisizleştirmek amacıyla başvurduğu yöntemlerden biri ise, sahtecilik olmuştur. Kaynakların aktardığına göre, Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın mührünü taklit ettirerek onun adına, saltanat hakkındaki görüşlerini içeren bir mektup düzenletmiş ve bu mektubu İran Şahı I. Tahmasb'a göndermiştir. Daha sonra Şah'ın bu sahte mektuba verdiği cevabı ele geçirmiş ve Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Bu mektuplaşma, Şehzade Mustafa'nın İran ile gizli bir ittifak içinde olduğu izlenimini doğurmuş ve onun sadakatine dair şüpheleri artırmıştır. Nihayetinde bu olay, tek başına olmasa da Mustafa'nın gözden düşmesine ve nihayet 1553 yılında boğdurulmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerden biri olmuştur.²⁸⁴ Bu sahte belge vakası belki de Osmanlı tarihini değiştiren sonuçlar doğurmuştur. Şehzade Mustafa'nın katledilmesiyle birlikte Osmanlı

Piskoposluğu mensuplarının, Papa III. Innocent'e (1198-1216) atfedilen bir mektubun sahilliğini sorgulayarak papalığa başvurmaları üzerine, mektubun sahte olduğunun anlaşılması, bu alandaki metodolojik tartışmaları hızlandırmıştır. Ardından Cizvit rahibi Daniel van Papebroeck, 1675'te yayımlanan *Acta Sanctorum*'da Saint Denis Manastırı'ndaki kraliyet belgelerinin tamamını hiçbir ayırım yapmaksızın sahte olarak nitelendirmiş ve bu iddiasıyla önemli bir tartışma başlatmıştır. Diplomatik disiplini gerçek anlamda ilmi bir zemin üzerine oturtan ise, Fransız Benedikten tarikatı mensubu Dom Jean Mabillon olmuştur. Mabillon'un 1681 yılında Latince olarak kaleme aldığı *De re diplomatica libri sex* adlı eseri, arşiv belgelerinin yapısal özelliklerini sistematik biçimde tespit etmiş; sahte ve gerçek belgelerin ayırt edilmesine yönelik ilk prensipleri ortaya koyarak diplomatik ilminin kurucu metni olma niteliği kazanmıştır. Mübahat S. Kütükoğlu, (1994), "Diplomatik" *TDVİA*, C. 9, TDV Yay., s. 360.

²⁸³ Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (2017), Yay. Haz. (İ. Türe, S. Kaynar), İstanbul: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 147, s. 115.

²⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1967), "Şehzade Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i Âzam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanuni Sultan Süleyman ile Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları", *Belleten*, C. 31, S. 122, s. 192-193.; Aydoğan Demir, (2002), "Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahtekârlığı", *Toplumsal Tarih*, S. 100, (Nisan), 20.; Şerafettin Turan, (2020), "Mustafa Çelebi" *TDVİA*, C. 31, İstanbul: TDV Yay. s. 290-292.

tahtına, Hürrem Sultan'ın oğlu II. Selim çıkmıştır. II. Selim dönemi, babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın uzun ve ihtişamlı hükümdarlığına kıyasla daha sakin ve nispeten düşük profilli bir saltanat dönemi olarak değerlendirilmiştir. Bu örnek, sahte belge düzenlemenin Osmanlı sarayında nasıl bir araç olarak kullanıldığını göstermesi bakımından da ilgi çekicidir.

Kilis Beyi Ferhad Bey'e hitaben 22 Za 966 (26.08.1559) tarihinde yazılan başka bir hüküm de yine evrak sahteciliği konusuna örnek oluşturmaktadır. Buna göre; Helona kasabasında oturan Sefer isimli kişinin sahte mühürle ahaliden para toplayıp menfaat temin ettiği için hapsedilmesi ve topladığı paranın sahiplerine iade edilmesi istenmiştir.²⁸⁵ Bu hükümden anlaşıldığı üzere, Osmanlı'da mühür taklidi yoluyla gerçekleştirilen sahtecilik vakaları, yalnızca merkezî otoriteye yönelik değil, taşra düzeyinde bireysel menfaat elde etme amacı taşıyan girişimler şeklinde de ortaya çıkmaktaydı. Sefer isimli şahsın sahte mühürle para toplaması, mühürün kamusal otoriteyi temsil eden bir araç olarak ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır. İdarenin, sahte mühür kullanan şahsa sadece hapis cezası vermekle kalmayıp, elde edilen menfaatin iadesini istemesi ise, yalnızca cezaî değil aynı zamanda halka verilen zararın tazminini önemseydiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yani suçu işleyen sadece hapis cezası ile kurtulmamış elde ettiği menfaati hak sahiplerine iade etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Osmanlı hukuk sisteminde mühür taklidinin ciddi bir tehdit olarak algılandığını ve sahtecilik suçlarının devlet otoritesine de zarar veren suçlar olmasından dolayı tavizsiz cezalandırıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1564 yılında meydana gelen bir sahtekârlık olayına ise bir kadı nâibinin adı karışmıştır. Üsküp beyine ve kadısına yazılan hükümden anlaşıldığına göre Üsküp'de kadı nâibi olarak görev yapan Mehmed adında bir kişi bazı kadıların ve başka kişilerin mühürlerini taklit ederek sahte belgeler düzenlemiş ve insanların para ve mülklerini almıştır. Bunun üzerine gönderilen emirde Mehmed'in evinin ve mahkeme olarak kullandığı yerin aranması, kullandığı mühür, belge ve mektupların ele geçirilmesi, kanuna uygun bir şekilde yapılacak yargılamadan sonra hak sahiplerinin haklarının iade edilmesi, Mehmed'in hapsedilmesi ve detaylı bilginin merkeze gönderilmesi istenmiştir.²⁸⁶ Bu olay, yalnızca sıradan kişilerin değil, adaleti sağlamakla görevli bir memurun da

²⁸⁵ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (1993), hüküm no: 249. s. 117.

²⁸⁶ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), (1995), Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 28, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: III, hüküm no: 380, s. 224.

sahtecilik faaliyetlerine karışabildiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekici olsa gerektir. Adı geçen nâib Mehmed'in, kadı ve diğer kişilere ait mühürleri taklit ederek evrak sahteciliği yapması, kamu gücünün temsilcisi konumundaki kişilerin de bu güç ve güveni kötüye kullanabileceğini göstermektedir. Devletin bu duruma karşı vermiş olduğu tepki, sadece suçun tespiti ve failin cezalandırılmasına yönelik değil, ayrıca hak sahiplerinin mağduriyetinin giderilmesi ve sürecin detaylı bir şekilde merkeze bildirilmesine yönelik olmuştur. Bu durum, Osmanlı hukuk sisteminde sadece cezalandırma değil, aynı zamanda kamu düzeninin yeniden tesisi ve adaletin sağlanmasına yönelik bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir.

1640 yılına ait bir mühür taklidi vakası, 85 numaralı Mühimme Defteri'ndeki bir hüküm kaydı aracılığıyla günümüze aktarılmaktadır. Buna göre, İştib kasabasında sakin Osman ve kardeşi Ömer'in kadı mührünü taklit ederek sahte hüccetler düzenledikleri ve birtakım Müslümanların mülkiyet haklarını gasp ettikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda soygun ve yaralama olaylarına karışarak asayiş bozan başka eylemlerde de bulundukları anlaşılan bu kişilerin, kadı mahkemesine getirilmeye çalışılmasına rağmen getirilememeleri üzerine, güvenilir görevliler marifetiyle İstanbul'a gönderilmeleri ve yargılamalarının Dîvân-ı Hümâyûn'da kadıasker huzurunda gerçekleştirilmesi yönünde emir verilmiştir.²⁸⁷ Bu olay kadı mührünü taklit ederek sahte hüccet düzenlemenin Osmanlı hukuk sisteminde sıradan bir sahtecilik suçu olarak görülmediğini, doğrudan yargı otoritesini hedef alan ciddi bir tehdit olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Olayın Dîvân-ı Hümâyûn'a taşınacak olması ve yargılamanın bizzat kadıasker huzurunda yapılacak olması, bu tür sahtecilik fiillerinin sadece bireysel menfaat temelli değil, aynı zamanda kamu düzeni ve adlî otoritenin meşruiyetini zedeleyici nitelikte görüldüğü şeklinde yorumlanabilir.

Osmanlı belgelerinde, mühürün yanı sıra belgenin geçerliliğini ve resmiyetini pekiştiren bir başka unsur olan *sahh*ın da taklit edilerek evrak sahteciliği suçlarının işlendiği görülmektedir. *Sahh*, sözlükte “doğrudur, sahihtir, uygundur” anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.²⁸⁸ Osmanlı bürokratik terminolojisinde ise, özellikle bir belgenin yetkili makam tarafından görülüp belgelerin resmiyet kazanması ve yürürlüğe girmesi süreçlerinde kritik bir rol oynayan *sahh* işaretini çekme yetkisi, başta sadrazam olmak

²⁸⁷ 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041(1042) / (1630-1631(1632), (2002), Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 60, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: VIII, hüküm no: 320, s. 196-197.

²⁸⁸ Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s.818.; Ferit Develioğlu, (2008), a.g.k., s. 911.

üzere, belirli üst düzey görevlilere aitti. Sadrazam, kendisine sunulan arzuhal, berat, tayin yazısı ve mali belgelerde uygunluk onayı verdiğini, genellikle buyuruldu (pençe) imzasının üstüne *sahh* çekerek belirtirdi. Bazı durumlarda ise sadrazamın bilgisi ve izniyle reisülküttap veya beylikçi gibi kalem mensupları da bu işareti çekebilirdi. Mali işlemlerde ise defterdar, sadrazamın sahhı sonrasında “küçük sahh” adı verilen bir işaretle nihai onayı tamamlardı. Ayrıca darphanelerde, altınların ayarının uygun olduğunu göstermek amacıyla vurulan damgalar da *sahh* olarak adlandırılmıştır. *Sahh*ın bu çok yönlü işlevi ve bürokrasideki belirleyici rolü, onu yalnızca bir tasdik unsuru olmaktan çıkarmış; sahteciliğe konu edilebilecek düzeyde simgesel ve işlevsel bir güç kazandırmıştır.²⁸⁹

Nitekim bu durumu somut biçimde ortaya koyan vakalardan biri, 1713 tarihli bir sahtecilik olayıdır. Aslen Halepli olan Seyyid Taha adlı şahsın yaklaşık on beş yıldır İstanbul’da ikamet ettiği ve bu süreçte çeşitli sahtecilik fiillerine karıştığı anlaşılmıştır. Bu eylemler arasında en dikkat çekici olanı, devletin yüksek dereceli idarî ve malî görevlileri olan veziriazam, defterdar, kalem hocaları ve halifelerine ait sahh işaretlerini taklit ederek hem kendi adına hem de başkaları lehine sahte vazife hüccetleri düzenlemiş olmasıdır. Hakkında yürütülen tahkikat sonucunda, yalnızca İstanbul’da değil, Halep’te de birçok kişiyle hukukî ihtilaf içinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple 1713 yılında Halep’e gönderilerek yerel davalarının sonuçlandırılması sağlanmış; ardından ise Avrat Adası Kalesi’nde kalebind edilmesi yönünde merkezî otorite tarafından emir verilmiştir.²⁹⁰ Bu vaka, sahh gibi üst düzeyde güvenilirlik sağlayan bir bürokratik işaretin sahteciliğe konu edilmesi bakımından, Osmanlı idarî yapısında belge güvenliğinin ne denli merkezi bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bilhassa veziriazam, defterdar ve kalem mensuplarına ait sahhların taklit edilerek sahte vazife hüccetlerinin düzenlenmesi, evrak sahteciliğinin sadece bireysel menfaat elde etmeye yönelik değil, aynı zamanda devletin atama ve görevlendirme mekanizmalarını doğrudan bozmaya dönük yapısal bir tehdit hâlini aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıyeten failin hem İstanbul’da hem de taşrada birçok kişiyle ihtilafa düşmüş olması, bu tür sahtecilik faaliyetlerinin belirli bir çevrede süreklilik arz ettiğine ve kişinin sahte belgeleri sistemli biçimde kullandığına işaret etmektedir. Olayın ardından failin Halep’e gönderilerek

²⁸⁹ Mehmet İpşirli, (2008), “Sah”, *TDVİA*, C. 35, İstanbul: TDV Yay. s. 490-491.

²⁹⁰ BOA, *A. {DVNSMHM.d, nr. 121-181, 20-30 Ramazan 1125 (10-20 Ekim 1713)}*, Akt., Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k., s. 11.

hakkında geniş çaplı bir soruşturma yürütülmesi ve sonrasında kalebend edilmesi, Osmanlı Devleti'nin evrak sahteciliği gibi suçlara karşı son derece ciddi bir tavır takındığını göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu vaka, yalnızca münferit bir sahtecilik girişimi değil; aynı zamanda Osmanlı klasik dönem bürokrasisinde belge güvenliğine atfedilen önemi ve bu tür suçlara karşı verilen idarî ve cezai tepkilerin boyutunu göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Belge güvenliğini sağlamak için kullanılan sahh ve mühür gibi araçların taklit edilmesine dair örneklerin yanı sıra, Osmanlı'da en yüksek tasdik sembolü olan tuğranın²⁹¹ da sahtecilik faaliyetlerinde kullanıldığı görülmektedir. Bu duruma dair çarpıcı örneklerden biri, 1590 yılında (998/Fi evâsıt-ı şeh-r-i zilhicce sene 998) meydana gelen ve hem teknik boyutu hem de failerin sayısı bakımından Osmanlı tarihindeki en büyük organize sahtecilik vakalarından biri olarak öne çıkan olaydır. Tarihçi Mustafa Selânîkî'nin anlatımına göre olay şu şekilde vuku bulmuştur: Dîvân-ı Hümâyûn ve Maliye kalemlerinde görevli bazı kâtipler, serdarlara gönderilmek üzere hazırlanmış beyaz tuğralı kâğıtları (yani içeriği boş ancak padişah tuğrası taşıyan resmî belgeleri) ele geçirerek bu belgeler üzerine sahte ferman ve beratlar yazmışlardır. Üstelik failer yalnızca içerik sahteciliğiyle yetinmemiş, belgeleri daha sonra değiştirebilmek için yazıldıktan sonra silinebilen özel bir mürekkep de geliştirmişlerdir. Sayıları on beşi aşan kâtiplerin bu eyleme iştirak etmiş olması, yalnızca münferit bir suistimali değil, aynı zamanda devlet merkezindeki bürokratik sistemin ciddi biçimde zaafa uğradığını göstermektedir. Nitekim olayın ardından iki kâtip idam edilmiş, altısının elleri kesilmiş, yedisi kürek cezasına çarptırılmış ve bazıları da Divan'daki görevlerinden azledilmiştir.²⁹² Bu vaka, Osmanlı'da tuğranın yalnızca biçimsel bir mühür değil, aynı

²⁹¹ Osmanlı Devleti'nde padişahın resmî imzası ve alameti olarak kullanılan tuğra, kökeni Oğuz Han'a kadar uzanan kadim bir Türk devlet geleneğinin sembolü niteliğindedir. Etimolojik olarak kelimenin aslı, Oğuz lehçesinde "tuğrağ" olup hükümdarın bastığı nişan veya damga anlamına gelmektedir. Tuğra yalnızca Osmanlılara özgü olmayıp; İran ve Anadolu Selçukluları, Anadolu beylikleri ve Memlükler gibi diğer Türk-İslâm devletlerinde de benzer biçimlerde kullanılmıştır. Tarihî belgelerde tuğraya farklı adlar verilmiştir. Bunlar arasında Tevkî-i Hümâyûn, Nişân-ı Hümâyûn ve Misâl-i Meymûn gibi tabirler öne çıkmakta olup, bu kavramların karşılıkları Türkçede "tuğra", Farsçada "nişan", Arapçada ise "tevkî" şeklindedir. Ahidnâme, ferman, berat ve nâme-i hümâyûn gibi resmî belgelerin baş kısmına çekilen tuğra, çoğunlukla nişancı ya da tevkî unvanını taşıyan görevli memurlar tarafından düzenlenmiştir. Tuğra yalnızca yazılı resmî belgelerde değil; zamanla paralar, kitabeler, sancaklar, mühürler ve hatta senet, pul ve bayraklar gibi çeşitli devlet simgeleri üzerinde de kullanılmış; böylece padişah otoritesinin ve hükmünün görsel bir temsili hâline gelmiştir. Osmanlılarda tuğra, padişahın adını ve unvanını içeren; dolayısıyla belgenin doğrudan padişah adına düzenlendiğini gösteren resmî bir işaret niteliğindedir. Bk.: Mithat Sertoğlu (1986), a.g.k., 344-345.; M. Uğur Derman (2012), "Tuğra", a.g.k., s. 336-339.

²⁹² Selânîkî Mustafa Efendi (1999), a.g.k., s. 227.

zamanda siyasi ve hukukî meşruiyetin sembolü olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle tuğra taklidi, yalnızca idarî düzeni değil, doğrudan devlet otoritesini ve kamu düzenini hedef alan ağır bir suç olarak değerlendirilmiştir. Serdarlara gönderilmek üzere hazırlanmış beyaz tuğralı belgelerin kötüye kullanılması, sahtecilik faaliyetlerinin ne denli karmaşık ve organize biçimlere ulaşabildiğini göstermektedir. Yazıldıktan sonra silinebilen özel mürekkep kullanılması ise, bu fiillerin hem içerik açısından hem de teknik düzeyde gelişmiş bir tahrifat biçimi olduğunu göstermektedir. Olayın bürokrasinin içinden doğmuş olması, belge üretim ve denetim süreçlerindeki güvenlik açıklarını da gözler önüne sermektedir. Osmanlı devletinin bu fiile karşı idam, el kesme, kürek ve görevden ihraç gibi farklı ağırlıkta cezalarla karşılık vermesi ise, sahteciliği bireysel kazanç arayışı değil, kamu otoritesine yönelmiş sistemli bir tehdit olarak algıladığını göstermektedir. Bu bağlamda 1590 tarihli bu olay, yalnızca bir adlî vaka değil, aynı zamanda Osmanlı'da belge sahteciliğinin siyasi ve kurumsal yansımalarıyla birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, tuğra sahtekârlığı Osmanlı hukuk sisteminde son derece ciddi bir suç olarak değerlendirilmiştir. Bu tür suçlara ilişkin yargı mercileri tarafından verilen cezalara, zaman zaman şeyhülislamın müdahil olduğu ve mevcut kararlara itiraz edebildikleri de görülmektedir. Nitekim XVI. yüzyılda bir kadiasker, tuğrayı taklit eden bir sahtekârın Kıbrıs'a sürülmesini padişaha önerdiğinde, dönemin şeyhülislamı Şeyh Sun'ullah Efendi, bu cezanın yetersiz olduğunu savunarak, "padişahın kanununa göre en azından elinin kesilmesi gerekir" yönünde bir fetva vermiştir.²⁹³ Bu olay, şeyhülislamın yalnızca şer'î değil, örfî hukuka dayalı ceza hükümlerine de yön verebildiklerini ve tuğra gibi devletin meşruiyet sembollerinin korunmasında şer'î-örfî dengeyi gözetten bir yaklaşım benimsediklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aynı zamanda adaletin sağlanmasında caydırıcılık ilkesinin ne denli önemsendiğine dair anlamlı bir örnek teşkil eder; zira Şeyhülislam Şeyh Sun'ullah Efendi, mevcut sürgün cezasını yetersiz bularak suçun ağırlığına uygun, daha caydırıcı bir yaptırım olan el kesme cezasını önermiş ve böylece yalnızca fetva makamı olarak değil, cezalandırma sürecine doğrudan müdahil olan bir adalet aktörü olarak da rol üstlenmiştir.

Osmanlı Tarihi'nde belge sahteciliğine dair ilginç örnekler mevcuttur. Mesela; Câbi Ömer Efendi tarafından aktarılan 1798 tarihli vaka dikkat çekicidir. O dönemde

²⁹³ Uriel Heyd (1973), a.g.k., s. 183.

Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle birlikte Akdeniz'deki güç dengeleri sarsılmış; bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile geçici ittifaklar kurmak zorunda kalmıştır. Aralık 1798'de Osmanlı-Rus antlaşmasıyla taraflar arasında barış sağlanmış olsa da aynı dönemde Rusya, İran ile savaş hâlinindedir. Bu bağlamda, Rusya'nın Karadeniz sahillerindeki askerî hareketliliği dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim bu tarihlerde, Rusya'nın İran cephesine asker sevk etme maksadıyla altı adet kalyonla yaklaşık on beş bin kişilik bir kuvveti Osmanlı topraklarından geçirmek üzere Of İskeleyi'ne yönlendirdiği görülmektedir.

Câbî Ömer Efendi'nin aktardığına göre, Ruslar bu asker sevkîyatını meşru göstermek amacıyla ellerinde bir ferman bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bu fermanın içeriğinde, Rusya'nın "Acem-i bed-fercâm" (yani kötü niyetli İran) ile savaşmakta olduğu, bu nedenle Osmanlı topraklarındaki herhangi bir iskeleye asker çıkarmalarının engellenmemesi gerektiği belirtilmekteydi. Ancak söz konusu belge sahteydi ve bu suretle halk yanıltılarak asker çıkarma operasyonuna zemin hazırlanmıştı. Nitekim yaklaşık on beş bin kişilik Rus kuvveti, hiçbir dirençle karşılaşmadan Of İskeleyi'ne çıkarma yapmış ve iki gün içinde bölgeden geçerek İran'a doğru harekete geçmiştir.

Ancak gelişmeleri yakından takip eden Of ulemâsı, bu askerî hareketliliğe tepki göstermiştir. Ulemâ, İran'ın Müslüman bir memleket olduğunu, dolayısıyla gayrimüslim bir gücün Müslümanlara karşı sefere çıkmasına Osmanlı padişahı adına izin verilmesinin dinen ve hukuken mümkün olmadığını ifade ederek, gösterilen fermanın fetvâ-yı şer'îye (şer'î fetva) aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine yaklaşık yirmi bin kişilik yerel bir Laz kuvveti, Rus birliklerini takibe başlamış ve kısa sürede onları Karadeniz bölgesindeki sarp bir dağlık alanda yakalayarak şiddetli bir çatışmaya girmiştir. Bu muharebede Rus birliklerinin büyük kısmı imha edilmiş, yaklaşık 130 asker sağ yakalanmış, birlik kumandanının eşi ve bazı askerler ise harabe bir kaleye sığınmıştır. On beş ila yirmi gün süren kuşatmanın ardından, kaleye sığınan Ruslar da öldürülmüştür. Bu olaydan yaklaşık iki ay sonra, Rusya ikinci bir çıkarma girişiminde bulunmuş ve beş-altı gemiden oluşan yeni bir filo ile bölgeye asker sevk etmeye çalışmıştır. Bu kez de aynı şekilde sahte bir fermanla halkı kandırmaya niyet etmişler ancak bu girişim, ilk olaydaki tecrübeyle daha temkinli hale gelen ulemâ tarafından erkenden fark edilmiş ve "Padişah fermanı, şer'î fetvaya uygun olmadıkça ona itaat gerekmez" şeklindeki kararlı tutumla Rus savaş gemilerinin karaya çıkmasına engel olunmuştur. Böylelikle ikinci çıkarma

girişimi daha başlamadan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak bu karara, bölge halkının bir kısmı tepki göstermiştir. Ulemâya hitaben, “Siz mâni oldunuz. Önceki seferde 15 bin düşman askerini öldürerek topraklarını, mühimmatlarını hazineleriyle birlikte ele geçirmiştik. Bu kez de benzer bir intikam alabilirdik” şeklinde serzenişte bulunmuşlardır. Ulemâ ise verdikleri fetvayı, Osmanlı-Rus barışı çerçevesinde değerlendirdiklerini; ancak İran’ın Müslüman bir ülke olması sebebiyle fetvalarının eksik kaldığını kabul etmişlerdir. Zira, Rusların ellerinde ferman dahi olsa, bir İslam beldesine saldırımları dinen caiz görülmemekteydi.

Olayın tarihî anlatısına göre, Câbî Ömer Efendi, bu hadiseleri iki Oflu’nun gizli konuşmaları sırasında işitmiş ve bunlardan birine, olayın duyulmasının Osmanlı ile Rusya arasında yeniden düşmanlığa yol açabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Oflu şahsın verdiği yanıt, bölgedeki dinî ve millî hassasiyetin boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir: “Bizler, kâfirin bir köpeğini bile sağ bırakmayız ki sonra varıp bize zarar versin.”²⁹⁴

Bu olay, sahte bir fermanın kullanılarak Osmanlı toprakları üzerinden gayrimüslim bir gücün Müslüman bir ülkeye asker sevk etmesi girişiminin, yerel ulemâ ve halk nezdinde dinî, siyasî ve millî düzlemde nasıl bir tepki doğurduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır. Rusların İran’a karşı giriştiği bu askerî harekâtı meşrulaştırmak için Osmanlı padişahı adına sahte bir ferman düzenlemesi, devletlerarası ilişkilerde hukuki belgelerin meşruiyetine duyulan güvenin nasıl suistimal edilebildiğini ortaya koyarken; ulemânın bu belgeyi şer’î fetvaya aykırı bularak halkı uyarması, dinî meşruiyetin kamu nezdindeki belirleyici gücünü gözler önüne serer. Of ulemâsı ve halkın tepkisi, yalnızca sahteciliğe karşı değil, aynı zamanda bir gayrimüslim gücün Müslümanlara karşı savaşına rıza gösterilmesine duyulan sert karşı duruşu yansıtır. Bu olay, sahte belgelerin yalnızca iç hukuk düzenini değil, uluslararası dengeleri ve toplumsal mobilizasyonu da etkileyebileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Sahte evrak düzenlenmesine dair Osmanlı tarihinde dikkat çekici örneklerden biri, 1822 yılında yaşanmıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı taşra siyasetinde öne çıkan figürlerden biri olan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, sahip olduğu askerî güç, idarî kapasite ve geniş bölgesel nüfuz ile yalnızca mahallî halk üzerinde değil, merkezî otorite nezdinde de kaygı

²⁹⁴ Câbî Ömer Efendi, (2003), *Câbi Târihi*, (Yay. Haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara: TTK Basımevi, s. 52-53.

uyandıran bir aktöre dönüşmüştür. Mora, Yanya ve Güney Arnavutluk dolaylarını kontrol altında tutan Ali Paşa, merkezî devlet otoritesine meydan okuyan yarı özerk bir güç odağı hâline gelmiştir. Bu durum, II. Mahmud'un merkezileşme politikalarını karşısına alan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Ali Paşa'nın Rum unsurlarla girdiği temaslar ve Yunan isyanının hazırlık sürecine dolaylı destek verdiği yönündeki iddialar, onun resmî anlamda *fermanlı* (idam hükmü verilmiş) ilan edilmesine giden yolu açmıştır. 1820 yılında oğlu Veli Paşa'nın Tırhala valiliğinden, kendisinin ise Derbendler başbuğluğundan azledilmesinin ardından, yalnızca Yanya valiliği uhdesinde bırakılan Ali Paşa'nın bölgede askerî güç bulundurması yasaklanmıştır. Ancak bu tasarrufların fiiliyata dökülmemesi ve Ali Paşa'nın nüfuzunu sürdürmesi üzerine, merkezin bu kararı pratikte geçersiz kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından Mora Valiliği'ne tayin edilen Hurşid Ahmed Paşa, Ali Paşa'nın bertaraf edilmesi görevini üstlenmiş ve Yanya üzerine askerî harekât başlatılmıştır. İki yıldan fazla süren kuşatma ve müzakereler neticesinde, Ali Paşa'ya hayatının bağışlanacağına dair mühürlü senetler verilmiş, bu güvence üzerine o da 15 adamıyla birlikte Yanya Gölü üzerindeki Pandeimon Manastırı'na geçerek İstanbul'dan gelecek af haberini beklemeye başlamıştır. Ancak bu durumun merkezdeki siyasi çevrelerin, özellikle Hâlet Efendi'nin hoşuna gitmeyeceğini düşünen Hurşid Ahmed Paşa süreci hızlandırmak adına 24 Ocak 1822 tarihli sahte bir ferman tertip ettirmiştir. Cevdet Paşa'nın aktardığına göre, bu düzmece ferman Hurşid Paşa'nın emriyle hazırlanmış, sabık Mora Valisi Köse Mehmed Paşa aracılığıyla manastıra ulaştırılmıştır. Sahte fermanla, verilen aman senetlerinin geçersiz olduğu ve Ali Paşa'nın *her ne suretle olursa olsun bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiği* yazılmıştır. Ali Paşa ferman kararına "*Vay kahpeler akıbet yapacağınızı yaptınız mı?*" diyerek silahla mukabele etmiş ve çıkan çatışmada öldürülmüştür. Kesik başı İstanbul'a gönderilerek üzerine suçlarını belirten bir hafta iliştirilmiş, kamuoyuna teşhir edilmiştir.²⁹⁵

Bu hadise, Osmanlı siyasi tarihinde yalnızca bir valinin bertaraf edilmesi değil, aynı zamanda hukukî güvencelerin nasıl siyasallaşabildiğini ve belgelerin, siyasî hesaplar uğruna nasıl araçsallaştırılabildiğini gösteren ibretlik bir örnek teşkil eder. Cevdet Paşa, bu süreci şu sözlerle eleştirmiştir: "*Şimdiye kadar vüzeranın verdikleri rey ve amanın*

²⁹⁵ Kemal Beydilli, (2011), "Tepedelenli Ali Paşa" *TDVİA*, C. 40, İstanbul: TDV Yay. s. 476-479.; Ahmet Cevdet Paşa, (2016), a.g.k., s. 774, 775, 811 ve 812.

*böyle sahtekârlık ile nakz olunduğu görülmemiştir.” Ona göre Hurşid Paşa, Hâlet Efendi’nin gönlünü hoş tutmak uğruna “namuslu devlete intikal edecek bir çirkinlik”te bulunmuştur.*²⁹⁶

3.1.2. Tahrif Yöntemi

Evrak sahtekârlarının başvurduğu bir diğer yöntem ise, mevcut belgeler üzerinde değişiklik yapılmasını içeren tahrif usulüdür. Tahrif, kelime anlamı bakımından, bir metnin veya ibarenin harf düzenini değiştirerek, ifadenin bütünlüğünü bozarak, yazıya ekleme veya çıkarma yoluyla müdahalede bulunarak metnin asıl muhtevasını tahrip etme fiilini ifade etmektedir.²⁹⁷ Resmî evraklarda, belgelerin tarihleri ile kişi ve yer adlarında değişiklik yapılarak içeriklerinde tahrifat gerçekleştirildiği ve bu yolla sahte evrakların düzenlendiği görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde de benzer şekilde, tahrif yoluyla resmî belgelerde sahtecilik yapıldığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Selânikî Mustafa Efendi tarafından aktarılan 1590 senesine ait bir vakada görüldüğü üzere, yazıldıktan bir müddet sonra kâğıttan silinebilen bir mürekkep kullanılarak gerçekleştirilen belge sahteciliği, tahrif yönteminin uygulamalı bir örneğini teşkil etmektedir.²⁹⁸ Bu vakada müşahede edildiği üzere bu tür sahtekârlıklarda resmî belgeler üzerinde değişiklik yapılırken normalde kullanılan mürekkebin dışında, farklı bir mürekkep türüne başvurulurdu. Mevzuata uygun olarak hazırlanmış bir belgenin değiştirilmek istenen kısmı önce sünger ve su yardımıyla silinir, ardından kalan izler rakı sabunu kullanılarak temizlenirdi. Bu işlemler sırasında belgenin en kritik unsurlarından biri olan nişancı imzası ise olduğu gibi muhafaza edilirdi. Temizleme işlemi tamamlandıktan sonra, sahtekârların hedeflerine uygun olarak yeni içerik belgeye işlenirdi. Söz konusu sahtecilik faaliyetleri, çoğunlukla Dîvân-ı Hümâyûn kalemleri ile defterdarlık ve kadiaskerlik gibi yüksek bürokrasi dairelerinde görev yapan kâtipler tarafından gerçekleştirilirdi²⁹⁹ Zira üzerinde oynama yapılacak resmî evrakların hazırlanması ve değiştirilmesi hem teknik bilgi hem de belirli bir uzmanlık gerektirdiğinden, bu tür işlemler genellikle eğitilmiş ve bürokratik deneyime sahip kişiler eliyle yürütülürdü.

²⁹⁶ Akt.: Aydoğan Demir, (2002), a.g.k., s. 21.

²⁹⁷ Ferit Develioğlu (2008), a.g.k., s. 1021; Şemseddin Sami (2007), a.g.k., s. 383

²⁹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, (1999), a.g.k., s. 227.

²⁹⁹ Halil Sahillioğlu (2004), *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve kültür Araştırma Merkezi IRCICA. s. 106-107.

Benzer şekilde, 1608 yılında Mora’da meydana gelen bir olay da resmî evrakta tahrifat yoluyla sahtecilik girişimlerine çarpıcı bir örnek olarak görülmektedir. Mora’da zeameti bulunan Mehmed Çavuş’un vefatı üzerine, ilgili zeamet Oruç Kethüda’ya tahsis edilmiştir. Ancak Mora sakinlerinden Mehmed adlı şahıs, eski serdara ait emir belgesinin tarih kısmında değişiklik yaparak (belgedeki sekiz rakamını üçe çevirerek) zeametın kendisine verildiğini iddia etmiştir. Bu sahtecilik girişimi üzerine yapılan inceleme sonucunda Mehmed’in belge üzerinde oynama yaptığı tespit edilmiş ve zeamet gerçek hak sahiplerine teslim edilmiştir. Buna rağmen Mehmed, ikinci kez sahte bir emir düzenleyerek Oruç Kethüda’nın timar ve mezrasını ele geçirmeye teşebbüs etmiş; bu girişimi nedeniyle hakkında ceza uygulanmak üzere ferman çıkarılmıştır.³⁰⁰ Söz konusu vaka, Osmanlı’da tahrif suretiyle gerçekleştirilen belge sahteciliğinin, mülkiyet haklarını tehdit edebilecek bir boyuta ulaşabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu örnek olay, belge üzerindeki küçük bir rakam değişikliğinin dahi ciddi mağduriyetlere yol açabileceğini ve yetkili makamların bu tür mağduriyetleri önlemek adına sorumlu bir şekilde müdahalede bulunduğunu göstermektedir.

3.1.3. Rüşvetle Sahte Evrak Düzenlettirme

Tarihî kaynaklarda, rüşvet karşılığında resmî evrak sahteciliği yapıldığına dair çeşitli örneklerle karşılaşmaktadır. Bu vakalarda, resmî bir görevde bulunan kişilerin menfaat temin ederek yetkilerini kötüye kullanmaları sonucunda, hukukî geçerliliği bulunmayan belgelerin düzenlendiği görülmektedir. Nitekim bir kadı nâibinin, aldığı rüşvet karşılığında sahte bir hüccet düzenlemesi, bu tür uygulamalara somut bir örnek teşkil etmektedir. 1746 senesine ait bir hükme göre, Akhisar kazası sakinlerinden Kör Süleyman Ağa, Leskovine nahiyesindeki Lozniçe köyünde bulunan taşınmazlarını Saraybosna sakini Yerebakanzâde Hacı Mustafa Ağa’ya kanunlara ve şer’î usullere uygun bir şekilde kesin satış (bey’-i bât-ı kat’î) yoluyla vermiştir. Bir süre sonra Hacı Mustafa da bu taşınmazlarını Hasan’ın babası Gazi Ahmed Paşa’ya satmış ve bu devir işlemleri de mahkemede belgelenmiştir. Ancak Kör Süleyman ve Hacı Mustafa’nın vefatlarının ardından, Süleyman’ın oğlu Mehmed ortaya çıkarak, babasının taşınmazlarını Hacı Mustafa’ya parasını ödediğinde geri satın alma şartıyla yani “bey’ bi’l-vefâ” yoluyla devrettiğini ileri sürmüş ve bu sebeple mülklerin Gazi Ahmed Paşa’ya satılamayacağını iddia etmiştir. Mehmed’in iddiaları yapılan tahkikat neticesinde asılsız

³⁰⁰ BOA, A. {DVNSMHH.d, nr. 78-37, (3 C 1018/3 Eylül 1609); BOA, A. {DVNSMHH.d, nr. 76-296, (19 Za 1016/6 Mart 1608), akt: Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k., s.13.

bulunmuş ve bu doğrultuda Hasan lehine resmî senetler düzenlenmiş ve mülkiyet hakkı mahkeme kararıyla korunmuştur. Bu karara rağmen Mehmed, hakkındaki hükmü kabul etmemiş ve eski bir nâibden rüşvet vererek sahte bir hüccet almıştır. Bu durum karşısında Hasan durumu tekrar divana arz etmiş, yapılan tahkikat sonucu Mehmed'in elinde bulunan belgenin resmî kayıtlarda yer almadığı ve iddialarının asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Neticede, merkezden gönderilen yeni emirle Mehmed'in hukuk dışı iddiaları reddedilmiş ve taşınmazların Hasan'a iadesi kesin olarak hükme bağlanmıştır.³⁰¹ Bu vakada, sahte hüccet düzenleyen kişi eski bir nâib olarak evrak işlerine hâkim olmanın semeresini almak istemiş fakat kayıtlara bakılması evrak sahteciliğini ortaya çıkarmıştır. Zaten Osmanlı Devleti'nde evrak sahteciliklerini tespit etmenin yollarından birisi sahihliğinden şüphelenilen evrakın resmi kayıtlarla örtüşüp örtüşmediğine bakmaktır. Bu durum Osmanlı idaresinin resmî evrak sahteciliğini önlemek için aldığı tedbirlere bir örnek teşkil etmektedir.

3.2. Evrak Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren devlet işlerinin yazıya dökülerek kayıt altına alınmasına ve bu kayıtların arşivlenmesine büyük önem atfetmiştir. Her ne kadar erken dönem belgeleri günümüze ulaşmamış olsa da bu uygulama devletin kayıt tutma geleneğinin oluşmasına ve kurumsal yapının gelişimine önemli katkı sağlamıştır.³⁰² Resmî belgelerin düzenli biçimde tutulması, ileride ortaya çıkabilecek ihtilafların çözümünde devletin kurumsal hafızasına somut bir dayanak teşkil etmiştir. Bu kayıt sistemi, yalnızca merkezî idarenin devamlılığını ve düzenini temin etmekle kalmamış, aynı zamanda taşrada yaşayan bireylerin haklarını ararken başvurabilecekleri belgeler aracılığıyla hukuki güvencelerini desteklemiştir. Böylece, kayıtların varlığı hem adaletin

³⁰¹ Emine Yasemin İnbaşı Arı (2019), *1 Numaralı (H. 1155-1168 / M. 1742-1755) Bosna Ahkâm Defteri-Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 575-578.

³⁰² Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen ve sayısı 150 milyonu aşan arşiv belgesi, Osmanlı bürokrasisinde yazılı evraka duyulan saygının ve idari kayıtların titizlikle korunmasına verilen önemin somut bir göstergesidir. Devletleşme sürecinde Bursa merkezli olarak oluşturulan Osmanlı Beyliği'nin ilk arşiv birikiminin, Timur'un Anadolu'ya yönelik istilası sırasında tahrip edildiği genel kabul gören bir görüştür. Bu nedenle, Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışına kadarki dönemden günümüze ulaşan belge sayısı oldukça sınırlıdır; yalnızca birkaç ferman, vakfiye ve mülknâme günümüze kadar gelebilmiştir. Fatih Sultan Mehmet ile Kanuni Sultan Süleyman arasındaki yaklaşık yüz yıllık süreçte de arşiv belgelerinin miktarı, sonraki yüzyıllarla karşılaştırıldığında oldukça azdır. Bu döneme ait belgelerin büyük çoğunluğu ise Kanuni devrine aittir; zira söz konusu dönemde devlet teşkilatı kurumsal yapısını pekiştirmiş, taht kavgaları sona ermiş ve siyasi istikrar sağlanmıştır. Bkz. Mehmet Topal, (2023), "Cumhuriyetimizin 100. Yılında Osmanlı Arşivi", *Yüzüncü Yıla Armağan*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 389, s. 122-23.

tesisi sürecinde işlevsel bir araç olarak kullanılmış hem de reaya ile devlet arasındaki güven ilişkisinin tesisinde önemli bir rol oynamıştır.³⁰³ Diğer yandan, İslam hukukunda sahte mühür, damga veya belge hazırlama ve kullanma fiilleriyle ilgili olarak doğrudan bir nas bulunmadığından, bu tür eylemler belgede sahtecilik kapsamında değerlendirilmiş ve ta'zîr suçu olarak kabul edilip cezalandırılmıştır.³⁰⁴ Hukuk sistemini şekillendirirken Türk-İslam kaynaklarından istifade eden Osmanlı Devleti, cezalandırma usullerini bu gelenekten tevarüs etmiş ve resmî belgede sahtecilik gibi kamu düzenini tehdit eden fiillerin önlenmesinde bu kaynaklara dayalı uygulamalara yer vermiştir. Böylece, evrak sahteciliği suçlarının tespiti ve cezalandırılmasında şer'î esaslar, örfî düzenlemelerle birlikte işlevsel bir çerçeve oluşturmuştur.

1840 öncesi Osmanlı döneminde evrakta sahtecilik fiilini işleyenlere yönelik uygulamaların bir kısmı, dönemin cezalandırma ve caydırıcılık esasına dayanan hukuk anlayışını yansıtmaktadır. Bu dönemde, suçun sabit görülmesi ve kamu düzenine verdiği zararın boyutu esas alınarak, ağır, caydırıcı ve örnek teşkil edici nitelikte cezalar uygulanmıştır. Devlet otoritesine doğrudan tehdit olarak değerlendirilen belgede sahtecilik suçu, bazı durumlarda *ölüm*, *uzuv kesme* ve *kürek cezası* gibi ağır bedensel cezalarla karşılık bulmuş; failin ıslahı gibi unsurlar dikkate alınmaksızın doğrudan cezai yaptırımlara başvurulmuştur. Bu durum, 19. yüzyıldan önce hâkim olan, suçu ve suçluyu cezalandırmayı esas alarak, suçun tekrarlanmamasını sağlamaya çalışan klasik adalet anlayışının Osmanlı pratiğindeki yansımasıdır. Henüz ıslah edici veya onarıcı adalet yaklaşımlarının etkili olmadığı bu süreçte, bazı ciddi belgede sahtecilik vakalarına ilişkin hukuki işlemler, fail odaklı ve sert cezai önlemlerle şekillenmiştir.³⁰⁵

Osmanlı kanunnameleri ve fetva mecmualarında, resmî evrakta sahtecilik yapanlara ağır cezaların öngörülmesi, bu suçların önlenmesine yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir. Cezaların ibret olması amacıyla halka ilan edilmesi ve teşhir edilmesi de caydırıcılığı artırmaya yönelik bir başka uygulamadır. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, Osmanlı hukuk sistemi sahtecilik suçlarına karşı tavizsiz bir yaklaşım

³⁰³ Ahmet Erdoğan, (2019), a.g.k., s. 280-281.

³⁰⁴ Mehmet Koç, (2017), a.g.k., s. 313.

³⁰⁵ Özlem Alkan, (2024), “Onarıcı Adalet Teorisine Genel Bir Bakış”, *GAB Akademi* C. 4, S. 2, (Aralık), s. 177.

sergilemiş ve kamu yararını gözeterek dönemin adalet anlayışı çerçevesinde cezalandırma yolunu benimsemiştir.³⁰⁶

3.3. Evrak Sahteciliği Suçunu İşleyenlere Verilen Cezalar

Türk-İslam geleneğinden esinlenen Osmanlılar için, teşekkül sürecinden itibaren devlet işlerinin yazıyla kayıt altına alınması büyük önem arz etmiştir. "Söz uçar, yazı kalır" özdeyişi, bu yaklaşımın sosyal bir tezahürü niteliğindedir. Yazılı belgelerin, idarî, ticarî ve hukukî işlerin düzenli ve güvenilir bir şekilde yürütülmesine imkân sağlayacağı düşünülmüştür. Bu anlayışın dayanağını İslamiyet'in bilgi ve yazıya atfettiği kıymet oluşturmaktadır. Nitekim İslam'ın ilk vahyi "Oku!"³⁰⁷ emriyle başlamış; Bakara Suresi'nin 282.³⁰⁸ ayetinde ise borç ilişkilerinin yazılı olarak kayıt altına alınması açıkça hükme bağlanmıştır. Bu dinî referanslar doğrultusunda, Osmanlı yönetim anlayışı da yazının hem bireysel hem de kamusal alanda bilgi ve adaletin korunması için temel bir araç olduğunu kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur. Buna uygun olarak Osmanlılar devlet işlerinin yürütülmesinde mühim hadiselerin yazıyla kayıt altına alınmasını istemişlerdir. Örneğin, *12 Numaralı Mühimme Defteri*'nde kayıtlı 613 numaralı hükümde, Karahisar-ı Şarkî kasabasında nâiblik görevinde bulunan Divâne Dânişmendoğlu Mustafa'nın görevden azledilmesine dair dikkat çekici bir uygulamaya yer verilmektedir. Kasaba halkı, Mustafa'nın çeşitli fesat ve kötü davranışlarla anıldığını belirterek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan araştırma sonucunda, Mustafa'nın gerçekten de halkın ileri sürdüğünden daha da kötü hâl ve davranışlar sergilediği anlaşılmış ve bu nedenle nâiblik görevinden azledilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu çerçevede, merkezden gönderilen emr-i hümayûnda, Mustafa'nın nâiblik yapmasının engellenmesi; ayrıca ileride herhangi bir hüküm ya da belge ibraz etmesi durumunda dahi görevine iadesinin mümkün olmaması için alınacak önlemler ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre, hükmün kadı siciline kaydedilmesi ve kasabanın güvenilir bir şahsı tarafından saklanması emredilmiştir.³⁰⁹ Böylelikle ileride görev yapacak kadılar, sicildeki kayıt ve

³⁰⁶ Bkz.: Selami Pulaha - Yaşar Yücel, (1988), a.g.k., s. 20.; Ahmet Akgündüz, (1992), *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. IV, İstanbul: Fey Vakfı Yay., s. 303.; Ahmet Akgündüz, (1993), *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. VI, İstanbul: Fey Vakfı Yay., s. 470.

³⁰⁷ (Alak,96/1):<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi:15.5.2025.

³⁰⁸ (Bakara 2/282): <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/289/282-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 15.05.2025.

³⁰⁹ Mez-kûra minba'd niyâbet itdürmeyüp, söyle ki: Bir tarîkla Südde-i Sa'âdetüm'den dahi hükm-i şerîf ibrâz iderse, emr-i hümayûnumu elinden alup Südde-i Sa'âdetüm'e gönderüp, aslâ niyâbet itdürmeyesin. Ve ba'de'n-nazar bu hükm-i hümayûnumu Sicill-i Mahfûz'a kayd idüp ve bu hükm-i şerîfümü kasaba halkı

belge aracılığıyla bu tasarruftan haberdar olacak ve Mustafa'nın yeniden görev alması önlenmiş olacaktı. Bu kayıt, Osmanlı idaresinde yazının hem işlemleri kaydetmek için hem de adlî ve idarî sürekliliği sağlamak amacıyla temel bir vasıta olarak kullanıldığını göstermektedir. Tutulan sicil sayesinde devletin kurumsal hafızası ve kamu düzeni korunmaya çalışılmıştır. Bu sebeptendir ki Osmanlı yöneticileri resmî evraklar ile ilgili yapılacak sahtecilikleri engellemeye çalışmışlar ve bu suçların işlenmesi durumunda ciddi cezalar vermişlerdir. Resmî evrak sahteciliği yapanlara verilen en ağır ceza ölüm cezasıdır.

3.3.1. Ölüm Cezası

Osmanlı Kanunnâmeleri ve şer'iyye sicillerinde livâta, zimmet, zındıklık, esir kaçırma, ağır hırsızlık ve kamu düzenini tehdit eden suçlara ölüm cezasının verildiğine dair örnekler mevcuttur. Görevinde ağır ihmali tespit edilen üst düzey devlet görevlileri de idamla cezalandırılmıştır. Kısas cezaları genellikle kılıç ile, siyâseten verilen ölüm cezaları ise boyun vurma, asma veya boğma suretiyle infaz edilmiştir.³¹⁰ Bunların yanı sıra, resmî evrak ve para sahteciliği gibi suçlara da siyaseten katl cezası verildiğine ilişkin tarihî kayıtlara rastlamak mümkündür.

Resmî evrak sahteciliği yapanlara ölüm cezasının verildiğine dair bir örnek 3 Numaralı Mühimme Defterinde yer almaktadır. Buna göre, 1560 (h. 967) tarihinde Kilis sancağına bağlı Helona kasabasında ikamet eden Sefer adlı şahsın, sahte belgeler ve sahte mühürler kullanarak devlet makamlarını yanıltmaya çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde, Sefer'in elinde Arac ve Mâdin kalelerine ilişkin sahte havâle hükümleri ile Novigrad Kalesi'nin yöneticilerinden olan Beşîr Aga'nın mührü basılmış beyaz kâğıtlar bulunmuş; ayrıca, Sefer mevâcib ödemelerinde usulsüzlük yaptığını ikrar etmiştir. Bu sebeplerle adı geçen sancak ayânının da şikâyetleri dikkate alınarak, Sefer'in zimmetinde bulunan mallara el koyulduktan sonra mahallinde 'siyâset' edilmesine, yani idam cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir.³¹¹ Bu vaka, sahte evrak düzenlemek suretiyle gerçekleştirilen sahtekârlık eylemlerinin, Osmanlı hukukunda zaman zaman siyaseten katl, yani ölüm cezası ile cezalandırılabilirdiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

muvâcehesinde, a'yân-ı kasabadan bir mu'temedün-aleyh kimesnenün elinde ibkâ idesin ki, vâkı' olan kuzâta ibrâz idüp, niyâbet itdürmeyeler. 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi IV, Ankara: 1996, hüküm no: 613, s. 404-405.

³¹⁰ Münteha Maşalı, (2007), "Ölüm Cezası" TDVİA, C. 34, İstanbul: TDV Yay. s. 42-43

³¹¹ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (1993), hüküm no: 249, s. 117.

Resmî evrak sahteciliği yapanlara idam cezası verildiğine dair bir diğer örnek, yukarıda da belirtildiği üzere, Selânikî Mustafa Efendi'nin anlatımıyla bugüne ulaşmıştır. Buna göre, 1590 yılında Dîvân-ı Hümâyûn ve Maliye kalemlerinde görev yapan bazı kâtipler, serdarlara gönderilmek üzere hazırlanan tuğralı beyaz kâğıtları- yani içeriği boş ancak padişahın tuğrasını taşıyan resmî belgeleri - usulsüz şekilde ellerine geçirerek, bu evraklar üzerine sahte evrak düzenlemişlerdir. Bu sahtecilik suçu nedeniyle iki kâtip ölüm cezasına çarptırılmıştır.³¹² Olayı dikkat çekici kılan hususlardan biri de sahteciliğe karışan kâtiplerin sayısının fazla olmasıdır. Zira bu eyleme iştirak eden 15 kâtip, kalemlerde görevli toplam kâtiplerin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.³¹³

1596 yılına ait başka bir örneğe göre ise evrak sahteciliği suçu Amasya'da meydana gelmiştir. Buna göre Amasya'ya bağlı Havza'da ikamet eden Hacı Mehmed isimli imam müderrislik yapma ehliyetine sahip değilken sahte belge ile Hakla isimli kazadaki medreseye müderris olmasının yanı sıra sahte berat düzenleyerek üzerine tuğra çekmiş ve bir süre kadı nâibi sıfatıyla görev yapmıştır. Bu sahtecilik vakalarının şikâyet konusu olması üzerine Amasya Beyi ile Sivas ve Havza kadılarından konuyla ilgilenmeleri Hacı Mehmed'in şer'î mahkemeye getirilmesi, iddiaların araştırılması ve iddialar doğruysa mağduriyetlerin giderilmesi emredilmiştir. Ayrıca yapılacak yargılama sonucunda sahte tuğra ile evrak düzenleme ve sahte fetva verme meseleleri doğruysa asla müsamaha gösterilmemesi ve şer'le hakkından gelinmesi istenmiştir. Osmanlı hukuk dilinde şer'le hakkından gelmek deyimi çoğunlukla ölüm cezaları için kullanılırdı. Bu sebeple bu vakada da cezanın ölüm cezası olduğu tahmin edilebilir. Belgede ayrıca üzerinden on beş yıl geçmeyen suçların soruşturulması istenmiştir. Bu durum o dönemde Osmanlı hukuk sisteminde zaman aşımının (mürûr-ı zamân) uygulamada farklılık göstermekle birlikte on beş yıl olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.³¹⁴

Resmî evrakta sahtecilik suçunu işleyen kişiye ölüm cezasının verildiği bir diğer örnek, Girit Defterdarı Osman Efendi'ye ilişkindir. Girit Defterdarı Osman Efendi, şahsî menfaat temini amacıyla malikâne sahiplerini henüz vakti gelmeden vergi talebiyle baskı

³¹² Mustafa Selanikî (1999), a.g.k. s. 227.; Mübahat S. Kütükoğlu, (2013), a.g.k. s. 123.; Feridun M. Emecen (1994), Ali'nin 'Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 35, s. 136.

³¹³ Bilgin Aydın- İshak Keskin (2008), a.g.k. s. 202.

³¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ercan Gümüş (2017), "17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti Hukuk Düzeni'nde Zamanaşımı (Mürûr-ı Zamân) Uygulaması ve Amid Mahkemesi'nden Bazı Örnekler" *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 42, ss. 97-115.

altına almış, onları mülklerini satmaya zorlamış ve bazılarını tutuklatarak malikânelerini fiilen ellerinden almıştır. Bu uygulamalar neticesinde birçok malikâne sahibi tasarruf hakkından mahrum kalmış, yaşanan bu keyfî müdahaleler Girit'teki vergi gelirleri sistemi olan mukataa düzeninin ciddi şekilde sarsılmasına yol açmıştır. Osman Efendi, bu uygulamalarıyla yetinmeyerek, kendisine mütesellimlik görevinin verildiğini göstermek amacıyla dört adet sahte ferman düzenlemiştir. Bu fermanlar, bölgedeki âyanlardan bazılarına okunarak meşruiyet kazandırılmaya çalışılmış, ancak belgelerin içeriği devletin siyâsî çıkarlarıyla çeliştiği gerekçesiyle şikâyetle konu olmuştur. Yapılan tahkikat sonucunda, söz konusu fermanların sahte olduğu anlaşılmış ve sahtekârlık resmen ifşa edilmiştir. Ayrıca Osman Efendi'nin cizye vergisi tahsilatında da yolsuzluk yaptığı belirlenmiştir. Osman Efendi'nin tüm bu fiilleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem resmî evrakta sahtecilik hem de mali yolsuzluk gibi devletin hukukî ve malî düzenini hedef alan ciddi suçları işlediği görülmüştür. Nihayetinde, Hicrî 1138 (1725-26) yılında suçunun sabit görülmesi üzerine padişah fermanı ile idam cezasına çarptırılmıştır.³¹⁵ Söz konusu fermanların "devletin siyâsî çıkarlarına aykırı" içerikler taşıdığı gerekçesiyle bölgenin ileri gelenleri tarafından şikâyet edilmesi, Osmanlı yerel elitlerinin sadece kendi çıkarlarını korumakla kalmayıp, devletin merkezî otoritesini ve siyasal bütünlüğünü koruma düşüncesiyle de hareket ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca vaka, Osmanlı Devleti'nin taşra bürokrasisindeki yetki gaspı ve resmî evrakta sahtecilik gibi suçlara karşı merkezi otoritenin sert ve caydırıcı bir tutum sergilediğini gösteren önemli örneklerden biridir.

3.3.2. Uzun Kesme Cezası

1840 öncesinde resmî evrak sahtekarlığı yapan sahtekârlara verilen cezalardan biri de uzun kesme cezasıdır. Osmanlı kanunnâmelerinde sahte hüküm ve hüccet yazan kişinin elinin kesileceğine dair maddeler vardır.³¹⁶ Mesela, I. Selim Kanunnâmesinde sahte hüküm ve hüccet yazan kişinin elinin kesilmesi emredilmiştir. Yine Kânuni Sultan Süleyman Umumi Kanûnnâmesi 51. maddede “*telbîs ve tezvîr*” evrak düzenlemeyi adet

³¹⁵ Cemal Tukin, (1945), “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları”, *Belleten*, C. 9, S. 34, s. 203.; Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Asım Efendi, (2013), *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, (Yay. Haz.: Abdülkadir Özcan ve Diğerleri, C. III, İstanbul: Klasik Yay. s. 1501. Akt. Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k., s.116.

³¹⁶ ...ve tezvîr hüccet virenin ve dahi onun ile ‘amel eyledenin muhkem hakkından gelüb şâhid-i zoru ta'zîr idüb ve teşhîr ideler ve telbîs ve tezvîri zâhir olan kimesnenin muhkem hakkından gelüb alnına tamgâ üralar ve tezvîr hükm ve hüccet yazan kimesnenin elin keseler ve eger ‘âdeti degil ise muhkem hakkından geleseler... Bkz.: Selami Pulaha - Yaşar Yücel, (1988), a.g.k.: s. 20.

edinen kişinin ellerinin kesilmesine hükmedilmiştir³¹⁷ Benzer şekilde H.973/M.1565 senesine ait Kânuni Bosna Sancağı Kanunnâmesi 139. maddede aynı suça aynı cezanın verilmesi emredilmiştir.³¹⁸ Uzuve kesme cezasının uygulamadaki örneklerine bakıldığında mesela; *34 Numaralı Mühimme Defteri*'nde yer alan bir hükme göre 1578 senesinde Erzurum'da Mustafa isimli bir kişi sahte hüküm yazdığı gerekçesiyle tutuklanmış fakat sorgulama esnasında suçunu inkar etmiştir. Buna karşılık şahitler suçu onun işlediğine dair şahadet etmişlerdir. Bunun üzerine durum merkeze bildirilmiş ve merkezden Erzurum beylerbeyine ve kadısına hitaben gönderilen hükümde sahtekarlık suçu iyice araştırıldıktan sonra suçu kimin işlediği belli olur ve suçlu itirafta bulunursa ellerinin kesilmesi ancak canına zarar verilmemesi, ikrar gelmezse Dergâh-ı Mu'allâ'ya gönderilip küreğe konulması emredilmiştir.³¹⁹ Bu vakada sahte hüküm yazıp suçunu kabul eden bir kişiye ağır bir cezanın, yani uzuve kesme cezasının verildiği görülmektedir. Lakin "...kîle yesûra telef-i nefis olmakdan hazer idesin" denilerek canına zarar verilmemesi emredilmektedir. Bu durum cezada ölçülü olup adaletin sağlanılmasına çalışıldığı şeklinde yorumlanabilir.

H. 1002-1003 yıllarındaki hükümlerin yer aldığı *72 Numaralı Mühimme Defteri*'ndeki bir kayda göre uzuve kesme cezasının verildiği başka bir hadise Diyarbakır'da meydana gelmiştir. Miladi 1594 yılında yaşanan hadiseye ilişkin olarak Diyarbakır beylerbeyine hitaben gönderilen hükümden anlaşıldığı kadarıyla, fesat ve kargaşa çıkarmakla bilinen Mîr Şerif isimli bir müfsid kişi rüşvet karşılığında İstanbul'da Ali isimli bir kâtibe Cizre'nin yönetiminin kendisine verildiğine dair bir emir hazırlatmıştır. Bunun üzerine suçu işleyen kâtibin elleri kesilmiştir. Hükümün devamından anlaşıldığı kadarıyla Diyarbakır beylerbeyinden Cizre yönetiminin tekrar padişah beratıyla görevlendirilmiş

³¹⁷ ...ve dahi yalan şahâdet ve tezvîr hüccet verenin ve anun ile amel edenin muhkem hakkından geleler. Ve şahid-i zûrî ta'zir edüb teşhîr edeler. Ve telbîs ve tezvîri zâhir olanın muhkem hakkından geleler. Dâim âdet etse, elin keseler ve illâ âdeti değil ise, muhkem hakkından geleler... Bkz.: Ahmet Akgündüz (1992), a.g.k., s. 303.

³¹⁸ ...ve dahi yalan şahâdet edenin ve tezvîr hüccet verenin muhkem hakkından geleler. Ve şuhûd-i zûrî ta'zir edüb teşhîr edeler. Ve telbîs ve tezvîri zâhir olanı muhkem hakkından gelüb alınına damga basalar. Ve tezvîr hüccet yazanın âdeti ise, elin keseler, değil ise muhkem hakkından geleler... Bkz.: Ahmet Akgündüz, (1993), a.g.k., s. 470.

³¹⁹ ...Ele götürüp sicil olunmuş töhmet-i sâbıkaları var ise örf-i ma'rûf ile görüp örfde ikrâr iderlerse kat-ı yed olup ammâ "kîle yesûrâ" telef-i nefis olmaktan hazer idesin. İkrâr etmezlerse Dergâh-ı Mu'allâma gönderesin ki müeyyed küreğe konıla... Akt.: Yunus Eren, (2011), *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (1-164), İnceleme-Metin*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), hüküm no:184, s. 103. ve hüküm no: 236, s. 132-133.

olan Mîr Mehmed'e verilmesi, Mîr Şerif isimli şakinin başkente gönderilmesi ve halkın refahı ve adaletin tesisi için ihtimam gösterilmesi emredilmiştir.³²⁰

3.3.3. Hapis Cezası

“*Habs*” kelimesi “alıkoymak, engellemek manalarına gelmekte olup, hukuk dilinde bir sanığı veya suçluyu hürriyetini kısıtlayacak şekilde bir yerde cebren alıkoymak demektir ve bu yönüyle hürriyeti kısıtlayıcı bir cezadır.³²¹ Anadolu’da ilk kez Asurlular tarafından uygulanan hapis cezası tarih boyunca farklı toplumlar tarafından uygulanmıştır. Türkler de bu cezayı veren milletler arasındadır. Suçluların hapis cezasını çektiği mekanlar genellikle uzak diyarlardaki kaleler, kale zindanları, mahzenler ve dehlizler gibi yaşam şartlarının zor olduğu yerlerdir.

Hapis cezası Osmanlılar tarafından da kuruluş yıllarından itibaren uygulanmıştır. Osmanlılar hapis cezasını ihtiyati tedbir ve cezai müeyyide gayesiyle uygulamıştır. Hapis cezası farklı gerekçelerle verilmekle birlikte esas olarak devlete karşı suç işleyenlere ve toplumsal barışı bozanlara verilmiştir. Osmanlılarda bu cezaya çarptırılanlar cezalarını genellikle kalelerde çekmişlerdir. Bu cezanın verilmiş amacı suçluyu ıslah edip topluma kazandırmaktır. Bu gerekçeyle muhakeme sonunda hüküm giyen kişinin ne kadar ceza alacağı tespit edilmez ve “...ıslâh-ı nefis idinceye dek...” ceza çekeceği belirtilirdi. Ceza çoğunlukla kale içinde mevcut olan bölümlerde çekildiği için kal’ebend olarak da ifade edilmiştir.³²²

Fetva mecmualarında belge sahteciliği yapan ve belge sahtekarlığını başka kişilere öğretenlere hapis cezası verileceğini belirten örnekler mevcuttur.³²³

Evrak sahteciliği yapanlara hapis cezası verildiğine dair uygulamalara bakıldığında mesela, sahte hüccet yazdıran Şeyh Mehmed’in İnöz Kalesi’ne hapsedildiği görülmektedir. *108 Numaralı Mühimme Defteri*’nde yer alan kayda göre İslimye

³²⁰ Abdullah Tanrıvermiş, (2014), *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1- 230) İnceleme-Metin*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), hüküm no: 230, s. 171 ve hüküm no: 231, s. 172.

³²¹ Ali Bardakoğlu, (1997), “Hapis”, *TDVİA*, C. 16, İstanbul: TDV Yay. s. 54.

³²² Suha Oğuz Baytimur, (2011), *Osmanlı Devleti’nde Hapis ve Sürgün cezaları (1791-1808)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65-66.

³²³ Mesele: “*Bir kasaba halkına tezvîr ve telbîs ve hile ta’lîm eden Zeyde ne lazım olur? ElCevap: Ta’zîr ve habs olunur.*” Bkz.: M. Ertuğrul Düздаğ, (1972), *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (Ed. Şeref Yılmaz), İstanbul: Enderun Kitabevi. s.142.; M. Ertuğrul Düздаğ, (2006), *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi’nin Fetvalarına Göre Kânuni Devrinde İstanbul Hayatı*, İzmir: Yitik Hazine Yay. s. 178.

Kazası'nda meskûn Ahmet vefat ettikten sonra Şeyh Mehmed isimli bir kişi merhum Ahmet'in yetiminin vasisi olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine gerçek vasi olan kişi karara itiraz ederek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan yargılama neticesinde Şeyh Mehmed'in sahte hüccet olarak gerçek vasinin hakkını gasp etmeye çalıştığı anlaşılmış ve Şeyh Mehmed yalancı şahitlerle birlikte İnöz Kalesi'ne hapsedilmiştir.³²⁴ Yine aynı şekilde evrak sahteciliği suçuna karışan Çaker isimli kişi hapis cezasına çarptırılmıştır. 80 Numaralı Mühimme Defteri'ndeki kayda göre Kıbrıs Adası'nda mültezim olarak görev yapan Çaker, yalancı şahitler yardımıyla Defterdar İsa ve Müsellim Süleyman'ın birtakım vergi yolsuzluklarına karıştıklarına dair mahkemeden hüccet almıştır. Bu asılsız hüccete dayanarak İsa ve Müsellim Süleyman'dan para alıp onların yerlerine başka kişilerin görevlendirilmesini sağlamıştır.³²⁵ Durumun fark edilmesi üzerine Çaker isimli kişi Kıbrıs Kalesi'ne hapsedilmiştir.³²⁶

3.3.4. Kalebend Cezası

Kalebend, Arapça kal'a ile Farsça bend kelimelerinin bir araya getirilmesiyle türetilmiştir. kal'a-bend şeklinde de kullanılan kalebend "kaleye bağlanmış mahkum, kalede hapsedilmiş tutuklu kimse" anlamlarına gelmektedir. Kalebend cezâsına kalebendlik denir. Terim anlamı itibariyle suçlunun kale surları dahilinde serbestçe dolaşmasını fakat dışarıya çıkamamasını ifade eder.³²⁷ Ayrıca yakın anlamli olarak kullanılabilecek terimler vardır. Bunlardan zindan-bend cezanın kapalı bir mekânda çekilmesi, cezîre-bend cezanın bir ada üzerinde çekilmesi, palanka-bend cezanın palankalarda çekilmesini, manastır-bend cezanın manastırda çekilmesini, kule-bend cezanın kulede hapsedilerek çekilmesini ve pranga-prangabent cezanın prangalara bağlı olarak çekilmesi demektir.³²⁸

Osmanlı Devleti'nde resmî evrak sahtekârlarına verilen cezalar arasında kalebend cezası da vardır. Bu cezanın süresi değişmekle birlikte genellikle suçlu ıslah oluncaya kadar yani "...ıslâh-ı nefis idinceye..." kadardır. Cezanın uygulamadaki örneklerine bakıldığında mesela 1706 yılında meydana gelen sahtecilik vakası dikkat çekicidir. Novi Kalesi'nin kaptanı olan Küçük İbrahim sahtekâr bir kişi olduğu için Ağrıboz Muhafızı Vezir İbrahim

³²⁴ BOA, A. {DVNSMHH.d, No. 108, hüküm no.: 1013

³²⁵ BOA, A. {DVNSMHH.d, No. 80, hüküm no.: 1106

³²⁶ BOA, A. {DVNSMHH.d, No. 80, hüküm no.: 1108

³²⁷ Şemseddin Sami, (2007), a.g.k.: s. 1079.

³²⁸ İsmail Altınöz, (2023), "Hukuk Tarihi Açısından Kalebend Defterleri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 53, s. 2.; Ömer İşbilir, (2019), Kalebend, *TDVİA*, C. Ek 2, İstanbul TDV Yay. s. 5.

Paşa, kale kaptanlığını ondan alarak Ceroğlu İbrahim'e vermişti. Fakat Küçük İbrahim, vezirin başka bir belgedeki mührünün basılı olduğu kısmı kesip alarak sahte tezkire düzenledi. Ayrıca yeni kaptan Ceroğlu İbrahim'i sahte evrak ile kalebend ettirmeye çalıştı. Fakat İbrahim Paşa durumdan haberdar olduğu için planı yarıda kaldı ve Küçük İbrahim Novi Kalesi'nde kalebend edildi. Fakat uslanmaya niyeti olmayan Küçük İbrahim serbest kaldıktan sonra da sahtekârlığa devam etti. 1714 yılında Küçük İbrahim'in Kamengrad kazasında haksız kazanç elde etmeye yönelik sahtekârlıkları halkı canından bezdirmiş durumdaydı. Bunun üzerine Küçük İbrahim bu sefer Bihke Kalesi'nde kalebend edildi. Bu vakada suç tekrarının ceza süresini artırdığı gözlemlenmektedir. Nitekim Küçük İbrahim 1706 yılında işlediği suçtan sonra kısa süre içinde bir şekilde serbest bırakılmış olsa da sonraki suçundan dolayı kalebend edildiği Bihke Kalesi'nden ancak 1719 yılında salınmıştır.³²⁹

Yine 2. Mahmud döneminde evrak sahteciliği suçuna bulaşan bir kişi ve sahte mektupları düzenleyen yazıcıya kalebend cezası verildiğine dair belge mevcuttur. II. Mahmud'un vezirine yazdığı 7 Ekim 1820 (29 Zilhicce 1235) Hatt-ı Hümayûndan anlaşıldığı kadarıyla, Fındıklı'da ikamet eden Hacı Sadullah isimli şahıs, sahte mühür kullanarak birden fazla mektup düzenlettiği ve bu mektuplardan birini Karahisar Mutasarrıfı Reşid Paşa'ya ilettiği öğrenilmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda, adı geçen şahıs Karaman'da, yanında bulunan diğer sahte mektuplarla birlikte yakalanmış, İstanbul'a getirilerek Bostancıbaşı tarafından hapsedilmiştir. Sorgusunda suçunu kabul etmiş, ayrıca mektupları kaleme alan kişiyi de ihbar etmiştir. Böylesi bir sahtekârlığa cüret ettiği için idamı icap etmişse de kendisine padişah tarafından merhamet edilmiş ve idam edilmemiştir. Bununla birlikte, hakkında yeni bir hatt-ı hümayûn çıkmadıkça salıverilmemesi şartıyla ve güvenilir bir çavuş nezaretinde Magosa Kalesi'ne kalebend olarak sürgün edilmek üzere Bostancıbaşı hapishanesinden çıkarılmıştır.

Öte yandan, sahte mektupları kaleme alan yazıcının, hiçbir araştırma yapmadan bu yazıları hazırladığı için Midilli Adası'na sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca benzer sahtekârlıkların önüne geçmek amacıyla, arzuhalciler kethüdasına kesin ve sıkı bir biçimde emir verilerek, kimden geldiği belli olmayan ve içeriği belirsiz mektupları yazmamaları hususunda sert şekilde uyarılmaları emredilmiştir.³³⁰ Söz konusu vaka,

³²⁹ BOA, *A. {DVNSMHHM.d}*, no. 115, hüküm no: 429; BOA, *A. {DVNSMHHM.d}*, no: 122, hüküm no: 334, akt. Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k. s. 10, 69 ve 106.

³³⁰ BOA, *HAT*, nr. 1313, (29 Z 1235/7 Ekim 1820).

evrak sahteciliğiyle mücadelede Osmanlı merkezi idaresinin ceza siyaseti ve bürokratik düzenleme anlayışını yansıtan dikkate değer bir örnektir. II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayûnda, Hacı Sadullah'ın fiilinin idamı gerektirecek derecede ağır olduğu ifade edilmekte, ancak padişahın şahsî merhametiyle bu cezanın uygulanmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, failin hiçbir şekilde serbest bırakılmaması için isminin “derkenar” edilmemesi ve ancak yeni bir hatt-ı hümayûnla tahliyesinin mümkün olacağı vurgulanarak, idam cezasının yerini kalıcı bir sürgün ve hapsedilme biçimi olan kalebendlik almıştır. Bu tür “katl-i bedel” cezalar, Tanzimat öncesi Osmanlı ceza sisteminde padişahın keyfî af yetkisini sınırlandırmaksızın uygulanan alternatif yaptırımlar arasında yer alır. Bu uygulama, devletin hem cezalandırıcı hem de denetleyici işlevini bir arada yürüttüğünü göstermektedir. Öte yandan, sahte mektupları yazan yazıcının da herhangi bir araştırma yapmaksızın bu belgeleri kaleme alması, ihmalkâr bir tavır olarak değerlendirilmiş ve Midilli Adası'na sürgünü kararlaştırılmıştır. Bu karar, yalnızca kastî sahtecilik eylemlerine değil, resmî yazışma düzeninde dikkatsizlik ve denetimsizlik sergileyen memurlara da ceza verilebileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim padişah, benzer vakaların tekrarını önlemek amacıyla, arzuhalciler kethüdasına sert ve kesin şekilde tembihte bulunulmasını emretmiş; sahilliği şüpheli olan mektupların kaleme alınmaması hususunda dikkatli olunmasını istemiştir. Sonuç olarak, bu hatt-ı hümayûn, evrak sahteciliğinin Osmanlı merkezi yönetimi nezdinde ağır bir suç olarak değerlendirildiğini, faillerin yanı sıra ihmalkâr katiplerin de cezalandırıldığını ve aynı zamanda sahte belge düzenlenmesinin önüne geçilmesi amacıyla bürokratik önleyici mekanizmaların işletildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

3.3.5. Sürgün Cezası

Osmanlı Devleti'nde 1840 öncesi dönemde resmî evrakta sahtecilik suçunu işleyenlere verilen cezalardan birisi de sürgün cezasıdır. Sürgün cezasının tanım, yöntem ve süresi ile ilgili bilgilendirme yukarıda yapılmıştı. Resmî evrak sahteciliği suçunu işleyenlere yönelik olarak uygulamadaki örnekler bakıldığında ise mesela; 1560 yılında Kastamonu beyi ve kadısına yazılan bir hükümden anlaşıldığı kadarıyla Araç Nâibi Emrullah ve Bâlî isimli kişilerin “*ehl-i telbîs*” ve “*ehl-i tezvîr*” oldukları Amasya kadısı tarafından padişahlık makamına bildirilmiştir. Buna karşılık olayların doğruluğunun araştırılması istenmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde Emrullah ve Bâlî'nin yörede sahtekârlıkları ile tanınan kişiler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak Emrullah ve Bâlî Rodos Adası'na

sürgün edilmiştir.³³¹ Bu vakada taşrada adaleti sağlamakla görevli bir kadı nâibinin adının geçmesi dikkat çekicidir. Resmî bir göreve sahip kişinin bu suçu işlemesi devletin suça karşı refleksini daha belirgin hale getirmiştir. Çünkü nâibin görevinden kaynaklı olarak suç bireysel olmaktan çıkmış, kamu düzenine karşı işlenen bir suç olmuştur. Kadılar taşrada padişah adına yargılama yaparlar. Nâib ise kadının vekilidir. Bu sebeple nâibin görevini kötüye kullanıp kamu güvenini ihlal etmesi suçu çok boyutlu hale getirir. Nitekim bu sebeplerle olsa gerek ilgili hükümde Emrullah ve Bâlî'nin kesin suretle (...*ol diyardan sürüp alâkaların kat' idüp...*) Rodos'a sürülmeleri emredilmiştir. Hükümde görüldüğü üzere suçluların sürgün yerine vardığına dair de evrak istenmiştir. Bu durum meselenin ne kadar önemsendiğini göstermektedir. *12 Numaralı Mühimme Defteri*'nde yer alan 1571 yılına ait başka bir kayda göre ise Üsküdarlı Hamza olarak tanınan bir kişi "*tezvir ü telbis*" fiilinden dolayı Üsküdar, Beşiktaş ve Ebî-Eyyûb-i el-Ensârî'den sürülmesine rağmen uslanmamıştır. Bunun üzerine adı geçen kişi Kıbrıs Adası'na sürülmüştür.³³² Bu vakada görüldüğü üzere ilk anda hafif olan ceza, suçun tekrerrüt etmesi halinde ağırlaşmaktadır.

30 Ocak 1799 tarihli bir belgeye göre, Niksar kazasına kadı olarak atanmak isteyen Esseyid Abdurrahman adlı şahsın sunduğu belgelerin sahte olduğu sabit ve açık biçimde tespit edilmiştir. Bu nedenle, şahsın cezalandırılması amacıyla Bursa'ya sürgün edilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, Divan-ı Hümayun çavuşlarından İsmail Çavuş görevlendirilmiş; söz konusu kişi Bursa Kadılığı Mahkemesi'ne (Mahrûsa-i Bursa Mahkemesi) teslim edilmiş ve orada sürgün statüsünde ikamet ettirilmiştir.³³³ Bu vakada adaletin tesisinden sorumlu bir makama sahte belge ile başvuru yapılmış olması dikkat çekicidir. Buna karşılık yargı makamı taviz göstermemiş ve ilgili kişi cezalandırılmıştır.

³³¹ "Kastamoni begine ve kadısına hüküm ki: ...Emrullâh nâm nâ'ib ile Bâlî nâm kimesne ehl-i telbîs ve ehl-i tezvîrdür diyü arz eyledüğü sebebeden, bu husûsın teftîsi için size hükm-i hümayûnum gönderilüp kazâ'-i mezbûra varup mezkûr kadının arzında olan mevâddun sıhhati tefahhus olındukda, mezbûr kadî hakk üze arz idüp fi'l-vâkı' mezbûrân kimesneler ehl-i tezvîrdür diyü a'yân-ı vilâyetden cemm-i gafîr haber virdüklerin arz eyledüğünüz ecilden, mezbûrların Rodos'a sürilmelerin emr idüp buyurdum ki: Vardukda, mezbûrları ol diyardan sürüp alâkaların kat' idüp Mahmiyye-i Rodos'a gönderesin; varup vâsıl olduğına temessük dahı alasin." Bkz.: *3 Numaralı Mühimme Defteri* (966-968/1558-1560), (1993), hüküm no: 1640, s. 730-731

³³² *12 Numaralı Mühimme Defteri* (978-979/1570-1572), hüküm no: 1046, s. 188, Akt. Mehmet Koç (2017), a.g.k. s. 318

³³³ BOA, C. ADL, nr. 36-2166.

3.3.6. Kürek Cezası

Buharlı gemilerin icadından önce gemiler hava şartlarının müsait olduğu zamanlarda yelkenle olmadığı zamanlardaysa kürekle hareket ederlerdi. Bu sebeple özellikle donanma gemilerinin yürütülmesi için çok sayıda kürekçiye ihtiyaç duyulurdu. Osmanlılar bu ihtiyacı savaş esirleri ile kendi tebaasından belirli şartlarda kürekçi alarak³³⁴ ve suç işleyen hükümlülerden karşılardı.³³⁵ Kürek cezası verilen suçlardan biri de resmî evrak sahteciliği idi.

Resmî evrak sahteciliği yapanlara kürek cezası verildiğine dair uygulama örneklerine bakıldığında mesela; 7 Numaralı Mühimme Defteri'nin II. cildinde yer alan 1568 yılına ait bir kayda göre eskiden Akkırman Kalesi'nde bölükbaşı olan Mehmed bin Haydar sahte evrak düzenlediği için gediği elinden alınmış ve Mehmed bin Yusuf'a verilmiştir. Bu esnada Mehmed bin Haydar ortadan kaybolmuştur. Bunun üzerine merkez tarafından bölgede iyi bir tahkikat yapılması ve Mehmed bin Haydar'ın suçu şer' ile sabit olursa güvenilir görevliler eşliğinde küreğe konulmak üzere Dergâh-ı Mu'allâya gönderilmesi emredilmiştir.³³⁶

3.3.7. Diğer Cezalar

1840 öncesi dönemde resmî evrak sahteciliği yapanlara verilen cezalar arasında tomruk, teşhir ve azil cezaları da bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı hükümet konaklarının ana giriş kapılarının hemen arkasında, genellikle 4-5 metre uzunluğunda ve 40-50 santimetre genişliğinde ahşap bir kütük bulunmaktaydı. Bu kütük, boydan boya ortadan yarılmış ve iki parçaya ayrılmış şekilde tasarlanmış olup, bir ucu hareketli bir

³³⁴ "Haliya (şimdi) evvel-baharda (bahar başı) inşâallâhü Teala deryaya donanma-yı hümayunum çıkmak emrim olup kürekçi lazım olmağın taht-ı livanızda vaki kadılıklara her yirmi haneye bir kürekçi tayin olunup..." 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), (1998), C. I, hüküm no: 672, s. 342.

³³⁵ Ahmet Kılınç, (2015), "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", *Belleten*, C. 79, s. 531-533.

³³⁶ "Akkırman sancağı beğine ve Bender kâdisına hüküm ki: Hâliyâ sen ki sancakbeğisin, Dergâh-ı Mu'allâm'a mektûb gönderüp; "mukaddemâ Akkırman Kal'ası'nda Bölükbaşı olan Mehmed bin Haydar'un telbîsi zâhir olmağla gedüğü Mehmed bin Yusuf'a virilüp mezbûrun elinden hükm-i şerîf vârid olup mazmûnında; "Merkûm Mehmed bin Haydar hîle vü hud'adan hâlî olmayup telbîsini dizdâr arzyledükde aslı ile arzoluna." diyü emrolunmağın mezbûr Mehmed ol zamândan berü gaybet idüp ihzârî mümkün olmayup dizdârdan keyfiyyet-i ahvâli tefahhus olundukda; "Sâbikâ dizdâr zamânında telbîs mühür ile birkaç gedüğün virdüğü mukarrerdür ve benüm zamânında dahı telbîs mühürle kendü gedüğün çıkarmışdur." didüğün ehl-i vukûfdan Sefer Bölükbaşı ve Hüseyin ve Kâsım ve Hızır ve Nasûh nâm kimesne müslimânlardan vech-i meşrûh üze haber virdüklerin" arzyledüğün ecilden buyurdum ki:

Göresin; fi'l-vâkı 'arzolunduğı üze mezkûrun ol vechile telbîsi şer'le sâbit ü zâhir olursa yarar âdemlere koşup Dergâh-ı Mu'allâm'a gönderesin ki, küreğe konıla. Ammâ; koşup gönderdüğün âdemlere tenbîh eylesin ki, yolda götürürken gaybet üdürmekden hazer eylesin". 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Divân-ı Hümayûn Sicilleri Dizisi V, C. II, Ankara: 1999. Hüküm no: 1479, s. 149.

vida sistemiyle sabitlenir; gerektiğinde kilitlenebilecek şekilde işlevsel hâle getirilirdi. Suçlular veya tutuklular, temel ihtiyaçlarını bu kütüğe bağlanmış hâlde karşılamak zorundaydı. Sahtecilik yapanlara tomruk cezası verildiğine dair uygulama örneklerine bakıldığında mesela, 1755 tarihli bir belgeye göre Bağdatlı Hüseyin Efendi sahte ferman düzenlediği gerekçesiyle tomruğa konulmuştur.³³⁷ Tomruk cezası ağır bir bedeni cezadır ve suçluyu konuşturmak amacıyla verilen bir ceza olarak yorumlanabilir.

³³⁷ Emine Güngör Yadi, (2023), a.g.k., s. 118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1840 SONRASI PARA SAHTECİLİĞİ

4.1. 1840 Sonrası Osmanlı Para Düzeni

1840 sonrası Osmanlı para düzenine ilişkin isabetli bir değerlendirme yapabilmek için, bu dönemi şekillendiren tarihsel ve ekonomik arka planın kısaca gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. Özellikle II. Mahmud dönemiyle birlikte derinleşen parasal istikrarsızlık ve yoğun tağşiş uygulamaları, sonraki reform girişimlerinin hem nedenini hem de yönünü belirleyen temel dinamikler arasında yer almaktadır. Uzun yıllar boyunca iktisat tarihçileri, Osmanlı tarihindeki en keskin tağşiş ve fiyat artışlarının 16. yüzyıl ile 17. yüzyıl başlarındaki “fiyat devrimi” döneminde yaşandığını düşünüyorlardı. Ancak özellikle son 20-30 yılda gerçekleştirilen araştırmalar, en hızlı tağşiş ve fiyat artışlarının Tanzimat öncesi dönemde, özellikle 19. yüzyılın başlarında, yoğun savaşlar, iç isyanlar ve reform girişimleri esnasında ortaya çıktığını göstermektedir.³³⁸ 1770’lerden 1840’lara uzanan dönemde Osmanlı maliyesi, art arda gelen savaşlar ve reform girişimlerinin yol açtığı ağır yük nedeniyle ciddi bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır.³³⁹ Bilhassa 1820 ve 1830’lu yıllarda zirveye çıkan bu açıklar karşısında devlet, vergi kaynakları üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmış ve iç borçlanma yollarına başvurmuştur. Ancak mali krizlerin derinleştiği dönemlerde bu önlemler yetersiz kalmış, sonuç olarak tağşiş politikasından kaçınmak mümkün olmamıştır.

Bu bağlamda, II. Mahmud’un 1808 yılında tahta çıktığı dönemde, Osmanlı kuruşunun yaklaşık 5,9 gram saf gümüş içermesi dikkat çekicidir. Ancak izleyen otuz yıl içinde, para biriminin gümüş içeriğinde düzenli olmasa da belirgin bir azalma yaşandı. Kuruşun içerdiği gümüş miktarı 1831-1832 yıllarına gelindiğinde 0,5 grama kadar geriledi. Ardından 1832’de 0,94 grama, 1844’te ise 1 grama yükseltile gümüş oranı, Birinci Dünya Savaşı’na kadar büyük ölçüde sabit kaldı. Böylelikle 1808-1844 yılları arasında Osmanlı kuruşunun içerdiği gümüş miktarı yüzde 80’in üzerinde bir oranda azalmış

³³⁸ Şevket Pamuk, (2012), a.g.k. s. ix

³³⁹ Osmanlı tarihinde en yoğun tağşiş uygulamaları, 1768-1833 yılları arasında görülmüştür. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Habsburg savaşları, devlet maliyesi üzerinde ağır bir yük oluşturmuş; bu durum, devletin maaş ödemelerinde zorlanmasına yol açmıştır. Söz konusu dönemde, savaş giderleri, İsveç’in Rusya’ya karşı savaşı için yapılan mali yardımlar ve III. Selim’in cülus bahşişleri gibi çeşitli harcamalar, devlet bütçesini daha da zora sokmuştur. Tüm bu mali baskılar neticesinde 1789 yılında gerçekleştirilen tağşiş, %27 oranına ulaşarak, dönemin en yüksek oranlı tağşişine sebep olmuştur. Bkz.: Kıvanç Karaman - Şevket Pamuk, (2016), Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinde tağşişler ve nedenleri (1326-1844), *ODTÜ Gelişme Dergisi*, S. 43, s. 249.

oldu.³⁴⁰ Tağışış iki şekilde yapıldı: Birincisi, paranın içindeki gümüş miktarı azaltılarak, ikincisi ise paranın nominal değerini artırarak. Osmanlı Devleti’nde uygulanan tağışış politikasının kısa dönemli faydaları olmasına rağmen uzun dönemde devlet bu uygulamadan zarar görmüştür. Tağışış politikasının en önemli zararlarından biri, kalpazanlık faaliyetlerini kolaylaştırmasıdır.³⁴¹ Ayrıca devletin tağışış edilmiş parayla vergi toplaması da mali kayıplara yol açmaktaydı; zira bu paraların alım gücü düşüktü. Öte yandan, tağışış edilmiş paranın hem halk nezdinde hem de yabancı tüccarlar arasında itibarının az olması nedeniyle, yabancı sikkeler giderek daha fazla tercih edilmekteydi. Tağışışın faydalarına bakıldığında ise tağışış sayesinde devlet, aynı miktarda gümüşle daha yüksek itibari değere sahip sikkeler basarak, para birimi cinsinden ifade edilen ödemelerin daha büyük bir kısmını karşılama imkânı elde edebilmekteydi. Devlet ayrıca Tağışış sonrasında eski sikkelerin tedavülünü yasaklayarak bunları darphaneye düşük fiyatla satın alıyor ve yeni sikke basımından da ücret talep ederek ek kazanç sağlıyordu.³⁴²

II. Mahmud’un yaklaşık 32 yıllık saltanatı boyunca Osmanlı Devleti, farklı ağırlık ve ayar standartlarına sahip on ayrı gümüş sikke serisini tedavüle çıkarmıştır. Bu seriler, 1 ve 5 paralık düşük nominal değerli sikkelerden başlayarak 2, 5 ve 6 kuruşluk yüksek değerli sikkelere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktaydı.³⁴³ Her bir sikke serisi 1 ila 8 yıl arasında değişen sürelerle tedavülde kalmıştır. Bu sikkelerin ağırlıkları ve alaşım oranlarına dair bilgiler darphane kayıtlarından elde edilebildiği gibi, bazı örneklerin saf gümüş içerikleri modern kimyasal analizlerle de tespit edilmiştir. Bu yöntemlerle, II. Mahmud döneminde piyasaya sürülen 47 farklı gümüş sikkenin teknik özellikleri ayrıntılı biçimde belirlenebilmiştir.³⁴⁴

³⁴⁰ Şevket Pamuk, (2020), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s.123-124.

³⁴¹ Figen Taşkın (2016), a.g.k., s. 5.

³⁴² Şevket Pamuk, (2020), a.g.k., s.26.

³⁴³ Osmanlı para sistemi tarihi süreç içinde önemli dönüşümler geçirmiştir. İlk dönemlerde temel para birimi olan *akçe*, 14. yüzyıldan itibaren gümüşe dayalı olarak kullanılmış, fakat zamanla tağışış ve enflasyon nedeniyle değer kaybetmiştir. Bu süreçte ara birim olarak “*para*” ortaya çıkmış; 1 para, 3 akçeye eşdeğer kabul edilmiştir. 17. yüzyıl sonlarında *kuruş* adı verilen gümüş sikkeler tedavüle girmiş, 1 kuruş = 40 para = 120 akçe olacak şekilde yeni bir hesap sistemi oluşturulmuştur. Nihayet, 1844 tarihli Tashih-i Ayar Fermanı ile modernleşme çabalarının bir uzantısı olarak *lira*’ya dayalı sisteme geçilmiş, 1 lira = 100 kuruş olarak tanımlanmıştır. Bkz.: Ali Akyıldız (2007), “Para” *TDVİA*, C. 34, s. 163-166, İstanbul: TDV Yay.; Mustafa Öztürk’e göre Osmanlı para dönemleri üç başlık altında incelenebilir. Buna göre; 1327-1688 yılları arasında kapsayan dönem “*Akçe Dönemi*”, 1688-1880 yılları arasında kapsayan dönem “*Kuruş Dönemi*” ve 1880 sonrası dönem “*Lira Dönemi*” olarak dönemlendirilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k., ss.: 802-822; Şevket Pamuk, (2012), a.g.k., s. 211.

³⁴⁴ Şevket Pamuk, (2012), a.g.k., s. 211.

II. Mahmud döneminde darbedilen Hayriye (Gazi) altını³⁴⁵

Altın sikkelere gelince, bu dönemde Osmanlı Darphanesi *Zer-i Mahbub*, *Rumî*, *Adlî*, *Hayriye* ve *Mahmudiyye* adlarıyla bilinen ve her biri farklı standartlara sahip çeşitli altın sikkeler üretmiştir. Ancak altın sikkelerde uygulanan tağşiş oranı, gümüş sikkelere kıyasla oldukça sınırlı kalmıştır. Yaklaşık otuz yıllık süreçte altın sikkelerin içerdiği değerli metal miktarı yalnızca yüzde 20 oranında azalmıştır. Bu durumun başlıca nedeni, devletin maaşlar da dâhil olmak üzere neredeyse tüm mali yükümlülüklerini gümüş kuruş üzerinden tanımlamış olmasıdır. Dolayısıyla, altın paranın tağşişi mali açıdan devlete ciddi bir avantaj sağlamamış, esas fayda gümüş para üzerinden elde edilmiştir.³⁴⁶ 1808-1830 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde altın sikkeler 35, gümüş sikkeler ise 37 kez tağşişe uğramıştır. Bu dönemde paranın ayarının bu denli sık değiştirilmesi, ciddi bir değer ve itibar kaybına yol açmıştır. II. Mahmud'un tahta çıktığı 1808 yılında bir İngiliz sterlini 19 kuruş iken, onun vefat ettiği 1839 yılında bu değer 106 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu belirgin artış, Osmanlı parasının iç ve dış piyasadaki güvenilirliğini büyük ölçüde yitirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sık tekrarlanan tağşişler sonucunda, Osmanlı mali sistemi artık bu tür müdahaleleri kaldırabilecek durumda değildi. Buna ek olarak, Tanzimat reformlarının başlatılmasıyla ortaya çıkan yeni ve acil finansman ihtiyacı, devletin alternatif çözümler aramasına neden olmuş ve bunun için ilk kez kâğıt

³⁴⁵ https://www.vcoins.com/en/stores/numiscorner/239/product/turkey_mahmud_ii_hayriye_altin_1831_e_dirne_gold_km648/709942/Default.aspx erişim tarihi: 29.05.2025; 1.76 gram ağırlığında ve 21 mm çapındadır. Atom Damalı, (2010), a.g.k., s. 75; Gazi altınına halk arasında Hayriye ve Sandıklı altını ismi verilmiştir. Bkz.: İbrahim Artuk, (1996), “Gazi” *TDVİA*, C. 13, İstanbul: TDV Yay. s. 445.

³⁴⁶ Şevket Pamuk, (2012), a.g.k. s. 211.

para (kâime)³⁴⁷ tedavüle sokulmuştur.³⁴⁸ Kaynak ihtiyacını doğuran diğer bir âmil ise Mehmet Ali Paşa'nın 1839'daki Anadolu seferi gibi askeri tehditler karşısında artan savunma ve askerî harcamalardır. Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve Anadolu vilayetlerini işgali, Osmanlı maliyesinde derin bir kriz yaratmış; bu kriz, devletin acil bir finansman arayışına girmesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla devlet, hem reformların gerektirdiği yapısal dönüşümleri finanse etmek hem de askeri tehditlere karşı koyabilmek için yeni mali kaynaklar oluşturma arayışına yönelmiştir.³⁴⁹ Bütün bu parasal istikrarsızlıklara ek olarak, ilk kâğıt paralar madeni paraya alışkın halk tarafından yeterince tanınmamış veya benimsenmemiştir. Ayrıca ilk kâimeler kolayca taklit edilebilecek biçimde basılmış ve günlük alışverişlerde kullanım açısından da pratik bulunmamıştır. Bu nedenlerle kâime uygulaması, arzu edilen istikrarı sağlayamamıştır. Tüm bu sorunlar neticesinde sağlıklı ve güvenilir bir para düzeni oluşturulamamış, dolaşımdaki paraya duyulan güvensizlik daha da artmıştır.

Bu koşullar altında, Osmanlı yönetimi, Tanzimat reformlarının finansmanı ve devletin içine düştüğü mali darboğazdan çıkış için bir çözüm arayışı kapsamında, ilk kâğıt parayı 1840 yılı Haziran ayında tedavüle sürdüğünde, bu uygulamayı geçici bir önlem olarak değerlendirmiş ve uygun bir zamanda söz konusu paraların tedavülden kaldırılmasını

³⁴⁷ Kâime kelimesi, “bir şeyin yerine geçen” demek olan kâim sözcüğünün müennes formudur. Osmanlı mali terminolojisinde Kâime (çoğulu kavâim), sikkeyi temsilen dolaşımda bulunduğu için bu isimle anılmıştır. Bu terim, klasik Osmanlı diplomatiğinde ise çoğunlukla üst makamların alt makamlara gönderdiği geniş ve uzun resmi yazışmalar için kullanılırdı. Mali belgelerde “kavâim-i nakdiyye, evrâk-ı nakdiyye, kavâim-i mu‘tebere, varaka-i nakdiyye” gibi farklı adlarla karşılaşılan kâime, aslında öteden beri kullanılan esham sisteminden esinlenilerek geliştirilmiştir. Kâime'nin esham sisteminden farkı beratsız olarak kullanılmasıdır. Tanzimat'ın başlarında devlet hazinesinin nakit ihtiyacına çözüm arandığı bir dönemde, bu yöntem dönemin ilmiye mensuplarından Ârif Hikmet Efendi tarafından önerilmiştir. İlk kâimeler, acil nakit ihtiyacı yüzünden kalıpların basılması dahi beklenmeden elle yazılmış ve muhtemelen 1840 yılı Haziran ayında Maliye Nazırı Sâib Paşa döneminde piyasaya sürülmüştür. Geniş boyutlu ve faizli olarak düzenlenen bu kâğıt paralar sekiz sene müddetle tedavülde kalacak şekilde tasarlanmış olup, getirdiği yüzde 12,5 faizle piyasada dolaşan esham senetlerine göre daha cazip hâle getirilmek istenmiştir. Bkz. Ali Akyıldız, (2001), “Kâime” *TDVİA*, C. 24, İstanbul: TDV Yay. s. 212-213.; “Pay, hisse” manalarına gelen sehmin çoğulu olan “esham” Osmanlı Devleti'nde 1775-1870 yılları arasında uygulanan ülke içi borçlanma sisteminin adıdır. Sistem, Mukâtaa sistemi kapsamındaki bazı vergi kalemlerine ilişkin yıllık nakdî gelirlerin, “faiz” olarak adlandırılan belirli oranlar çerçevesinde hisselerle bölünerek, “muaccele” adı verilen bir peşin ödeme karşılığında, kayd-ı hayat şartıyla satılarak uygulanırdı. Bkz.: Mehmet Genç, (1995), “Esham”, *TDVİA*, C. 11, İstanbul: TDV Yay. s. 376.; Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 36-37.

³⁴⁸ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 39-40. 1800-1870 yılları arasında 1 gümüş kuruşun gümüş içeriği ve İngiliz sterlini karşısındaki kur değişimini görmek için bkz.: Değer Alper - Adem Anbar, (2010), “Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar”, *Maliye ve Finans Yazıları*, C.1, S. 87, s. 39.

³⁴⁹ Muharrem Öztel, (2020), “Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)”. *Belleten*, C. 84, S. 299, s. 317.

planlamıştır. Ancak süreç içerisinde kâğıt para uygulaması, geçici bir çözüm olmanın ötesine geçerek, devletin mali sıkışıklık yaşadığı dönemlerde başvurduğu bir yöntem hâline dönüşmüştür. 1840'ta çıkarılan ilk kâimeleri, Kırım Harbi sırasında basılan "ordu kâimeleri" izlemiştir. Ardından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve I. Dünya Savaşı dönemlerinde de kâime basımına devam edilmiş ve savaş sırasında tedavüle sokulan bu paralar Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra da varlığını sürdürerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır. Nihayet Osmanlı kâimeleri, 4 Eylül 1928 tarihi itibarıyla tedavülden tamamen kaldırılmıştır.³⁵⁰

Sultan Abdülmecid'in 1 Temmuz 1839'da tahta çıkışının ardından, Osmanlı darphanesinde II. Mahmud döneminde basılan 20'lik *Mahmudiye* altınına benzer 20'lik, 10'luk ve 5'lik olmak üzere üç farklı *Memdûhiye* altını darp edilmiştir. Aynı dönemde ayrıca *Mahbûb Nısfıyyesi* adı verilen bir altın sikke de piyasaya sürülmüştür. Gümüş paralar ise 6'luk, 3'lük, 60 pârelik, 20 pârelik, 10 pârelik ve 1 pârelik sikkeler şeklinde darp edilerek dolaşıma sokulmuştur. Ancak bu dönemde, gerek Osmanlı Darphanesi'nde basılan yerli paralar gerekse dolaşımdaki yabancı menşeli eski sikkelerin sayısının artması ve bunlar arasında mağşûş sikkelerin yaygınlık kazanması, piyasada ciddi bir karmaşaya ve güvensizlik ortamına yol açmıştır. Bu istikrarsızlık ortamı ve piyasada oluşan karmaşaya çözüm bulma arayışları sonucunda 1843 yılında tashîh-i ayar-ı sikke adı verilen bir reform süreci başlatılmış ve para sisteminin standartlarının yeniden belirlenmesine karar verilmiştir.³⁵¹

Yine bu dönemde Osmanlı Darphane-i Âmire'sinde gerçekleştirilen reform süreci, sikkelerin ayarı, basım teknikleri ve tedavüldeki paraların güvenilirliği üzerine yoğunlaşmış ve bu sebeple 29 Nisan 1840 (26 Safer 1256) tarihinde Tashih-i Ayar Fermanı yayınlanmıştır. Fermana göre meskûkatın tashihi ve lüzumlu olan maddenin sağlanması, devlet ve millet nizamlarının en mühim unsurlarından biri olarak kabul edilmiş; bu doğrultuda Darphane-i Âmire'nin işleyişine yönelik kapsamlı bir reform süreci başlatılmıştır. Özellikle altın ve gümüş sikkelerin kesilip basılması sırasında kâr ve menfaat gayesi güdülmeyip, halkın menfaati temel hedef olarak belirlenmiştir. Darphane tarafından hazırlanan layihalarda belirtilen şartlara göre, altın sikkelerin 22 ayar olarak ve belirli ağırlıklarla basılması, halkın güvenini tesis etmek ve ekonomik dolaşımdaki

³⁵⁰ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k. s. 194.

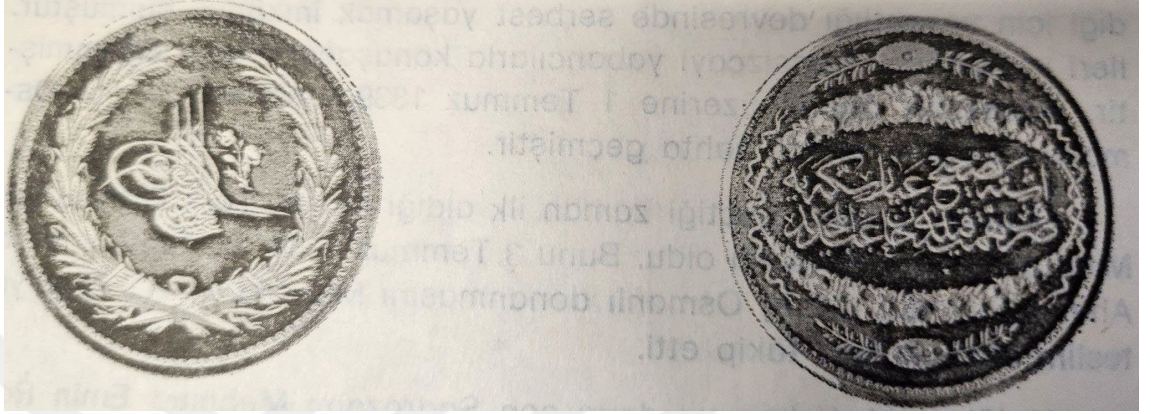
³⁵¹ Gözde Gürsoy, (2019), a.g.k. s. 63.; Cüneyt Ölçer (1978), *Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Madeni Paraları*, İstanbul, s.12.

paranın kalitesini artırmak amacıyla konuya ilişkin ‘irade-i seniyye’ çıkarılmıştır. 100 kuruşluk altın sikkelerin 2 dirhem³⁵² 4 kırat³⁵³, 50 kuruşlukların ise 1 dirhem 2 kırat ağırlığında olması öngörülmüş; ayrıca 20 kuruş, 10 kuruş ve 5 kuruşluk beyaz cins gümüş akçeler için de ayrı ayrı ayar ve ağırlık standartları belirlenmiştir. Ancak mevcut durumda Darphane-i Âmire’de kullanılan âlet ve edevatın teknolojik olarak yetersiz ve eskimiş olması, sürecin istenilen şekilde yürütülmesini engellemekteydi. Sikkelerin düzgün bir biçimde basılabilmesi için gerekli olan modern ekipman eksikliği, işçilik masraflarının artmasına, sikke basımında randımanın düşmesine ve altın-gümüş kullanımında israfa sebep olmaktaydı. Bu sebeple Londra’dan modern aletler ve yardımcı ekipman tedarik edilmesine karar verilmiş ve yeni *Memdûhiye* altınının basımı sırasında eski altınların tedavülüne son verilerek, halkın mağdur edilmemesi için ellerindeki eski altınların belirli bir bedelle satın alınması kararlaştırılmıştır. Tedbirlerin devamında, Darphane’de basılmayan düşük ayarlı sahte sikkelerin halk arasında yaygın olarak kullanılması ve 5’lik gibi büyük değerli sikkelerin sahteciliğe açık olması, özellikle kalpazanlar tarafından suistimal edilmekteydi. Bu durumun önüne geçmek amacıyla Darphane’de basılmayan sikkelerin tedavülünün tamamen yasaklanması, halkın elindeki sahte 5’liklerin maliye memurları tarafından gerçek değerinden satın alınarak tedavülden kaldırılması ve gerekli denetimlerin sıkılaştırılması planlanmıştır. Reform sürecinin bir diğer önemli boyutu, Darphane’nin teknik kapasitesinin güçlendirilmesiydi. Bu amaçla, Londra Darphanesi’nden getirilen mühendisler ve uzmanlar arasında makine mühendisi Mr. Mountaine, terazi dirhem mühendisi Mr. Warren, sikke kalıpları ustabaşısı Mr. Taylor, hakkak ve modelci Mr. Robertson ve Paris Darphanesi’nden kimyager Monsieur Moreau gibi isimler bulunmakta; bunlar, yeni sistemin kurulumu ve işletilmesi için doğrudan katkı sağlamaktaydılar. 100.000 lira gibi büyük bir meblağ harcanarak inşa edilen yeni tesis, 1259 Hicrî (1843-1844) yılı sonlarında tam kapasiteyle faaliyete geçmiştir. Darphane-i Âmire’nin modernleşmesiyle birlikte 1844’te altın ve gümüş mecidiye sikkeleri 0.830 ayarında basılmaya başlanmış, 1845’te 2’lik ve 1 kuruşluklar, 1848’de ise 20 paralıklar tedavüle çıkarılmıştır. Ayrıca, yeni ayar ve ağırlık standartlarına göre bir dirhem halis altının fiyatı, bir dirhem halis gümüşün fiyatının 16 katı olarak belirlenmiş

³⁵² Okkanın dört yüzde biri. Şemseddin Sami, (2007), a.g.k., s. 608; 1 dirhem: 3.207 gram, 400 dirhem 1 okkadır. Walther Hinz, (1990), “İslam’da Ölçü Sistemleri” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yay. S. 5, s. 30.

³⁵³ 1 kırat 0,2232 gramdır. Walther Hinz, (1990), a.g.k., s. 33.

ve bu oran, uluslararası ticarete İngilizlerin kullandığı 22/24 (22 ayar) kabul edilerek ayar sistemine entegre edilmiştir.³⁵⁴

Tashih-i Sikke kararının ardından, bu önemli düzenlemeyi kutlamak amacıyla ve aynı zamanda ileri gelen devlet adamları ile devlete faydalı hizmetlerde bulunanlara verilmek üzere özel olarak bastırılan madalya.³⁵⁵

Osmanlı yönetimi, istikrarlı bir para düzeni tesis edebilmek amacıyla çeşitli adımlar atmış; bu doğrultudaki uygulama ve kararlarını kamuoyuna duyurmak için resmî gazete olan *Takvîm-i Vekâyi*'yi etkin bir araç olarak kullanmıştır. Nitekim 25 Cemâziyelâhir 1259 (23 Temmuz 1843) tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'de yayımlanan bildiride, her türlü alım ve satım işleminin temelini ve ölçüsünü teşkil eden unsurun, güvenilir ve kıymetli bir nakit sistemi olduğu vurgulanmıştır. Ancak bir müddetten beri iç piyasada istikrar kazanmış bir para biriminin oluşamaması, alışveriş muamelelerinin düzenini bozmuştur. Bu nedenle, söz konusu meseleye etkili bir düzen getirilmesi büyük önem kazanmıştır. Şöyle ki; halkın elinde dolaşımda bulunan çeşitli türdeki eski Osmanlı sikkeleri ile yabancı devletlere ait sikkelerin tedavülünden kaldırılması; bu tür yasaklı sikkelerin ise, daha önce belirlenmiş fiyatlar üzerinden Darbhâne-i Âmire tarafından satın alınması,

³⁵⁴ Cüneyt Ölçer (1978), a.g.k. s.14-17.; Mustafa Öztürk, (2002), "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C.10, s. 817.

³⁵⁵ Madalyanın bir yüzünde "*İşte Tashih-i ayar-ı sikke'ye sarfı himmet kıldı hanı abdülmecid 1255*" yazılmıştır. Yukarıda bir keşide içinde Sultan Abdülmecid'in saltanatının beşinci yılını temsilen 5 rakamı yazılıdır. Madalyanın diğer yüzünde ise ortada padişahın tuğrası ve etrafında da iki buğday demeti işlenmiştir. Bkz. Cüneyt Ölçer, (1978), a.g.k. s. 12. Dönemin ileri gelenlerine dağıtılmak üzere madalya bastırılması, Tashih-i Ayar-ı Sikke Nizamı'nın dönemin idarecileri açısından ne denli önemli ve prestijli bir mesele olarak görüldüğünü yansıtmaları bakımından son derece dikkat çekicidir.

mevcut darphane düzenlemeleri çerçevesinde zaten öngörülmüştür. Ancak buna rağmen halk, söz konusu sikkeleri farklı yollarla ve çoğu zaman belirlenenin üzerinde fiyatlarla kullanmaya devam etmektedir. Bu durum, ticari işlemlerde aksamaya neden olmakta; mal fiyatlarının yükselmesine ve piyasa dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, fiyat istikrarının sağlanması da ancak ayarı düzeltilmiş, güvenilir içerikte ve tam değerli sikkelerin (sikke-i hâlise) darp edilerek, gerçek kıymeti üzerinden tedavüle sokulmasıyla mümkündür. Bu çerçevede, halkın yürürlüğe konulan talimatlara riayet etmesi istenmektedir.³⁵⁶

Tashîh-i Ayar-ı Sikke Nizâmı'na uygun olarak darbedilecek yeni sikkelere dair Darphâne-i Âmire tarafından da bir nizamnâme yayımlanmıştır. Söz konusu nizamnâme'ye göre Darphâne-i Âmire tarafından yayımlanan tashîh-i ayar ve yeni sikke darbına ilişkin olarak Osmanlı para sisteminin düzenlenmesi amacıyla bir dizi teknik ve mali önlem belirlenmiştir. Nizamnâme, bir sikkenin ayarındaki düşüklüğün doğrudan itibârî değerinde bir düşüşe yol açacağını ifade ederken, sikkenin "hâss ve hâlis" olarak üretilmesi gerektiği vurgulansa bile, altın ve gümüşün tamamen saf hâlde darp edilmesinin teknik açıdan birtakım sakıncalar taşıdığı belirtilmiştir. Zira bakır karışımı olmadan basılan sikkelerin mat ve donuk bir görünüme sahip olacağı, aşırı yumuşaklık sebebiyle üzerlerindeki tuğra ve yazıların kolaylıkla aşınarak silineceği ve bu durumun sikkenin ağırlığını da olumsuz etkileyeceği tespit edilmiştir. İngiltere ve Fransa örnekleri incelendiğinde, bu devletlerin yaklaşık kırk yıl önce karşılaştıkları para sahteciliği ve fiyat dengesizlikleri sorununu aşmak amacıyla, tashîh-i sikke işlemleri sırasında altın sikkelere %8,3 (12'de 1) ile %10 (10'da 1) oranında bakır ilâve ettikleri ve bu yöntemle sikkelerin itibârî değerini koruyarak istenen sertliği sağladıkları görülmüştür. Nitekim Fransa'da sikkeler 21,5 ayar, İngiltere'de ise 22 ayar üzerinden darp edilmektedir. Osmanlı'da da darbedilecek yeni sikkelerin bu yöntemle darp edilmesi hâlinde benzer sorunların yaşanmayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yeni sikkelerin, mevcut *Memdûhiye* altınının fiyatını aşacak bir bedelle piyasaya sürülmesi durumunda, uygulanacak sisteme "tashîh-i sikke nizâmı" denilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle, yeni darp edilecek sikkelerin fiyatının, mevcut *Memdûhiye* altınının 48 kuruşluk sabit fiyatına uygun olacak biçimde belirlenmesi, ayar ve ağırlıklarının tam olması, kenarlarının kırılmayacak şekilde tasarlanması ve sahtesinin üretilmeyecek bir formda olması

³⁵⁶ *Takvîm-i Vekâyi*, (25 C 1259/23 VII 1843), S.: 256, s.:2-3

zaruri görülmüştür. Ayrıca, yeni gümüş sikkelerin fiyatı da *Memdûhiye* altının fiyatına denk olacak şekilde düzenlenecektir. Bu kapsamda, 1 dirhem gümüşün fiyatı, hâlis altının 1 kîrâtlık fiyatına eşit olarak hesaplanacak ve *Memdûhiye* altınına göre 100 ayar gümüşün her bir dirhemi 3 kuruş olarak belirlenecektir. Mevcut piyasada dolaşımda olan gümüş 5'lik ve 6'lık sikkelerin 100 ayar karşılığı fiyatları *Memdûhiye* altını fiyatına uygun olmadığından, Osmanlı ülkesinden yurt dışına büyük miktarda altın çıkışı gerçekleşmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek ve mevcut dengesizliği düzeltmek amacıyla, yeni sikkelerin darp edilmesi halinde, altınların yurtdışına çıkışının engellenebileceği ve buna bağlı olarak zamanla Osmanlı ülkesine geri dönmesinin mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Yeni darp edilecek sikkelerin, önceki dönemlerde yaşanan sorunların önüne geçebilmek amacıyla “kalın ve tokça” olarak tasarlanması planlanmıştır. Böylelikle darp sürecinde sikkelerin üzerindeki tuğra ve yazıların net, düzgün ve muntazam bir şekilde çıkması sağlanacak, sikkelerin kenarlarının kırılması veya sahtelerinin üretilmesi ihtimali büyük ölçüde ortadan kaldırılacaktır. Ayrıca bu yöntem, imalat sürecinde zayıfın asgarî düzeye indirilmesine imkân tanıyacak; böylece her bir sikkenin tek tek veya toplu şekilde (örneğin, 100 veya 1000 adet halinde) tartılması durumunda, ağırlıklarının tam olarak istenen standartlara uygun olduğu görülecektir. Bu durum, sikkelerin dolaşımı sırasında sayım zorunluluğunu ortadan kaldırarak hem işgücü hem de zaman açısından önemli bir kolaylık sağlayacaktır. Yeni düzenlemeler çerçevesinde, yerli ve yabancı meskûkâtın fiyat tarifeleri, farklı dillerde basılarak kamuoyunun bilgisine sunulacaktır. Bu sayede, fiyatlar konusunda herhangi bir tereddüt oluşmaması ve şeffaflığın sağlanması hedeflenmiştir. Yeni sikkelerin ayarlarının belirlenmesinde, altın ve gümüş madenlerinin işlenmesinde yaşanan teknik zorluklar göz önünde bulundurulmuş ve uluslararası uygulamalardan ilham alınmıştır. Fransa ve İngiltere’de, 24 ayar saf altının 1000 ayar ölçüsüne göre yaklaşık 3-4 ayar eksikle üretilebildiği, bu nedenle altın sikkelerde 4 ayar, gümüş sikkelerde ise 100 ayar üzerinden 6 ayar eksik üretime müsaade edildiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, Osmanlı Darphânesi’nde de altın sikkelerde belirlenen ayardan 2 ayar eksik veya fazla, gümüş sikkelerde ise 3 ayar eksik veya fazla üretilen sikkelerin tam ayarlı kabul edileceği kararlaştırılmıştır. Böylece Osmanlı Darphânesi’nde basılacak sikkelerin ayar kalitesi, diğer devletlerin bastığı sikkelerden daha yüksek ve güvenilir bir standartta tutulmuş olacaktır. Ancak, her bir sikkenin imalat sürecinde tamamen aynı ağırlıkta darp edilmesi teknik olarak mümkün olmadığından, ayar ruhsatıyesine benzer şekilde, bir vezn

ruhsatiyesi uygulaması da gerekli görülmüştür. Fransa Darphânesi örneğinde, 1000 dirhem altın için vezn ruhsatiyesi sınırı 4 dirhem, riyâl (gümüş) sikkeleri için ise 1000 dirhemde 6 dirhem olarak belirlenmiştir. Ayrıca, tıpkı ayar ruhsatiyesinde olduğu gibi vezn ruhsatiyeleri de belirli sınırlar içinde değerlendirilecektir: Altın sikkelerde her 1000 dirhemde 2 dirhem eksik veya fazla, gümüş sikkelerde ise 3 dirhem eksik veya fazla darp edilen sikkeler kabul edilecektir. Osmanlı Darphâne-i Âmire'sinde yeni sikkelerin imal sürecinde kalite ve güvenliği sağlamak amacıyla Avrupa'daki uygulamalardan ilham alınarak birtakım yenilikler planlanmıştır. Altın ve gümüş sikkelerin kal', ifrâz, çâşni ve darp işlemlerinin Fransa Darphanesi'nde uygulanan yöntemlere uygun biçimde gerçekleştirilmesi için Avrupa'dan uzman isimlerin getirilmesi zaruri görülmüştür. Yeni sikkelerin darp sürecinde, üretilen meskûkât memurlar aracılığıyla Sâci'yâr'ın gözetimine teslim edilecek, demir sandıklara konularak mühürlenecektir. Meskûkâtın kontrol sürecinde, Avrupa'dan getirilecek çâşnîci, sâci'yâr ve kefçe-i hümâyûn memurlarından iki kişi ile birlikte sandıkları açarak rastgele seçilen üçer adet altın ve gümüş sikkeyi inceleyecektir. Bu sikkeler, tüm memurların gözü önünde eritilecek ve tartım işlemleri tamamlandığında imal masrafları mübâyaacı tarafından karşılanacaktır. Sikkelerin ağırlıkları uygun bulunursa, kenarlarından örnekler kesilecek ve bu parçalar çâşnî işlemi için biri Avrupa'dan getirilen uzman çâşnîciye, diğeri mübâyaacının yanında bulunan çâşnîciye verilecektir. Her iki çâşnîci de birbirinden bağımsız olarak ayar kontrollerini gerçekleştirecek ve sonuçlarını, kimseye bildirmeden birer kâğıda yazıp Sâci'yâr'a teslim edecektir. Çâşnî sonuçları birbirine yakın ve ayar ruhsatiyesine uygun bulunduğu takdirde, sikkelerin ayar ve ağırlıkları memurların gözetiminde kayıt altına alınacak; standartlara uymayanlar ise ayrılıp pusuladan düşülecek ve tutanak düzenlenerek mühürlü bir belge halinde Darphâne-i Âmire Nezâreti'ne teslim edilecektir. Tedâvül onayı için kâğıt sahh çekilerek kefçe-i hümâyûn defterine kaydedilecek ve pusula mübâyaacıya verilecektir. Ancak çâşnî sonuçlarında uyumsuzluk ya da ayar ruhsatiyesini aşan farklılıklar tespit edilirse, üçüncü bir sikkenin kenarı kesilerek iki parçaya ayrılacak ve bu numuneler üzerinden yeniden çâşnî yapılacaktır. Sonuçlar önceki çâşnîlerden biriyle örtüşürse o sonuç esas alınacak; hiçbirisiyle uyuşmazsa, her üç parçanın birlikte eritilmesiyle yeni bir çâşnî yapılacak ve ayar ruhsatiyesinin altında bir değer bulunursa sikke iptal edilerek eritilecek; ruhsatiyeyi aşan bir hâlislik bulunursa, mübâyaacı zarar etmemek adına masrafı üstlenmek koşuluyla sikkelerin eritilmesine izinli sayılacaktır. Ayrıca vezin ve dirhem ölçülerinin standardizasyonu amacıyla,

paslanmaz ve aşınmaz beyaz altından (pilatine) nakışlı ve damgalı bir mi'yâr hazırlanacak, bu mi'yâr Enderûn-ı Hümâyûn hazinesinde muhafaza edilecektir. Aynı mi'yârın bir benzeri pirinçten üretilerek Darphâne-i Âmire'de sikkegânbaşına teslim edilecek, İstanbul'da ve taşrada kullanılacak tüm vezin ve dirhemler, bu mi'yâra uygun olarak sikkegânbaşından ayarlanıp damgalanacaktır. Taşra için her kaza meclisine birer takım damgalı dirhem gönderilecek ve bu sistemin sürekliliği için Ceyb-i Hümâyûn hazinesine bir örnek mi'yâr daha konulacaktır. Yeni sikke tasarımında dikkat çeken bir diğer husus, delikli sikkelerin basımının engellenmesidir. Delikli sikkeler halk arasında güven kaybına yol açacağından, bu tür sikkelerin tedavülü uygun bulunmamış, ele geçirilen delikli sikkelerin ise tartılarak değerinin hesaplanıp bedelinin ödenmesi ve sonrasında toplatılması kararlaştırılmıştır. Kalpazanların tîzâb (kezzap) yöntemiyle altının ağırlığını azaltabildiği bilindiğinden, yeni sikkelerin parlak ve temiz olarak basılması planlanmıştır. Bu sayede, sahte sikkelerin parlaklık kaybı ve matlaşmasıyla kolayca tespit edilmesi mümkün olacaktır. Tedâvül sırasında matlaşmış veya rengi donuklaşmış bir sikkenin tartılmadan piyasada işlem görmesine izin verilmeyecektir. Tartım işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla Darphâne-i Âmire'de "dingil" adı verilen özel bir alet imal edilerek halka dağıtılması öngörülmüştür. Yeni sikke darpı öncesinde, sikkelerin delikli olmayacağı ve tedâvül şartları halka ilan edilerek duyurulacaktır. Gümüş sikkelerin sahtecilik amaçlı altın görünümü kazandırılarak taşrada piyasaya sürülmesini önlemek için, bu sikkelerin kenarlarına tırtıl yerine yazı darp edilmesi ve fiyatlarının da rakamla belirtilmesi planlanmıştır. Yeni gümüş sikkelerin yüksek saflıkta olması nedeniyle küçük değerli (5 pârelik veya daha ufak) gümüş sikkelerin basımına gerek kalmayacağı, böyle bir ihtiyaç doğarsa geçmişte olduğu gibi bakırdan, her iki yüzü yazılı olarak sikke basılmasının daha uygun olacağı öngörülmüştür. Tashîh-i sikke uygulamasında, halkın elindeki eski sikkelerin ve altın-gümüş meskûkâtın toplanmasında "halka zulmetmeme" ilkesi esas alınmış; eski ve yeni sikkeler arasındaki fiyat farkının yalnızca imalat masrafından ibaret olması gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede, halkın elindeki eski sikkeleri gönüllü olarak değiştirmesi teşvik edilecek, zorlama yoluna gidilmeyecektir. Ancak bu uygulamaya itiraz edenler olduğunda, devletin belirleyeceği cezai yaptırımların vakit kaybetmeksizin devreye sokulacağı ifade edilmiştir. *Memdûhiye* altınının tedâvülden kaldırılmasına dair önceki lâyhada belirli bir süre için izin verilmesi önerilmişse de kalpazanların Şira Adası'nda ve taşrada yarımlik, evrâk-ı nakdî ve 10-20'lik *Memdûhiye* altınlarını taklit ederek piyasaya sahte altın sürmeleri nedeniyle bu

önerinin uygulanmasının riskli olacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle, yeni sikke nizâmâtının istikrarını sağlamak amacıyla, 20'lik ve 10'luk *Memdûhiye* altınlarının da diğer eski altın ve gümüş sikkeler gibi tedâvülden kaldırılması zorunlu görülmüştür. Yeni sikkelerin tedâvülü başlamadan önce, İstanbul'da fiyatlar ve düzenlemeler halka ilan edilecek; ardından İzmir ve Selanik bölgelerinde de dağıtımına başlanacak, yeterli sermaye sağlandığında ise Anadolu ve Rumeli'deki tüm kazalara ulaştırılarak eski yerli ve yabancı meskûkâtın kademeli olarak toplanması sağlanacaktır. Yeni gümüş sikkelerin yüksek saflık ve kaliteye sahip olması dolayısıyla halkın elindeki 5'lik, 6'lık ve yarımlik gümüş sikkelerin yeni sikkelerle değiştirilmesine imkân tanınacak; ancak yeni sikkelerle değişim yalnızca eski yerli ve yabancı meskûkât için geçerli olacak, küçük değerli sikkelerin değiştirilmesine izin verilmeyecektir. Yerli ve yabancı meskûkâtın yurtdışına kaçırılmasını önlemek amacıyla, lira, filorin ve frank gibi sikkelerin fiyatlarının ne kadar düşürülmesi gerekiyorsa o miktarda indirilmesi ve bu işlemin bezirgânlarla yapılacak resmi anlaşmalar yoluyla kontrat altına alınması planlanmıştır. Yeni sikkelerin çarh makineleriyle darpı için yaklaşık 30 ila 40 nitelikli işçiye ihtiyaç duyulacağı, bu nedenle Darphâne-i Âmire'de mevcut bulunan işçiler arasından mesleğinde yetkin olanların seçileceği ve diğer meslek gruplarına ait kişilerin (çilingir, demirci, kürekçi, dökmeçi vb.) hariç bırakılacağı ifade edilmiştir. Uzun yıllardır Darphâne'de çalışan hasta, yaşlı ve çalışamayacak durumda olan işçilere, mağduriyet yaşamamaları için padişah izniyle ömür boyu maaş bağlanması önerilmiştir. İmalat masraflarının mümkün olduğunca düşük tutulmasına özen gösterileceği; sikkelerde herhangi bir kusur tespit edilmesi durumunda ise bu sikkelerin eritileceği ve zararın ilgili memurlara ait olacağı vurgulanmıştır. Memurların, güvenilir gördükleri işçileri seçme konusunda yetkili olmaları istenirken, dışarıdan referansla veya aracılar yoluyla işe personel alınmasının kesinlikle yasaklanması ve bu ilkenin padişah fermanı ile kalıcı bir kural hâline getirilmesi önerilmiştir. Son olarak, yeni sikke düzenlemelerinin yürürlüğe girmesinden önce, tüccarlara duyurulması için Darphâne-i Âmire'den bir müzekkere hazırlanacak ve Hariciye Nezâreti aracılığıyla dost devletlerin elçiliklerine iletilecek; halkın bilgilendirilmesi için ise *Takvîm-i Vekâyi'*, *Cerîde-i Havâdis* ve İstanbul ile İzmir'de basılan diğer gazetelerde ilân edilecektir. Sikke nizâmâtının bir nüshası vükelânın incelemesine, diğer nüshası ise Meclis-i Hâs'da görüşülmek üzere Maliye Nezâreti tarafından Hâriciye Nezâreti'ne gönderilmiştir. 11 Kasım 1843 tarihli müzekkerede, nizâmât maddelerinin teker teker ele alındığı belirtilmiştir. Birinci maddeye göre,

Memdûhiye altınının 48 kuruşluk fiyatının korunması, buna paralel olarak gümüş sikkelerin değerinin belirlenmesi ve kambiyo oranının 110 kuruş üzerinden tespit edilmesi uygun bulunmuştur. İkinci, üçüncü ve dördüncü maddeler de kabul edilmiştir. Beş, altı ve yedinci maddelerin Darphâne-i Âmire'nin yetki alanına girdiği ifade edilerek, bu hususlarda İngiltere ve Fransa'daki uygulamalardan yararlanılması gerektiği, ayrıca Darphâne memurlarının deneyim ve bilgi birikiminin önemli olduğu vurgulanmıştır. Sekizinci ve dokuzuncu maddeler tasdik edilmiştir. Onuncu maddenin ise mevcut şartlarda uygulanmasına gerek olmadığı, ilerleyen dönemde ihtiyaç duyulursa ele alınabileceği belirtilmiştir. On birinci, on beşinci ve on sekizinci maddeler daha önce yürürlüğe konulduğu için hükmünü kaybetmiştir. On ikinci madde, eski altın ve gümüş sikkelerin tamamen tedavülden kaldırılmasını gerektirdiğinden, 20'lik ve 10'luk altınların halktan zorla toplanmaması, ancak değer tespiti yapılarak gönüllü olarak satın alınması uygun görülmüştür. Tedavülden kaldırılmış ve halkın elinde saklanan eski meskûkât ise bu kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca, 5'lik Rub'iyyenin piyasadan çekilmesinin günlük işlemleri aksatacağı değerlendirilmiş; bu nedenle yeni basılacak 50 ve 100 kuruşluk sikkelerle küçük değerli altın basılmayacak, ancak 5'lik Rub'iyyenin geçici olarak tedavülde kalmasına müsaade edilecektir. On üçüncü madde uygun bulunmuş; on dördüncü madde ise eski ve yeni sikkelerin değiştirilmesinin hazine zararına yol açacağı ve tashîh-i ayar sürecini sekteye uğratacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. On altıncı ve on yedinci maddeler ise onaylanmıştır.³⁵⁷

Parasal istikrarı sağlama amacı doğrultusunda alınan tedbirlere ilişkin önemli bir düzenleme, 4 Cemâziyelâhir 1260 (22 Nisan 1844) tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'nin 270. sayısında duyurulmuştur. Bu bildiride, sikkelerin ayarlarının düzeltilmesine dair girişimlerin padişahın himmetiyle olumlu sonuç verdiği belirtilmiş; bu çerçevede yeni sikkelerin darbı için gerekli teknik altyapının hazırlandığı ifade edilmiştir. Altın sikkelerin ayarı belirlenmiş olsa da henüz darp ve tedavül işlemlerine başlanmadığı; buna karşılık, gümüş sikkelerin ayarlarının netleştirildiği ve 20, 10 ve 5 kuruşluk üç yeni sikkenin darbına geçildiği açıklanmıştır. Bu yeni ayarların, bundan böyle temel ölçüt olarak kabul edileceği vurgulanmıştır. Ancak bu reformun kalıcı olabilmesi için, eski ve mağşûş sikkelerin -özellikle 20, 10 ve 5 paralıkların- tedricen piyasadan çekilmesi gerektiği belirtilmiş; bu süreçte halkın zarar görmemesi için mali yükün Hazine-i Celîle

³⁵⁷ BOA, *DRB.d.* no: 143, s. 3-7.; BOA, *DRB.d.* no: 3, s.3-8. Gözde Gürsoy, (2019), a.g.k., s. 69-72.

tarafından karşılanacağı beyan edilmiştir. Söz konusu eski sikkeler, her yıl yeterli miktarda Darbhâne-i Âmire tarafından toplanarak resmi yönlendirmeye kademeli şekilde değiştirilip imha edilecektir. Ayrıca, bu çerçevede elli kuruşluk altın sikkenin de darp edileceği ve ileride ihtiyaç hâlinde daha küçük birimlerin basılabileceği belirtilmiştir.³⁵⁸ Böylece parasal güvenin tesis edilmesi, devletin itibarının korunması ve halkın mağdur edilmemesi amaçlanmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere parasal istikrarsızlığın geldiği kritik nokta, 1844 yılında yürürlüğe konan Tashih-i Sikke Nizamnamesi ile sistemli bir düzenlemeye kavuşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı paralarının içindeki altın ve gümüş içeriğini bir standarda kavuşturmayı ve para basım ve tasarım tekniklerinde modernleşmeyi amaçlayan tashih-i ayar ya da tashih-i sikke reformu ile Osmanlı Devleti'nin para sisteminde esaslı bir dönüşüm gerçekleştirilmiş³⁵⁹ ve altın-gümüş temelli çift metal sistemine geçilerek ondalık hesap birimi olan lira-kuruş esasına dayalı bir yapı benimsenmiştir. Bu yeni sistemin amacı, bir yandan piyasadaki aşırı çeşitlenmiş metal paraların yol açtığı belirsizlikleri yok etmek, diğer yandan da kalp para dolaşımının hem devlet maliyesine hem de halkın günlük yaşamına vermiş olduğu zararları en aza indirmektir. Bu amaç doğrultusunda, 1843 yılında altın, 1844 yılında ise gümüş madeni paralar basılarak piyasaya sürülmüş ve bu yeni sikkelerin değerleri 1 lira = 100 kuruş esasına göre sabitlenmiştir. Böylece Osmanlı para sisteminde, Avrupa'daki çift metal esasına dayalı bir sistem benimsenmiş ve 1 gram altının 15,09 gram gümüşe eşit kabul edildiği bir değer oranı belirlenmiştir. Bu reform çerçevesinde, 1844 yılından itibaren tağşiş uygulamalarına son verilmiş ve para sistemine istikrar kazandırılması hedeflenmiştir.³⁶⁰ İngiltere'den getirilen modern ekipmanlar kullanılarak ağırlığı 24,5 gram ve genişliği 37 mm çapında olan "Mecidiye" isimli gümüş para yeni nizamnameye uygun olarak darbedilmiştir.

³⁵⁸ Takvîm-i Vekâyi, (4 Ca 1260/22 IV 1844), S.: 270, s. 2

³⁵⁹ Atom Damalı, (2010), a.g.k. s. 76.

³⁶⁰ Figen Taşkın, (2016), a.g.k., s. 8.

Tashih-i Sikke Nizamına uygun olarak darbedilen ve Sultan Abdülmecid'in ismine ithafen "Mecidiye" olarak isimlendirilen gümüş para.³⁶¹

Tashih-i Sikke Nizâmı'nın getirdiği esaslardan biri de para basma yetkisinin yalnızca İstanbul Darphânesi'ne tahsis edilmesidir.³⁶² Bu düzenlemenin temel amacı, para basım sürecinde uygulama birliğini ve standardizasyonu sağlamaktır. Böylece Osmanlı idaresinde farklı alanlarda gözlemlenen merkezîleşme eğilimi, darphane teşkilatı ve para üretim süreçlerinde de kendini göstermiştir.

Osmanlı yönetimi, para düzenini sağlama amacıyla daha önce başlatmış olduğu tashih-i ayâr girişimlerinin bir devamı olarak, 2 Şubat 1846 tarihinde *Takvîm-i Vekâyî* aracılığıyla yeni bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiride, altın ve gümüş sikkelerin ayarının düzeltilmesi hususunda önemli başarılar elde edildiği ve bu başarıların doğrudan padişahın yüksek iradesi ve himmeti sayesinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Ancak, düşük nominal değere sahip sikkelerin ayarı tam ve güvenilir biçimde darp edilmesinin teknik olarak mümkün olmaması ve bu tür sikkelerin mağşûş şekilde üretilmesinin de tedavülde olan yeni sikke-i hâlisenin güvenilirliğine zarar vereceği gerekçesiyle uygun bulunmadığı ifade edilmiştir. Ne var ki bu tür küçük sikkelerin piyasada bulunmaması, halkın günlük alışverişlerinde zorluklara yol açmaktadır. Bu sebeple, söz konusu ihtiyacın giderilmesi amacıyla ufak paraların da yeni ayarlara uygun olarak basılması gerektiği

³⁶¹ Atom Damalı, (2010), a.g.k., s. 76.

³⁶² Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k., s. 818.

kanaatine varılmıştır. Ancak bu tür paraların altın ya da gümüşten darp edilmesi teknik ve ekonomik açıdan zorluk teşkil ettiğinden, beş ve bir paralık olmak üzere iki çeşit bakır sikke (sikke-i nühâsiyye) basılması kararlaştırılmıştır. Bu karar, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye ve Meclis-i Âlî-i Umûmî tarafından uygun bulunmuş ve padişahın onayı ile yürürlüğe konmuştur. Burada dikkat çeken bir husus, bu girişimin halkın menfaatine yönelik bir tedbir olarak değerlendirilmesi ve Darbhâne-i Âmire'nin bu işten herhangi bir kâr elde etmeyecek olmasıdır. Yalnızca üretim maliyetlerinin karşılanması amacıyla, bakırın değerine darp ve işçilik masrafları eklenecektir. Yeni bakır sikkelerin darp edilmesiyle birlikte, sikke-i hâlise sistemine uygun, düşük meblağlı fakat güvenilir bir ödeme aracı oluşturulmuş olacak; bu suretle hem halkın gündelik ihtiyaçları kolaylaşacak hem de para sistemindeki güven tesis edilecektir.³⁶³

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ortalarında parasının iç ve dış itibârını muhafaza etmek amacıyla bir dizi düzenleyici tedbire başvurmuştur. Bu bağlamda, 17 Kasım 1852 tarihinde elçiliklere iletilen takirde, alışverişlerde yüksek nominal değere sahip metal paraların dikkatle incelenmesi gerektiği bildirilmiştir. Bildiride, yabancı menşeli ve bozuk ayarlı metal paraların Osmanlı piyasasında kullanımının yasaklandığı açıkça ifade edilmiştir. Çünkü bazı tüccarların, düşük ayarlı ancak görünürde değerli olan bu yabancı paralarla ödemede bulunarak mal bedelini gerçek kıymetinin altında karşıladıkları ve böylece ticari ilişkilerde hileye başvurdıkları tespit edilmiştir. Devlet, bu tür uygulamaların ekonomik güveni zedelemesini önlemek adına, para ayarını belirlemede uluslararası altın ve gümüş fiyatlarını temel alan reel bir hesaplama sistemini yürürlüğe koymuştur. Buna paralel olarak, yasaklı madeni paralarla ticaret yapan şahıslar cezai müeyyidelere tabi tutulmuştur. Özellikle dükkân sahibi esnafa, sattıkları mallara karşılık alınan tahvillerin üzerine vade tarihi ekleyerek bu belgeleri poliçe hüviyetine kavuşturma yükümlülüğü getirilmiştir. Böylece, Ticaret Kanunnamesi çerçevesinde şekillenen bu poliçeler, alacaklıya hukuki olarak tahsil imkânı tanımaktaydı. Bunun yanında gerek Osmanlı vatandaşları gerekse yabancı uyruklular tarafından yasaklı paralarla yapılan alışverişler, yetkili makamlara kişi adı belirtilerek rapor edilmekteydi. Bu kişiler hakkında yapılan sözleşmeler ise hukuken geçersiz sayılmakta ve gerekli yaptırımlar uygulanmaktaydı.³⁶⁴

³⁶³ Takvîm-i Vekâyi, (11 S 1262/8 II 1846), S.: 297, s. 4.

³⁶⁴ *Ceride-i Havadis*, nr. 602, (15 S 1269/28 Kasım 1852).

Bu dönemde Osmanlı parasının, diğer Avrupa devletlerinin para birimleri karşısındaki durumu da ayrı bir önem taşımaktaydı. Zira Osmanlı maliyesi, Avrupalı sermayedarlarla yürütülen borçlanma ilişkileri sonucunda, kısmen Avrupa finans piyasalarına entegre olmuş; bu süreçte Osmanlı parasının değeri özellikle İngiliz Lirası gibi güçlü para birimleri üzerinden ölçülmeye başlanmıştı. Aşağıdaki tablo, Osmanlı altın standardı temelinde farklı para birimlerinin 1850 ve 1914 yıllarındaki karşılıklarını göstererek, dönemin uluslararası parasal ilişkilerine dair bir çerçeve sunmaktadır.

Paranın Cinsi	1850	1914
İngiltere: Sterlin	1,10	1,10
Fransa: Frank	0,0433	0,044
Avusturya: Florin/Kroner	0,11	0,46
Almanya: Mark	-	0,0542
Rusya: Ruble	0,175	0,116
Mısır: Lira	1,0	1,146
ABD: Dolar	0,229	0,229

Diğer para birimlerinin Osmanlı Altını Cinsinden Kurları, 1850-1914³⁶⁵

Tüm bu parasal düzenleme ve reform girişimlerinin ardında yalnızca ekonomik krizler veya artan masraflar gibi iç dinamikler değil, aynı zamanda Osmanlı'nın 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile Avrupa piyasalarına entegre olması ve bu entegrasyonun gerektirdiği güçlü ve istikrarlı bir para sistemi baskısı da etkili olmuştur. Tanzimat'ın iktisadi ayağı niteliğindeki bu düzenleme, hem iç piyasadaki istikrarsızlık ve taşış kaynaklı itibar kaybını telafi etmeyi, hem de kalpazanlığın yaygınlaştığı bozuk para düzenine son vermeyi hedeflemiştir. Reform öncesi dönemde devletin, madeni paralar içindeki değerli maden miktarını sık sık değiştirmesi sonucu yaşanan devalüasyon ve enflasyon, paranın gerçek değerini bozmuş, bu durum sahte para basımını kolaylaştırarak

³⁶⁵ Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k., s. 818.; Şevket Pamuk (2012), a.g.k. s. 226.

devletin gelir kaynaklarını da zayıflatmıştır. Dolayısıyla 1844 reformu, para ile ilgili olarak bir standart oluşturmalarının yanında mali disiplinin yeniden tesisi ve ekonomik güvenin tesis edilmesine yönelik yapısal bir müdahale olarak değerlendirilebilir.³⁶⁶ Ancak ileride görüleceği üzere Tashih-i ayar reformu da kalpazanlığı önleyememiş, kalpazanlar her seferinde değişen şartlara uyum sağlayarak parayı taklit etmenin bir yolunu bulmuşlardır. Sonuç olarak, Tanzimat dönemi Darphâne reformları ve tashîh-i ayar süreci, teknik bir modernleşme girişimi olmanın yanında, Osmanlı maliyesinin rasyonelleştirilmesi ve merkezîleştirilmesi yönünde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu reformlar, devletin para üzerindeki denetim ve otoritesini artırmayı amaçlamış; bu sayede değer kaybı ve piyasa istikrarsızlığı gibi yapısal sorunlara karşı daha etkili bir koruma sağlanabileceği düşünülmüştür. Aynı zamanda halk nezdinde güven tesis edilerek, uzun vadede mali istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Darphâne-i Âmire'nin Avrupa standartlarına uygun biçimde yeniden yapılandırılması, hem Osmanlı para sisteminin teknik bir dönüşümüne, hem de Tanzimat sonrası mali reformların kurumsal altyapısının inşasına dair somut bir model sunmuştur. Bu bağlamda, söz konusu reformlar, modern mali yönetim anlayışının kurumsallaşmasına zemin hazırlayan kritik bir aşama olarak Osmanlı mali tarihi literatüründe yer edinmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın son çeyreğinde para sistemine dair düzenlemeleri, özellikle 1879 tarihli Mesukûât Kararnamesi ile belirginleşmiştir. Bu kararname ile muhasebe sikkesi olarak Yüzlük Altın esas alınmış ve "*Lira*", devletin temel para birimi olarak kabul edilmiştir. 1879 tarihli Mesukûât Kararnamesi'nin hükmü 1914 yılına kadar sürmüştür.³⁶⁷ Osmanlı para sistemi içinde *Lira* dönemi olarak adlandırılan bu dönem devletin tarih sahnesinden çekilişine kadar devam etmiştir.

4.2. 1840 Sonrası Para Sahteciliği

İcadından itibaren para, insanlar tarafından çeşitli biçimlerde kullanılagelmiştir. Osmanlı Devleti de tarih sahnesine çıktığı andan itibaren para ile sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Ancak insanlık tarihi boyunca olduğu gibi, Osmanlı döneminde de para zamanla değişim ve dönüşüme uğramıştır. Nitekim 19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinde bu dönüşümün izleri görülmektedir. Bu dönemde yaşanan önemli değişimlerden biri, yukarıda da ifade edildiği

³⁶⁶ Ömer Açıkgöz, (2010), "Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları: 1800-1844 dönemi üzerine bir değerlendirme". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 6, S. 12, s. 379; Figen Taşkın, (2016), a.g.k., s.6.

³⁶⁷ Mustafa Öztürk, (2002), a.g.k., s. 819.

üzere kâğıt paranın ilk kez tedavüle sokulmasıdır. Dönemin değişen koşulları doğrultusunda yeni para türlerinin tedavüle girmesi, kalpazanların da faaliyetlerini bu doğrultuda uyarlamalarına neden olmuştur. Sahtecilikle uğraşanlar, ortaya çıkan bu yeni durumu fırsat bilerek yöntemlerini geliştirmiş ve para sahteciliğini farklı biçimlerde sürdürmeye devam etmişlerdir. Aynı zamanda, kâğıt paranın tedavüle girmesiyle birlikte kâğıt para sahteciliği de yeni bir suç kategorisi olarak belirmiş ve böylece sahtecilik olgusu farklı bir boyut kazanmıştır.

Pek çok suç türünde olduğu gibi, kalpazanlık vakaları da siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde artış göstermektedir. Bu tür belirsizlik ve düzensizlik ortamları, suçun işlenmesine elverişli zeminler hazırlamakta; denetim mekanizmalarının zayıflaması, güvenlik açıkları ve ekonomik dalgalanmalar gibi etkenler, sahte para üretimi ve dolaşımı açısından uygun koşullar ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda 19. yüzyıl, Osmanlı toplumunun tamamı için en hareketli, en sancılı ve en yıpratıcı dönemlerden biri olarak öne çıkar. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan köklü dönüşümler, bu yüzyılı yalnızca süre bakımından değil, etkileri bakımından da “uzun” bir yüzyıl hâline getirmiştir.³⁶⁸ Bu dönüşümlerin yarattığı etkiler ister olumlu ister olumsuz olsun, Osmanlı Devleti’nin yıkılışına dek sürmüştür; dahası, bu mirasın bir kısmı yeni kurulan Cumhuriyet’e de taşınmıştır.

1840-1920 yılları arasında, dönemin değişen toplumsal ve ekonomik koşullarına paralel olarak kalpazanlık suçları işlenmeye devam etmiştir. Bu suç türü, özellikle devletin otoritesinin suç işleme potansiyeli taşıyan kesimler üzerinde yeterince etkili olamadığı dönemlerde daha sık görülmüştür. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi siyasal istikrarsızlık, ekonomik dalgalanmalar ve güvenlik açıkları gibi unsurlar, sahte para üretimi ve dolaşımını kolaylaştırarak kalpazanlık faaliyetlerinin artmasına zemin hazırlamıştır.

Evvelce ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıl ortalarında karşılaştığı acil nakit ihtiyacı, ilk kâğıt paraların acele ve yeterli hazırlık yapılmaksızın tedavüle sokulmasına sebep olmuştur. Bu ilk örnekler, büyük ölçüde el yazısıyla ve seri numarasız şekilde basılmıştır. Sonuç olarak, güvenlikten yoksun bu uygulama, sahtecilik faaliyetleri açısından cazip bir zemin oluşturmuş; devletin bu zaafiyetini fark eden kalpazanlar kısa

³⁶⁸ İlber Ortaylı, (2001), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yay. s. 32.

sürede devreye girerek kaimeleri taklit etmeye başlamıştır. Kaimelerin üretiminde kullanılan temel unsurların yalnızca kâğıt ve mürekkep olması, sahte para üretimini teknik bakımdan kolaylaştıran başlıca etkenlerden biri olmuştur. Özellikle ilk emisyonlarda kullanılan basit yazı ve şekil özellikleri, bu paraların taklit edilmesini neredeyse herhangi bir yazı bilgisi, görsel taklit becerisi ve maddi çıkar arzusuna sahip bireyler için mümkün kılmıştır. Bu nedenle, sahtecilik faaliyetleri sadece organize suç gruplarıyla sınırlı kalmamış; ticaretle uğraşan bakkallar, tüccarlar, kuyumcular, çeşitli derecelerdeki memurlar, esnaflar ve hatta bazı din görevlileri gibi farklı meslek gruplarından kişilerin de bu yasa dışı eyleme karıştıkları tespit edilmiştir. 1840 yılında tedavüle çıkan ilk kaimelerin doğurduğu güvenlik sorunları, izleyen yıllarda çıkarılan emisyonlarda çeşitli teknik revizyonları beraberinde getirmiştir. Her yeni seride sahteciliği zorlaştırmaya yönelik görsel ve yapısal yenilikler hayata geçirilmiş; el yazısı yerini matbu baskıya bırakmış, paraların şekli ve işaretleri değiştirilmiş, paralara filigran ve seri numarası eklenmiştir.³⁶⁹

Osmanlı topraklarında karşılaşılan bazı kalpazanlık hadiseleri, dönemin ekonomik güvenlik anlayışını ve idarî reflekslerini anlamak bakımından dikkat çekicidir. 1840 yılına ait bir örnekte, Kayseri'ye gelen Mısır askerlerinin harcamalarında kullandıkları sikkelerin büyük kısmının züyûf yani düşük ayarlı ya da sahte olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun fark edilmesi üzerine, merkezî otorite süratle müdahale etme yoluna gitmiştir. Söz konusu sahte paraların dolaşımdan toplanarak ayıklanabilmesi için bir kabzımal (emanetçi veya para toplayıcısı) tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, konuyla ilgilenen meclis, Kayseri reayasından Agop isimli bir bezirgânın³⁷⁰ bu görev için uygun olacağı kanaatine varmış ve kendisinin kabzımal olarak istihdam edilmesini uygun bulmuştur. 28 Eylül 1840 tarihli kararla birlikte Agop'a aylık 250 kuruş maaş tahsis edilerek göreve başlaması resmiyet kazanmıştır.³⁷¹ Bu uygulama devletin savaş şartlarında bile paranın sahilliğine ve ayarının korunmasına verdiği önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

³⁶⁹ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 48, 49, 248.; Muharrem Öztel, (2020), “Kaimenin Birlikte Tedavül Eden Gölgesi: Sahte Kaimeler ve Bazı Sahte Kaime Örnekleri (1840-1923)”, *Öneri Dergisi*, C. 15, S. 54, s. 370-371.

³⁷⁰ Ticaretle uğraşmanın yanı sıra, sarraflık yapmak, kamuya ait kurumlar ile özel kuruluşlara mal ve hizmet sağlamak gibi çok yönlü ekonomik faaliyetlerde bulunan, geniş sermaye ve bağlantılara sahip ileri düzeyde bir tüccar tipidir. Mehmet İpşirli, (1992), “Bezirgân”, *TDVİA*, C. 6, İstanbul: TDV Yay. s. 103.

³⁷¹ *BOA*, C. *DRB.*, nr. 50-2500.

1843 yılında Osmanlı topraklarında tedavülde bulunan yarımlik gümüş sikkeler arasında sahte örneklerin hızla arttığına dair ciddi bulgular elde edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde, bu sahte sikkelerin külliyetli bir şekilde Ege Denizi'ndeki Şıra Adasında imal edildiği tespit edilmiş; burada imal edilen kalp yarımlikların İstanbul, İzmir ve Selanik gibi önemli ticaret merkezlerine sevk edildiği ortaya çıkmıştır. Sahte sikkelerin bu derece yaygınlık kazanması hem ekonomik istikrarı hem de kamu güvenini tehdit edici boyuta ulaşmıştır. Bu gelişmeler üzerine Meclis-i Hâss-ı Vükelâ acilen toplanarak duruma müdahale etme kararı almıştır. Alınan karara göre, halkın elinde bulunan sahte yarımlikları gönüllü olarak teslim etmeleri için 15 ila 20 günlük bir mühlet tanınacak, bu sürenin sonunda kalp para taşıyan kimseler tespit edildiğinde ellerindeki sahte yarımliklar ortasından kesilecek ve söz konusu şahıslar hakkında cezai işlem uygulanacaktır. Bu karar, yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmayıp İzmir, Selanik ve tüm taşra idarelerine de resmi yazıyla bildirilecektir. Aynı dönemde uluslararası düzlemde de benzer sorunlara işaret eden gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi Âlî Efendi, İngiltere'de Osmanlı Devleti'nin parası olan kalp beşlik ve yarımlik sikkelerin imal edildiğini kesin delillerle tespit etmiş ve bu durumu doğrudan İngiltere Devleti Umur-ı Ecnebiyesi Nezareti'ne yani İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na diplomatik yolla bildirmiştir.³⁷² Bu girişim, sahtecilikle mücadelede Osmanlı yönetiminin yalnızca iç tedbirlerle yetinmediğini ve uluslararası işbirliği yollarını da devreye sokmaya çalıştığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Osmanlı yönetimi kalpazanlık vakalarına karşı mümkün mertebede tedbirli ve müdahaleye hazır bir tutum sergilemiştir. 23 Şaban 1263 (6 Ağustos 1847) tarihli bir Osmanlı zabıta raporuna göre, Dersaadet Otlakçıyokuşu semtinde doğramacı Hüseyin'e ait evde sahte para basıldığı şüphesiyle bir soruşturma yürütülmüştür. Bu soruşturma kapsamında Hüseyin ile aynı meslekten birkaç Müslüman ve gayrimüslim kişi yakalanarak karakola getirilmiş; evde bulunan alet ve edevat incelenmiştir. Soruşturma sonucunda, ele geçirilen malzemelerin de gösterdiği üzere, zanlıların aslında sahte sikke darbı ile uğraşmadıkları, bunun yerine çeşitli maddeler vasıtasıyla "kimya yapmaya", yani kimyasal yolla altın üretmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Yetkililer, böylesine hayalî bir işle meşgul olup asli işlerini ihmal etmeyi "haylazlık" olarak nitelendirerek zanlıları uyardı; onların boş vehimlere kapılmak yerine kendi iş ve sanatlarına

³⁷² BOA, İ.DH., nr. 71/3538.

odaklanmalarını istemiştir. Neticede gerekli idari işlemler uygulandıktan sonra şüpheliler ihtar edilerek serbest bırakılmıştır. Söz konusu zabıta raporunda, “kimya yoluyla altın yapma” meselesine dair genel bir değerlendirme de yer almaktadır. Raporda, eskiden beri dile getirilen “kimya yapma” söylentilerinin nice varlıklı kimseyi bu uğurda servetlerini eritip pota-i iflâsa (iflas potasına) sokarak perişan ettiğine değinilmektedir. Hatta “kimya bildiğini” iddia eden bazı kişilerin bu vesileyle başkalarını aldatarak onların elindeki gerçek altın külçelerini boş yere harcattıkları anlatılmaktadır. Altın veya gümüşün böyle yapay yöntemlerle üretilmesinin hakikatte mümkün olmadığı, eğer mümkün olsaydı şimdiye kadar bu alanda mahir nice bilim insanı tarafından çaresinin bulunacağı vurgulanmıştır. Altının tabiatı gereği sahip olduğu kıymet nedeniyle, eğer altın imal edilebilseydi herkesin gözünde bu denli değerli olmayacağı belirtilmiştir. Hasılı, maddelerden altın ve gümüş yapmak harikulâde (mucizevî) bir iş olarak görülmüş; “akıl sahibi” bir kişinin doğrudan doğruya altın yapma sevdasına kapılmak yerine kendi sanatında çalışıp kazanç elde etmesinin en güzel kimya olduğu ifade edilmiştir.³⁷³ Bu vaka, sahte para üretiminin madeni para basımı dışında ayrıca bazı bireylerin kimya adı altında altın üretme gibi teşebbüslerde bulunarak sahteciliğe farklı biçimlerde yaklaşabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla “kalpazanlık” yalnızca teknik bir suç değil, aynı zamanda toplumda zenginleşme arzusunun, hayalî yollarla meşrulaştırılmaya çalışıldığı daha geniş bir kültürel bağlamın parçası olarak değerlendirilebilir.

Alınan bütün önlemlere rağmen kalpazanlar her defasında orijinal kaimelere oldukça yakın nitelikte sahte paralar üretmeyi başarmış ve bunları çeşitli kanallarla dolaşıma sokmuştur. Örneğin, bir vakada kalp para taşımak için çocuğun kullanılması dikkat çekicidir. Buna göre 1862 yılında meydana gelen olayda Trabzon’dan İstanbul’a hareket eden bir vapurda, çocuk yaşta bir yolcunun yanında, bir çuval içerisinde yaklaşık beş yüz bin kuruştan fazla olduğu tahmin edilen ellilik ve yüzlük kaimelerle yolculuk ettiği tespit edilmiştir. Bir çocuğun bu kadar çok para taşımasından ve başka şüpheli durumlardan kuşkulanan gümrük memurları duruma el koymuştur. İlk inceleme gümrük veznedarı tarafından yapılmış; paraların sahte olmadığı yönünde rapor verilmiştir. Bununla yetinilmeyip, paralar zaptiye müşirine sevk edilmiş ve başka bir veznedar tarafından yeniden muayeneye tabi tutulmuştur. Ancak bu ikinci değerlendirme de paraların gerçek olduğu kanaatiyle sonuçlanmıştır. Nihayet söz konusu paraların sahte olduğu,

³⁷³ Takvîm-i Vekâyi, (23 Ş 1263/6 VIII 1847), S.: 346, s. 3-4.

hapishanede bulunan bir kalpazanın sorgusu sayesinde anlaşılabilmiştir.³⁷⁴ Bu vaka hem kalpazanların teknik becerilerini hem de dönemin denetim sistemlerinin zaaflarını ortaya koymaktadır. Öyle ki, sahteciliğin tespiti kolay olmamış, ancak bir kalpazanın itirafı ile ortaya çıkmıştır. Bu durum, sahte kaimenin ayırt edilmesinde dikkatli gözlemin, uzmanlık ve bilgi birikiminin gerekli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

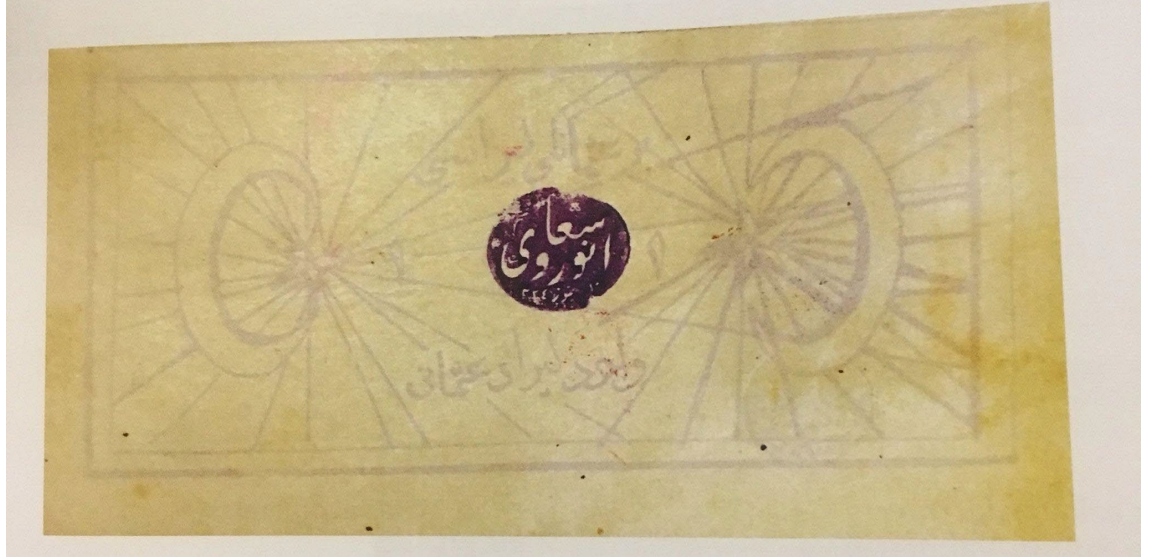
Osmanlı hukuk literatüründe kalpazanlık genellikle ekonomik çıkar sağlama gayesiyle işlenilen bir suç olarak izah edilse de her vaka bu genel çerçeveye oturmaz. Bazı örnekler, suçun yalnızca maddî kazanç arzusuyla değil, çaresizlikle şekillenmiş bir dizi karmaşık etkenin sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. 1878 yılına ait bir hadise, bu bağlamda istisnai bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Buna göre, 17 Aralık 1878 tarihli *Vakit* gazetesinde “Bir Garip Kalpazanlık” başlığıyla yayımlanan haber, klasik suç anlatılarının ötesinde, Osmanlı toplumunda yaşam mücadelesi veren bir bireyin dramını gözler önüne serer. Hadisenin faili, Dârü’l-muallimât mezunu, sanata aşına, genç bir kadındır. Babasını kaybetmiş, annesiyle birlikte yaşamakta, geçimini ise dikiş dikerek sağlamaya çalışmaktadır. Ancak mevcut ekonomik koşullar, bu çabayı sürdürülebilir kılmadığından, hayatını idame ettirmek için sahte kâğıt para basmaya karar vermiştir. Genç kadın sorgusunda, üç günde bir yalnızca bir adet 20’lik kaimeyi taklit edebildiğini ifade etmiş; şimdiye dek toplamda yalnızca on bir sahte kaime hazırladığını itiraf etmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde, evinde herhangi bir profesyonel düzenek bulunmamış, yalnızca birkaç fırça ve bir miktar boya tespit edilmiştir. Bu bulgular, olayın teknik düzeyde oldukça sınırlı, amatörce ve bireysel bir girişim olduğunu göstermektedir. Soruşturmayı yürüten makamlar, söz konusu kadının içinde bulunduğu maddi koşulları, eylemin boyutunu ve kullanılan vasıtaların yetersizliğini dikkate alarak bu olayı cezaî takibin dışında bırakmışlardır.³⁷⁵ Dolayısıyla bu örnek, Osmanlı ceza pratiğinde zaman zaman görülen insaf ve takdir ölçütünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kalpazanlık bu örnekte sadece bir suç tipi olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda dönemin toplumsal kırılmalıklarını görünür kılan bir gösterge niteliği taşımaktadır. Gazetenin “garip” nitelemesi ise, bu sıra dışı olayın hukuki boyutundan ziyade, onun ardındaki insani dramı ve vicdana dokunan yanını vurgulayan bir ifadedir.

³⁷⁴ *BOA, A.İMKT.NZD.,nr. 397/24.*

³⁷⁵ *Vakit*, nr. 1134, s. 2, 22 Z 1295/17 Aralık 1878.

Bireysel çaresizliklerin yön verdiği sınırlı girişimlerin ötesinde, Osmanlı tarihinde, muhtemelen merkezî idarenin bilgisi dışında ve tamamen pratik zorunluluklardan kaynaklanan, mahallî düzeyde para basımına yönelik bir vaka örneği de oldukça dikkat çekicidir. 1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp'a yönelik askerî harekâtı ile başlayan çatışmalar, Osmanlı Devleti'ni Kuzey Afrika'daki varlığını savunmak üzere yeni stratejik adımlar atmaya zorlamıştır. Bu çerçevede, Berlin'de askerî ataşe olarak görev yapan Enver Bey, bölgedeki direnişi örgütlemekle görevlendirilerek Bingazi'ye sevk edilmiştir. Ancak İtalyan donanmasının Doğu Akdeniz'de kurduğu deniz hâkimiyeti, Osmanlı kuvvetlerine doğrudan ulaşmayı neredeyse imkânsız kılmış; mühimmat, teçhizat ve mali kaynakların taşınması büyük oranda Kahire üzerinden sağlanmak zorunda kalmıştır. Bu durum hem ikmal sürecinin yavaş işlemesine hem de zaman zaman tamamen kesintiye uğramasına neden olmuştur. Merkezi otoriteyle iletişimin kopukluğu ve cephe koşullarının baskısı, yerel ölçekte inisiyatif alınmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu olağanüstü şartlar altında Enver Bey, eldeki kısıtlı imkânlarla rağmen askerî faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, ileride merkezin göndereceği meblağ karşılığında değiştirilecek şekilde kendi sorumluluğunda geçici kâğıt para tedavülüne girişmiştir. Söz konusu paralar, tasarım bakımından oldukça sade ve mahallî imkânlarla hazırlanmış belgelerdir. Ön yüzlerinde iki yanda ay-yıldız simgesi, ortada ise Enver Bey'in İttihat ve Terakki içerisindeki gizli ismi olan “Süâvî”ye ait mühür, bu mührün üzerinde “Bir Osmanlı Lirası”, altında ise “Vâhid Lira-yı Osmânî” ibaresi yer almaktaydı. Bu geçici değer belgelerinin güvenilirliğini artırmak ve nakde çevrilebilirliğini sağlamak için, Enver Bey ayrıca bu paraların altın karşılığında bozdurulabileceği özel bir gişe de kurdurmuştur. Ancak cepheye gelen para akışındaki süreksizlikler devam ettiğinden, bu tür geçici emisyon uygulamalarına zaman zaman yeniden başvurulmak zorunda kalınmıştır.³⁷⁶

³⁷⁶ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 316-317.

Enver Paşa'nın bastırmış olduğu 1 Osmanlı Lirası³⁷⁷

Bu örnek, olağanüstü koşullarda merkezî yapıdan bağımsız olarak geliştirilen ve hem savaşın gereklerine hem de idari esnekliğin sınırlarına işaret eden nadir bir uygulamadır. Söz konusu vaka, para basma hakkının devlet tekeline dayandığı klasik anlayışa aykırı olsa da savaş şartlarında ortaya çıkan “zorunlu” ve “mahallî” bir para politikası olarak değerlendirilebilir. Trablusgarp'ta uygulanan bu geçici kaime uygulaması merkezi otoriteden uzak cephelerde, olağanüstü durumlarda yerel komutanların mali alanda da inisiyatif kullanabildiğini göstermesi bakımından son derece ilginç ve öğreticidir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da meydana gelen bir sahte para basımı vakası, savaşın yarattığı olağanüstü koşullar altında, bir Osmanlı subayının sınırlı imkânlarla geliştirdiği pratik ve özgün çözüm kapasitesini ortaya koymasına bakımından son derece dikkat çekicidir. Buna göre; Üç aylık temel eğitimini tamamlamasının ardından Mehmed Muzaffer, Mart 1916'da “zâbit namzedi” sıfatıyla Çanakkale'de görevlendirilmişti. Bu tarihlerde, Müttefik kuvvetler -özellikle İngiliz ve Fransız orduları- Çanakkale cephesinde uğradıkları ağır yenilgiler ve yüz elli bin civarında verdikleri kayıplar sonucunda İstanbul Boğazı'nı geçme hedeflerinden vazgeçmişlerdi. Nihayet 1916 senesinin ilk haftasında, sahadaki tüm askerî mevkileri tahliye ederek bölgeden çekildiler. Mehmed Muzaffer, birliğin alay karargâhında görevlendirilmiş, orada idari ve lojistik işlerden sorumlu tutulmuştu. O sırada alayın en acil ihtiyaçları arasında kamyon ve otomobil lastikleri başta gelmekteydi. Ancak bu tür malzemelerin temini, dönemin

³⁷⁷ <https://x.com/KronikKitap/status/1062699700120444928> Erişim Tarihi: 11.06.2025.

şartlarında büyük güçlük arz ediyordu; zira bu gibi ekipmanlar henüz yaygın değildi ve lastikler neredeyse tamamen karaborsa hâline gelmişti. Devlet teşkilatının malzeme temininde bürokratik yolları izlemek yerine, doğrudan ve hızlı çözümler üretmeyi tercih ettiği bir zamanda, müzayede düzenlemek veya ilanlarla satıcı aramak ne gelenektir ne de vakit buna müsaade ederdi. Tüm süreç, emir-komuta zinciri içinde “itirazsız” biçimde ilerliyordu. İstanbul doğumlu olması dolayısıyla şehri iyi bilen Mehmed Muzaffer, alayın ihtiyaç duyduğu malzemenin tedarikiyle görevlendirildi. Malzeme alımında kullanılacak meblağın kendisine teslim edilmesi için, Erkân-ı Harbiye Riyâseti’ne hitaben yazılmış bir tezkere de kendisine verildi. Bu vesileyle İstanbul sokaklarında arayışa koyulan Mehmed Muzaffer, otomobil ve kamyon lastiklerinin çok sınırlı sayıda ve astronomik fiyatlarla el değiştirdiği bir piyasada, sonunda Karaköy’de bir Yahudi tüccarda aradığını buldu. Fiyatların olağanüstü yüksek olmasına rağmen başka seçenek bulunmadığından, satıcıyla pazarlık edip anlaşmaya vardı. Gerekli meblağı teslim almak üzere Erkân-ı Harbiye’ye gittiğinde, ödeme işlerinden sorumlu yaşlı bir kaymakamın (yarbay) huzuruna çıktı. Tezkeresi incelenirken hazır ol vaziyetinde bekleyen Mehmed Muzaffer’e kaymakam, henüz herhangi bir rakam telaffuz edilmeden, “Ne alınacak?” diye sordu. Mehmed Muzaffer’in “Oto ve kamyon lastiği” cevabını vermesiyle birlikte, subay bir anlık bir tereddüt yaşadı. Ardından, Mehmed Muzaffer’e bakarak:

“Askere postal, sırtına kaput alacak parayı bulamıyoruz; sen kalkmış otomobil lastiği istiyorsun! Hadi oğlum, git işine, insanı da günaha sokma... Para mara yok!” dedi. Bu sözlerle karşılaşan Mehmed Muzaffer, selam verip dışarı çıktı. Harbiye Nezareti’nin - bugünkü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi binasının- avlusundan ağır adımlarla geçerek kapıya yöneldi. Kafasında dönen tek soru şuydu: Alayın ihtiyaç duyduğu lastikler nasıl temin edilecekti? Envanterde bulunan, Alman ordusunun bağışladığı iki kamyon ve iki otomobil lastiksizdi. Diğer teknik malzemeler de hayatiydi. Görev ona verilmişti, malzemeleri bulmuştu, ancak elinde tek kuruş yoktu. Durum acildi ve mutlaka bir çözüm bulunmalıydı. Mehmed Muzaffer vakit kaybetmeden Karaköy’deki Yahudi tüccarın yolunu tuttu. İçeri girer girmez tüccara dönerek şunları söyledi:

“Bugün akşamüzeri resmî ödeme işlemleri sona erecek. Akşam ezanından sonra gelip malları almam imkânsız; gece bekletecek yerim de yok. Yarın öğle saatlerinden önce gemim Çanakkale’ye hareket edecek. O yüzden sabah ezanında burada olacağım. Tüm

malları muhakak hazır edin.” Tüccar bu talebe olumlu karşılık verdi. Mehmed Muzaffer tam kapıdan çıkarken dönüp şu cümleyi ekledi:

“Yanlış anlaşılmasın, altın verilmiyor; ödemeyi kâğıt para ile yapacaklar.” Ertesi sabah, gün henüz ağarmamışken, Mehmed Muzaffer Merkez Kumandanlığı’ndan sağladığı araç ve birkaç neferle birlikte tüccarın kapısında idi. Etrafta loş bir karanlık hâkimdi; sadece havagazı feneriyle aydınlanan sokaklarda mallar araca yüklendi. Mehmed Muzaffer, karşılık olarak yüz liralık bir kâğıt para uzattı. Malzeme hızla Sirkeci’ye, oradan şat vasıtasıyla limandaki dubaya, daha sonra da yola çıkacak olan gemiye aktarılmıştı. Ancak birkaç gün sonra Yahudi tüccar, elindeki yüzlük kaimeyi Osmanlı Bankası’na götürdüğünde büyük bir sürprizle karşılaştı. Banka bu parayı kabul etmedi. Nedeni açıklı -para sahteydi. Meğer Mehmed Muzaffer, o gece Karaköy’deki kırtasiyelerden temin ettiği, evrak-ı nakdiye basımında kullanılabenzer kâğıt üzerine sabaha dek çalışmış; çini mürekkebi ve boya kullanarak orijinaline neredeyse birebir benzeyen bir para hazırlamıştı. Sahte olduğu ilk bakışta anlaşılamayacak ölçüde titizlikle yapılmıştı. Dönemin orijinal kaimelerinin üst kısmında yer alan şu resmî ibareyi de es geçmemişti:

“Bedeli Dersaadet’te altın olarak tesviye olunacaktır.”

Mehmed Muzaffer ise o satırı, zekice bir hamleyle şöyle değiştirmişti:

“Bedeli Çanakkale’de altın olarak tesviye olunacaktır.” Elbette Mehmed Muzaffer’in altın diye isimlendirdiği Mehmetçiğin Çanakkale’de akıttığı kanıdır. Bu vaka, teknik anlamda sahte para basımı olsa da bir kalpazanlık hadisesi olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Üstelik olayın merkezinde yer alan tüccar da bu hadisenin peşine düşmemiştir. Hadisenin duyulmasının ardından, söz konusu para Şehzade Abdülhalim Efendi tarafından satın alınmıştır. Böylece, tüccarın maddi zararı telafi edilmiş, olay da kalıcı bir zarar değil; aksine, dönemin olağanüstü koşullarında gösterilen yaratıcı ve sorumluluk bilinciyle yoğrulmuş bir örnek olarak tarihe geçmiştir. Bu olay efsane gibi görünse de gerçektir ve söz konusu para şu anda Ankara’da “Polis Laboratuvarları Daire Başkanlığı’nın Grafoloji ve Sahtecilik Şubesi”nin bir dosyasında bulunmaktadır.³⁷⁸

4.3. Para Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Daha evvel de ifade edildiği üzere, Osmanlı Devleti’nde para, hutbe ile birlikte hâkimiyetin en önemli iki sembolünden biri olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede,

³⁷⁸ Ziyad Ebüzziya, (1984), “Bedeli Çanakkale’de” *Lale*, S. 2, (Temmuz), s. 22-25.

paranın ayarının korunması yalnızca siyasî otoritenin bir göstergesi olmakla kalmamış, aynı zamanda kamu yararının gözetilmesi, ticari faaliyetlerde halkın güveninin temini ve piyasa istikrarının muhafazası açısından da kritik bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, Osmanlı idaresi 1840 sonrasında da kalpazanlıkla mücadeleye özel bir önem atfetmiş ve bu suçu önlemeye yönelik sıkı tedbirler uygulamaya koymuştur.

Osmanlı Devleti, yukarıda da bahsedildiği üzere 19. yüzyıl ortalarında artan mali ihtiyaçlarını karşılamak ve çeşitli kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak amacıyla esham adı verilen iç borçlanma senetlerini tedavüle sürmüştü. Ancak bu kaimelerin dolaşıma girmesiyle birlikte, sahteciliğe elverişli bir ortam oluşmuştur. Bu tehdidi bertaraf etmek amacıyla Osmanlı idaresi, bir dizi teknik ve idari tedbiri yürürlüğe koymuştur.

1840 yılında Meclis-i Muhasebe-i Mâliye’de görüşülerek karara bağlanan düzenlemeler, kaimelerin teknik olarak taklit edilemeyecek biçimde hazırlanmasını ve halkın bu belgelere güveninin tesis edilmesini hedeflemiştir. Bu kapsamda, 80.000 kese karşılığında bastırılan muacceleli esham kaimeleri, farklı tutarlarda ve önceden belirlenmiş faiz oranlarıyla yeniden tasarlanmıştır. Alınan tedbirler doğrultusunda, 50, 100, 250, 500 ve 1000 kuruşluk olmak üzere beş farklı değerde kaime düzenlenmesine karar verilmiş; bu kaimelerin üzerinde hem faiz oranı, hem muaccelesi, hem de düzenlenme tarihi açıkça belirtilerek sahteciliğe karşı koruyucu bir sistem oluşturulması amaçlanmıştır. Bunlara ek olarak, her kaimenin Darphâne-i Âmire tarafından kazılarak hazırlanacak resmî bir mühürle temhir edilmesi zorunlu tutulmuştur. Önceden basılmış kaimelerin Hazine-i Maliye’ye getirilmesi hâlinde ise, üzerlerinde yer alan faiz ve peşin ödeme bilgilerinin resmî mühürle uyumlu olup olmadığı denetlenerek, yalnızca uygun bulunanların mühürlenip işleme alınmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar ve uygulamalar, *Takvîm-i Vekâyi* gibi resmî yayın organları aracılığıyla halka duyurulmuş; bu yönüyle devletin, para sahteciliğine karşı bilgi, teknik ve idari alanlarda çok yönlü bir savunma mekanizması geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.³⁷⁹

³⁷⁹ *Seniyü'l-himemâ kerîmü's-şeymâ devletlü inâyetlü âtufetlü ebbehettü efendim hazretleri Malûm-ı âli buyrulduğu üzere bu defa küşâd u tanzîm olunmuş olan seksen bin kise akçe muaccelelü eshâm kavâiminin taklîd ü hile kabulünden kurtarılması hakkında Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye tarafından bi'l-müzâkere kaleme alınıb Mâliye Nazırı devletlü Saib Paşa hazretlerinin bir kîr'a takririyle beraber manzûr-ı âli-i şâhâne buyrulmak üzere irsâl-i sû-yi vâlâ-yı müşîrileri kılınan bir kîr'a iş bu Şaban-ı şerîfin on birinci Çarşamba günü Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de kîraat olunarak vakîâ kavaim-i mezkûrenin o makûle hile ve fesâddan kurtarılması hem ibadullahın zarardan vikâyesine ve hem de evrak-ı mezkûre itibârının sekleden muhafazasına medâr-ı külli olacağına binâen mazbata-ı merkûmede gösterildiği veçhile tanzîm*

Devlet idaresi kalp para üretimi ve tedavülünü engellemek amacıyla nizamnâme, bildiriler ve kanunnameler yayınlayarak kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışmış; halktan, şüpheli paralar karşısında dikkatli ve tedbirli davranmaları istenmiştir. Öte yandan, resmî makamlara da özel ikazlarda bulunulmuş; devletin güvenlik ve denetim mekanizmalarının bu tür vakalara karşı teyakkuz hâlinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede yürütülen mücadelede, başta Şehremaneti olmak üzere vilayet ve sancak idareleri, Rûsumat Emaneti, Zaptiye Nezareti ve kalp paranın ortaya çıktığı mahallî birimler söz konusu tebligatların doğrudan muhatabı olmuş; gerekli idarî ve cezai tedbirlerin yerel düzeyde de eksiksiz şekilde uygulanması hedeflenmiştir.³⁸⁰ Bu yaklaşım, Osmanlı idaresinin para sahteciliği ile mücadelede hem ceza hukukuna, hem de kamu bilincinin oluşturulmasına ve idarî işbirliğine dayalı çok yönlü bir politika izlediğini göstermektedir.

Devlet, para sahteciliğiyle mücadelede *Takvîm-i Vekâyi*'yi etkin bir araç olarak kullanmış ve halkı bilgilendirme, caydırıcılık sağlama ve alınan kararları duyurma işlevini bu resmî gazete üzerinden de yerine getirmiştir. Nitekim 20 Zilhicce 1256 (27 Ocak 1841) tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'de yayımlanan varaka-i mahsusa, bu yaklaşımın somut bir örneğini teşkil etmektedir. Buna göre devlet, daha önce bastırılmış olan kaimelerin taklit edilmesini önlemek amacıyla bazı teknik tedbirler almış olmakla birlikte, zamanla sahte kaimelerin halk arasında dolaşıma girdiği ve bu durumun kamu zararına yol açtığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, sahte kaimelerin tespiti hâlinde Hazine-i Maliye'ye getirildiği ve burada kesilerek imha edildiği ifade edilmektedir. Ancak halkın zarar görmemesi için yeni bir düzenleme yapılarak, taklit edilmesi mümkün olmayan yeni tarzda kaimelerin hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu yeni kaimelerde kabartma tuğra gibi güvenlik unsurları yer alacaktır. Yeni kaimelerin acilen tüm piyasaya yetiştirilemeyeceği göz önünde bulundurularak, mevcut eski kaimeler Hazine'ye geldikçe yenileriyle

olunan pusulaya tatbiken elli ve yüz ve iki yüz elli ve beş yüz ve bin kuruş muacceleli beş cins evrâk tertibiyle vâridât muhâsebesinden keşide olunan sahnın yerine faiz ve muaccesini mübeyyin müceddedan beş nev'i mühürlere hakk itdirilmeyerek temhîr olunması ve mukaddemce neşr ü itâ olunmuş olan kağıdlar dahi Hazine-i amire'ye geldikçe faiz ve muaccesini mezkûr mühürlere mutabık gelir ise temhîr olunmak ve işbu envâ-yı hisseden faiz ve muaccesini ziyâde olan evrak tebdil kılınmak üzere tanzîm kılınmış ve işbu kâimelerin yevmiyle kalil-i muaccele ile tanzîmi ve mühür vaz'ı mücerred teshîl-i muamele-i ahz u itâ ve bir nev'i taklîd mahzurundan sâlim olması suretini istihsâl ve icrâ için olduğu kifâyeti herkesin malûmu olmak üzere nüsha-ı Takvîm-i Vekâyi dahi derc itdirilmesi sûretleri meclisçe mütalaa ve tensîb olunmuş ve mezkûr pusula ile mühür-i resmi meşmûl-ı nigah-ı âli buyrulmak için arz u takdîm olmağla muvâffık irâde-i seniye-i şâhâne buyrulur ise minval-i muharrer ile icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terkîmine ibtidâr kılındı efendim. BOA, İ. DH., nr. 22-1086, 13 R 1256.

³⁸⁰ BOA, A.}MKT., nr. 89-32. 28 B 1263; BOA, DH.MKT., nr. 433-20, 5 R 1313.

değiştirilecektir. Taşrada ise, eski ve yeni tüm kaimeler üç aylık bir geçiş süresi sonunda geçersiz kılınacak ve bu husus özel bir tebliğ ile halka duyurulacaktır.³⁸¹ Gurre-i Safer 1258 (14 Mart 1842) tarihinde *Takvîm-i Vekâyi*'de yayımlanan resmî bildiride de benzer mahiyette önlemler ve beklentiler dile getirilmiştir. Bu bildiride, sahte evrak-ı nakdiyyenin tedavülde kalmaya devam ettiği, halk arasında yaygın şekilde dolaştığı ve bu durumun mali istikrarı tehdit ettiği vurgulanmaktadır.³⁸² Söz konusu bildiri, Osmanlı idaresinin para ile ilgili sahtekârlık fiillerini tamamen ortadan kaldıramadığını ve bu suçların dönemin koşullarında hâlen ciddi bir sorun teşkil ettiğini göstermektedir. Ayrıca *Takvîm-i Vekâyi*'nin 248. sayısında yayımlanan başka bir varaka-i mahsusa da, Darbhâne-i Âmire tarafından alınan güvenlik önlemlerine rağmen sahte kâğıt paraların taklit edilerek tedavüle sokulduğunu ve halk arasında maddi zarara neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, mevcut kâğıt paraların taklit edilemeyecek şekilde ta'lik yazı karakteriyle yeniden basılmasına karar verilmiştir.³⁸³

29 Cemâziyelâhir 1260 (16 Temmuz 1844) tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'nin 272. sayısında yayımlanan bildiriye göre, Osmanlı idaresi, evrak-ı nakdiyyenin faiz geliri beklentisiyle halk tarafından piyasaya sürülmeden elde tutulmasının, ekonomik işleyişte önemli bir aksaklığa yol açtığını tespit etmiştir. Halkın yalnızca faiz tahsili amacıyla kaimeleri muhafaza etmesi, dolaşımdaki para miktarını azaltmış; bu durum da sahte kaimelerin daha kolay şekilde piyasaya sürülmesine imkân tanımıştır. Bu süreçte bazı sahtekârların, atik ve kolay taklit edilebilir eski kaimeleri örnek alarak piyasaya sahte para sürdükleri belirlenmiştir. Sahte kaimelerin tedavüle girmesi ticari güvenin sarsılmasına ve mali sistemde istikrarsızlığın derinleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda devlet, para sistemine duyulan güveni yeniden tesis etmek ve sahteciliğe karşı daha etkili önlemler almak üzere kapsamlı bir reform kararı almıştır. Alınan karara göre, mevcut eski kaimeler aşamalı olarak tedavülden kaldırılacak; bunların yerine, güvenlik unsurları geliştirilmiş ve taklit edilmesi güç yeni kaimeler basılarak halkın kullanımına sunulacaktır. Bu doğrultuda, yeni düzenlenen kaimelerin yalnızca Hazine-i Maliye tarafından değil, aynı zamanda gümrük memurları, sarraflar, kumpanyalar ve özellikle Galata'da faaliyet gösteren yabancı tüccarların işlemlerinde ve borsada da nakit gibi kabul edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca, halkın evrakları sadece faiz amacıyla elde tutmak yerine aktif olarak

³⁸¹ *Takvîm-i Vekâyi*, (20 Z 1256/27 I 1841), S.: 216, s. 2.

³⁸² *Takvîm-i Vekâyi*, (Gurre-i Safer 1258/14 III 1842), S.: 245, s. 4.

³⁸³ *Takvîm-i Vekâyi*, (3 Za 1258/6 VIII 1842), S.: 248, s. 2.

piyasaya sürmesini sağlamak üzere, faiz oranları düşürülmüştür.³⁸⁴ Böylece Osmanlı yönetimi, bir yandan sahtecilikle mücadeleyi güçlendirirken, diğer yandan kaime sisteminin asli işlevi olan nakit dolaşımını canlandırmaya ve piyasa güvenliğini pekiştirmeye yönelik bir strateji izlemiştir.

Takvîm-i Vekâyi'nin 20 Safer 1261 (28 Şubat 1845) tarihli ve 282 numaralı nüshasında yer alan habere göre, yürütülen geniş kapsamlı tahkikat ve istihbarat faaliyetleri neticesinde, tedavülde bulunan beşlik, onluk ve yirmilik yeni gümüş sikkelerin bazı şahıslar tarafından taklit edilerek piyasaya sürüldüğü açık biçimde ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, bazı kimselerin bu sahte ve züyük paraları yeterli dikkat ve özen göstermeksizin kabul ettikleri, bu suretle dolaylı biçimde sahtekârlığın yayılmasına sebebiyet verdikleri belirtilmektedir. Bu tür bir davranışın ekonomik düzeni sarsabileceği ve toplumun özellikle ekonomik olarak kırılgan kesimleri üzerinde ciddi zararlara yol açabileceği vurgulanmıştır. Bu gerekçelerle, söz konusu fiillerin devlet otoritesi nezdinde asla hoş görülemeyeceği, hiçbir surette meşru kabul edilmeyeceği ve alınan önlemlere uymayanların cezalandırılacağı hususu kamuoyuna açıkça ilan edilmiştir.³⁸⁵

Takvîm-i Vekâyi'in 16 Nisan 1847 tarihli 330 numaralı nüshasında yayımlanan haberde, tedavüldeki evrak-ı nakdiyye üzerinde yapılan kontroller neticesinde, hazineye taksit ödemeleri yoluyla giren kupürler arasında sahte veya tahrife uğramış paraların tespit edildiği bildirilmiştir. Bu durumun devlet hazinesine ve kamuya verebileceği zararı bertaraf etmek amacıyla hükûmet, evrak-ı nakdiyye tasarımlarının belirli aralıklarla yenilenmesini “maslahat-ı hâl” olarak değerlendirmiştir. Alınan karara göre: Sahteciliği zorlaştıracak güvenlik unsurları içeren yeni bir seri hazırlanacaktır. Mevcut kupürler, 1263 yılı Haziran ayında tamamen yeni seriyle değiştirilecektir. Değişim süreci, güçlü bir zabıta gözetimi altında yürütülecek; halk, haziran ayında hazine veznelerine başvurarak eski kupürlerini bire bir oranında yeni güvenli kupürlerle takas edecektir.³⁸⁶

11 Haziran 1847 tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'nin 338 numaralı nüshasında yer alan habere göre, tedavülde bulunan bazı *evrak-ı nakdiyelerin* sahte olduğunun tespit edilmesi üzerine, hem devlet hazinesinin hem de halkın zarar görmesini önlemek amacıyla, bu kâğıt paraların *Darphâne-i Âmire*'de yeni ve güvenli baskılarla değiştirilmesine karar

³⁸⁴ *Takvîm-i Vekâyi*, (29 C 1260/16 VII 1844), S.: 272, s. 1.

³⁸⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, (20 S 1261/28 II 1845), S.:282, s.:3

³⁸⁶ *Takvîm-i Vekâyi*, (29 R1263/16 IV 1847), S. 330, s. 3

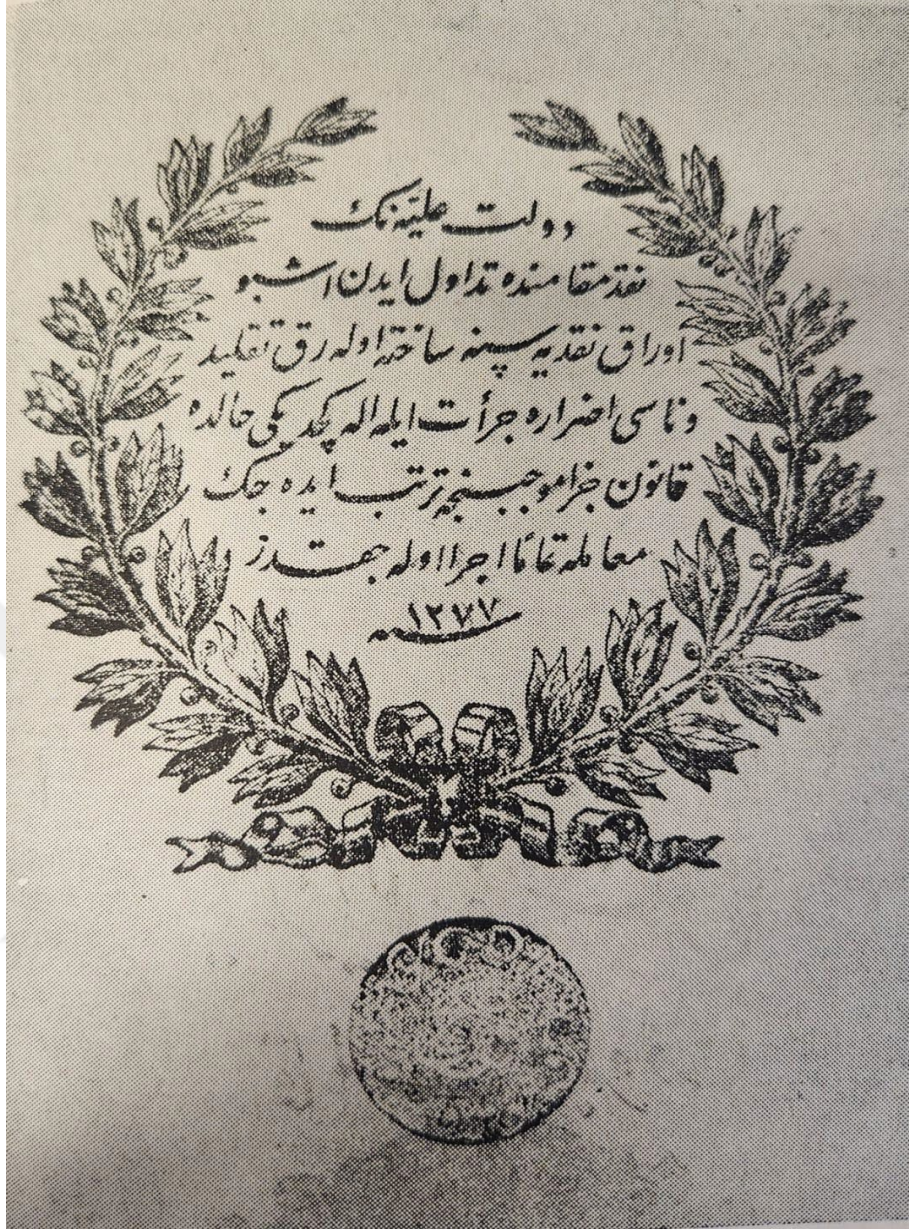
verildiği bildirilmiştir.³⁸⁷ Görüldüğü üzere devlet, paranın taklit edilmesini zorlaştırmak amacıyla çeşitli tedbirler almanın yanı sıra, kalpazanlık faaliyetlerinin arttığı ve piyasada sahte paranın yaygınlaştığı dönemlerde, tedavüldeki paraları yeni baskılarla değiştirerek ve eski kupürleri tedavülden kaldırarak sahteciliğe karşı mücadele etmiştir.

17 Kasım 1852 tarihli bir arşiv belgesine göre, sahtecilikle mücadele edilmesi ve mali disiplini temin etmek amacıyla birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede, yalnızca padişahın yüce ismini taşıyan yeni sikke-i seniyye, İstanbul'da tedavülde bulunan kâime-i nakdiye ile önceki padişah döneminde basılmış olan beşlik, yüzlük, altılık, altmışlık, altın yirmilik, onluk ve beşlik gibi belirli Osmanlı meskûkâtının alım-satımında (ahz u i'tâ) ve piyasada dolaşımında tutulması uygun görülmüştür. Ancak bu paraların ayarlarının da tam olması, eksik veya kesilmiş olmamaları şart koşulmuştur. Aksi hâlde, söz konusu paraların tedavülü yasaklanmıştır. Bununla birlikte, diğer eski Osmanlı sikkeleriyle tüm yabancı paraların alışveriş işlemlerinde kullanılması kesin olarak men edilmiştir. Yasak kapsamındaki bu paraları alan, veren veya kullanan kişilerin suçları sabit görülürse, bu kimseler hakkında kalpazanlık suçu kapsamında cezai işlem uygulanacağı belirtilmiştir.³⁸⁸

Daha önce de belirtildiği üzere, ilk kaimeler el yazısıyla hazırlanmış, üzerinde seri numarası bulunmayan ve taklit edilmesi görece kolay paralar olarak tedavüle sokulmuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde çıkarılan her yeni kaime serisinde, söz konusu belgelerin içerik ve biçim açısından daha ayrıntılı düzenlendiği ve taklit edilmelerini güçleştirecek çeşitli güvenlik unsurlarıyla donatıldığı görülmektedir. Özellikle bazı kaimeler üzerinde, taklit edenlerin cezalandırılacağına dair ifadelerin yer alması, devletin sahteciliğe karşı caydırıcılık hedefiyle hareket ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

³⁸⁷ Takvîm-i Vekâyi, (26 C 1263/11 VI 1847), S.:338, s.: 1-2

³⁸⁸ BOA., *HR.SYS.*, nr. 2926-6, (4 S 1269/17 Kasım 1852).

Elli kuruşluk kaimenin arka yüzünde yer alan uyarı metni dikkat çekicidir. Bu metinde, “Devlet-i Aliyye’nin nakdî makamında tedavül eden işbu evrak-ı nakdiyyesine sahte olarak taklit ve nâsı ızrara cür’et ile ele geçtiği halde, kanun-ı ceza mucibince terettüp edecek muamele tamamen icra olunacaktır” ifadesine yer verilmiştir.³⁸⁹ Hicrî 1277 Miladî 1860-1861 yıllarına ait olan elli kuruşluk kaimenin arka yüzünde yer alan uyarı ibaresi, sahteciliği önlemeye yönelik çok boyutlu bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir. Bu ifade, hem kamusal farkındalık oluşturmayı hem de psikolojik ve hukukî caydırıcılığı sağlamayı hedefleyen bir önleyici tedbir niteliğindedir.

³⁸⁹ Mine Erol, (1970), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kağıt Para*, Ankara: TTK Basımevi, s. 68-69.

Para sahteciliğiyle mücadele kapsamında, ele geçirilen kalp paraların bir kısmının numune olarak ilgili makamlara gönderildiğine dair çeşitli örnekler arşiv belgelerinde yer almaktadır. Bu uygulama, hem sahte paranın teknik özelliklerinin incelenmesi hem de benzer vakaların tespitinde kullanılmak üzere bir referans materyali oluşturulması amacı taşımaktadır. Ayrıca bu tür numuneler, zabıta, darphane ve maliye görevlileri arasında bilgi paylaşımını kolaylaştırarak, sahtecilikle etkin mücadele edilmesini hedefleyen idarî koordinasyonun bir parçası olarak işlev görmüştür. Örneğin, 1914 yılında Urfa'da Katolik Ermeni Kilisesi'nde gerçekleşen bir hırsızlık vakası sonrasında yürütülen adli tahkikat kapsamında, şüpheli olarak değerlendirilen kuyumcu esnafından Mıgırdiç'in ikametgâhında dokuz, babasına ait dükkânda ise bir adet sahte ikilik ve çeyrek tespit edilmiştir. Söz konusu aramalarda, bu sahte paraları bu kişilerin ürettiğine yönelik kanaat oluşsa da herhangi bir kalpazanlık aletine rastlanmamış; dolayısıyla doğrudan üretici olduklarına dair delil elde edilememiştir. Mıgırdiç ve babası, mevcut bulgular ışığında adliyeye sevk edilmiştir. Öte yandan, ele geçirilen sahte sikkelerin çevre şehirlere de gönderilmiş olabileceği şüphesi üzerine, bu paralardan örnekler komşu vilayet idarelerine gönderilmiş; ayrıca beş adet numune de merkeze, Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılmıştır.³⁹⁰

³⁹⁰ BOA, *DH, EUM*, 7. ŞB. 2-62A, (15 Kânûn-ı Evvel 1330/28 Aralık 1914).

Ele geçirilen kalp paralar: BOA, DH, EUM, 7. ŞB. 2-62A, (15 Kânûn-ı Evvel 1330/28 Aralık 1914)

Para sahteciliğiyle etkin mücadelede kilit rol oynayan unsurlardan biri, güçlü bir istihbarat mekanizmasının kurulmasıdır. Bu çerçevede, halktan gelen ihbarlar kadar, çarşı ve pazarda devriye görevi yürüten güvenlik birimlerinin çalışmaları büyük önem taşır. Söz konusu aramalar neticesinde, sahte para imalatı ya da tedavülüne ilişkin delil niteliği taşıyabilecek materyallerin ele geçirilmesi, sürecin hukuki boyutuna da katkı sunar. Bu bağlamda, sahtecilik vakalarının açığa çıkarılmasında muhbirlerin ve hafiye memurlarının yürüttüğü takip ve gözetim faaliyetleri, istihbarat ağının etkinliğini belirleyen unsurlar arasında yer alır. Örneğin, 1894 yılı Nisan ayında Bağdat'ta faaliyet gösterdiği tespit edilen bir kalpazanlık şebekesi, alınan istihbarat doğrultusunda gerçekleştirilen operasyon neticesinde suçüstü yakalanmıştır. Yapılan aramalarda, sahte para imalatında kullanılan çeşitli araç ve gereçlerin yanı sıra, tedavüle sürülmek üzere hazırlanmış mecidî, altılık, Acem sikkesi, rub'iyeye, iki kuruşluk ve otuz paralık gibi farklı nominal değerlere sahip çok sayıda kalp akçe ele geçirilmiştir.³⁹¹ Bu vakada, sahte paraların yanı sıra kalpazanlıkta kullanılan alet ve edevatın ele geçirilmiş olması, suçun sabit olması bakımından son derece mühimdir. Zira sahtecilik vakalarında, kalpazanlık

³⁹¹ BOA, DH, MKT, nr. 226-11, (12 L 1311/18 4 1894).

alet ve edevatlarının ele geçirilemediği durumlarda şüpheliler çoğunlukla isnat edilen suçu reddetmekte; ele geçirilen sahte paraların ticaret, alışveriş veya benzeri yollarla kendilerine geçtiğini ileri sürmektedirler. Ancak sahte para üretiminde kullanılan alet ve malzemelerin tespiti ve ele geçirilmesi, fail ile fiil arasındaki illiyet bağına güçlendirmekte; şahitlerin de mevcut olduğu durumlarda ise suçun hukuken sabit hale gelmesini mümkün kılmaktadır. Bu tür delillerin varlığı, hem yargılama sürecinin selameti açısından belirleyici rol oynamakta hem de adaletin tecellisini kolaylaştırmaktadır.

İstihbarat faaliyetlerinin bir diğer önemli işlevi ise, şüphelilerin suçu inkâr etme imkânını ortadan kaldıran suçüstü yakalama süreçlerine doğrudan katkı sağlamasıdır. Zira önceden elde edilen istihbari bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilen müdahaleler, failin suçun icrası sırasında veya hemen sonrasında yakalanmasını mümkün kılmakta; böylelikle hem maddi delillerin tespiti kolaylaşmakta hem de suçun inkârı yönündeki savunmalar geçerliliğini yitirmektedir. Mesela; 1891 yılında İstanbul piyasasında sahte mecidî ve çeyrek sikkelerin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu gelişme üzerine, kalp paraların menşei tespit etmek amacıyla bir iki ay süren kapsamlı bir istihbarat faaliyeti yürütülmüş; neticede, toplamda 11 kişiden mürekkep bir komite oldukları anlaşılmıştır. Ancak, söz konusu şahısların tespit edilmesine rağmen derhal bir müdahaleye başvurulmamıştır. O dönemin Zaptiye Nazırı tarafından hazırlanan raporda, operasyonun geciktirilmesinin gerekçesi olarak, çetenin imalat ile meşgul oldukları bir sırada suçüstü yakalanarak herhangi bir inkâra mahal bırakmaksızın adli sürece dâhil edilmesini sağlama hedefi gösterilmiştir. Bu doğrultuda, baskının özellikle gece saatlerinde, sahte para üretiminin fiilen gerçekleştiği sırada gerçekleştirilmesi planlanmıştır.³⁹²

Para sahteciliğiyle mücadelede başvuru yöntemlerinden biri de kalpazan ve kalp para sürücülerinin yakalanmasında katkı sağlayanlara “ihbariye akçesi” adı verilen bir tür ihbar ödülünün verilmesidir.³⁹³ Tashîh-i sikke uygulamaları sonrasında Osmanlı idaresi, belirli dönemlerde bazı eski paraların tedavülünü yasaklamış ve bu paraların piyasadan toplanarak yeni basılan paralarla değiştirilmesini hedeflemiştir. Özellikle sahte paraların yaygınlaştığı dönemlerde, dolaşımdaki bazı paralar geçersiz ilan edilmiş ve yenileri ile değiştirilmiştir. Bu süreçte, halkın elinde bulunan tedavülü yasak paralar, devletin tayin

³⁹² BOA, *Y.PRK.ZB.*, nr. 8-17, (2 L 1308/29 4 1307).

³⁹³ "Bazı sahtekâr ve kalpazanları cânib-i zabtiyeye haber verenlere ihbariye akçesi verilmesi..." BOA, *A.}MKT.MHM.*, nr. 122-48, (4 Ca 1274/ 21 12 1857).; *A.}MKT.MHM.*, nr. 126-16, (28 C 1274/13 2 1858).

ettiği mübayaacılar eliyle cari değerleri üzerinden satın alınmıştır. Ancak mübayaacı bulunmayan bölgelerde bu görev, vali ve diğer mahallî idareciler tarafından yerine getirilmiştir. Ne var ki, bazı şahısların ellerindeki yasaklı paraları zamanında teslim etmeyerek bunları tedavülde tutmaya devam ettikleri görülmüştür. Bu durumun devlete mali zarar verdiği tespit edilince, söz konusu kişileri ihbar edenlere, ele geçirilen yasak paraların değerinin dörtte biri oranında ödül (ihbariye) verilmesi yönünde bir uygulamaya gidilmiştir.³⁹⁴ Bu teşvik mekanizması, hem yasaklı sikkelerin piyasadan hızla çekilmesini sağlamakta hem de halkın sürece katılımını artırarak devletle işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktaydı.

Kalpazanlıkla mücadelede suçu açığa çıkarmada ve faillerin yakalanmasında rol oynayan kişilere, para ödülünün yanı sıra madalya verilmesi de dönemin uygulamaları arasında yer almaktadır. Bu tür taltifler, devletin sahtecilik vakalarına karşı yürüttüğü güvenlik politikasının bir parçası olarak, katkı sunan bireylerin resmî biçimde takdir edilmesini amaçlamıştır. Örneğin, Marsilya'da görevli polis memuru Mösyö Bazil Evzine, söz konusu şehirde ortaya çıkan evrak-ı nakdiye kalpazanlarının ahz u girifti(yakalanması) hususunda gösterdiği hizmetlerinden dolayı, taltif edilmek üzere beşinci rütbeden Mecidiye nişanıyla ödüllendirilmiştir.³⁹⁵ Yine Ocak 1859'da Üsküdar'da ortaya çıkarılan Yamakçı Nikos ve şeriklerinin(ortaklarının) kavâim-i nakdiyye kalpazanlığı soruşturması, dönemin ödüllendirme politikalarına dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Suçun tahkikatı ve sanıkların derdest edilmesinde etkin rol üstlenen Tomruk Müdürü Mehmed Bey, Bâb-ı Zaptiye Memuru Atıf Bey, Hüsnü, Bedros ve Hasan Efendiler ile Zaptiye Tercümanı Eksadis, Osmanlı hükümeti tarafından beşinci rütbeden birer kıt'a Mecîdiye Nişanı ile onurlandırılmıştır.³⁹⁶

Görüldüğü üzere devlet kalpazanlık suçlarının önüne geçebilmek için tedbirler almış ve mümkün mertebe kalpazanlıkla mücadele etmiştir. Kalpazanlık sonucu elde edilen menfaatin büyüklüğünden olsa gerek 1840 sonrası dönemde de kalpazanlık suçları tam manasıyla engellenememiştir.

³⁹⁴ BOA, *C.DRB*. nr. 56-2794, (Tahmini tarih: 29 Ş 1266/10 7 1850).

³⁹⁵ BOA, *HR.MKT*. nr. 202-11, (26 Z 1273/17 VIII 1857).

³⁹⁶ BOA, *A.}DVN*. nr. 138-1, (18 C 1275/23 1 1859).

4.4. Para Sahteciliği Suçunu İşleyenlerin Cezalandırılması

Kalpazanlık fiili, yalnızca bireysel bir menfaat temini girişimi değil, aynı zamanda devletin para basma yetkisine yönelik açık bir saldırıdır. Sahte para üretimi, devletin münhasır mâlî egemenlik hakkını ihlal ettiği gibi, kamu hukukuna da doğrudan zarar vermektedir. Bu tür eylemler, piyasaya karşılıksız para sürülmesi yoluyla ekonomik dengeyi bozmakta; özellikle enflasyonun artmasına, paranın itibari değerinin zayıflamasına ve ticari güven ortamının sarsılmasına yol açmaktadır. Toplumda bireyler arasındaki güvenin zedelenmesine ek olarak, halkın devlete ve onun para düzenine olan güveni de ciddi biçimde zarar görmekte; bu durum adalet algısında bozulmaya neden olmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle, önceki dönemlerde olduğu gibi 1840 sonrası dönemde de Osmanlı Devleti, kalpazanlık suçuna karşı ciddi cezai yaptırımlar öngörmüş ve bu suçu devletin egemenlik hakkına, hukuki yapısına, toplumsal, mali istikrarına ve toplumsal barışa yönelmiş ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

1840 öncesi dönemde sahte para basanlara uygulanan cezai müeyyideler daha önce ayrıntılı biçimde ele alınmıştı. Bu bölümde ise, Tanzimat sonrası dönemde gerçekleştirilen hukuki reformlar çerçevesinde kalpazanlık suçuna yönelik öngörülen cezai yaptırımlar incelenecektir. Bu bağlamda, 1840 sonrası yürürlüğe giren yeni ceza kanunları ve uygulamadaki yargı usulleri doğrultusunda, sahte para basımı fiiline karşı devletin benimsediği cezalandırma politikaları değerlendirilecektir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakip, 3 Mayıs 1840 (1 Rebûlevvel 1256) tarihinde yürürlüğe giren ilk Osmanlı Ceza Kanunnâmesi'nde kalpazanlık suçuna dair açık bir düzenleme yer almamıştır.³⁹⁷ Ancak, 2 Haziran 1840 (Gurre-i Rebûlâhir 1256) tarihinde yürürlüğe giren söz konusu kanunnâmenin on üçüncü faslına ek (zeyl) olarak kaleme alınan on dördüncü faslın birinci maddesinde, kalpazanlık suçuna ilişkin olarak özel bir hükme yer verilmiştir. İlgili maddede, kalpazanlık suçlamasıyla yakalanan şahsın suçunun sabit görülmesi hâlinde, "kalpazanlık töhmet-i reddiyesiyle ahz olunan şahıs ba'de's-sübût on sene müddet için mücâzaten vaz'-ı kürek oluna" ifadesiyle, suçlunun on sene müddetle kürek cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir.³⁹⁸

³⁹⁷ Ahmed Lûtfü, (1304), *Mir'ât-ı Adalet yahud Tarihçe-i Adliyye-i Devlet-i Aliyye*, İstanbul: Nişan Berberyay Matbaası.

³⁹⁸ Süret-i Hatt-ı Humâyûn-ı Şahâne, (1256), *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı (Yordam)*, <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>, s. 4; Serkis Karakoç, (2006), *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferâmîn ve Berevât ve İradât-ı Seniyye ile Muahedât ve Umûma Âit Mukâvelâtı Muhtevîdir*, C. V, nr. 561/5001.

1840 yılında meydana gelen bir kalpazanlık vakası, aynı yıl yürürlüğe giren Ceza Kanunnâmesi'nin ilgili maddesinin uygulanmasına örnek teşkil etmektedir. Cellad Çeşmesi sakinlerinden, haseliklikten mahrec Fındıklılı Mustafa Ağa'nın, Sultan Bayezid semtinde yer alan Ferhad Paşa Hanı'nda kiraladığı odada şüpheli hareketlerde bulunduğu dair alınan bir ihbar üzerine bir kavas görevlendirilmiş ve söz konusu görevli, gece vakti Mustafa'nın odasını kontrol ettiği esnada zanlının bir adet tuğra-yı garrâ (padişah tuğrası) kazıdığını görmüş ve kendisini yakalayarak Bâb-ı Seraskerî'ye teslim etmiştir. Yapılan aramada; biri tuğra-yı garrâ, biri muaccele, biri Maliye Nezâreti, biri Maliye Nâzırı, biri Edirne muhassıllığı, biri Edirne jurnalı ve biri sahh olmak üzere toplam yedi adet mühür ile birlikte bir miktar nuregel (arsenik), bir eğe ve ikisi 50, biri 100 kuruşluk üç adet sahte eshâm kaimesi ele geçirilmiştir. Sanık, yapılan sorgusunda hazırladığı eshâm kaimelerinin orijinallerine tam olarak benzemediği gerekçesiyle bunları kimseye vermeye cesaret edemediğini, yalnızca bir adet 50 kuruşluk kaimeyi bozdurduğunu, kalanlarını ise benzetemediği için yırttığını beyan etmiştir. Ayrıca, bu faaliyeti tamamen kendi başına yürüttüğünü, herhangi bir ortağının bulunmadığını, kaimelere ait yazılar ile mühürlerin tamamının kendi elinden çıktığını ifade etmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından yürütülen yargılama sürecinde, sanığa siyakat yazısıyla bir kaime yazdırılmış ve ele geçirilen tuğralardan biri bu örnek üzerine bastırılmıştır. Bu işlem neticesinde, kaimelerin tamamının Mustafa Ağa tarafından hazırlandığı sabit görülmüştür. Mustafa Ağa, suçunu inkâr etmeksizin itirafta bulunarak affını talep etmişse de 1840 Ceza Kanunnâmesi zeylinde yer alan on dördüncü faslın birinci maddesi uyarınca, bu tür kalpazanlık suçlarını işleyenlerin on sene müddetle kürek cezasına mahkûm edilmesi öngörüldüğünden, 7 Ocak 1841 tarihinde kendisine on yıl kürek cezası verilmesine karar verilmiştir. Meclis tarafından verilen bu hüküm, padişah iradesiyle tasdik edilmiş ve cezanın infazı için gerekli işlemler başlatılmıştır. İlgili belgede Ayrıca, kalpazanlık gibi yüz kızartıcı fiillere yönelenlerin sayısındaki artış dikkate alınarak, benzer suçların önlenmesini teminen yalnızca kürek cezası verilmekle yetinilmemiş; aynı zamanda verilen cezanın *Takvîm-i Vekâyi Gazetesi*'nde yayımlanarak kamuoyuna ilan edilmesi uygun görülmüştür.³⁹⁹ Bu uygulama ile, cezanın kamusal

³⁹⁹ "...kalpazanlık fezâhetine cesâret edenler çoğalmış olduğundan emsâlini terhîb zımnında merkûmun tutulup bu vecihle vaz'-ı kürek olunduğunun Takvîm-i Vekâyi nüshasına derc ve i'lân buyrulması..." BOA, *İ.MVL.* nr. 14/223, (11 Za 1256/4 Ocak 1841); *Takvîm-i Vekâyi*, (20 Za 1256/13 I 1841), S.:215, s.: 3.

alandaki teşhiri sağlanarak caydırıcılığın artırılması ve suçun toplum nezdinde mahkûm edilmesi hedeflenmiştir.

1840 Ceza Kanunnâmesi dönemine ait uygulamalarda, kalpazanlık suçu sabit görülen failerin prangaya konulduklarına dair örnekler de mevcuttur. 1257/1841 tarihli bir Meclis-i Vâlâ hükmünden anlaşıldığına göre, Redo isimli bir kalpazan on sene müddetle prangaya konulmuştur. Her ne kadar 1840 Ceza Kanunnâmesi'nde kalpazanlık suçu için kürek cezası öngörülmüş olsa da, bu uygulamada pranga cezasına hükmedilmiş olması, dönemin ceza uygulamasında bu iki yaptırımın birbirinin tamamlayıcısı ya da eşdeğeri olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁰

1840 Ceza Kanunnâmesi zeyli, kalpazanlık fiili için esasen on yıl kürek cezası öngörmüş olsa da, kısa süre içinde bu müeyyidenin “ağır” bulunduğu dair eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine konuyu ele alan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, kalpazanlık ve sahtekârlık suçlarını hırsızlıkla kıyaslamakla birlikte, sahte para basımının toplumsal zararının daha yüksek olduğu gerekçesiyle cezanın hırsızlıktan yine de ağır kalması gerektiği kanaatine varmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda: Kürek cezası on yıldan dört yıla indirilmiş, cezanın belirlenmesinde “derece-i sû-i san'at” (işçiliğin niteliği) esası benimsenmiştir. Buna göre:

İmal edilen züyûf (sahte) paranın gerçek sikke ile ayar ve görünüm bakımından ayırt edilemez nitelikte olması hâlinde, faile verilecek ceza dört yıldan aşağı olamayacaktır. Taklidin kalitesi düşükse, ceza altı aydan dört yıla kadar indirilebilecektir. Sahte parayı tedavüle sokanların cezaları da işledikleri fiilin ağırlığına göre altı ay ile dört yıl arasında değişecektir. Meclis'in bu kararları, Sultan Abdülmecid'e arz edilmiş; padişah, mütalaayı “münasip” bularak 10 Eylül 1843 tarihinde tasdik etmiş ve yeni hükümler aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Kanunun geriye yürütülmesiyle, kalpazanlıktan hükümlü mahkûmların cezalarında tashih yapılmıştır. Bu çerçevede Bâbîâlî hapishanesinde bulunan Müslim ve gayrimüslim kalpazanların süreleri yeniden hesaplanmış; mahkûmiyeti üç yıla yaklaşan Fındıklılı Mustafa Ağa için de ailesinin durumu nazar-ı dikkate alınarak Ramazan ayı hürmetine tahliye kararı verilmiştir.⁴⁰¹ Bu vaka, Tanzimat

⁴⁰⁰ “...kalpazanlık cinâyetine mütecâsir olan eşhâsın on sene müddet için vaz'-ı kürek olunması Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu iktizâsından ise de kürekle pranganın cezâca farkı olmadığına...” Bkz. BOA., *İ.MVL.*, 20/307, (19 Safer 1257/12 Nisan 1841).

⁴⁰¹ BOA, *İ.MSM.* nr. 2/28, (15 Ş 1259/10 Eylül 1843); BOA, *İ.MVL.* nr. 47/902, (18 M 1259/18 Şubat 1843); BOA, *İ.MVL.* nr. 52/1004, (23 N 1259/17 Ekim 1843; BOA, *A.MKT.* nr. 21/35, (29 Z 1260/ 9 Ocak 1845).

sonrasında Osmanlı ceza siyasetinde benimsenen orantılılık ilkesinin somut bir yansımasıdır; zira kalpazanlık fiiline dair başlangıçta öngörülen on yıllık kürek cezası, yapılan düzenlemeyle dört yıla indirilmiştir. Bu düzenlemenin merkezinde yer alan “derece-i sû-i san‘at” prensibi, sahte sikkelerin işçilik kalitesi yükseldikçe tedavüle girme ihtimalinin ve toplumsal zararının artacağı varsayımına dayanmakta; böylece devlet, yüksek nitelikli kalp para basımını daha ağır bir cezayla caydırmayı hedeflemektedir. Kalpazanlığın cezasının hırsızlıkla kıyaslanması, her iki fiilin de “hak edilmeyen malî menfaat temini” noktasında benzer görülmesine rağmen, sahte para basımının para düzenine ve kamusal güvene verdiği zarar nedeniyle hırsızlıktan daha ağır cezalandırılması gerektiği düşüncesini pekiştirmiştir. Yeni hükümlerin geriye yürütülerek hapisteki mahkûmlara uygulanması, Tanzimat devrinin giderek belirginleşen ıslah ve merhamet yönelimini yansıtan erken bir örnek teşkil eder. Bu noktada klasik dönemdeki cezalandırıcı adalet anlayışından onarıcı adalet anlayışına doğru gidişin izleri görülmektedir. Bu bağlamda, mahkûmiyeti üç yıla yaklaşan Fındıklılı Mustafa Ağa’nın çocuklarının mağduriyeti ve Ramazan ayının hürmetine tahliye edilmesi hem aile kurumuna atfedilen değeri hem de dinî hassasiyetlerin ceza siyasetine yansımaları göstermektedir.

Bu dönemde kalpazanlık suçlarına verilen cezalara örnek teşkil eden başka bir olay, 18 Eylül 1843 tarihli Meclis-i Vâlâ kararında yer almaktadır. Selanik müşiri’ne gönderilen bir evrakta, Grebene kazasına bağlı Zemnice köyü reayasından Kuyumcu Hristo’nun kalp para basma suçunu tekrarlaması üzerine verilen hüküm aktarılmaktadır. Hristo, daha önce aynı suçtan 15 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş, cezasını tamamladıktan sonra yeniden sahte para üretimine girişmiştir. Suçun tekerrürü üzerine dosyası yeniden Meclis-i Vâlâ’da görüşülmüş ve bu kez dört yıl hapis cezasıyla cezalandırılmasına karar verilmiştir.⁴⁰² Bu örnek, Tanzimat sonrası Osmanlı ceza yargılamasında suçun tekrarı durumunda cezaların ağırlaştırıldığını ve caydırıcılık ilkesinin esas alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yine 17 Ekim 1848 tarihinde Dîvânyolu’nda sergi açarak terlik satan Lufya isimli şahıs, Yenikapı’daki bir fırında çalışan Oseb’e sattığı terliğin karşılığında aldığı yirmilik sikkenin kalp olduğunu fark etmiştir. Şikâyet üzerine, Oseb zaptiye tarafından gözaltına

⁴⁰² BOA. *BEO. AYN. d. Meclis-i Vâlâ*, nr: 382, (29 L 1259/22 Kasım 1843), s. 32-33, akt. Rumeysa Çiçek, (2022), *Ayniyat defterleri ışığında selanik, tırhala, varna Sancakları (1840-1864)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 30-31.

alınarak Darphâne-i Âmire hapisanesine gönderilmiştir. Ancak, söz konusu kalp paranın Oseb tarafından bilerek ve kasıtlı biçimde tedavüle sokulduğuna ilişkin kesin delil elde edilememesi nedeniyle, suçun sübût bulmadığına kanaat getirilmiş; bu doğrultuda Oseb, Hoca Mihran ve ortağı Bedros'un kefaletiyle 19 Ekim 1848 tarihinde serbest bırakılmıştır.⁴⁰³ Bu vaka, Tanzimat sonrası Osmanlı ceza adaletinde delil yetersizliği hâlinde tutuklunun kefaletle tahliyesine imkân tanıyan uygulamanın fiilen işletildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aynı zamanda, kefalet uygulaması, sanığın geçici olarak salıverilmesine imkân tanırken, gerekli görülmesi hâlinde yeniden muhakeme veya tahkikat için sanığa ulaşılabilirliğin temininin amaçlandığı şeklinde de yorumlanabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci ceza kanunu niteliğinde olan ve 17 Şubat 1851 tarihinde yürürlüğe giren ve 43 maddeden oluşan Kanûn-ı Cedîd'de (1851 Ceza Kanunnâmesi), para sahteciliği suçu *üçüncü faslın on ikinci maddesi* kapsamında düzenlenmiş ve açıkça hüküm altına alınmıştır. Buna göre; Sikke-i sultâniyye ve evrak-ı nakdiyeyi taklit eden kalpazanlar, sahtecilik fiilinde gösterdikleri derece-i sû-i isti'mâllerine göre göre yani yapmış oldukları kalpazanlığın niteliğine göre altı aydan dört yıla kadar pranga cezasına çarptırılırlar. Sahte paraları tedavüle sokan *kalp sürücüler* hakkında da işledikleri fiilin ağırlık ve kabahat derecesine göre, kalpazanlara uygulanan ceza aynen tatbik olunur.⁴⁰⁴

1 Mart 1852 tarihli Meclis-i Vâlâ kararına göre, Ahışhalı Agop adlı şahıs, iki sene müddetle pranga cezasına mahkûm edilmiştir. Ancak Ahışha tebaasından olması sebebiyle, cezasını çektikten sonra kendi memleketine iadesinin ilgili sefaret aracılığıyla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁵ Bu durum, Tanzimat dönemi Osmanlı ceza siyasetinde yabancı uyrukluların cezalandırılması ve sınır dışı edilmesine ilişkin uygulamaların bir örneğini teşkil etmektedir. Aynı vaka 624 Numaralı *Ayniyat Defteri*'nde şöyle anlatılmaktadır: 9 Mart 1852 (Fi 17 Ca 1268) tarihli Meclis-i Vâlâ kararına göre: Üsküdar'ın Yeni Mahalle semtinde kalpazanlık şüphesiyle yakalanarak tutuklanan birkaç kişinin, Hazine-i Hassa tarafından yürütülen muhakeme ve istintakları neticesinde; bunlar arasında en büyük sorumluluğun Ahışhalı Agob ile Nikogos'a ait

⁴⁰³ BOA, DRB.d. nr. 117, s. 4.

⁴⁰⁴ Ahmed Lütfi, (1304), a.g.k., s. 170.

⁴⁰⁵ BOA, A.MKT.MVL., nr. 50/80, (9 Ca 1268/1 Mart 1852).

olduğu, diğer Agob'un da durumu bildiği hâlde yetkililere haber vermediği için üçüncü derecede suçlu sayıldığı ve refiklerinden David'in de şüpheli bulunduğu tespit edilmiştir. Ceza Kanunu uyarınca; Ahışalı Agob ile Nikogos'un ikişer yıl, Diğer Agob'un bir yıl, David'in ise altı ay süreyle pranga cezasına çarptırılmasına ve ceza sürelerinin tamamlanmasının ardından serbest bırakılmalarına, ayrıca Ahışalı Agob ile David'in Rusya tebaasından olmaları sebebiyle ceza süresi sonrası kendi memleketlerine, ilgili sefaret aracılığıyla sınır dışı edilmelerine karar verilmiş ve bu hususta gereken işlemlerin yapılması için fermân-ı âlî düzenlenmiştir.⁴⁰⁶

Yine 17 Haziran 1852 tarihli başka bir belgeye göre, kalpazanlık töhmetiyle tutuklanan Vasilaki isimli şahsın, hakkında yürütülen yargılama neticesinde dört sene müddetle prangaya konulmasına hükmedilmiştir.⁴⁰⁷ Fakat 624 Numaralı Ayniyat Defteri'nde yer alan kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Vasilaki'nin cezasında indirimle gidilmiştir. 7 Temmuz 1852 tarihli belgeye göre, kalpazanlık suçlamasıyla pranga cezasına çarptırılan Vasilaki, cezasının kalan kısmının affedilerek serbest bırakılması talebiyle Meclis-i Vâlâ'ya bir arzuhal sunmuştur. Bu talep üzerine konu, Hazine-i Hassa Nazırıyla görüşülmüş ve ilgili şahsın cezasının tamamlanmasına bir yıl kaldığı, ancak şimdiye kadar ıslah-ı nefis yönünde bir hal sergilediği ve merhamete muhtaç olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, kalan ceza süresini memleketi olan Kayseri'de tamamlaması için tahliye edilerek oraya sürgün edilmesi uygun bulunmuş; durum, sadrazamlık makamına arz edilerek emir ve ferman tanzim edilmiştir.⁴⁰⁸ Bu olay, Tanzimat dönemi Osmanlı ceza adalet sisteminde feragat, ıslah ve merhamet ilkeleri doğrultusunda şekillenen ceza indirim ve tahliye uygulamalarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kalpazanlık gibi kamu düzenini tehdit eden bir suçtan dolayı dört yıl pranga cezasına mahkûm edilen Vasilaki adlı şahsın, cezasını çektiği sırada kişisel ıslah ve sosyal durumuna bağlı olarak cezasında indirimle gidilmesi, dönemin ceza siyasetine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Takvîm-i Vekâyî Gazetesi'nde yer alan 18 Şubat 1853 tarihli başka bir kayda göre, Erzurumlu Mustafa ile kardeşi Mehmed'in kalpazanlık fiilini işledikleri sabit görüldüğünden, haklarında tutuklandıkları tarihten itibaren hapis cezalarının yanı sıra Tersane-i Âmire'de kürek cezasına mahkûm edilmeleri Meclis-i Vâlâ tarafından uygun

⁴⁰⁶ BOA, *BEO.AYN.d.* nr. 624, s. 74.

⁴⁰⁷ BOA, *İ.MVL.*, nr. 238-8481, (28 Şaban 1268/17 Haziran 1852).

⁴⁰⁸ BOA, *BEO.AYN.d.* nr. 624, s. 81.

görülmüş; söz konusu karar, padişah irâde-i seniyyesiyle tasdik edilerek yürürlüğe konulmuştur.⁴⁰⁹ Bu olaya dair *624 Numaralı Ayniyat Defteri*'nde yer alan bilgi Takvîm-i Vekâyî Gazetesi'ndekiyle uyum içindedir. Buna göre, Erzurum'da bulunan Lala Mustafa Paşa Camii muvakkiti Mustafa Efendi ile kardeşi Mehmed Efendi'nin kalpazanlık fiiline karıştıkları, kendi ikrarlarıyla sabit görülmüştür. Söz konusu fiilin, suçun işlendiği mahalde tahkik edilmesi sonucunda doğruluğu anlaşılmış ve buna binaen ceza kanunu uyarınca işlem yapılmasına karar verilmiştir. Mezkûr şahısların mahallinde tutuklu bulundukları tarihten itibaren dört sene müddetle Tersâne-i Âmire'de kürek cezasına çarptırılmaları, ceza sürelerinin tamamlanmasının ardından ise yeniden suç işlememeleri için sabıkasız şekilde serbest bırakılmaları kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, tahliyeleri öncesinde İstanbul'a sevk edilmeleri için Meclis-i Vâlâ'dan mazbata alınmış, ardından sadrazamlık makamından padişah adına irade-i seniyye talep edilmiştir. Padişahın bu yöndeki görüşüyle birlikte, söz konusu iki şahsın ceza sürelerini tamamlamak üzere derhal küreğe konulmaları emredilmiştir.⁴¹⁰ Bahsi geçen vakalarda verilen cezalar, uygulamada 1851 Ceza Kanunnâmesi'ne uygun hareket edildiğini göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere 1840 tarihli Ceza Kanunnâmesi'ne eklenen zeyilde, kalpazanlık fiilini işleyenler için on yıl kürek cezası öngörülmekteydi. Ancak müteakip düzenlemelerle bu ceza hafifletilmiş; kalp parayı imal eden veya piyasaya süren kişiler için altı aydan dört yıla kadar kürek cezası öngörülmüştür. Bu hüküm, 1851 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nde de aynen muhafaza edilmiştir. Cezadaki bu indirimin, kalpazanlık suçu açısından yeterli bir caydırıcılık unsuru oluşturamadığı; bilakis, ilerleyen yıllarda söz konusu suçun artış göstermesine zemin hazırladığı görülmektedir.⁴¹¹ Nitekim bu artış, 9 Ağustos 1858 (28 Zilhicce 1274) tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'nda cezaların yeniden değerlendirilmesinde etkili bir gerekçe olmuştur.

1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan etkilenilerek hazırlanan ve bazı tadilatlarla birlikte⁴¹² Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar yürürlükte kalan 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nde, kalp para imal edenler ile bu paraları piyasaya sürenler hakkında ağır

⁴⁰⁹ Takvîm-i Vekâyî, (9 Ca 1269/18 Şubat 1853), S. 483, s. 2.

⁴¹⁰ *BEO. AYN.d. nr. 624, s. 106.*

⁴¹¹ Ali Akyıldız, (2014), a.g.k., s. 143.

⁴¹² 143. maddenin kapsamı, nikel meskûkâtı da ihtiva edecek şekilde genişletilmiş ve böylece ilgili madde daha kapsayıcı bir hukuki çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu değişiklik, Meclis-i Mebûsân'ın 26 Mayıs 1330 (8 Haziran 1914) tarihli oturumunda kabul edilen kanun layihasının, Meclis-i Âyân tarafından 3 Haziran 1330 (16 Haziran 1914) tarihinde aynen onaylanmasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir. Bkz. Harun Karakaya, (2020), a.g.k., s. 53-54.

yaptırımlar öngörülmüştür. İlgili düzenlemeler, Kanun'un *on dördüncü faslında* (143 ila 147. maddeler arasında) yer almakta olup, söz konusu fiilleri işleyenlerin en az on sene müddetle kürek cezasına mahkûm edilmeleri kararlaştırılmıştır.⁴¹³ Ayrıca bu kişilere, kürek cezasına ek olarak teşhir cezası da verileceği belirtilmiştir. Nitekim 19. madde, kürek cezası ile cezalandırılanların teşhir edilmesine ilişkin hükmü açık bir biçimde ortaya koymaktadır.⁴¹⁴ Yine bu dönemde kalpazanlık yapanların kalpazanlıktan kazandıkları paraya da Maliye Nezareti tarafından el konulması usulü benimsenmiştir.⁴¹⁵ 143. maddede geçen “*on seneden eksik olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur*”

⁴¹³ 143. Mâdde: Devlet-i ‘Aliyye’de, tedâvülü nizâmen makbûl ve muqarrer olan altın ve gümüş meskûkâta takliden meskûkât kağıt eden ve zıkr olunan meskûkât-ı muqarrerden ege ve zınba ve tîz-âb veyâ sâ’ir âlât ve tarîk ile az çok altın ve gümüş ihrâc ve ifrâz ederek kıymetlerini tenkîş eyleyen ve bir sikkeyi daha kıymetli olan âher bir sikke yerine sürmek üzere anıñ renginde yaldızlayan ve o misilli kalb ve zuyûf meskûkâtıñ, Memâlik-i Maħrûse’de tedâvülüne veyâhûd bilâd-ı ecnebiyyeden gelib Memâlik-i Hażret-i Şâhâne’ye, dühûlüne mu’în olan ve kalb sürücülüğüyle meşğûl bulunan kimseler on seneden eksik olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur.

144. Mâdde: Her kim Memâlik-i Maħrûse’de, tedâvül etmekte olan meskûkât-ı nuħâsiyyeye takliden sikke kağıt eder ve o misilli kalb meskûkâtıñ Memâlik-i Maħrûse’de tedâvülüne veyâhûd bilâd-ı ecnebiyyeden gelib derûn-ı Memâlik-i Hażret-i Pâdişâhî’ye dühûlüne mu’în olur ise muvakkaten küreğe konulur. Bu maddede 25 Haziran 1914 tarihinde değışiklik yapılmıştır. Buna göre; “Her kim memâlik-i Osmaniyyede tedâvül etmekte bulunan altın ve gümüş meskûkât-ı Osmaniyyeden maada meskûkât-ı Osmaniyyeyi takliden sikke kat eder veya bunları memâlik-i Osmaniyyeye idhal eyler veya bu misüllü kalb meskûkât sürücülüğüyle meşğûl olur ise muvakkaten küreğe konulur.” Düstûr, (1334), Tertib-i Sâni, C. VI, Dersâadet: Matbaa-i Âmire, s. 818.

145. Mâdde: Her kim Memâlik-i Maħrûse’de, meskûkât-ı ecnebiyyeye takliden sikke kağıt eder veyâ meskûkât-ı ecnebiyyeniñ yüz kırk üçüncü maddede beyân olunan tarîklar ile kıymetini tenkîş yâ rengini tağyir eyler veyâhûd o makûle kalb ve zuyûf meskûkât-ı ecnebiyyeniñ, Memâlik-i Maħrûse’de tedâvülüne ve hâricden Memâlik-i Hażret-i Mülûkâne’ye dühûlüne mu’în olur veyâ bunlarıñ sürümüyle meşğûl bulunur ise muvakkaten küreğe konulur.

146. Mâdde: Mevâdd-ı sâbıkada beyân olunan kalb ve zuyûf meskûkâtı şâhîh zanıyla alıb veren kimseler haklarında kalb sürücülük töhmeti ‘azv olunmak iktizâ etmeyib faķaķ o makûle meskûkât-ı fâside ellerine geçdikden soñra kalb ve zuyûf olduğuna vâkıf oldukları hâlde sürerler ise sürdükleri meblağın lâ-eķall üç misli ve nihâyet altı misli cezâ-yı naķdî alınır. Ve bu cezâ-yı naķdî, hîc bir hâlde bir mecđiyye altınından aşāğı olmaya.

147. Mâdde: Yüz kırk üçüncü ve yüz kırk dördüncü ve yüz kırk beşinci maddelerde beyân olunan cinâyetler ile müttehem olan kimselerden ol cinâyetleriñ tamâm-i icrâsından evvel yâhûd daha hükümet tarafından emr-i taħarriyâta şûrû olunmazdan muķaddem keyfiyyeti ve mütecâsir olanları cānib-i hükûmete ihbâr eden ve emr-i taħarriyâta şûrû olundukdan soñra daha sâ’ir müttehemleriñ aħz u girift olunmalarına hıdmet eyleyenler mücâzâtıñ mu’âf olub faķaķ muvakkaten zaḅtiyye nezâreti altına alınırlar. Bkz. Senem Öner, (2013), Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu’nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan Çevrilmesi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 39-41.; Ahmet Gökçen, (1989), Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul, s. 143.

⁴¹⁴ “Kürek, ayaklarında temir olduğü hâlde hıdemât-ı şâķķada kullarılmaktadır. Kürek cezasına müstahak olan şahş hakkında teşhir uşûlü daķi icrâ olunur. Şöyle ki cezâyâ hüküml eden dıvân mazḅaḅasınıñ bir hülâsası gâyet kalın hurûf ile yazılıb mücâzât olunacak şahş bulunduğü şehirde bir meydāna veyâ memerr-i nâş olan bir mahalle götürölüb işbu hülâsa göğsüne konularak iki sâ’at orada tevķîf ve halka irâ’e olundukdan soñra ayaklarına temir konularak mahall-i mücâzâtına gönderilir. On sekiz yaşından aşāğı olan ve yetmiş yaşından ziyâde bulunan aşķâb-ı cinâyet işbu teşhir kâ’idesinde mu’âf tutulur.” Bkz. Senem Öner, (2013), a.g.k., s. 4.

⁴¹⁵ BOA, A.MKT.MVL. nr. 110-67, (15 Ra 1276/12 Ekim 1859).

ibaresi, cezanın alt sınırını açıkça belirtmekle birlikte, üst sınır konusunda doğrudan bir açıklama getirmemektedir. Bu noktada, söz konusu cezanın neyi ifade ettiğini açıklayan 21. maddeye başvurmak gerekmektedir. İlgili maddede, muvakkaten kürek cezası; hükümlünün, kamuya açık şekilde teşhir edilmesini müteakip, devlet tarafından belirlenecek mahallerde, demire bağlı olarak, hidemat-ı şakkada (şiddetli beden işlerinde), üç yıldan on beş yıla kadar çalıştırılması şeklinde tanımlanmıştır.⁴¹⁶ Bu maddeden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nde ilgili cezalarda üst sınır on beş senedir.

1858 Ceza Kanunnâmesi'nin fiilî uygulamasına ilişkin örnekler, Osmanlı arşiv belgelerinde çeşitli şekillerde yer almaktadır. Örneğin, Üzerinde bir miktar sahte sikke ile yakalanan Niğde'li Hristo, bu paralardan birini harcaması sebebiyle, 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 146. maddesi gereğince bir *Mecidiye* altını tutarında para cezasına çarptırılmıştır. Söz konusu ceza, anılan maddenin, sahte paranın bilerek dolaşıma sokulması durumunda öngördüğü malî cezalar çerçevesinde uygulanmıştır. Oysa bu tür bir suç için öngörülen ceza, normal şartlar altında en az on yıl süreli kürek cezasıdır. Ancak Hristo ile birlikte hareket eden diğer şahıslar -Hüseyin Efendi, oğlu Hüseyin ve Emin Efendi- sahte paraları henüz piyasaya sürmedikleri için, mahkeme bu fiili tamamlanmamış saymış ve ceza tespiti sırasında bu durumu göz önünde bulundurmıştır. Soruşturma ve tutukluluk süresince hapiste geçirilen zaman yeterli görülerek bu kişiler tahliye edilmiştir.⁴¹⁷ Bu olay, Ceza Kanunnâmesi'nin uygulamasında suçun fiilen işlenip işlenmediği hususunun cezanın belirlenmesinde önemli bir ölçüt olarak kabul edildiğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Kalpazanlık suçuna iştirak eden kişilere verilen mahkûmiyet süreleri, failerin bireysel durumlarına göre farklılık göstermekteydi. Yargı mercileri nezdinde sanığın suça hangi düzeyde katıldığı, sabıka kaydının bulunup bulunmadığı ve kamu görevinde olup olmadığı verilecek cezayı belirleyen unsurlar arasında yer almaktaydı. Özellikle yetki sahibi bir memurun bu tür bir suça karışması hâlinde, kendisine uygulanan yaptırımlar çok daha ağır olabiliyordu. Nitekim 1859 yılı Nisan ayında patlak veren bir kalpazanlık soruşturması Antalya Kaymakamı Mir-i Miran Hüseyin Paşa'nın da doğrudan sahte para üretimi ve tedavülüne karıştığını ortaya koymuştur. Olayın merkezinde, Paşa'nın Sultan

⁴¹⁶ Ahmet Gökçen, (1989), a.g.k., s. 40.; Reşad, (1313), *Miyar-ı Ceza Kanun-ı Ceza Şerhi*, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, s. 264.

⁴¹⁷ BOA, *MVL.*, nr. 839-25, (18 S 1277/5 Eylül 1860).

Mehmed civarındaki ikametgâhında yürütülen sahte kâime basımı faaliyetleri yer almakta olup, bu işlemlerin onun bilgisi ve yönlendirmesi dâhilinde gerçekleştirildiği, soruşturma belgelerine yansıyan itiraflarla sabit hale gelmiştir. Ahmet Efendi ve Nikogos adlı sanıkların sorguları sırasında verdikleri beyanlar, sahte kâimelerin doğrudan Hüseyin Paşa'nın evinde üretildiğini ve bunların Arap Said ile Mustafa Efendi aracılığıyla piyasaya sürüldüğünü teyit etmiştir. Yargı sürecinde, Hüseyin Paşa'nın resmî bir memuriyet makamında bulunması, kendisine yönelik cezai takibatın daha ağır seyretmesine neden olmuştur. Hüseyin Paşa Meclis-i Vâlâ'nın aldığı kararla, teşhir edilmesinin ardından on beş sene müddetle kürek cezasına mahkûm edilmiş ve cezasını tamamlamasını takiben kalebentliğe sevk edilmesine ve bir daha herhangi bir kamu görevine atanmasının yasaklanmasına hükmolunmuştur. Ayrıca mevcut rütbeleri de tamamen geri alınmıştır. Diğer sanıklardan, Nikogos yine on beş yıl kürek, Ahmet Efendi on üç yıl kürek, Arap Said ise yedi yıl pranga cezasına çarptırılmıştır.⁴¹⁸ Bu vaka, Tanzimat sonrası Osmanlı ceza siyaseti bağlamında, resmî görevlilerin sahtecilik fiillerine bulaşmaları hâlinde daha ağır yaptırımlarla karşılaştıklarını göstermesi açısından kayda değerdir. Kişilerin yargılanmasında, yalnızca işlenen suçun mahiyeti değil, aynı zamanda failerin toplumsal statüleri de cezanın takdirinde belirleyici unsurlar arasında yer almıştır. Nitekim kamu görevinde bulunan bir memurun, devletin parasal güvenliğine doğrudan zarar veren bir suça karışmış olması, cezanın ağırlığını artıran bir etken olarak öne çıkmıştır. Bu durum, Tanzimat dönemi hukuk uygulamalarında, toplumsal düzeni tehdit eden fiillerin faillerine göre farklı düzeylerde cezai müeyyidelerle karşılık bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kasım 1859'da Edirne'de cereyan eden bir kalpazanlık hadisesi, Dimetokalı Tanaş, Aleksan ve Ligor'dan üç öküzü 1900 kuruş bedelle satın alan Serkis adlı şahsın, ödeme aracı olarak Fransız Lirası süsü verilmiş paralar kullanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kısa süre içinde bu paraların pirinçten dökülmüş sahte mangırlar olduğu fark edilmiş ve durum vakit kaybetmeden ilgili makamlara intikal ettirilmiştir. Zanlıının üzerinin aranması sonucu, kendisine ait bir kese içinde aynı türden doksan dokuz mangır daha ele geçirilmiştir. Sorgusunda, söz konusu mangırların Anadolu ve Rumeli'de düzgün paralar yerine rahatça geçtiğini İstanbul'da öğrendiğini, bu nedenle ticaret maksadıyla satın alıp Edirne'ye getirdiğini beyan etmiştir. Edirne Meclisi'nin yürüttüğü tahkikat, yalnızca

⁴¹⁸ BOA, *BEOAYN.d.*, nr. 484, 7-1.; BOA, *A.MKT.MVL*, nr. 106-38, (27 Ş 1275/1 Nisan 1859).

Serkis'in kullandığı değil, başka tür sahte mangırların da bölgede tedavülde bulunduğunu; taşrada yaşayan halkın, bu paraları sahil sikkeler zannederek ayırt edemediğini ortaya koymuştur. Halkın muhtemel zararını bertaraf etmek amacıyla sahte paralar toplatılmış ve İstanbul'a gönderilmiş, Serkis ise nezarete atılmıştır. Hadise Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilirken ele geçirilen mangırların züyûf meskûkât (sahte sikkeler) vasfı taşımadığı; daha ziyade "madalya yahut oyuncak" nev'inden basit cisimler olduğu kanaatine varılmıştır. Bu sebeple 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 143-145. maddeleri değil, müşteriyi aldatmaya yönelik fiilleri düzenleyen 240. madde uygulanmıştır. Anılan madde, "altın veya gümüş yahut sahil cevher görüntüsünde olup gerçekte sahte olan bir nesneyle müşteriyi yanıltan"⁴¹⁹ kimseler için üç aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörmekte olup, Serkis bu çerçevede bir yıl hapis ile cezalandırılmıştır.⁴²⁰

Yine 17 Eylül 1860 tarihinde kalp kaime sürücüsü olduğu gerekçesiyle yakalanan Yunan uyruklu İstavri, tercümanın da hazır bulunduğu esnada gerçekleştirilen sorgusunda, Todori adlı şahısla birlikte sahte kaime sürücülüğü yaptıklarını kabul etmiştir. Bu itiraf üzerine, İstavri hakkında 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 143. maddesi uyarınca on sene müddetle kürek cezası verilmesine hükmedilmiştir. Aynı suç kapsamında yargılanan Todori'nin ise, ilk kez sahte para tedavül ettirmiş olması göz önünde bulundurularak, 146. madde gereğince sürmüş olduğu meblağın üç katı kadar cezâ-i nakdî ile cezalandırılmasına ve ardından serbest bırakılmasına karar verilmiştir.⁴²¹ Bu karar, Osmanlı ceza hukukunda suçluya ceza verilirken fiilin ağırlığı ve failin sabıka durumunun dikkate alındığını gösteren örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

1860 yılının ilk aylarında Selanik'te, gümüş Mecidiye sikkelerinin taklit edilmesiyle bağlantılı kapsamlı bir kalpazanlık çetesi ortaya çıkarılmıştır. İhbar üzerine yakalanan Carlo Kameski ile Braşimo Dekrot tutuklanmış; daha sonra örgütün bir diğer üyesi Karon da ele geçirilmiştir. Carlo'nun Yunanistan, Braşimo'nun ise İngiltere uyruğunda olması

⁴¹⁹ "Her kim altın ve gümüşün 'ayarı veyâ şahîh cevher gibi şatılmış bir yalancı taş veyâ sâ'ir her nev' emti'anın keyfiyeti üzerine müşteriyi aldadır veyâhüd eksik vezn ve zirâ' isti'mâl eyleyerek bey' olunan eşyanın kemiyeti hakkında hile eyler ise üç aydan bir seneye kadar habs olunur. Ve tazmîn-i zarar etdirildikten başka bedel-i tazmîniñ rub'u miqdârını tecâvüz etmemek ve her hâlde üç mecîdiyyeden aşağı olmamak üzere cezâ-yı nakdî alınır. Ve eksik vezn zirâ'ı dañi kesr ü imhâ kılınır." Bkz. Bkz. Senem Öner, (2013), a.g.k., s. 63-64.

⁴²⁰ BOA, *AYN.d.*, nr. 474, 136-2. Akt. Merve Öner, (2024), *Osmanlı Devleti'nde Katl ve Sirkat Defterlerine Göre Suçlar ve Cezalar (1847-1861)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 106.; BOA, *A.MKT.MVL.*, nr. 111-67, 23 R 1276/19 Kasım 1859.

⁴²¹ BOA, *BEOAYN.d.*, nr. 486, 1-1.

nedeniyle, sorguları Selanik Meclisi'nde kendi konsoloslarının huzurunda gerçekleştirilmiştir. Soruşturma sırasında Carlo, Rus İmparatorluğu'na bağlı Harikova'da doğduğunu, Avusturya pasaportuyla İstanbul'a geçerek yirmi yıl Perşembepazarı'nda kuyumculuk yaptığını, akabinde Serez'e yerleştiğini ve altı ay önce Selanik'e gelerek yeniden dükkân açtığını beyan etmiştir. Burada Mariko adlı bir kadın aracılığıyla meyhaneci Braşimo ile tanışmış; Braşimo'nun sağladığı "siyah sikke" kalıbı ile masrafları karşılayacağı vaadi üzerine sahte para basımı konusunda anlaşmaya varmışlardır. Carlo'nun bastığı ilk altı adet yirmilik Mecidiye'yi beğenen Braşimo, sermayeyi artırmış ve Karon'u da ortak olarak devreye sokmuştur. Şebeke, Braşimo'nun meyhanesinin arka avlusunda sahte sikke üretimini sürdürmüştür. Carlo, son olarak yirmi kuruşluk bir avans aldıktan sonra kolluk kuvvetleri tarafından sahte paralarla birlikte yakalandığını ve büyük bir hata yaptığını itiraf etmiştir. Braşimo ise, ilk sorgusunda Carlo'yu tanımadığını iddia etse de sonraki beyanlarında altı ay önce Carlo'nun dükkânına sahte yüzük satmaya geldiğini itiraf etmiş, ayrıca Giritli bir tüccara iki bin adet sahte yirmilik ve Selanik'te kimliğini bilmediği bir şahsa yüz altın bastığını söylemiştir. Karon ise kalpazanlıktaki rolünü inkâr etmiş, ancak Carlo'ya Mecidiye kalıbı verilmesi ve finansman sağlanmasında payı bulunduğu yönündeki ifadelerle çelişmiştir. Elde edilen deliller ve itiraflar doğrultusunda Selanik Meclisi, Carlo, Braşimo ve Karon'un 1858 Ceza Kanunnâmesi'nin 143. maddesi uyarınca tutuklandıkları günden itibaren onar yıl kürek cezasına çarptırılmasına hükmetmiştir. Bu karara ilişkin Meclis-i Vâlâ mazbatasına göre suça karıştığı sabit olmayan sanıklar hakkında yeniden inceleme yapılması, Carlo ile Braşimo'nun ise Selanik'te teşhir edildikten sonra küreğe konulmak üzere ilgili mahalle gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²² Bu vakada sanıkların tutuklanarak hapsedilmeleri, kamu önünde teşhir edilmeleri ve nihayetinde kürek cezasına mahkûm edilmeleri, kalpazanlık fiilinin farklı aşamalarda ve çok yönlü biçimde cezalandırıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle teşhir cezasının uygulanması, suçlunun kamusal alanda ifşa edilmesini ve suçun görünür kılınarak toplum nezdinde ahlaki ve sosyal bir yaptırıma dönüştürülmesini de amaçlamaktadır. Suç faillerinin farklı devletlerin tebaasından olması, kalpazanlık vakalarının yerel düzeyde işlenmesinin yanında zaman zaman uluslararası bir nitelik taşıdığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, farklı uyruklardan şahısların aynı suça iştirak etmeleri, kalpazanlık

⁴²² BOA, *MVL.*, nr. 919-7, (1277/1860).; BOA, *A.MKT.MVL.*, nr. 123-31, (1277/1860).; BOA, *A.MKT.MVL.*, nr. 123-38, (3 C 1277/17 Aralık 1860).

suçlarının yalnızca bireysel ya da yerel bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda devletlerarası diplomatik ve adli iş birliği gerektiren karmaşık bir mesele olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

1277 yılı Zilhicce ayının başlarında (yaklaşık Haziran 1861) kayda geçen bir belge, iftira yoluyla suç isnadında bulunulması ve bu bağlamda verilen kalebendlik cezasına dair dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Kalpazanlık suçundan dolayı kürek cezasına çarptırılmış olan Hüseyin'in kardeşleri Mahmut ve Halil'in de aynı fiile iştirak ettikleri şüphesiyle Alaîye kaymakamı tarafından gözaltına alındıkları ve beraberlerinde ele geçirilen bazı alet ve edevatla birlikte Konya'ya sevk edildikleri belirtilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde, Alaîye Meclisi üyelerinden Bektaş ve Nazif'in bu kişilere suç isnadında bulundukları, ancak isnadın iftira olduğu anlaşılmıştır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sunulan mazbataya göre, Bektaş ve Nazif'in bu isnatlarının halk nezdinde tiksinti uyandıran, bir kişiye karşı haksız yere ağır suç yükleyen ve hukuken cezai karşılığı olan fiiller olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayûn'un 213. maddesi uyarınca, sahih bir biçimde işlenmiş gibi gösterilen suçun aslında iftiradan ibaret olduğunun anlaşılması hâlinde, fail hakkında isnat edilen suçun cezası değil, iftira suçu üzerinden hüküm uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca isnat edilen kalpazanlık fiilinin de 144. madde kapsamında değerlendirildiği ve on yıldan az olmamak üzere kürek cezası öngörüldüğü belirtilmiştir. Ancak Bektaş ve Nazif'in isnadlarının gerçek dışı olduğu ve bu isnadı nefsi arzularla gerçekleştirdikleri kanaatine varıldığından, bu fiillerin kanunen kalebendlik cezasıyla tecziyesine karar verilmiş ve Bektaş ve Nazif tutuklandıkları tarihten itibaren geçerli olmak üzere on sene müddetle Kıbrıs'ta kalebendlik cezasına hükmolunmuştur. Padişah iradesiyle çıkarılan emr-i hümayûn doğrultusunda, söz konusu hükmün infazı Konya Valisi Râgıb Paşa, Kıbrıs Mutasarrıfı Hayreddin Paşa ve Lefkoşa nâibine tebliğ edilmiştir. Bu kişilere, hükümlülerin Kıbrıs'a sevk edilmeleri, belirtilen süre boyunca firar etmelerinin önlenmesi ve cezalarının bitiminde tahliyelerinin merkeze bildirilmesi talimatı verilmiştir.⁴²³ Bu vaka, iftira sonucu verilen mahkûmiyetlerin Osmanlı yargı sisteminde nasıl ele alındığını ve sahte tanıklık ile iftiranın ağır cezai yaptırımlarla cezalandırılabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

⁴²³ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 4, 65-3.

1862 yılı şubat ayında düzenlenen ve 4 Numaralı *Nefy ve Itlak Defteri*'nde yer alan bir vakaya göre, kalpazanlık suçu nedeniyle Mart 1859 senesinden itibaren on beş yıl kürek cezasına mahkûm edilen Hüseyin adlı hükümlünün sağlık gerekçesiyle cezasının kalebendlige çevrilmesi istenilmiştir. Osmanlı Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu'nun 47. maddesine göre kürek cezası, padişah iradesiyle kalebendlige dönüştürülebileceğinden, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin mazbatası üzerine Hüseyin'in kalan cezasını Rodos Kalesi'nde tamamlaması kararlaştırılmış; emir, Zabtiyye Müşiri Vezir Abdülkerim Paşa, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Mutasarrıfı Ahmet Ata Bey ve Rodos nâibine tebliğ edilmiştir. Yetkililere, hükümlünün sağlam bir mübaşir eşliğinde Rodos'a sevk edilmesi, kale içinde ikameti boyunca firara imkân verilmemesi ve varış ile tahliye tarihlerinin derhal merkeze rapor edilmesi emredilmiştir. Belgeye düşülen şerhe göre (yaklaşık 16 Mart 1862), padişahın daha sonra verdiği ayrı bir emirle Hüseyin'in tamamen affedildiği kaydedilmektedir.⁴²⁴

Hicri 1282 yılı Şaban ayının ortalarında (Aralık-Ocak 1866) Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından alınan bir karara göre, aslen Viranşehir'li olup yaklaşık yirmi yıldır İzmit sancağı Geyve kazasında imamlık yapan Hasan, gümüş sikke taklidiyle sahte para basmak ve bu kapsamda çeşitli alet ve edevatla birlikte kalp akçe imal etmek suçlamasıyla gözaltına alınmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde, zanlının evinde sahte paralar ve bu işte kullanılan araç gereçler bulunmuştur. Hasan'ın istintakı sırasında, yaklaşık on yıl önce Hacı Abdullah adlı biri aracılığıyla sahte para basımına başladığını, bu süre zarfında bir miktar ikilik, tek kuruş ve yirmilik sahte para ürettiğini ve bu paraların yaklaşık 150 kuruşluk kısmını piyasaya sürdüğünü itiraf ettiği belirtilmiştir. Zanlı, daha sonra bu faaliyeti terk ettiğini de ifade etmiştir. Hasan'ın verdiği ifadelerde Hacı Abdullah, Ahmed ve Hacı Mehmed isimli kişilerin de bu faaliyetlerden haberdar oldukları ileri sürülmüşse de, bu şahıslar hakkında kesin delil elde edilemediği için kefaletle serbest bırakılmışlardır. Hasan imamlık yaptığını ve hattatlıkla geçindiğini, ancak zamanla şeytana uyarak bu suçu işlediğini açıkça kabul etmiştir. Ceza Kanunnâmesi'nin 143. maddesi, gümüş para taklidiyle sahte sikke kesenlerin on sene müddetle kürek cezasına çarptırılmasını öngörmekteyse de; zanlının durumu, suçu bir süre önce terk etmiş olması ve halinin merhamet gerektirmesi nedeniyle, aynı kanunun 47. maddesi uyarınca padişah iradesiyle kürek cezası kalebendlige çevrilmiştir. Bu gerekçelerle, Hasan'ın on sene

⁴²⁴ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 4, 80-3.

müddetle Sinop'ta kalebend edilmesine karar verilmiş; cezanın infazı için gerekli emir ilgili makamlara iletilmiş ve tahliye işleminin de süresi dolduğunda meclis ceridesi ve mahkeme siciline kaydının yapılması şart koşulmuştur.⁴²⁵

21 Safer 1284 (24 Haziran 1867) tarihli bir hükme göre, Konya sancağı Karaman kazası çevresinde, sîm meskûkâtı (gümüş sikkeleri) yaldızlayarak altın görünümüne sokmak suretiyle eşya ve hayvan satın almayı alışkanlık hâline getiren Mısırlı Hasan ve İsmail isimli şahıslar, üzerlerinde bu işte kullandıkları bazı kimyevi maddeler ve yaldızlanmış sahte sikkelerle birlikte yakalanmıştır. Soruşturma dosyasına göre, her iki şahıs da ilk olarak kaza meclisinde bu faaliyetlerini ikrar etmiş, fakat ilerleyen sorgulama safhalarında kısmen ifadelerini tevil ve inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Ancak mahkeme, bu beyanları tatmin edici bulmayarak dosyayı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye iletmiştir. Ceza Kanunnâmesi'nin 143. maddesi, altın ya da gümüş sikkeleri taklit eden veya daha kıymetli sikkelere benzetmek amacıyla üzerlerini yaldızlayanların on yıla kadar kürek cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir. Bununla birlikte, her iki failin de ilk sorguda yaptıkları açık itiraflar, tahkik cezaları açısından hafifletici neden olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ilgili kanunun 47. maddesi gereği padişah iradesiyle kürek cezası kalebendliğe çevrilmiştir. Sonuç olarak, her iki şahsın da 18 Rebîülevvel 1283 (31 Temmuz 1866) tarihinden itibaren beş sene müddetle Kıbrıs'a kalebend olarak sürgün edilmelerine karar verilmiştir.⁴²⁶

1893 senesinde, kalp para sürücülüğü nedeniyle on yıl kürek cezasına çarptırılan Hakkı isimli şahıs, eşi, annesi ve iki küçük çocuğunun geçim koşullarını bahane ederek kalan beş yıllık mahkûmiyetinin affını talep etmiştir. Mahalle muhtarı ve azalarının olumlu beyanlarıyla desteklenen bu başvuru üzerine, hükümlünün hüsn-i hâl (iyi hâlli) olduğuna kanaat getirilmiş ve hakkında uygulanan müeyyidenin yarısı kaldırılmıştır.⁴²⁷ Bu durum, kalpazanlık fiilleriyle bağlantılı olarak verilen yaptırımların infazında, ailevi sorumluluklar ve bireysel tutumların zaman zaman dikkate alındığını göstermesi açısından kayda değerdir.

Osmanlı döneminde, kalpazanlıkla mücadele yöntemleri zamanla değişmiş; dönemin toplumsal ve teknolojik koşullarına paralel olarak evrilmiştir. Özellikle fotoğrafçılık ve

⁴²⁵ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 6, 127-4.

⁴²⁶ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 6, 179-1.

⁴²⁷ BOA, İ. AZN, nr. 4-34, (4 Z 1310/19 Haziran 1893).

matbuat alanındaki gelişmeler, suçluların teşhir edilme biçimini de dönüştürmüştür. Nitekim 1917 yılında yayımlanan Polis Mecmuası'nın 92. sayısında yer alan "Kuds-i Şerif'te Kalpazan Derdesti" başlıklı haber, bu dönüşümün somut bir örneğini sunar. Haberde, kalpazanlık suçu işleyen şahısların fotoğrafları yayımlanarak kamuoyuna teşhir edilmiş; böylece geçmişte meydanlarda gerçekleştirilen fiziksel teşhir uygulamasının yerini, basılı medya aracılığıyla gerçekleştirilen görsel teşhir almıştır. Mecmuada yazıldığı şekliyle olay şöyle gelişmiştir: 24 Nisan 1917 Salı günü saat 12.00 sularında, Süvari Komiser Muavini Abdülkadir'in, bir dükkânda sahte para basımıyla uğraşan bir şahsı yakaladığını telefonla bildirmesi üzerine, Kudüs Kısım-ı Adli Şubesi Müdürü Serkomiser İzzet Bey, maiyetindeki görevlilerle birlikte soruşturmaya başlamıştır. Hadisenin gelişimi şu şekildedir: Süvari Komiser Muavini Abdülkadir ve Süvari Polis Memuru Haşim, daha önce başka bir kalpazanlık vakası nedeniyle şüpheli konumda bulunan Kuyumcu David Sason'un Şerif Mahallesi'ndeki dükkânına giderek, yüzük taşı talebinde bulunmuşlardır. Gösterilen taşın beğenilmemesi üzerine, David'in oğlu Yusuf, yeni bir taş getirmek için dükkânın bitişiğindeki odaya yönelmiştir. Taşın temininde yaşanan gecikme, polis memurlarının kuşkularını artırmış; Yusuf'un telaşlı tavırları da şüpheleri daha da güçlendirmiştir. Bunun üzerine söz konusu odaya giren görevliler, yalnızca bir kişinin sığabileceği bir oyuk tespit etmiş ve bu alandan içeri geçtiklerinde, burada yasa dışı şekilde para basımı yapıldığını fark ederek durumu merkeze bildirmişlerdir. Yapılan arama ve tahkikat neticesinde; biri tuğra, diğeri yazı baskısı için hazırlanmış iki adet Osmanlı Lirası kalıbı, iki adet sahte para üretiminde kullanılan makine, bir Mecidiye kalıbı, çeşitli altın külçeleri ve Osmanlı sikkeleriyle birlikte muhtelif sahtecilik malzemeleri ele geçirilmiştir. Şüpheli David Sason, ilk sorgusunda suçlamaları reddetmiş ve makinelerin kendisine değil, on yıl önce kalpazanlık suçundan dolayı kürek cezasına çarptırılan ve cezaevinde vefat eden ağabeyi Şelomo'ya ait olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu cihazların uzun süredir kullanılmadığını iddia etse de, ekipmanların yakın zamanda faaliyette bulunduklarına dair teknik emarelerin bulunması üzerine suçunu kabul etmek zorunda kalmıştır. İfadesinde, geçmişteki kalpazanlık olayında kendisinin de dahli bulunduğunu, ancak ağabeyinin tüm sorumluluğu üstlenerek cezalandırıldığını; Şelomo'nun vefatının ardından ise faaliyetlerine devam ettiğini ve kalıpları Beytullahim Mahallesi'nde ikamet eden Yakop Sarhor adlı şahıstan temin ettiğini itiraf etmiştir. Ayrıca, polis tarafından sahte parayı nasıl ürettiğinin gösterilmesi talep edilmiş, şüpheli bu süreci uygulamalı olarak sergilemiştir.

Güvenlik birimleri, bu sahte paraların henüz tedavüle sokulmadığı ve herhangi bir kişiyle bu konuda irtibat kurulmadığı gerekçesiyle olayın "teşebbüs" kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir. Öte yandan, Yakop Sarhor hakkında da adlî soruşturma başlatılmasına karar verilmiştir. Bu vakaya ilişkin olarak Polis Mecmuası'nda, David Sason ile oğlu Yusuf'un fotoğraflarına, ürettikleri sahte para kalıplarına ve diğer sahtecilik ekipmanlarının görsellerine yer verilmiştir.⁴²⁸ İlgili görseller tezin sonundaki ekler bölümündedir.

Tanzimat sonrası Osmanlı ceza hukukunda para sahteciliği suçu devletin egemenlik hakkına, mali disiplinine ve kamu düzenine karşı yöneltilmiş ağır bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Sahte para üretimi ve tedavülü, devletin sikke basma tekeli ihlal etmekle kalmamış, ekonomik istikrarı bozarak halkın para düzenine ve devlete olan güvenini zedelemiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, söz konusu suçu ağır cezai müeyyidelerle bastırmayı amaçlamış ve bu kapsamda çeşitli hukuki düzenlemelere başvurmuştur. Evvelce ifade edildiği 1840 tarihli ilk Ceza Kanunnâmesi'nden itibaren kalpazanlık fiiline karşı kürek cezası öngörülmüş, ancak zamanla bu cezanın ağırlığı eleştirilmiş ve 1843 yılında yapılan düzenlemeyle ceza süresi suçun niteliğine göre farklılaştırılmıştır. Bu noktada, "derece-i sû-i san'at" ilkesi benimsenmiş ve taklit edilen paranın gerçekliğe yakınlığı arttıkça cezanın da ağırlaştırılması esası getirilmiştir. 1851 tarihli Kanûn-ı Cedîd ile bu yaklaşım pekiştirilmiş; sahte para üretimi ve tedavülü altı aydan dört yıla kadar pranga cezası ile cezalandırılmıştır. Ancak bu cezai yaptırımların yeterince caydırıcı olmadığı kısa sürede anlaşılmış ve suç oranlarındaki artış 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nde daha sert yaptırımların benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Yeni düzenleme ile kalp para basan veya tedavüle sokanlar için asgari on yıl kürek cezası öngörülmüştür. Bu dönemde cezanın süresi kadar, failin sosyal konumu, sabıka durumu ve suçun işleniş şekli de yargılamada belirleyici olmuş; yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle kamu görevlilerinin kalpazanlık fiiline iştirak etmeleri hâlinde çok daha ağır cezalar uygulanmıştır. Yine de, Tanzimat dönemi ceza siyasetinde tamamen katı bir ceza mantığının benimsendiği söylenemez. Zira bazı vakalarda, mahkûmların kişisel durumları, ailevi sorumlulukları, dinî hassasiyetler (örneğin Ramazan ayı) veya iyi hâlleri göz önünde bulundurularak cezaların kalebendliğe çevrildiği veya süresinde indirimle gidildiği görülmektedir. Bu uygulamalar, ceza adaletinde yalnızca cezalandırıcı değil,

⁴²⁸ *Polis Mecmuası*, (12 L 1335/1 Ağustos 1917) S.: 92, s. 133-135.

aynı zamanda onarıcı ve ıslah edici ilkelerin de etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Tanzimat'tan itibaren kalpazanlık suçuna yönelik cezalandırma politikaları devletin otoritesini, ekonomik düzeni ve toplumsal barışı korumayı amaçlamış ve bu maksatla kürek, pranga, hapis, kalebendlik, sürgün, azil, teşhir ve para cezası gibi cezalar verilmiştir. Bu süreçte cezanın sabitliği değil, suçun niteliksel ağırlığına göre bireyselleştirilmesi esas alınmış; böylece Osmanlı ceza adaletinde orantılılık, caydırıcılık ve zaman zaman merhamet unsurlarının dengeli bir şekilde uygulandığı bir yaklaşım gelişmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1840 SONRASI RESMÎ EVRAK SAHTECİLİĞİ

5.1. 1840 Sonrası Osmanlı Evrak Düzeni

Tarih araştırmaları, sahit kaynaklara dayandıkları ölçüde özgünlük ve ilmîlik vasfı kazanır. Bu kaynaklar arasında öncelikli yeri tutan unsurlar ise belgelerdir. Osmanlıca’da belge için kullanılan terimlerden biri, "vusuk" kökünden türeyen ve "sağlam delil, senet" anlamına gelen "vesika"dır. Ayrıca "varak" (ورق) kelimesinin çoğulu olan "evrak" da Osmanlı terminolojisinde belgeleri ifade etmek amacıyla yaygın şekilde kullanılmıştır. Osmanlılar, arşiv için "Hazine-i Evrak"⁴²⁹ tabirini kullanarak belgelerin düzenli bir şekilde muhafazasına ve sıhhatine verdikleri önemi açıkça ifade etmişlerdir.⁴³⁰

Osmanlılar, bürokraside görev yapan kâtiplere meslekî yaşamlarında gerekli olacak bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla, 19. yüzyılın ortalarından itibaren “kitâbet” ve “inşâ” başlıklı eserler yayımlamışlardır. Bu eserler, klasik dönemde kaleme alınan ve öğretici nitelik taşıyan münşeât⁴³¹ mecmualarının devamı niteliğindedir. Bu döneme ait öne çıkan eserler arasında; yazarı bilinmeyen ve H. 1270’li yıllarda basılan *İnşâ-yı Cedîd*, Mehmed

⁴²⁹ Osmanlılar, devletin kuruluşundan itibaren -her ne kadar günümüze ulaşmasa da- yazılı belgelere önem vermiş ve resmî evrakları muhafaza etmeye özen göstermiştir. Ancak bu muhafaza faaliyeti, uzun yıllar boyunca sistematik ve düzenli bir yapı içerisinde yürütülemedi. II. Mahmud döneminde başlatılan modernleşme girişimleri çerçevesinde, belgelerin korunması ve düzenli bir şekilde tasnif edilmesi meselesi, özellikle Sultan Abdülmecid devrinde gündeme gelmiş ve somut adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda, arşiv sisteminin kurumsallaştırılmasına yönelik ilk ciddi girişimler, 1845 yılına tarihlenmektedir. Nitekim dönemin Maliye Nazırı Saffetî Paşa, 10 Mayıs 1845 tarihli bir tezkiresinde, Enderûn-ı Hümayun’da saklanan evrak ve defterlerin neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Bu tespitin ardından, Hazine-i Mâlîye’den görevlendirilen memurlar vasıtasıyla belgeler tek tek incelenmiş, içeriklerine göre tasnif edilmiş ve uygun depolara yerleştirilmiştir. Ayrıca, ileride ihtiyaç duyulabileceği düşünülen bazı evrakın da ayrıca muhafaza altına alındığı ifade edilmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı arşiv teşkilatında daha köklü bir reform ihtiyacını gündeme getirmiştir. Özellikle Bâbüâlî ve Sultanahmet civarındaki farklı depolarda muhafaza edilen önemli belgelerin dağınık halde bulunması, ihtiyaç duyulan evrakın zamanında temin edilememesine ve devlet işlerinin işleyişinde aksaklıklara neden olmuştur. Bu sebeplerle, tüm Osmanlı evrakını bir arada toplayacak ve ilerleyen yıllarda birikecek malzemeyi de düzenli bir şekilde muhafaza edecek modern bir arşiv binasının inşası zaruri hale gelmiştir. Bu kapsamda, 1846 yılında Sultan Abdülmecid’in iradesiyle modern anlamda bir arşiv binasının yapılmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar doğrultusunda, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın sadaret makamında olduğu 1847 yılında “*Hazine-i Evrak*” adıyla bir arşiv binasının inşasına başlanmıştır. İtalyan mimar Gaspare Fossati tarafından tasarlanan yapı 1848 yılında tamamlanmıştır. İnşaat süreci devam ederken çıkarılan nizamnâmeler ve kurulan komisyonlar aracılığıyla, modern arşivcilik anlayışına uygun düzenlemeler gerçekleştirilmiş, binanın tefrişi tamamlanarak 1850 yılında resmen hizmete açılmıştır. Bkz.: Necati Aktaş - Yusuf Halaçoğlu, (1992), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, *TDVİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yay. s. 124-125.; Fatih Rukancı, (2008), “Osmanlı Devleti’nde Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 22, S. 4, s. 419-420.; Mehmet Topal, (2023), a.g.k., s. 126.; *BOA, İMSM.*, nr. 25-658.

⁴³⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, (2013), a.g.k., s. 1.

⁴³¹ Resmî ya da özel nitelikteki her türlü yazışma örneğini içeren ve bu metinlerin düzenlenme usul ve kaidelerini ortaya koyan eserlere verilen isim. Mustafa İsmet Uzun, (2006), “Münşeât”, *TDVİA*, C. 32, TDV Yay. s. 18.

Tevfik tarafından kaleme alınan *Usûl-i İnşâ ve Kitâbet*, Mehmed Fuad'ın *Usûl-i Kitâbet-i Resmiyye* adlı eseri, Mehmed Rıfat'ın *Zübdetü'l-Münşeat*'ı ve M. Cevdet tarafından yazılan *Zamânımızda Usûl-i İnşâ ve Muhâbere* adlı çalışma bulunmaktadır. Her ne kadar doğrudan ilmî bir maksatla kaleme alınmamış olsalar da, bu eserlerde hem belge türleri hem de yazım usulleri hakkında açıklamalara yer verilmiş; ayrıca düzenli bir biçimde bazı örnek belgeler de sunulmuştur. Bu yönleriyle, Osmanlı diplomatiği alanındaki akademik çalışmalar açısından vazgeçilmez birer başvuru kaynağı niteliği taşımaktadırlar.⁴³²

1840 sonrası Osmanlı evrak düzeninin bütüncül biçimde değerlendirilebilmesi, öncelikle Sultan II. Mahmud döneminde atılan kurumsal adımların ele alınmasını gerekli kılmaktadır. II. Mahmud dönemi iktisadi, askeri, hukuki ve eğitim alanında olduğu gibi idari alanda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Padişah, özellikle 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nı⁴³³ kaldırdıktan sonra otoritesini sağlamlaştırmış ve birçok alanda radikal değişikliklere girişmiştir. Bu doğrultuda idarî alandaki ilk kurumsal yeniliklerden biri, Evkaf Nezareti'nin kurulması olmuştur. 1826 yılında ihdas edilen bu nezaret, vakıf işlerinin daha etkin ve merkezi bir yapı altında yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş; böylelikle dağınık ve yerel düzeyde yürütülen vakıf yönetimi tek bir otorite altında toplanmıştır. 1833 yılında ihdas edilen Enderûn-ı Hümâyûn Nezareti ile saray idaresi daha sistemli ve merkezîyetçi bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁴³⁴

Dîvân-ı Hümâyûn'un geleneksel işlevlerini yitirmesi üzerine, meşveret usulünü yeniden ihya etmek ve yürütme ile yargı faaliyetlerini kurumsal düzlemde birbirinden ayırmak amacıyla iki yüksek kurul tesis edilmiştir. Bunlardan ilki, yasama ve yargı alanında faaliyet göstermek üzere kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'dir. Bu meclis hem danıştay hem de yargıtay yetkilerini haiz en yüksek yargı organı olarak teşkil edilmiştir (24 Mart 1838). İkinci önemli kurul ise, yürütme erkini temsil eden ve Babiâli bürokrasisinin karar alma mekanizmasının merkezinde yer alan Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı

⁴³² Mübahat S. Kütükoğlu, (1994B), "Diplomatik" *TDVİA*, C. 9, ss.: 364-366, İstanbul: TDV Yay.; Mübahat S. Kütükoğlu (2013), a.g.k., s. 6

⁴³³ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına dair ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Es'ad Efendi (2005), *Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, (Yay. Haz. Mehmet Arslan, Ed. Erol Özvar), İstanbul: Kitabevi Yay.

⁴³⁴ Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Ankara: Kitabevi Yay. s. 104-105.

Âlî'dir. Bu teşkilat, devletin idarî işlevlerini üstlenmiş ve yürütmeye ilişkin görevlerin icrası bütünüyle bu kuruma tevdi edilmiştir.⁴³⁵

Bunlara ek olarak, idarî alanda gerçekleştirilen yeniliklerle ilgili çeşitli kurullar oluşturulmuştur. Padişahın özel danışma organı olarak işlev gören Meclis-i Hâs, devlet meselelerinde doğrudan padişaha görüş bildirmekle görevli bir meşveret meclisi olarak faaliyet göstermiştir. Öte yandan, nazırların katılımıyla oluşturulan Meclis-i Vükelâ, yürütme erkini temsil eden üst düzey karar organı olarak düzenli bir işleyişe kavuşturulmuştur.⁴³⁶ Ayrıca, askerî alanın yeniden yapılandırılması amacıyla kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, modern ordu teşkilatı için gerekli düzenlemeleri ve nizamnameleri hazırlamakla görevlendirilmiştir.⁴³⁷

Yeni meclislerin teşkiliyle birlikte Dîvân-ı Hümâyûn, geleneksel işlevlerini büyük ölçüde yitirerek yerini modern kurumsal yapılara bırakmıştır. Bu dönüşüm, Dîvân-ı Hümâyûn'u oluşturan idari birimlerin de önemini kaybetmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, günümüzde de sürdürülen nezaret usulü -yani bakanlık sistemi- şekillenmeye başlamış; yürütme yetkisi çeşitli nezaretler (bakanlıklar) arasında paylaştırılmıştır.⁴³⁸

Bu süreçte, Osmanlı bürokrasisinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Reisülküttâblık, geleneksel olarak dış işlerinden sorumlu en yüksek makam iken, bu makam Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) adıyla yeniden yapılandırılmıştır (1836).⁴³⁹ Benzer şekilde, iç işlerinden sorumlu olan Sadaret Kethüdalığı, modern bir yapı kazanarak Dahiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığı) dönüşmüştür (1836).⁴⁴⁰ Bâb-ı Âli Çavuşbaşılığı ise, yargı alanındaki yetkileri çerçevesinde Deâvî Nezareti (Adalet Bakanlığı) halini almıştır (1836).⁴⁴¹ Öte yandan 1838 yılında klasik Defterdarlık kurumu ilga edilerek yerine Maliye Nezareti ihdas edilmiştir.⁴⁴² 1839 yılında ise Zahîre Nezareti ve Meclis-i Umûr-ı Nâfi'a kaldırılmış, bunların yerine daha geniş kapsamlı bir görev alanına sahip olan

⁴³⁵ Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), a.g.k., s. 103.; *Takvîm-i Vekâyi* (11 M 1254/6 IV 1838), S.: 163, s.: 2.

⁴³⁶ Ali Akyıldız, (2003), "Meclis-i Vükelâ", *TDVİA*, C. 28, İstanbul: TDV Yay. s. 251.

⁴³⁷ Cevat Aksu, (2004), *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.11. ; Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), a.g.k., s. 103.

⁴³⁸ Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), a.g.k., s. 104.

⁴³⁹ Muzaffer Doğan, (2016), *Osmanlı Devleti'nde İçişlerinin Yönetimi*, Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yay. s. 16.

⁴⁴⁰ Muzaffer Doğan, (2016), a.g.k., s. 40.

⁴⁴¹ Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), a.g.k., s. 104.

⁴⁴² Mübahat S. Kütükoğlu (1994A), "Defterdar" *TDVİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yay. s. 95.

Ticaret Nezareti kurulmuştur.⁴⁴³ Aynı dönemde II. Mahmud, modern anlamda bir memuriyet teşkilatı kurma girişiminde bulunmuş; bu kapsamda devlet memurlarını dahiliye (iç hizmetler) ve hariciye (dış hizmetler) olmak üzere iki ana sınıfa ayırmıştır. Memurların rütbe ve derecelerine göre maaşlandırılması uygulaması da bu dönemde başlatılmış ve kamu hizmetinde profesyonelleşmenin temelleri atılmıştır. Ayrıca, geleneksel bir kurum olan Şehreminlik kaldırılmış; onun yerine vergi toplama ve kolluk hizmetlerini yürütmek üzere İhtisap Nezareti ihdas edilmiştir. İhtisap Nazırı, yalnızca İstanbul'da değil, taşra vilayetlerinde de görev yaparak hem mali hem de asayişe ilişkin sorumluluklar üstlenmiştir.⁴⁴⁴ Bu kapsamlı reformlar, II. Mahmud'un Osmanlı idaresini merkezileştirme, rasyonelleştirme ve döneminin gereklerine uygun hale getirme yönündeki kararlı çabalarının somut bir yansımasıdır. Tanzimat'a giden yolda idari temellerin atıldığı bu dönem, Osmanlı bürokratik tarihinin dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilebilir.⁴⁴⁵

II. Mahmud ve ardından Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlar ile uluslararası gelişmelerin etkisiyle, Osmanlı bürokrasisi kurumsal olarak büyümüş ve işleyiş bakımından daha kapsamlı bir yapıya bürünmüştür. Bu gelişmelere paralel olarak, devlet daireleri arasında dolaşan evrak sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır. Evrak hacmindeki artış, belgelerin düzenli şekilde muhafaza edilmesini ve ihtiyaç duyulduğunda kolayca erişilebilmesini gerekli kılmıştır. Bu ihtiyaç, yukarıda değinilen Hazine-i Evrak'ın kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁴⁶

Yazışma ve evrak miktarındaki artış, belge düzeni ile yazı usullerinde bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde belgelerin muhtevasına yönelik yapılan düzenlemelerden biri, evraka tarih eklenmesi uygulamasıdır. 1846 yılı başlarına kadar sadaret arzları ve hatt-ı hümayunlara tarih koyulmuyordu ve bu durum belge akışında çeşitli karışıklıklara yol açmaktaydı. Bu durum üzerine, konu Meclis-i Vâlâ'da gündeme alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda, resmî ve gayriresmî tüm belgelere tarih

⁴⁴³ Aziz Tekdemir, (2010), *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi, s. 16-17.

⁴⁴⁴ Necdet Hayta - Uğur Ünal, (2008), a.g.k., s. 105.

⁴⁴⁵ Osmanlı merkez bürokrasisinde meydana gelen değişikliklerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Ali Akyıldız, (1992), *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi),

⁴⁴⁶ Ali Akyıldız, (2012), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yay. s. 142.

konulması kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda, daire şefleri tarihsiz belge düzenlememeleri konusunda resmî olarak uyarılmıştır (4 Şubat 1846).⁴⁴⁷

Bu dönemde gerçekleştirilen önemli gelişmelerden biri, bürokraside *Nesih* yazısının yerini *rik'a* yazısının almasıdır. Tarihsel süreçte açık ve kolay okunabilir olması nedeniyle *Nesih* yazısı, Tanzimat dönemine kadar maliye, ilmiye ve divân kalemi dışındaki birçok resmî dairede kullanılmıştır. Ancak bu dönemde devlet kurumlarının geliştirilmesi ve dış ilişkilerin artması sonucunda bürokrasideki işlem hacmi önemli ölçüde artmış; bu durum, diğer yazı türlerine göre daha kıvrak, pratik ve kalem kaldırılmadan yazılabilen *rik'a* yazısının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan, uzun yıllardır maliye kayıtlarında kullanılan siyakat yazısı da Tanzimat sonrasında *rik'a* yazısının özelliklerini kazanarak yeni bir formata dönüşmüştür.⁴⁴⁸

Yine bu dönemde, yazının şekil bakımından daha pratik hâle gelmesiyle birlikte yazı dili de benzer biçimde değişime uğramıştır. Özellikle *Mekteb-i Maârif*, *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye*, *Dârü'l-Maârif* ve *rüşdiyeler* gibi yeni eğitim kurumlarından mezun olan öğrencilerin kalemlerde istihdam edilmesi, resmî yazışma dilinde sadeleşme ve standartlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda *Meclis-i Vâlâ*'nın katkıları da dikkate değerdir. Nitekim 9 Ocak 1847 (21 Muharrem 1263) tarihinde hazırlanan bir mazbata ile yazışmaların içeriği ve diline dair birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında; gereksiz ve muğlak ifadelerden kaçınılması, kafiyeli ve süslü anlatımlardan uzak durulması, mümkün olduğunca açık ve anlaşılır ifadelerin, özellikle de Türkçe kelimelerin tercih edilmesi, yazıların satır aralıklarının okunabilirliği artıracak biçimde düzenlenmesi ve her konunun yalnızca ilgili kuruma hitaben kaleme alınması gibi hususlar yer almıştır.⁴⁴⁹

İşlemlerin hızlandırılması amacıyla bu dönemde hayata geçirilen düzenlemelerden biri de yazışmaların konusunun açık biçimde tanımlanması olmuştur. Belgelerin başında “fılan tarihli yazı” veya “şu yerin mazbatası” gibi ifadelerle içeriğe dair ön bilgi verilmesi, bürokratik işlemlerin daha hızlı ve etkin yürütülmesini sağlamıştır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 104.

⁴⁴⁸ Bkz.: M. Uğur Derman, (2007), “Nesih”, *TDVİA*, C. 3, İstanbul: TDV Yay. s. 1-3.; Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 106-108.; Aklâm-ı Sitte de denilen ve Osmanlı döneminde kullanılan yazı türleri için bkz.: Mübahat S. Kütükoğlu, (2013), a.g.k., s. 56-58.

⁴⁴⁹ Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 108.

⁴⁵⁰ Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 109.

Yazışmaların daha hızlı, sağlıklı ve anlaşılır şekilde yürütülebilmesi amacıyla yapılan düzenlemelerden biri, taşradan gönderilen resmî yazılarda yalnızca mühür kullanılmasının yeterli görülmeyip, bunun yanında imza da atılmasının zorunlu hâle getirilmesidir.⁴⁵¹ Zira sadece mühürle gönderilen belgelerde, aynı isimli memurların ve benzer mühürlerin bulunması gibi durumlar belge sahibi hakkında tereddütlere yol açmaktaydı. Bu uygulama, özellikle belgelerin güvenilirliği ve muhatabının kesin şekilde tespiti açısından önemli bir adım olmuştur. Öte yandan, bürokrasinin gelişmesi ve yazışmaların artmasıyla birlikte işlemlerin hızlandırılmasına yönelik bazı pratik yöntemler de geliştirilmiştir. Bu kapsamda, sadareten çıkan buyrulduklara ve havale edilen evraka geleneksel olarak “sah çekilmesi” usulü uygulanmaktaydı. Ancak işlem hacminin artmasıyla birlikte, *sah* çekme işlemi hem zaman kaybına hem de işlerin gecikmesine neden olmaya başlamıştır. Ayrıca sahnın taklit edilebilir olması, belge güvenliği açısından da bir risk teşkil etmekteydi. Bu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla, 14 Şubat 1862 tarihli bir iradeyle *sah* usulü terk edilmiş, bunun yerine resmî bir mühür kullanılmasına karar verilmiş ve bu dönemde makam adı içeren mühürlerin kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Bu uygulamayı başlatan ve hem şahsî ismine hem de makamına mühür üzerinde yer veren ilk sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa olmuştur. Sadrazam adına hazırlanan bu mühürlerde “Vezir-i Azam Mehmed Fuad” ibaresi yer almış; bundan sonraki süreçte her sadrazam kendi adıyla ve “Vezir-i Azam” unvanıyla mühür kazdırarak buyrulduklarını bu mühürle tasdik etmiştir. Söz konusu uygulama, Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devam etmiştir.⁴⁵²

Bu dönemde gerçekleştirilen bürokratik reformlar ve buna bağlı olarak artan yazışma trafiği, Osmanlı bürokrasisinde kullanılan yazı dili ile resmî protokol uygulamalarında çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Özellikle resmî yazışmalarda muhataplara uygun unvan ve hitap şekillerinin belirlenmesi meselesi -yani elkab kullanımı- önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Reformların hızlı biçimde hayata geçirilmesi, bu alanda belirli bir standart oluşmasını geciktirmiş; geleneksel protokol kurallarının zaman zaman ihmal edilmesine ya da gelişi güzel uygulanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, “veliyyü'n-ni‘am” ve “velî-i nimet-i bi-minnet” gibi unvanların yalnızca padişah için kullanılması gerekirken, hem memurlar arasında hem de halk arasında bu ifadelerin

⁴⁵¹ Osmanlılarda imza kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Mehmet İpşirli, (2000), “İmza” *TDVİA*, C. 22, İstanbul: TDV Yay. s. 252-255.

⁴⁵² Mehmet İpşirli, (2008), a.g.k., s. 490-491; Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 111-112.

yaygın biçimde kullanıldığı görülmüştür. Bu karışıklığın önüne geçmek amacıyla çıkarılan bir irade ile söz konusu tabirlerin yalnızca padişaha mahsus olduğu resmî olarak belirtilmiştir. Ayrıca 1846 yılında Takvîm-i Vekâyi Gazetesi'nde yayımlanan bir açıklamayla “efendim” tabirinin de sadece padişaha hitapta kullanılabileceği kamuoyuna duyurulmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra ise bu tabirin padişah fermanlarını ifade eden “buyuruldu”larda dahi kullanılmaması gerektiği kararlaştırılmış; bu belgelerdeki hitapların yalnızca “efendi” veya “paşa” gibi rütbeleri belirtir unvanlarla sınırlandırılması uygun görülmüştür.⁴⁵³ Bu uygulamalar ile resmî belgelerde bir standart oluşturulmaya çalışılmış; böylece karmaşıklıkların ve belgeler üzerinden gerçekleştirilecek sahtecilik suçlarının önlenilmesi amaçlanmıştır.

Eskiden beri devlet memurlarının astlarına ya da üstlerine hitaben kaleme aldıkları yazılarda, unvan ve hitapları kendi takdirlerine göre belirlemeleri de birtakım düzensizliklere yol açmaktaydı. Bu sorunu ortadan kaldırmak ve yazışmalarda birlik sağlamak amacıyla Meclis-i Vâlâ tarafından bir düzenlemeye gidilmiş; rütbe ve makam sırasına göre büyükten küçüğe ve küçükten büyüğe hitap şekillerini belirten bir elkab listesi hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Sonuç olarak, merkez ve taşra bürokrasisinde gerçekleştirilen reformlar, belgelerin dili, şekli ve muhtevası üzerinde önemli değişiklikler doğurmuştur. II. Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde benimsenen idarî ve malî merkezîleştirme politikaları doğrultusunda, belge dili sadeleşmiş; artan bürokratik faaliyetler neticesinde daireler arasında dolaşan evrak miktarında da büyük bir artış yaşanmıştır. Bu durum, evrak akışının sistemli hâle getirilmesi ve geçmiş belgelere erişimin kolaylaştırılması yönünde yeni düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, eski belgelerin güvenli, düzenli ve tasnif edilmiş biçimde korunabilmesi amacıyla yukarıda değinildiği üzere *Hazine-i Evrak* adlı modern bir arşiv tesis edilmiş; ayrıca, Babıâli'ye gelen ya da buradan taşraya ve diğer resmî dairelere gönderilen yazışmaların düzenli şekilde yürütülmesini sağlamak üzere *Babıâli Evrak Odası* kurulmuştur.⁴⁵⁴ *Babıâli Evrak Odası*'nın kuruluşuna ilişkin belgede, artan işlem hacmine dikkat çekilmiş;

⁴⁵³ Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 115. Mübahat S. Kütükoğlu, (2020), a.g.k., s. 529; Belgelerde kullanılan elkablarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mübahat S. Kütükoğlu, (2013), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

⁴⁵⁴ Murat Candemir, (2002), *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), s. 60; Ayrıca bkz.: Murat Candemir (2017), *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, İstanbul: Akademi Titez Yay. Ali Akyıldız, (2012), a.g.k., s. 116.

işlerin düzenli ve sağlıklı biçimde yürütülebilmesi ile kamu yararının korunabilmesi açısından söz konusu birimin teşkil edilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵⁵

5.2. 1840 Sonrası Evrak Sahteciliği

Osmanlı Devleti'nde 1840 sonrasında da 1840 öncesinde olduğu gibi resmî evrak sahteciliği vakaları görülmeye devam etmiştir. Bu dönemde işlenen sahtecilik fiillerinin temel motivasyonu, 1840 öncesi örneklerde olduğu gibi, menfaat edinme isteğidir. Bu dönemde, 1840 öncesiyle karşılaştırıldığında temel fark, sahtecilik suçlarının türleri ve bunlara uygulanan cezalarda ortaya çıkan değişikliktir. Nasıl ki para sahteciliği bağlamında kâğıt paranın tedavüle girmesiyle birlikte bu yeni para türüne yönelik sahtecilik vakaları ortaya çıkmışsa; benzer şekilde, resmî evrak sahteciliği alanında da Tanzimat sonrası dönemde kullanılmaya başlanan yeni tür belgelerin taklit edilmesi veya tahrif edilmesi şeklinde yeni sahtecilik biçimleri gözlemlenmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde telgraf ilk kez 1855 yılında İstanbul ile Şumnu arasında kurulan hat vasıtasıyla kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁶ Bu tarihten itibaren, telgraf teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte telgrafname sahtekârlıkları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde, sahtecilik suçlarına verilen cezalara bakıldığında ise, en dikkat çekici fark - ileride ayrıntılarıyla ele alınacağı üzere- artık idam ya da uzuv kesme gibi telafisi mümkün olmayan ağır cezaların uygulanmamasıdır.

Sahtecilik vakalarına ilişkin örneklerden biri, 1842 yılında meydana gelen bir ferman sahteciliği hadisesidir. Olay, Divan-ı Hümâyun kâtibi olarak kırk yıl boyunca hizmet vermiş bir kalem mensubuyla ilgilidir. Kalacık kazasında esnaf kethüdalığı yapan İbrahim oğlu Mustafa, esnaf şeyhliğine başka bir şahsın müdahalesini önlemek amacıyla, Üsküdar'da ikamet eden kardeşi Hacı Hüseyin Efendi'den yeni bir berat temin etmesini istemiştir. Hüseyin Efendi de bu doğrultuda, Valide Camii civarında oturan Divan-ı Hümâyun kalemi ketebesinden Ahmed Zihni Efendi'ye başvurmuştur. Ancak söz konusu kâtip, talep edilen berat yerine, resmî bir başvuru süreci işletilmeksizin Kalacık Kadılığına hitaben bir ferman metni kaleme almıştır. Tuğrası eksik bırakılan bu belgede, ayrıca arka yüzüne kalem zabitleri tarafından yazılması gereken kayıtlara benzer ifadeler eklenmiş; böylece belgeye biçimsel olarak resmî bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. Hüseyin Efendi, hazırlanan bu evrakı tuğra işlemleri için yeğenine teslim etmiş; ancak

⁴⁵⁵ BOA. İ. DH. nr. 235-14194

⁴⁵⁶ Diren Çakılcı, (2014), "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Telgraf İşbirliği: Sicilyateyn/İtalya Örneği", *Recent Period Turkish Studies*, C. 13 S. 25-26, s. 52.

Babîâli'den onay için tuğra talep edildiğinde belgenin sahte olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine soruşturma yapılmış ve ilgili kâtip görevinden el çektirilmiş; ancak ailesinin mağdur edilmemesi amacıyla, aklî dengesinin yerinde olmadığı gerekçesi öne sürülerek hakkında herhangi ilave bir cezai işlem uygulanmamıştır.⁴⁵⁷

Yine 1847 yılında İzmir'de meydana gelen bir olayda, İran Şehbenderliği vekilinin, Ermeni cemaatine mensup bazı şahıslara para karşılığında İran uyruklu olduklarını belirten belgeler düzenleyip verdiği tespit edilmiştir. Hâlbuki şehbenderlik makamının yetki sınırları, yalnızca kendi devletinin vatandaşlarına ait ticari meselelerle sınırlıdır. Bu gerekçeyle Hariciye Nezareti, İstanbul'da bulunan İran Sefareti'ne resmî bildirimde bulunarak, bundan böyle Osmanlı tebaasına İran pasaportu düzenlenmemesi yönünde gereken hassasiyetin gösterilmesini istemiştir. Ayrıca, adı geçen vekilin benzer faaliyetlerini sürdürmesi durumunda, İzmir'den sınır dışı edilerek görev mahallinden uzaklaştırılacağı da açık şekilde ifade edilmiştir. İlâveten pasaport düzenlenen kişilerin isimlerini içeren defterin bir sureti hazırlanarak İzmir kaymakamlığına iletilmesi kararlaştırılmış; ardından bu şahısların İzmir Meclisi'ne sevk edilerek Osmanlı uyruklu olup olmadıklarının tespit edilmesi istenilmiştir. Osmanlı tebaasına mensup oldukları kesinleştiği takdirde, üzerlerinde bulunan İran pasaportlarına el konulacak, bu belgeler merkeze gönderilecek ve kendilerinden birer kefil alınmak suretiyle serbest bırakılacaklardır. Tüm bu işlemlerin sonuçları, ayrıntılı biçimde ilgili makamlara bildirilecektir. Şayet söz konusu şahıslar gerçekten İran tebaasına mensup olduklarını ve yalnızca geçici olarak Osmanlı topraklarında bulunduklarını öne sürerlerse, bu durumda Osmanlı vatandaşlığına geçişleri söz konusu olamayacağından, durumları ayrıca değerlendirilerek merkeze yeniden arz edilecektir.⁴⁵⁸ Söz konusu vaka Osmanlı şehirlerinde görev yapan şehbenderliklerin pasaport sahteciliği vakalarına karıştığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Osmanlı yönetimi bu tarz sahteciliklere karşı dikkatli olmuş ve gereken önlemleri almıştır.

Miladi 8 Temmuz 1908 tarihli belgelerden anlaşıldığına göre, Mehmed ismini kullanan ve aslen Karahisarlı bir Ermeni olan Tekfur isimli şahıs, Manisa'da Osman Ağa Hanı'nda odabaşılık görevi yürütürken, kendisiyle husumeti bulunan Ahmet isimli bir kişinin ihbarı üzerine hakkında tahkikat başlatılmıştır. İhbar, söz konusu şahsın gerçekte Müslüman

⁴⁵⁷ BOA, *İ.MVL.* nr. 44-811.

⁴⁵⁸ BOA, *A.}MKT.MVL.* nr. 6-40.

olmadığı hâlde bu kimliği benimseyerek askerlikten kaçınmak amacıyla sahte bir kimlik kullandığı yönündedir. Elde edilen ilave bilgilerle bu iddia teyit edilmiş, Tekfur da yapılan sorgusunda suçunu ikrar etmek zorunda kalmıştır. Soruşturma neticesinde, gerçek kimliğini gizleyen bu kişinin yaklaşık sekiz yıl önce Karahisar’dan İzmir’e geldiği, burada yaklaşık iki yıl asıl ismiyle tüccar mağazalarında hizmetçilik yaptığı, ardından Manisa’ya geçerek Mehmed ismiyle üç yıl köylerde, üç yıl ise bir handa çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, İslâm dinine muhabbet beslediğini ve camiye gittiğini ifade etmişse de, bu beyanlarının samimiyeti şüpheli bulunmuştur. Zira askerlik işlemleri sırasında Ermeni olduğunu itiraf etmesi, daha önceki Müslüman kimliği iddiasının yalnızca cezai yaptırımlardan kurtulmaya yönelik olduğu kanaatini güçlendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine şahsın kimliği ve geçmişi hakkında daha kapsamlı bilgi edinmek amacıyla Karahisar Mutasarrıflığı’ndan ayrıntılı beyanlar talep edilmiştir.⁴⁵⁹ Söz konusu vakada, şahsın dinî kimliğini ve statüsünü istismar ederek kamu görevlerinden kaçmaya çalışması, kimlik tahrifatı ile askerlikten kaçma suçlarının iç içe geçtiği bir örnek teşkil etmektedir.

Evrak sahteciliği ile ilgili örnekler yoğun olarak ilerideki “Evrak Sahteciliği Suçunu İşleyenlerin Cezalandırılması” isimli başlık altında verileceği için burada yalnızca iki örnekle yetinilmiştir.

5.3. Evrak Sahteciliği Suçunu Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Daha önce, 1840 öncesi Osmanlı döneminde evrak sahteciliğini önlemeye yönelik uygulamalar ele alınmış; bu bağlamda devletin kayıt tutma geleneği, sahtecilikle mücadeledeki hukukî temeller ve cezalandırma pratikleri üzerinde durulmuştu. Osmanlı Devleti’nin erken dönemden itibaren kayıt ve arşiv düzenine verdiği önem, resmî belgelerin hukuki delil niteliği kazanmasını ve kamu düzeninin tesisi açısından işlevsel bir araç olmasını sağlamıştı. İslam hukukunda sahteciliğe dair doğrudan naslar bulunmamakla birlikte, bu tür fiiller ta‘zîr kapsamında değerlendirilmiş ve kamu düzenini tehdit eden davranışlar olarak ağır bedensel cezalarla cezalandırılmıştı. Belgede sahtecilik, devlet otoritesine doğrudan bir tehdit olarak görülmüş; ölüm, uzuv kesme veya kürek cezası gibi caydırıcı yaptırımlar uygulanmıştı. Bu dönemde ceza adaleti anlayışı,

⁴⁵⁹ BOA, *Y.PRK.UM*, nr.81-77.

failin ıslahından ziyade suçun tekrarlanmasını önlemeye odaklanmış ve sert cezalar ile ibreten cezalandırılmıştı.

1840 sonrası dönemde ise Tanzimat reformlarının ve hazırlanan ceza kanunlarının etkisiyle evrak sahteciliği ile mücadelenin bazı değişikliklerle devam ettiği görülmektedir. Öncelikle bu dönemde ölüm ve uzuv kesme gibi ağır cezaların artık uygulanmadığı, azil, kürek, kalebendlik, hapis ve sürgün gibi özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların ise ciddiyetle uygulandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin modern anlamda ilk ceza kanunu olan 1840 (1256) tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin ilk halinde resmî belgelerde sahtecilik suçunu açıkça tanımlayan veya bu suça özgü cezai yaptırımları düzenleyen herhangi bir madde yer almamaktadır.⁴⁶⁰ Fakat bu eksikliğin farkına varılmış olmalıdır ki, kanunun neşrinden yaklaşık bir ay sonra yayımlanan zeyl ile resmî evrak, şer'î senet ve mürur tezkerelerinde taklit, tağyir ve sahtekârlık fiilleri de açıkça suç kapsamına dâhil edilmiştir.⁴⁶¹ Yukarıda para sahteciliği maddesinde de bahsi geçen 13. fasla yapılan zeylin 14. faslın 2. ve 3. maddeleri bu hususu açıklamaktadır. İkinci maddeye göre evâmîr-i aliye(ferman, irâde, buyruldu...), devlet memurlarından alınan resmi belgeler, mahkeme ilamları, senet ve hüccet cinsinden belgeler ile mürûr tezkiresi(seyahat izin/geçiş belgesi) sahtekârlığına kalkışanlar için beş ile on yıl arası kürek cezası uygun görülürken, üçüncü maddede ise resmi görevi olmayan başka insanların evraklarını taklit etmek suretiyle sahtekarlık yapanların üç sene kürek cezasına çarptırılmaları kararlaştırılmıştır.⁴⁶² Meclis-i Vâlâ kayıtlarından anlaşıldığı üzere bazı durumlarda söz konusu maddelerde yer alan cezaların dışında da uygulamaların olduğu misalen, suçu işleyenlerin yargılama sürecinde hapsedilmeleri ve sonrasındaki özel durumları ve hafifletici sebepler göz önünde bulundurularak kürek cezası yerine hapis süreleri göz önünde bulundurularak cezalarını çektikleri yönünde kanaate ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak, Çorum Muhassıllık Meclisinde görülen davada Amasya'da yaşayan Hafız Halil adlı şahsın ulemadan olması sebebiyle itibar sahibi olan kayınpederi Hacı Mehmed Efendi'nin mührüyle onun adına mektup düzenleyerek kendisine Muhassıllık Kitabeti verilmesi yönünde talepte bulunduğu,

⁴⁶⁰ Ahmet Gökçen, (1989), a.g.k., s. 11-16.

⁴⁶¹ Kübra Nugay, (2020), *XIX. Yüzyıl Ortak Ceza Hukuku Dilinin Oluşumu: Osmanlı'da Ta'zîrin Kalkması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 53.

⁴⁶² Sûret-i Hatt-ı Humâyûn-ı Şahâne, (1256), *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı (Yordam)*, <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>, s. 4;

durumun anlaşılması üzerine hapsolunmak suretiyle mahkemesinin gerçekleştiği Ceza Kanûnunun 13. faslına yapılan zeylin 14. faslının 3. maddesi uyarınca 3 sene kürek cezası alması yönünde karara varılması lazım iken şahsın sicilini temiz olması, işlediği suçu kötü niyetle gerçekleştirmediği ve bu bakımdan şikâyet oluşmadığı yönünde kanaat oluşması ve ayrıca ailesinin yaşadığı sıkıntılar da göz önünde bulundurularak tutukluluk tarihinden itibaren 6 ay geçmiş olması sebebiyle ilgili kürek cezasının hapis cezasıyla tebdiline bu bakımdan da tahliyesine karar verildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶³

1851 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin (Kânûn-ı Cedîd) Üçüncü Faslının 12. maddesi ise Osmanlı ceza hukukunda resmî belgelerde sahtecilik suçunun ilk kez sistematik biçimde tanımlanarak müeyyidelendirildiği düzenlemelerden biridir. Bu maddeye göre, Devlet-i Aliyye tarafından verilen emirler, memurların düzenlediği resmî evrak, şer'î senetler ve mürur tezkerelerinde tahrifat, silme veya taklit yoluyla sahtecilik yapan kimseler, suçun niteliğine göre dört aydan dört yıla kadar kürek veya pranga cezasına çarptırılacaktır. Diğer şahıslara ait belgelerin sahtesini yapanlar fiilin niteliğine göre üç aydan üç yıla kadar kürek veya pranga cezasıyla, ayrıca failin durumuna göre sürgün (nefy) ve toplumdan uzaklaştırma (tağrîb) cezasıyla cezalandırılacaktır.⁴⁶⁴

1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nun Osmanlı hukuk sistemine uygun olarak yorumlanmasıyla hazırlanan 1858 (1274) tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin "Sahtekârlık Beyanındadır" başlıklı 15. faslında, evrak sahteciliğine dair fiiller ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve bu fiillere karşı uygulanacak cezai yaptırımlar sistematik olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda, evrak sahtekârlığına dair temel düzenlemeler kısaca şöyle ifade edilebilir: Osmanlı resmî makamlarınca düzenlenen belgeler ile devlet memurlarına ait imza ve hususî işaretleri taklit eden ya da bu fiilleri başkasına yaptıranlar, yine sahte mühür imal eden ve kullananlar, devlet tahvilleri ve senetlerini taklit eden veya üzerinde tahrifat yaparak kullanan kişiler hakkında on yıl ve daha fazla süreli kürek veya hapis cezası öngörülmüştür. Devlete ait tuğralı damgaların taklidi suçuna, on yıldan az olmamak üzere kürek veya hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Bu damgaları ele geçirerek belge düzenleyenler ise üç yıl hapis cezasına çarptırılır; ancak bu fiilin,

⁴⁶³ BOA, *İ.MVL*, nr.23-357.

⁴⁶⁴ "Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den verilen evâmîr-i aliyye ve memurin-i saltanat-ı seniyye taraflarından ita olunan evrak-ı resmîye ve senedat-ı şer'îye ve mürur tezkerelerine taklîd ve bazı mahallerini hak ve tağyîr eden sahtekâr şahıs töhmetine göre dört aydan dört sene ve sâir nâsın evrakına taklîd eden üç aydan üç seneye kadar kürek ve pranga ve şahsına göre nefy ve tağrîb ile tedib kılın..." Ahmed Lütfi, (1304), a.g.k., s. 169-170.

doğrudan taklit edenlere kıyasla daha hafif cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Devlet ve özel kuruluşlara ait mühür ve damgaları taklit eden ve kullananlara üç yıl, bunları yalnızca ele geçirerek kullananlara ise altı ay ile bir yıl arasında değişen hapis cezaları öngörülmüştür. Sahtecilik teşebbüsünde bulunan şahıslardan herhangi biri, suç fiili gerçekleşmeden önce durumu yetkili makamlara haber verirse cezadan muaf tutulur. Devlet memurlarının görevleri sırasında eski belgeler ve defterler üzerinde yaptığı her türlü ilave ve değişiklik, on yıl ve üzeri süreli kürek veya hapis cezasıyla cezalandırılır. Aynı fiil, devlet memuru olmayan bir şahıs tarafından işlendiğinde ise ceza süresi yedi yıla kadar çıkmaktadır. Son olarak, herhangi bir devlet dairesinde görevli bir memurun, ilgili kişilerin beyanlarını kayda geçirirken bunlara aykırı biçimde evrak düzenlemesi halinde on yıl ve üzeri süreyle kalebentlik cezası verileceği; bu şekilde düzenlenmiş sahte evrakı bilerek kullananların ise yedi yıla kadar prangabentlik cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ 148. Evāmir-i Devlet-i ‘Aliyye’ye taklīd eden ve etdiren veyāhūd evāmir-i ‘aliyyeyi tağyīr eden ve etdiren ve me’mūrīn-i devletiñ, şahh ve imzāsını taklīd eden ve etdiren ve Devlet-i ‘Aliyye me’mūrīyetlerine ve me’mūrlarına mahşūş bir mührre taklīden sāhte mühr i ‘māl eden ve böyle sāhte mührü isti‘māl eyleyen ve bi’l-cümle hazā’in ve māl sandıklarının mütedāvil olan eshām ve tahvīlāt ve sirki ve sā’ir her güne senedātını taklīd veyā sāhte-kārlıklı tağyīr eden ve böyle sāhte kavā’im ve senedler isti‘māl veyāhūd Memālik-i Maḥrūse’ye, idhāl eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvaqqaten kürek yā kal’a-bendlik cezāsıyla mücāzāt olunur.

149. Her kim mūrīye müte‘allik olan her nev’ tuğralı tamgalardan birini taklīd veyā sāhte-kārlıklı şüretiyle tağyīr eder ise on seneyi tecāvüz etmemek üzere muvaqqaten kürek yā kal’a-bendlik cezāsıyla mücāzāt kılınır. Ve böyle tuğralı mūrī tamgalarından birini bir takrīb ele geçirib de anı devlet ve memlekete muzırr olacak şüretde isti‘māl eden kimse üç sene habs olunur.

150. Her nev’ emti’a ve eşyā üzerine Devlet-i ‘Aliyye nāmına olarak başılmağa mahşūş olan ve gerek bir me’mūrīyyete ve gerek devletiñ ruḥṣatıyla olan bir şirkete veyāhūd bir ticāret evine mahşūş bulunan her nev’ mühr ve tamğa ve nişānlara taklīd veyāhūd o maḳūle sāhte tamğa ve nişānları isti‘māl eyleyen kimse üç sene habs ile mücāzāt olunur. Ve bu sāhte-kārlığından tolayı vāḳi’ olan zarar kendisine tazmīn etdirilir. Ve her kim bu mişilli mühr ve tamğa ve nişānların aşıllarını bir takrīb ele geçirib de gerek hükümet ve me’mūrīyyetleriñ ve gerek bir cem’iyyet-i ticāretiñ ve bunların emşāli hey’et ve şirket-i mahşūşanıñ, menfa’atine muzırr olacak hālde isti‘māl eyler ise altı aydan bir seneye kadar habs ile te’dīb kılınır. Ve bu şüretle vāḳi’ olan zarar daḥi ol kimseye tazmīn etdirilir.

151. Mevādd-ı sābıkada beyān olunan, sāhte-kārlıklı ile müttehem olan kimselerden her kim ol cināyetleriñ tamāmī-i icrāsından evvel veyāhūd daha hükümet tarafından emr-i taḥarriyāta şürū’ olunmazdan muḳaddem keyfiyyeti ve mütecāsir olanları cānib-i hükümete iḥbār eder ve emr-i taḥarriyāta şürū’ olunduktan soñra daḥi sā’ir müttehemleriñ aḥz u girift olunmalarına ḥıdmet eyler ise mücāzātdan mu’āf olub faḳat muvaqqaten zabṭiyye nezāreti altında tutulur.

152. Me’mūrından her kim olur ise olsun hīn-i icrā-yı me’mūrīyyetinde muḳaddemen yapılmış olan i’lām ve mazbaṭa ve sā’ir senedātıñ veyā defter ve cerīde ve sā’ir sicillātıñ gerek sūtūru arasına ‘ilāve ve gerek ḥatt u ḥātem veyā imzāyı tağyīr ile veyā bir şahşıñ ismi yerine diğeri bir şahşıñ ismini koymağla sāhte-kārlıklı eder ise on seneden aşağı olmamak üzere muvaqqaten kürek yāhūd kal’a-bendlik cezāsıyla mücāzāt olunur. Ve eğer bu sāhte-kārlıklı eden kimse me’mūrından değil ise yedi seneyi tecāvüz etmemek üzere muvaqqat kürek veyāhūd kal’a-bendlik cezāsıyla mücāzāt olunur.

153. Bir me’mūr, mecālīs ve meḥākimde ve sā’ir umūr-ı ‘ibād rū’yet olunan mahallerde erbāb-ı meşāliḥ için yapılan her nev’ senedāt ve evrāk-ı resmiyyeyi me’mūrīyyeti iktizāsınca tanzīm eder iken gerek şahib-i maşlahat olanların takrīr ve ifadelerini başka dürlü yazarak ve gerek keyfiyyet-i gayr-ı şahihayı şahih yerine veyāhūd i’tirāf olunmayan bir hāl ve keyfiyyeti i’tirāf olunmuş hükümüne koyarak ḥile-kārlıklı aşı

24 Şubat 1904 (7 Zilhicce 1321) tarihli bir belge, sahte ferman ve berat düzenlenmesiyle ilgili bir sahtecilik vakasını, bu fiile karışan kişiler hakkında öngörülen cezai hükümleri ve konuya ilişkin alınan idarî ve teknik önlemleri kapsamlı biçimde ele almaktadır. Bahsi geçen belgede ele alınan vaka, yalnızca bir evrak sahteciliği suçu olarak değil, aynı zamanda padişahın sembolik ve anayasal yetkilerine yönelik bir tasallut olarak değerlendirilmiştir. Zira rütbe ve nişan tevcihi, harp ve sulh ilanı, sikke darbı ve kanun vaz'ı gibi işlemlerin öteden beri yalnızca padişahın ferman ve iradesiyle yürürlüğe girdiği; bu tür evamir-i seniyyenin ise hiçbir surette taklit veya tağyire açık olmadığı sabittir. Bu nedenle, bu yetkileri taklit etmeye cüret etmek, hilafet makamının kutsal hukukuna yöneltilmiş açık bir ihlal olarak değerlendirilmiş; bu fiilleri işleyenlerin en ağır yasal yaptırımlarla cezalandırılmaları gerektiği açık biçimde ortaya konmuştur. Söz konusu vakayla ilgili olarak yapılan soruşturmaya göre, birtakım şahısların sahte nişan beratları hazırlayıp bunları çeşitli kişilere maddî menfaat karşılığında dağıttıkları, ayrıca bu sahte tevcihatın yabancı kamuoyuna duyurulması amacıyla Server adlı Fransızca gazeteye haber olarak yazdırıldığı tespit edilmiştir. Olayın ciddiyeti karşısında, Daire-i Zabtiye bünyesinde özel bir tahkikat heyeti kurulmuş; yapılan soruşturma ve

mâddeyi veyâhüd ahvâl-i müteferri'asını tağyir ile sâhte-kârlık eyler ise on seneden aşağı olmamak üzere muvaqqâten kürek yâhüd kal'a-bendlik cezâsıyla mücâzât olunur.

154. Mâddeteyn-i sâbıkateynde beyân olunan sâhte evrâkı bilerek isti'mâl edenler yedi seneyi tecâvüz etmemek üzere muvaqqâten pırança-bend yâ kal'abend kılınır.

155. Bir şahsa müte'allik olan evrâk-ı mahşûşada bâlâda beyân olunan şüretle sâhte-kârlık eden ve bu maqûle sâhte evrâkı bilerek isti'mâl eyleyen kimseler bir seneden üç seneye kadar habs ile mücâzât olunur.

156. Yol emri ve mürûr tezkeresi ve pasaportalara sâhte ism yazdıran veyâhüd bu maqûle hile ile yol kâğıdlarını istihsâl için kefâlet eyleyen şahş altı aydan iki seneye kadar habs olunur.

157. Yol emri ve mürûr tezkeresi ve pasaportayı sâhte olarak yapan veyâhüd şahîh olan böyle bir yol kâğıdını tağyir ve tahrîf eden ve bu maqûle sâhte ve tağyir ve tahrîf olunmuş evrâkı isti'mâl eyleyen eşhâş bir seneden üç seneye kadar habs olunur.

158. Hâncı ve kahveci ve bî-kâr otaçısı ve loğandacı ve sâ'ir bu misilli icâre-i yevmiyye ile şunu bunu iskân eden kimseler ota ve sükna verdikleri eşhâşın şahîh isimlerini bildikleri hâlde nâm-ı dîgerle sâhte olarak deftere kayd etdirir ise bir aydan üç aya kadar habs olunur.

159. Mer'î olan uşûl ve nizâmı iktizâsınca kefâlete rabt etmeksizin mürûr tezkeresi veren me'mûrlar me'mûriyyetlerinden 'azl ve altı aydan bir seneye kadar habs ile mücâzât olunur. Bu misilli me'mûrîn, verecekleri yol kâğıdlarını bilerek sâhte ism yazar ise altı aydan iki seneye kadar habs olunur.

160. Her nev' hıdemât-ı devletden kendini veyâhüd âherini mu'âf ettirmek üzere etibbâ ve cerrâh nâmına olarak 'illet-i vücûdiyyesini mutaâmmın sâhte şehâdet-nâme yapan şahş bir seneden üç seneye kadar habs olunur.

161. Tabîb ve cerrâhlardan her kim biriniñ iltimâsına mebnî veyâhüd hâtıra ri'âyeten hıdmet-i devletden mu'âf ettirmek için aşlı olmayarak marazı ve 'illeti vardır diye şehâdet eder ise bir seneden üç seneye kadar habs olunur. Ve eger bu sâhte-kârlığı akçe ve hediyye ahzıyla irtikâb etmiş ise hakkında mürteşî cezası ve akçe veren hakkında dâhi râşî cezâsı icrâ olunur.

162. Her ne dürlü sâhte ve taklîd şey olur ise olsun bilmeyerek isti'mâl edenler cezâdan ma'fuvv tutulur. Bkz. Senem Öner, (2013), a.g.k., s. 41-44.

sorgulamalar neticesinde, suçu işleyen kişilerin kimlikleri ve eylemleri açık biçimde ortaya çıkarılmıştır. Soruşturma sonucunda, ilgili fiillerin 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 148. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu madde, evamir-i seniyyenin taklidi veya tağyiri gibi suçlara on yıldan az olmamak üzere kürek veya kalebentlik cezası öngörmektedir. Mazbatada, sahte nişan ve rütbe tevcihinin, sıradan evrak sahteciliğinden farklı olarak doğrudan saltanatın hukuk-ı seniyyesine karşı işlenmiş bir cürüm olduğu ve bu nedenle en ağır şekilde cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, benzer fiillerin tekrarının önlenmesi ve kamuoyu nezdinde örnek teşkil etmesi için muhakeme sürecinin aleni şekilde yürütülmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Mazbatada isimleri geçen şahıslar arasında Kol Ağası Mehmed, matbaa sahibi Tahir Bey, Divan-ı Hümayun Kalemi ketebesinden Hacı Tevfik ve Fahreddin Efendiler, gazetecilerden Nası Efendi ile birlikte Almanya ve Avusturya tebaasından Mösyö Kritof, Kirkor Karakaş, Topabsı, Luin, Sevzuf Kahan ve Mösyö Engel yer almaktadır. Bu şahısların, sahte beratların hazırlanması, basımı ve dağıtım süreçlerinde doğrudan rol aldıkları tespit edilmiştir. Her biri hakkında Ceza Kanunu'nun 148. maddesine uygun şekilde en az on yıl kürek veya kalebentlik cezası uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu vakadan hareketle, nişan ve madalya beratlarının ileride yeniden suistimale konu olmaması amacıyla birtakım önlemler alınmasına da karar verilmiştir. Buna göre, tüm nişan ve madalya beratları yalnızca Matbaa-i Âmire'de basılacak, her biri için özel bir koçan (kayıt defteri) tutulacak, kâğıtlar taklit edilemeyecek şekilde özel olarak üretilecek ve her berat numaralandırılacaktır. Ayrıca, savaş hizmeti dışında tevcih edilen nişan ve rütbeler için belirli bir bedel tahsil edilmesi ve bu meblağın kamu yararına projelere aktarılması ve beratların resmiyet kazanmasının tasdik işlemine bağlı olması gibi düzenlemelere yer verilmiştir.⁴⁶⁶

5.4. Evrak Sahteciliği Suçunu İşleyenlerin Cezalandırılması

Daha önce de belirtildiği gibi, Türk-İslam geleneğinden beslenen Osmanlılar için teşekkül sürecinden itibaren devlet işlerinin yazılı kayıtlarla belgelenmesi büyük bir ehemmiyet taşımaktaydı. Bu çerçevede Osmanlı yönetim anlayışı, yazıyı hem bireysel hem de kamusal düzeyde bilgi akışını düzenleyen ve adaletin tesisi açısından önemli bir araç olarak görmüş ve bu anlayışı kurumsal uygulamalarına yansıtmıştır. Bu nedenle Osmanlı idaresi, kuruluş döneminden itibaren devlet işlerinin yürütülmesinde meydana

⁴⁶⁶ BOA, Y.MRZ.d. nr. 12048.

gelen gelişmelerin yazıyla kayıt altına alınmasını âdet edinmiş; böylece idarî, malî ve hukukî işlemlerde ortaya çıkabilecek muhtemel karışıklıkların, keyfî uygulamaların ve adaletsizliklerin önüne geçmeyi hedeflemiş ve bu sebeple kayıtlı belgelerin sahilliğine önem vermiştir. Aynı hassasiyet 1840 sonrasında da sürdürülmüş; resmî belgelerin tahrifini yahut sahtelerinin üretilmesini önlemek ve bu yolla haksız menfaat temin edilmesini engellemek amacıyla kapsamlı tedbirler alınmış, suçu sabit görülen failer ise dönemin mevzuatına uygun şekilde cezalandırılmıştır.

İncelenen dönem kapsamında, resmî evrakta sahtecilik fiilini işleyen kişilere verilen cezalarla ilgili çeşitli örnekler tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Örneğin, 3 Ocak 1841 tarihinde yayımlanan Takvîm-i Vekâyi Gazetesi'nin 214. sayısında yer alan bir habere göre, İstendil Cezâresi sakinlerinden olan Hacı Yorgi isimli şahsın, askerî sınıfa mahsus iftihar nişanını göğsüne takarak ve kendisini "Mehmed" adıyla tanıtarak düzenlemiş olduğu sahte evrak ile kimlik değıştirdiği tespit edilmiştir. Bu şekilde sahte belgelerle Midilli sancağının Balyabadra nahiyesinde yakalanarak gözaltına alınan Hacı Yorgi, gerçekleştirmiş olduğu resmî evrakta sahtecilik ve kimlik tahrifi sebebiyle beş sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca kullandığı sahte nişanın, Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁷

4 Aralık 1843 tarihli Takvîm-i Vekâyi Gazetesi'nde yayımlanan bir diğerk vakaya göre Karahisar-ı Şarkî ahalisinden Hacı Süleyman adlı şahsın, devlet memurlarını hedef alan sahte arzuhal ve dilekçeler düzenleyerek menfaat temin etmeye çalıştığı ve bu yolla bölge düzenini bozucu faaliyetlere giriştiği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine hakkında Meclis-i Vâlâ tarafından alınan karar ve buna dayalı olarak Padişah'ın iradesi gereğince, Hacı Süleyman'ın nafakasız olarak sürgün edilmesine hükmedilmiştir. Soruşturma sırasında olayla bağlantılı olarak bölgede yaşayan iki gayrimüslim de gözaltına alınmış, bunlardan biri sürgün kararına uygun şekilde sevk edilmiş, ancak Palu lakaplı diğeri firar etmiş ve daha sonra yakalanmıştır. Palu'nun ifadesi doğrultusunda İstanbul'da bulunan ortakları hakkında da işlem yapılmıştır. Bunlar arasında Kasımpaşa'da görevli bargir (yük taşıyıcısı) kethüdası Ahmed ve sarraf taifesinden Leblebiciler Hanı'nda meskûn Aleksandır adlı zimmî yer almaktadır. Bu kişiler Meclis-i Vâlâ'da sorguya çekilmişlerdir. Sorğu ve tahkikat neticesinde, sarraf Aleksandır'ın bu sahtecilik faaliyetlerine destek

⁴⁶⁷ Takvîm-i Vekâyi, (10 Za 1256/3 I 1841), S.: 214, s.: 3.

sağlamak üzere Hacı Süleyman’a 18.500 kuruş civarında bir meblağ verdiği anlaşılmıştır. Her ne kadar yasalara göre bu kişilerin üçer sene müddetle kürek cezasına çarptırılmaları gerekliyse de, Aleksandır’ın anlaşılan meblağın tamamını teslim etmemesi hususu göz önünde bulundurularak cezasında indirimine gidilmiştir. Buna göre, sarraf Aleksandır’ın bir sene müddetle Edirne’ye sürgün edilmesine, kethüda Ahmed’in ise olayda şüpheli bir şekilde yer alması nedeniyle görevden uzaklaştırılarak altı ay süreyle Tekfurdağı’na (Tekirdağ) sürülmesine karar verilmiştir. Palu hakkında ise daha önce verilen sürgün kararının infazına devam edilmiştir. Ayrıca, Hacı Süleyman’a teslim edilen 18.500 kuruşun yalnızca 7.500 kuruşluk kısmının fiilen Süleyman tarafından alındığı, geri kalan meblağın ise akıbetinin meçhul olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu meblağ karşılığında herhangi bir resmî senet veya belgelendirici kayıt da bulunmadığından, kalan miktarın Süleyman’ın zimmetinde kaldığı kanaatine varılmıştır. Bu nedenle, ilgili paranın tahsili amacıyla Hacı Süleyman’ın ikamet ettiği Bursa vilayetinde kendisine gerekli tebligatın yapılması için Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıfı Şerif Paşa’ya resmî yazı yazılarak konunun bildirilmesine ve icab eden işlemlerin yürütülmesine karar verilmiştir. Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Umûmî’de yapılan müzakereler neticesinde tüm bu işlemler uygun bulunmuş ve söz konusu kişiler hakkında Padişah iradesi doğrultusunda gerekli sürgün ve idarî yaptırımlar icra edilmiştir.⁴⁶⁸

3 Numaralı *Nefy ve İtlak Defteri*’nde yer alan başka bir vakaya göre ise, İstanbul’da, Eski Ali Paşa semtinde yer alan Molla Ahaveyn Mahallesi sakinlerinden Muhammed Şâkir adında bir şahsın, Hırka-i Şerif civarında hayvan ticaretiyle uğraşan Osman adlı kişiye sahte çulha gediği senetleri düzenleyip vererek ondan 2.500 kuruş aldığı; bu durumun hem Osman hem de mahalle esnafı tarafından yetkili makamlara bildirilmesi üzerine hakkında soruşturma başlatıldığı anlaşılmaktadır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından gerçekleştirilen tahkikat ve istintak sonucunda, Muhammed Şâkir yukarıda belirtilen sahtekârlığı yaptığını bizzat itiraf etmiş ve suçu işlediği belgelerle sabit hale gelmiştir. Olay yalnızca bir borç senedi sahteciliği ile sınırlı kalmayıp, ilgili kişinin ayrıca resmî belgeler, şer’î senetler ve mürur tezkerelerinde de tahrifat yaptığı, bazı bölümleri taklit edip değiştirdiği belirlenmiştir. Mevzuat çerçevesinde bu tür resmî evrak sahteciliği suçları için dört aydan dört yıla kadar kürek cezası ya da kürekle birlikte sürgün cezası öngörülmektedir. Bu bağlamda, suçun ağırlığı, failin konumu ve sosyal durumu dikkate

⁴⁶⁸ *Takvîm-i Vekâyi*, (12 Za 1259/4 XII 1843), S.: 262, s.: 3.

alınarak, Muhammed Şâkir'in ıslah amacıyla altı ay süreyle Çanakkale'ye sürgün edilmesine karar verilmiş, bu karar padişah iradesiyle tasdik edilmiştir. Uygulamanın yürütülebilmesi için, dönemin zabtiye müşiri Mehmed Paşa'ya emir gönderilmiş; Kal'a-i Sultâniye nâibine de, şahsın varışında sürgün hükümlerine uygun olarak orada ikamete mecbur edilmesi ve fermansız serbest bırakılmaması gerektiği bildirilmiştir. Kayda düşülen şerhden anlaşıldığı üzere, Muhammed Şâkir sürgün edilmek üzere gönderildiği Çanakkale yerine fiilen Sinop'a ulaştırılmış ve burada sürgün hükümleri gereğince ikamete mecbur bırakılmıştır. Sürgün yeri olarak Sinop'a varış tarihi 17 Zilhicce 1264 (9 Kasım 1848) olarak kayda geçmiştir. Ancak bununla birlikte, şahsın serbest bırakılmasına dair padişah iradesi, 1265 yılı Safer ayının sonlarında (yaklaşık olarak Ocak 1849) yazılmıştır. Bu bağlamda, her ne kadar şahıs hakkında altı ay süreyle sürgün cezası verilmiş olsa da padişahın tasarrufu ile bu ceza süresi yaklaşık iki buçuk ay gibi kısa bir süre sonunda sona erdirilmiş ve şahsın tahliyesine karar verilmiştir.⁴⁶⁹ Bu vaka, Osmanlı ceza uygulamalarında padişahın affedicilik yetkisinin nasıl işlediğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. İnfaz sürecinde failin ıslahına kanaat getirilmesi veya ilgili makamlarca iyi hâl raporu verilmesi gibi durumlar, cezanın padişah iradesiyle erkenden sonlandırılmasına yol açabilmekteydi.

Yine 3 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri'nde yer alan 1266 (1850) senesine ait başka bir vakaya göre Ayvacık kazası sakinlerinden "Kel Süleyman" adlı şahıs, sahte mahzar tertip ederek halkı zarara uğraticı faaliyetlerde bulunmuş ve bu fiili nedeniyle cezai takibata uğramıştır. Söz konusu şahsın daha önce de sabıkalı olduğu ve halk nezdinde güvenilirliğini yitirdiği, ilgili kadıların ve yöneticilerin beyanlarıyla tespit edilmiştir. Kânûn-ı Cezâ hükümleri uyarınca bu gibi durumlarda fail hakkında bir sene müddetle pranga cezası uygulanması ve bu sürenin sonunda failin ıslah olduğuna ve ahalinin güveninin yeniden sağlandığına dair bir kefil bulunması halinde tahliyesine karar verilmesi esastır. Ancak, Kel Süleyman'ın yaşlılığı ve bedenî zaafı dikkate alınarak pranga yerine iki sene müddetle Aydın Güzelhisar'ına nefy edilmesine hükmedilmiş; bu karar Meclis-i Vâlâ'dan mazbata ile bildirilerek Padişah'a arz olunmuştur. Padişah iradesiyle, söz konusu iki yıllık sürgün cezası, şahsın yaşlı olması sebebiyle bir yıla indirilmiş ve cezanın uygulanmasına dair emr-i hümayun, 1266 yılı Rebiü'l-âhir ayının sonlarında (Mart 1850) ilgili makamlara tebliğ edilmiştir. Kel Süleyman'ın Güzelhisar'a

⁴⁶⁹ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 3, 6-4.

ulaştığı ve sürgün hükümlerine uygun şekilde oraya yerleştirilip ikamete mecbur bırakıldığı, 14 Cemâziyelevvel 1266 (17 Nisan 1850) tarihli bir şerh kaydıyla belgelenmiştir. Bu tarihten itibaren ceza süreci başlamış ve Şaban 1267 (Mayıs 1851) ayının sonlarında, şahsın tahliyesine dair bir emr-i âlî kaleme alınmıştır.⁴⁷⁰ Belgede, sürgün kararının icrasından sorumlu olan yerel yetkililerin açıkça belirtilmesi dikkat çekicidir. Nitekim hükümde, doğrudan Biga Sancağı Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya hitap edilmekte, ardından “Ricâl-i devlet-i aliyyemden” ifadesiyle Osmanlı devlet ricalinden Aydın Kaymakamı Osman Bey'e seslenilmektedir. Ayrıca Ayvacık ve Güzelhisar-ı Aydın kazaları kadılarına hitap edilmesi, sürgün cezasının yürütülmesinde taşra bürokrasisinin sorumluluğunu açıkça göstermesi bakımından kayda değerdir. Söz konusu vaka, Osmanlı ceza uygulamalarında kişisel durumların değerlendirmeye alındığını, ancak nihayetinde kamu düzeni ile toplumsal güvenliğin öncelikli ilke olarak korunduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Meclis-i Vâlâ kararlarının infazı sürecinde Padişah iradesiyle ceza yönteminin değiştirilmesi, ceza süresinin azaltılması veya mahkûmun serbest bırakılması yönünde tasarruflarda bulunulabildiğini; cezaların hem kanuni hem de idarî ve toplumsal bağlamda da değerlendirilerek uygulandığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan 1852 senesine ait bir kayda göre, Korıbazarı kazasının eski müdürü Hâkî ile eski ziraat müdürü vekili Râşid, yeniden kaza müdürlüğünü elde etmek veya istedikleri kişiyi bu göreve tayin ettirmek amacıyla yasadışı girişimlerde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda, eski zaptiye çavuşu Osman adlı şahıs, kazaları dolaşarak bazı yerel ileri gelenlere mektuplar göndermiş, onlardan resmî mühürlerini talep etmiş ve kaza gelirlerinin tahsilâtında aksamalara yol açmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda Hâkî ve Râşid, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye celbedilmiştir. Kendilerine, Osman aracılığıyla mühür toplamak için gönderdikleri sahte tezkere gösterildiğinde bu fiili inkâr edememişler; ayrıca kaza müdürü ile meclis üyelerinin görevden alınmalarını ve maaşlarının farklı bir müdüre tahsisini talep eden sahte mahzar ve arzuhaller düzenlediklerini de itiraf etmişlerdir. Meclis, bu fiillerin ihtilâl-i umûr-ı kazâya yani kaza idaresinde sıkıntıya sebebiyet verdiğine hükmetmiş ve sanıkların belge sahteciliği yoluyla kamu düzenini ihlâl ettiklerini tespit etmiştir. Kanunî esaslara göre bu

⁴⁷⁰ BOA, A.İDVNSNEFY.d. nr. 3, 33-1. Akt. Tuğba Akıllı (Acar), (2006), *3 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri'nin (s. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 159-160.

tür ağır sahtecilik vakalarında sürgün yoluyla te'dib uygulaması öngörülmektedir. Nitekim Meclis-i Vâlâ, Hâkî ve Râşid'in eyalet dâhilinde uygun bir kazaya birer sene müddetle sürgün edilmelerini önermiş; bu karar bir mazbata ile Padişah'a arz edilmiştir. Padişahın irade-i seniyyesi üzerine çıkarılan emr-i hümayun, Ankara Valisi Sukûfî Paşa'ya gönderilmiş ve söz konusu şahısların belirlenen mahalle sürgün edilerek derhal ikamete mecbur bırakılmaları, işlemin tamamlanmasının ardından merkeze rapor edilmesi talimatı verilmiştir.⁴⁷¹ Bu vaka, Tanzimat sonrası dönemde yerel idarecilerin göreve yeniden atanma girişimlerinde sahte belgeler kullanmasının merkezî otorite tarafından ne denli ciddiye alındığını ve Meclis-i Vâlâ'nın belge sahteciliğine ilişkin karar süreçlerinde sürgün cezasını önleyici-ıslah edici bir tedbir olarak kullandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yine 3 Numaralı *Nefy ve İtlak Defteri*'nde yer alan 1852 yılına ait başka bir kayda göre Anadolu Ordu-yı Hümayûnu'nun Süvari Birinci Alayı'nda kâtib-i sâni (ikinci kâtip) olarak görev yapan Süleyman adlı şahsın, padişahın rızasına aykırı biçimde bazı köylerin ahalisinden toplamda on altı bin sekiz yüz kuruş tahsil ettiği ve bu fiilini ikrar ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu paralar, şa'ir ve saman mübâyası yani hayvan yeminin temini gibi iâşe ve levâzımât işlerine yönelik sahte istidâ varakalarına⁴⁷² fazladan kalemler eklenerek talep edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde, failin bu fiili yalnızca usulsüz para tahsiliyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda resmî istidâ belgelerinde tahrifat yaparak, yani içeriklerine "ziyâde şey" zammı (fazla malzeme ekleme) yoluyla belgeyi değiştirdiği tespit edilmiştir. Bu durum, resmî evrakta sahtecilik suçu kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim olayın mahiyetinin açıklığa kavuşmasının ardından, hakkında alınan karar doğrultusunda, Süleyman hem ordudan ihraç edilmiş hem de bir sene müddetle Diyarbakır'a sürgün edilmiştir. Aynı zamanda zimmetine geçirdiği meblağın iadesi de karara bağlanmıştır.⁴⁷³

1852 tarihli Takvîm-i Vekâyi Gazetesi'nde yayınlanan bir habere göre, Urfa Sancağı'na bağlı Rumkala kazasında görevli Kaymakam İsmail Bey hakkında daha önce ortaya atılan rüşvet iddialarının asılsız olduğu, bu iftiraların kazadaki bazı kişiler tarafından düzenlenen sahte mahzarlara dayandığı anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde, İsmail

⁴⁷¹ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 3, 74-2.

⁴⁷² Osmanlı terminolojisinde bir şikâyet veya talebin resmi makamlara bildirilmesi için düzenlenen yazılı başvuru belgesi.

⁴⁷³ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 3, 95-2.

Bey'in zimmetine geçirdiği veya kamuya zarar verecek herhangi bir malî suistimalde bulunduğu dair bir bulguya rastlanmamıştır. Sahte mahzarı düzenleyen kişiler, kaza naibini kendilerine uydurarak bir iftira tertip etmişlerdir. Bu sahtekârların kamu düzeni ve ceza kanunları gereği cezalandırılmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, suçlu görülen şahıslar ellişer ay süreyle Kilis kazasında sürgün ve zorunlu ikamete mahkûm edilmiş ve İsmail Bey'e yönelik sahte mahzarlarla düzenlenen tüm evraklar iptal edilmiştir. Hakkında yapılan tahkikat sonucunda iffet ve doğruluğu sabit görüldüğü için itibarının iade edilmesi uygun bulunmuş ve Kilis kaymakamlığına yeniden atanmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁴ Söz konusu vaka, Osmanlı taşra yönetiminde bir memur hakkında yürütülen iftira ve sahtecilik temelli bir kumpasın çözülüşünü; gerçek suçluların cezalandırılarak itibarsızlaştırılmalarını ve suçsuz memurun görevine iade edilerek itibarının devlet nezdinde yeniden tesis edilmesini konu almaktadır.

3 Numaralı *Nefy ve İtlâk Defteri*'ndeki başka bir kayda göre, Seferihisar kazası müdürü Ahmed Efendi 1267 (1851-1852) yılı köy vergi bakiyelerini mahallinde denetlemesi gerekirken, kaza meclisi üyeleri ve müdür kâtibi ile birlikte müfredat defterini tahrif ederek sahte kayıtlar hazırlamış; köy muhtarlarının mühürlerini gizlice temin edip defteri mühürlemiştir. Soruşturma sırasında sahte defter düzenlediklerini ve mühürleri usulsüz kullandıklarını kabul eden sanıklar, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından "resmî evrakta tahrif ve mühür istismarı" fiilinden sorumlu tutulmuştur. Meclis, kaza meclisi azaları ile müdür kâtibinin memuriyetlerine son verilerek cezalandırılmasına; Ahmed Efendi'nin ise müdürlükten azledilmesine ve bir sene müddetle Sivas'a sürgün edilmesine, ayrıca yerine yeni bir memur atanmasına karar vermiştir. Meclis kararları, evâhir-i Zilkâde 1268 / Eylül 1852 tarihli irâde-i seniyye ile padişah tarafından tasdik edilerek uygulanmıştır. Bu olay Takvîm-i Vekâyî Gazetesi'nin 475 sayılı nüshasında halka duyurulmuştur.⁴⁷⁵ Ahmed'in Sivas'a varışı ve sürgünün fiilen başlaması 2 Rebîü'l-âhir 1269 / 18 Ocak 1853 tarihli şerhle kayıt altına alınmış; ancak "ıslah-ı nefis" raporuna binaen padişah, evâsıt-ı Şa'bân 1269 / 16 Mayıs 1853'te tahliye emri vererek cezayı erkenden sonlandırmıştır.⁴⁷⁶ Böylece Ahmed, öngörülen bir yıllık sürgünün yalnızca yaklaşık dört ayını çekmiştir. Söz konusu vaka, Tanzimat sonrası Osmanlı malî idaresinde defter güvenliği ile mühür sahihliğine atfedilen önemi ve sürgün cezasının hem disiplin

⁴⁷⁴ *Takvîm-i Vekâyî*, (28 Z 1268/13 10 1852), S.: 475, s. 2.

⁴⁷⁵ *Takvîm-i Vekâyî*, (28 Z 1268/13 10 1852), S.: 475, s. 2.

⁴⁷⁶ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 3, 96-2.

hem ıslah amaçlı esnek bir yaptırım olarak kullanılabildiğini somut biçimde ortaya koymuştur. Bahsi geçen vakanın Takvîm-i Vekâyi’de yayımlanmış olması dikkat çekicidir. Zira Takvîm-i Vekâyi Gazetesi, Osmanlı Devleti’nin resmî yayın organı olup içeriğinde yer verilen haber ve duyurular, doğrudan devletin olaylar karşısındaki resmî tutumunu ve yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, ilgili vakada belge sahteciliğinin ciddi bir idarî suç olarak değerlendirildiği ve suça karışan kişilerin gazete aracılığıyla kamuoyuna teşhir edilerek cezalandırıldıkları görülmektedir. Ayrıca, sanıklar arasında âmir konumunda bulunan Ahmed Efendi’nin daha ağır bir yaptırıma çarptırılması, yetki sahibi kişilerin işledikleri suçların daha ağır cezai müeyyidelerle karşılık bulduğuna işaret etmektedir. Bu durum, Osmanlı idarî ceza hukukunda yalnızca fiilin ağırlığının değil, fiilin faili olan kişinin konumunun da cezanın tayininde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, yetki sahibi bir memurun görevi kötüye kullanmasının, sıradan bir memura kıyasla daha ağır sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, Tanzimat sonrasında devletin, bürokratik hiyerarşi içinde yetkiyle birlikte sorumluluğun da arttığı yönündeki prensibini uygulamaya koyduğunu göstermektedir.

Yine 9 Nisan 1853 tarihli Takvîm-i Vekâyi Gazetesi’ndeki bir kayda göre bazı yüksek rütbeli devlet adamlarının mühürlerini taklit ederek sahtekârlık yapmaya cüret ettiği sabit olan Galoşlu Talat Efendi’nin, Ceza Kanunnâmesi hükümleri gereğince rütbesinin kaldırılmasına; ayrıca aynı suça karışan Firuyeceli Hüseyin Bey ile Hacı Ahmed Ağa’nın birer sene müddetle Rodos Adası’na sürgün edilmelerine Meclis-i Vâlâ tarafından karar verilmiştir. Söz konusu karar, padişah iradesi ile tasdik edilerek yürürlüğe konmuş ve gerekli işlemler derhal yerine getirilmiştir.⁴⁷⁷ Aynı gazetenin 11 Eylül 1854 tarihli nüshasında yer alan başka bir habere göre, Ketebeden Osman Habib Efendi’nin sahtekârlık suçunu işlemiş olduğu ortaya çıktığından hakkında dört ay süreyle Midilli Adası’na nefy (sürgün) cezası uygulanmasına karar verilmiştir. Bu cezanın infazı, Meclis-i Vâlâda görüşülüp uygun bulunmuş; ardından padişah iradesiyle tasdik edilerek kararın gerekleri yerine getirilmiştir.⁴⁷⁸

Arşiv kayıtları, sahte müderrislik beratı düzenleyen bir kişiye yönelik uygulanan muamele ve cezalandırma sürecine ilişkin bilgi sunmaktadır. 4 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri’nde yazılana göre Hüdâvendigâr Eyaleti Valisi Vezir Râfet Süleyman Paşa’ya,

⁴⁷⁷ Takvîm-i Vekâyi, (Selh-i C 1269/9 Nisan 1853) S.: 485, s.: 2.

⁴⁷⁸ Takvîm-i Vekâyi, (18 Z 1270/11 Eylül 1854), S.: 510, s.: 2.

Dîvân-ı Deavî Nâzırı Muhtar Bey'e ve Bursa kadısına hitaben şu hüküm düzenlenmiştir: Sahte müderrislik beratı tanzim ettiği sabit olan ve Bâb-ı Zabtiyye'de tutuklu bulunan Ağa Çeşmesi sakini İsmail'in cezaî durumu kayıt altına alınmıştır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de yapılan yargılama sonucunda suçunu ikrar ettiği anlaşılan İsmail'in fiili, Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu'nun ilgili maddeleri uyarınca dört aydan dört yıla kadar pranga cezasıyla birlikte sürgün ve tecrid gerektiren bir suç kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, İsmail'in tutuklandığı tarihten itibaren sekiz ay süreyle Bursa'ya sürgün edilmesine karar verilmiş ve ilgili emir, Meclis-i Vâlâ mazbatasıyla teklif edilip padişahın irâde-i seniyyesiyle onaylanarak yürürlüğe konulmuştur (1-10 Kasım 1857/Fî evâhir-i Rebûlevvel 1274).⁴⁷⁹ Aynı hadiseye Zabtiye müşirine yazılan 22 Kasım 1857 tarihli kayıta da rastlanılmaktadır. Buna göre Sahte müderrislik beratı tanzim ettiği sabit olarak Bâb-ı Zabtiyye'de tutuklu bulunan İsmail'in, Ceza Kanunnâmesi hükümleri gereğince, tutukluluk tarihinden itibaren sekiz ay süreyle Bursa'ya sürgün edilmesine dair yazılmış olan fermân-ı âlî gereğince, anılan şahsın belirtilen cezai işlem doğrultusunda mahallinden çıkarılarak sevk edilmesi hususunda gerekli emrin icrası, Padişahın emri mucibince uygun görülmüştür.⁴⁸⁰ Defterde yer alan şerhten anlaşıldığı üzere, ilgili şahıs 11 Ocak 1858 tarihinde sürgün mahalline ulaşmış ve cezanın gereği olarak orada ikamete tabi tutulmuştur.

Resmî evrak sahteciliğine dair bir başka belgeye göre, Hattat Ömer İsmail adlı şahsın, esirci Bayram tarafından Trablusgarp'tan getirilen ve Avlonya taraflarında satılmak istenen bazı zencîlerle ilgili olarak Vekâlet Makamı'ndan (vekâlet-i mutlaka) gönderilen resmî bir yazının içeriğini silerek sahte bir mektuba dönüştürdüğü, yapılan yargılama neticesinde kesinlik kazanmıştır. Ayrıca adı geçen şahsın, devlet tarafından verilen resmî emirleri, çeşitli memuriyet evrakını, şer'îyye senetlerini ve mürur tezkerelerini taklit ettiği; bazı belgeleri kazıyarak tahrif ettiği de tespit edilmiştir. Ceza Kanunnâme-i Hümayûn hükümleri uyarınca, bu nitelikteki sahtekârlık fiillerine, failin töhmet derecesine göre dört aydan dört yıla kadar kürek veya pranga cezası ile birlikte, şahsına mahsus olarak sürgün cezası da uygulanması öngörülmektedir. Bu çerçevede, Arzuhalci Hattat Ömer İsmail'in tutuklandığı tarih olan 1273 yılı Şâban ayının 16. gününden (11

⁴⁷⁹ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 4, 20-4, akt. Ömer Kılıç, (2010), 4 Numaralı Nefy ve İtlâk Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 109-110.

⁴⁸⁰ BOA, A. {MKT.NZD. nr. 242-53. (4 R 1274/22 Kasım 1857).

Nisan 1857) itibaren iki sene müddetle Bursa'ya sürgün edilmesi uygun görülmüştür. Gerekli cezanın uygulanmasına dair emir, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından mazbata ile teklif edilmiş; padişahın irâde-i seniyyesiyle tasdik edilerek yürürlüğe konmuştur. Söz konusu şahsın sürgün mahalline ulaştığı ve hüküm gereğince orada ikamete tabi tutulduğu deftere eklenen şerhten anlaşılmaktadır (21 Aralık 1857). Defterde yer alan kayda göre, Hattat Ömer İsmail'in ceza süresini tamamlaması nedeniyle tahliye edildiği, 14 Şaban 1275 (26 Mart 1859) tarihli Bursa Meclis-i Kebîri mazbatasıyla bildirilmiştir. Bu durum, 11 Ramazan 1275 (22 Nisan 1859) tarihinde çıkarılan bir fermanla tasdik edilerek resmî kayıtlara geçirilmiştir.⁴⁸¹

Ekim 1858'de düzenlenen bir belgeye göre, Hoca Sinan Silki adlı şahsın resmî evrakta tahrifat yaptığı tespit edilmiştir. Söz konusu şahsın Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu Piyade Dördüncü Alayı'nda baş imamlık görevinde bulunmuş olan Mustafa'nın emekliliğine dair, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından düzenlenen ilâmdaki maaş miktarını kendi eliyle değiştirerek sahtecilik fiilini gerçekleştirdiği yapılan sorgulama neticesinde sabit olmuştur. Ayrıca belgede, Sinan'ın bu türden bir sahtekârlık eylemine teşebbüs ettiği gerekçesiyle, Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'un Üçüncü Faslı'nın 12. maddesi uyarınca cezalandırılmasına hükmedildiği belirtilmektedir. Bahsedilen hüküm uyarınca, evrakta sahtecilik fiilinin, failin töhmet derecesine göre yani suçtaki rolünün çokluğuna göre dört aydan dört yıla kadar kürek veya pranga cezası ile beraber şahsına mahsusen sürgün cezası öngörülmektedir. Bu çerçevede, Hoca Sinan Silki'nin beş ay süreyle Gelibolu'ya sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ceza, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından mazbata ile teklif edilmiş ve padişahın irâde-i seniyyesiyle tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir. Sinan'ın sürgün mahalline sevk edilmesi, sürgün süresi boyunca şehirden ayrılmasına izin verilmemesi ve sürenin bitiminde tahliyesinin gerçekleştirilerek hükümet merkezine bildirilmesi, ilgili idarecilere emir olarak tebliğ edilmiştir. Söz konusu şahsın, 1275 yılı Rebû'l-âhir ayının ilk günü (8 Kasım 1858) sürgün mahalline ulaştığı ve hükme uygun olarak orada ikamete tâbi tutulduğu, gönderilen i'lâm ve mazbata muhtevalarından anlaşılmaktadır.⁴⁸² Ancak belgede, şahsın tahliye tarihine ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

⁴⁸¹ BOA, A.}AMD. nr. 56-53.; BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 22-4.

⁴⁸² BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 34-6.

Yine 1859 yılı Mayıs ayında Osmanlı zabıta teşkilatı tarafından tanzim edilen ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale olunan bir mazbatada, İspir kazası ahalisinden Ahmed Efendi'nin, askerî senetleri taklit ederek Eflak tarafında seksen bin kuruşluk sahte bir senet düzenlediği şüphesiyle tutuklandığı bildirilmektedir. Olay, Bükreş muhasebe memuru Ömer Faik Efendi'nin bildirmesi üzerine Silistre üzerinden Dersaadet'e iletilmiştir. Olayla ilgili olarak yapılan soruşturma kapsamında, Ahmed Efendi'nin Bükreş'te hocalık ve yazıcılık yaptığı sırada Rum milletinden bir adamın, Türkçe bilmeyen bir Eflaklı ile birlikte getirdiği evraka dayanarak bazı ot, saman, bağ ve odun gibi maddelerin değerini yazdığı ve belgeye “Muharrem” ismiyle imza attığı anlaşılmıştır. Kendisine bu iş karşılığında iki altın teklif edildiği, ancak bu altınların fiilen verilmediği de ifadesine yansımıştır. Zanlı, sahtekârlık kastı olmadığını ileri sürmüş ve belgenin sahte olduğuna dair bilgi sahibi olmadığını beyan etmiştir. Şüpheli hakkındaki iddiaları reddetmiş olsa da, yapılan tahkikatlar ve şahsın olayla ilgili bazı kişilerle irtibatı, kendisinin bu senedi ücret karşılığı ve sahteliğini bilerek yazdığına dair kanaati kuvvetlendirmiştir. Fakat zanlının ifadesinde, söz konusu metni Eflak dilinden yapılan tercüme üzerine yazıya geçirdiğini ve bu işlemi yalnızca yazıcılık hizmeti çerçevesinde yerine getirdiğini öne sürmesi, kast unsuru açısından şüphe doğurmuştur. Ayrıca, Ahmed Efendi'nin sahte senedi yazarken devlet adına bir evrak düzenlediğini bilerek hareket ettiğine dair beyanlar bulunmakla birlikte, bu iddiayı destekleyecek açık bir delil ya da rüşvet alımına dair kesin bir ispat unsuru tespit edilememiştir. Bunlara ek olarak zanlının tutuklu olarak geçirdiği sürenin yedi ayı aşmış olması, cezanın fiilen infaz edilmiş sayılması gerektiği fikrini doğurmuştur. Bu çerçevede, hakkında daha fazla tutukluluk halinin devamına gerek olmadığına hükmedilmiş ve bir kefil gösterilmek suretiyle serbest bırakılması Meclis-i Vâlâ tarafından uygun görülmüştür.⁴⁸³

23 Mayıs 1859 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasına göre, Silivri Evkaf Müdürü Kamil Efendi'nin, Evkaf Nezareti'ne ait resmî mührü taklit ederek çeşitli şahısların uhdesinde bulunan taşınmaz mallara dair temessük senetlerini uzun bir müddet boyunca bu sahte mühürle tasdik ettiği ve bu fiili mahallinde yapılan tahkikat esnasında bizzat ikrar ettiği anlaşılmıştır. Mahallî tahkikat sırasında kırk adet sahte senet ortaya çıkarılmış, daha sonra yapılan ilan üzerine halk tarafından getirilen yirmi beş adet senetle birlikte toplamda altmış ila yetmiş arasında sahte temessük tesbit edilmiştir. Bu işlem karşılığında zanlının

⁴⁸³ BOA, A.}MKT.MVL. nr. 107-48, (11 L 1275/14 Mayıs 1859).

on yedi ila on sekiz bin kuruş civarında meblağ tahsil ettiği de ifadesiyle sabit olmuştur. Elde edilen bulgu ve bilgiler üzerine Evkaf Nezareti tarafından konu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sevk edilmiş ve Kamil Efendi İstanbul'a getirilerek sorguya çekilmiştir. Sorgulama neticesinde, söz konusu senetlerin Evkaf Nezareti'ne ait büyük mühür taklit edilerek mühürlendiği, bu nedenle de senetlerin resmiyet ve itibar kazandığı anlaşılmıştır. Mühür, "Es-Seyyid Mehmed" adına düzenlenmiş adi bir ismi taşımasına rağmen, yetkili kurum mührüyle aynı görünüme sahip olması nedeniyle kamu otoritesini yansıtmak nitelikte bulunmuştur. Ancak, söz konusu mührü döken mücellidin sahte olduğunu bilmeden imal ettiği gerekçesiyle doğrudan cezai sorumluluğunun bulunmadığı kanaatine varılmıştır. Kamil Efendi'nin suçu, 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 148. maddesi kapsamında değerlendirilmiş; zira bu madde padişah emirlerini veya devlet mührünü taklit edenlerle bu yolla devletin resmî belgelerini sahte şekilde düzenleyenlerin, on yıldan az olmamak üzere kürek ya da kalebentlik cezası ile cezalandırılmasını emretmiştir. Ayrıca, rütbe ve memuriyet sahibi olan bir kişinin bu tür bir suçu işlemesi hâlinde, mevcut rütbe ve memuriyetinin müebbeden ref'i, ehad-ı nâs (sıradan halk) derecesine tenzil edilmesi ve usulüne uygun biçimde teşhir edilmesi de zorunlu tutulmuştur. Bu çerçevede Meclis-i Vâlâ, Kamil Efendi hakkında şu kararı vermiştir: Var olan rütbe ve memuriyetinin müebbeden kaldırılması, teşhir edilmesi ve on üç sene müddetle Tersane-i Âmire'de kürek cezasına mahkûm edilmesi. Ayrıca cezası süresince malî işlemlerinden men edilmesi ve mal varlığını yönetmesi için bir vekil tayin etmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu süre boyunca, yalnızca hapisane nizamlarının belirlediği ölçüde temel ihtiyaçlarına yetecek kadar malî tasarrufa izin verileceği belirtilmiştir. Ceza süresi dolduğunda ise, tüm mal varlığı ve mülkü kendisine iade edilecek ve vekili, tutmuş olduğu hesapları ibraz etmekle yükümlü olacaktır. Son olarak, halen ele geçmemiş diğer sahte temessüklerin tahkikat yoluyla tespiti ve devlet hazinesine zarar verecek mahiyetteki belgelerin tasfiyesi için gereken idarî işlemlerin titizlikle yürütülmesi emredilmiş; ayrıca mevcut sahte evrakın Evkaf Nezareti tarafından muhafaza edilmesi kararlaştırılmıştır. İlgili karar, irade-i seniyye ile de tasdik edilmiş ve zabtiye makamına gerekli uygulamaların derhal icrası için tebliğ edilmiştir.⁴⁸⁴ Söz konusu vaka,

⁴⁸⁴ BOA, *A.şMKT.MVL*, nr. 107-76, (20 L 1275/23 Mayıs 1859); BOA, *İ.MVL*, nr. 416-18203, (27 N 1275/30 Nisan 1859); BOA, *A.şMKT.NZD*, 281-96, (20 L 1275/23 Mayıs 1859); BOA, *İ.DH*, nr. 428-28306, (29 Ş 1275/3 Nisan 1859).

hüküm giyen bir kişinin o dönemdeki hukuki kurallar çerçevesinde hangi tür hukuki yaptırım ve kısıtlamalarla karşı karşıya kaldığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

4 numaralı *Nefy ve Itlak Defteri*'nde yer alan ve Aralık 1859 tarihli bir belgeye göre, Sofya sancağına bağlı Radomir kasabası sakinlerinden Kosta'nın, kamu güvenliğini tehdit edebileceği yönündeki şüpheler üzerine Bursa'ya sürgün edilmesine ilişkin idarî bir karar alınmıştır. Vidin Muvakkat Meclisi (geçici meclis) tarafından yürütülen tahkikatta, Kosta'nın üzerinde resmî damga taşımayan yani pulşuz evrakların ele geçirilmesi ve yerel halkın kendisi hakkında şikâyetle bulunması, şahsın "salâh-ı nefis" yani iyi huylu olmak bakımından sakıncalı addedilmesine yol açmıştır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, adı geçen kişinin halktan "hüsn-i şehâdet" gelinceye dek Bursa'da zorunlu ikamete tâbi tutulmasına karar vermiş; bu karar, padişahın irâde-i seniyyesiyle tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir. Uygulama safhasında Zabtiyye Müşiri, hükümlünün muhafız eşliğinde Bursa'ya sevkinden; Bursa valisi ise söz konusu şahsın başka bir yere gönderilmesine izin verilmeden, kentte zorunlu ikamete tâbi tutulmasından ve varış ile tahliye bilgilerinin merkeze rapor edilmesinden sorumlu tutulmuştur.⁴⁸⁵ Söz konusu vaka, Tanzimat sonrası Osmanlı idarî pratiğinde, fiilî bir suçun sabit olmamasına rağmen "kamu düzeninin temini" gerekçesiyle uygulanan koruyucu-önleyici sürgün mekanizmasının tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

1861 yılının mayıs ayında meydana gelen bir başka sahtecilik olayı dikkat çekicidir. Buna göre talebe-i ulûmdan (medrese öğrencilerinden) Harmancıklı Süleyman, isminin kura çekiminde çıkması üzerine askere alınmak üzere çağrılmıştır. Ancak bu süreçte, girdiği sınavı gerekçe göstererek Şeyhülislâmlık makamına bir tezkere ibraz etmiştir. Yapılan incelemede, ilgili belgenin içeriği ve zarfının üzerindeki "Ferîd" isimli mühürlerin silik, bağlantı iplerinin ise kopuk olması nedeniyle sahte olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine meselenin incelenmesi için tahkik meclisi oluşturularak sorgu işlemleri gerçekleştirilmiş, hazırlanan mazbata Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sunulmuştur. Sorgulamada Süleyman, bu sahte tezkerenin kendisine Cerrahpaşa Medresesi'nde ikamet eden Manisalı Mehmed Kayalı isimli biri tarafından verildiğini belirtmiş ve belgenin sahteliğinden haberdar olmadığını ifade etmiştir. Mehmed Kayalı ise başlangıçta farklı beyanlarda bulunmuş, ancak odasında yapılan aramada çeşitli sahte belgeler ve mühürlerin bulunması üzerine suçunu itiraf etmiştir. Elde edilen deliller ışığında, Süleyman'ın suçla

⁴⁸⁵ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 4, 47-6,

doğrudan bir ilgisinin olmadığı anlaşılmış ve hakkında beraat kararı verilerek serbest bırakılması uygun görülmüştür. Buna karşılık, Mehmed Kayalı'nın devlet mührünü taklit etmek suretiyle sahte mühür üretip kullanması, 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'un 148. maddesi kapsamında değerlendirilmiş ve suçun sabit görülmesiyle birlikte, kendisinin tutuklama tarihinden itibaren on sene müddetle Rodos'ta kalebend cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Aynı belgeden anlaşıldığına göre Mehmed Kayalı 6 Temmuz 1861 tarihinde cezasını çekeceği Rodos Adası'na ulaşmış ve bir aydan biraz fazla bir zaman sonra Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışına binaen ilan edilen genel afftan dolayı serbest bırakılmıştır.⁴⁸⁶

Bu dönemde yürürlükte bulunan 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'u, evrak sahteciliğine karşı açık hükümler ve ağır yaptırımlar içermesine rağmen, uygulamada bu tür fiillerin tamamen önüne geçilemediği görülmektedir. Nitekim, 1278 yılı Muharrem ayının başlarında kayda geçen bir diğer örnek olay, Tırnova Sancağı'nda yürütülen nüfus sayımı sırasında Gabrova kazasına bağlı köy ve mahalle muhtarlarının yanlarında taşıdıkları mühürlere ilişkin başlatılan bir soruşturmayı konu almaktadır. Yapılan incelemede, iç kısmı Türkçe, kenar yazıları ise Bulgarca olan bu mühürlerin, birkaç yıl önce Gabrova'da çorbacılık yapmış ve o tarihte İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'nde bulunan Yankola adlı bir şahıs tarafından imal ettirildiği anlaşılmıştır. Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'un ilgili maddelerine göre, devlet adına hazırlanmış resmî mühürlerin taklidi veya izinsiz kullanımı üç yıl hapis cezasını gerektirmektedir; 41. madde ise bu tür mahkûmiyetlerin padişah iradesiyle nefy-i muvakkata (geçici sürgüne) çevrilebileceğini hükme bağlamaktadır. Bu yasal çerçeve doğrultusunda, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından Yankola'nın üç sene müddetle Ankara'ya sürgün edilmesine karar verilmiş; bu karar, padişahın irâde-i seniyyesiyle onaylanarak bir emr-i hümâyûn ile yürürlüğe konulmuştur.⁴⁸⁷ Belgenin, Dîvân-ı De'âvî Nâzırı Mehmed Emin Efendi, Ankara Sancağı Kaymakamı Rıza Paşa ve Ankara nâibine hitaben yazılmış olması, alınan kararın uygulanmasında kimlerin sorumlu tutulduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

1279 yılı Muharrem ayının sonlarında (yaklaşık Temmuz 1862) kayda geçen bir vaka, sahte evrak düzenleme ve tahrif suçuna dair Osmanlı ceza siyasetinin esnekliklerini

⁴⁸⁶ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 4, 64-2.

⁴⁸⁷ BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 4, 66-1.

yansıtan dikkat çekici bir örnektir. Belgede yer alan bilgilere göre, Batum ahalisinden Hüseyin Bey, bir kaza müdürlüğüne atanma vaadiyle Trabzon Valiliği'ne hitaben daha önce gönderilmiş bir yazının tarih ve mühür kısımları dışında kalan satırlarını silip kendi lehine olacak şekilde yeniden yazarak belge tahrif suçu işlemiştir. Gerek yerel makamlarca gerekse Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye nezdinde yapılan sorgulamalarda Hüseyin Bey, söz konusu evrakın kendisi tarafından düzenlendiğini itiraf etmiş, ancak yazının aslı sahibine dair sorulara tatmin edici cevap verememiştir. İlgili şahsın işlemiş olduğu suçun, 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayûn'un 148. maddesi kapsamında değerlendirilmesi neticesinde, kendisinin on yıldan az olmamak üzere kürek veya kalebendlik cezasına çarptırılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Ancak Hüseyin Bey'in uzun süredir Trabzon'da tutuklu bulunması, ihtiyaç sahibi ve aklî melekeleri zayıf "sebükmagz" biri olarak değerlendirilmesi gibi hafifletici sebepler göz önünde bulundurulmuş ve hakkındaki hüküm daha hafif bir yaptırıma çevrilmiştir. Buna göre, on yıl olarak öngörülen kalebendlik cezası, sürgünle değiştirilmiş ve ceza süresi yarıya indirilerek beş yıla düşürülmüştür. Hükümün uygulanması için çıkarılan emr-i hümayûn gereğince Hüseyin Bey'in Livane kazasına gönderilerek burada beş yıl boyunca ikamet etmesi emredilmiştir. Bu süre zarfında başka bir bölgeye gitmesine izin verilmeyecek; cezasının sonunda ise tahliyesi derhal merkeze bildirilip salıverilmesi sağlanacaktır.⁴⁸⁸ Bu vaka, Tanzimat sonrası Osmanlı ceza sisteminde sosyal durum ve kişisel ehliyet gibi unsurların ceza tayininde ne ölçüde dikkate alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

1279 yılı Rebülevvel ayının ortalarında (tahmini 10 Eylül 1862) kayda geçen bir vaka, sahte ferman düzenlenmesi ve hırsızlık suçlarını bir arada barındırması bakımından dikkat çekicidir. *4 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri*'nde yer alan bilgilere göre, Tevfik adlı şahıs, Dersaadet'ten yolculuk belgesi olmaksızın Rusya vapuruyla Mersin'e çıkmış, burada şüpheli hareketleri sebebiyle tutuklanmıştır. Üzerinde sahte olduğu tespit edilen bir ferman ve buyuruldu bulunduğu gibi, kendisini görevli gibi tanıtarak iskelede yol tezkeresi almaktan kaçınmak amacıyla sahte belge ibraz ettiği anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde, Tevfik'in daha önce Sadaret Kaymakamı Ali Paşa'nın konağından para ve eşyalar çaldığı, ardından firar ederek farklı şehirlerde görevli memur kılığında dolaştığı ve bu amaçla devlet mührünü, tuğrasını ve diğer resmî işaretleri taklit etmek

⁴⁸⁸ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 4, 88-4.

suretiyle sahte fermanlar düzenlediği ortaya çıkmıştır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sunulan mazbataya göre, Tevfik sahtecilik suçu işlemiş olup, bu fiil 1858 senesine ait Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'unun 148. maddesi kapsamında değerlendirilmiştir. İlgili maddeye göre, devletin emirlerini ve memurlarının imzalarını taklit eden sahtekârlar, on yıldan aşağı olmamak şartıyla kürek veya kalebendlik cezasıyla cezalandırılmaktadır. Bu çerçevede, Tevfik hakkında tutuklandığı tarihten itibaren geçerli olarak on sene müddetle Rodos'ta kalebendlik cezası uygulanmasına karar verilmiş ve gerekli emr-i hümâyûn çıkarılarak hükmün infazı için Zabtiyye Müşiri, Cezâyir-i Bahr-i Sefid mutasarrıfı ve Rodos nâibine tebligat yapılmıştır. Ayrıca, çalındığı bildirilen eşyaların bedelinin tahsil edilmesi halinde, şahsın hırsızlık suçundan affedilmesine yönelik bir değerlendirme yapılabileceği ifade edilmiştir.⁴⁸⁹ 1279 Rebûlevvel'ine (Eylül 1862) tarihlenen bu vaka, Osmanlı ceza hukukunda sahtecilik ve hırsızlık gibi suçların değerlendirilme ve yargılanma biçimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Tevfik adlı şahsın, sahte ferman düzenleyerek kendisini devlet görevlisi gibi tanıtmaya ve bu suretle kamu otoritesini suistimal etmesi, 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'un 148. maddesine göre değerlendirilmiş ve hakkında on sene süreyle kalebendlik cezası uygulanmıştır. Burada dikkat çeken husus, olayda hırsızlık fiilinin de bulunmasına rağmen, yalnızca evrakta sahtecilik suçunun esas alınarak tek bir cezanın verilmiş olmasıdır. Zira ilgili kanun gereğince evrak sahteciliği suçunun cezası on yıldan az olmamak üzere kürek cezası iken, hırsızlık suçunun ayrıca değerlendirilmesi durumunda ceza süresinin artması beklenirdi. Ancak Osmanlı ceza uygulamasında, bu tür birleşik suçlarda failin suçunun tek bir başlık altında cezalandırılması yoluna gidildiği, çalındığı bildirilen eşyaların bedelinin tahsil edilmesi hâlinde şahsın hırsızlık suçundan affedilebileceği, mükerrer cezalandırma anlayışının modern ceza hukukundaki gibi işlemediği görülmektedir. Çalınan eşyanın bedelinin telafisi hâlinde hırsızlık yönünden affın gündeme gelebilmesi ise, dönemin ceza siyasetinde mağdurun zararını giderme ilkesinin belirli ölçüde dikkate alındığı şeklinde yorumlanabilir.

1279 Cemâziyelevvel ayının başlarında (yaklaşık Ekim 1862) kaleme alınan bir hüküm, sahtecilik ve hileli kazanç fiilinden dolayı Abdurrahman adlı şahsa verilen sürgün cezasını kayıt altına almıştır. Belgeye göre, Bağdat ulemâsından Abdülbâki'ye ödenmesi gereken 500 guruş harcırah emrini taşıyan resmî buyuruldunun tarih ve mühür dışındaki

⁴⁸⁹ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 4, 89-6.

kısımlarını silerek metni yeniden yazan Abdurrahman, sahte belge aracılığıyla 5 000 guruş haksız kazanç elde ettiğini itiraf etmiştir. Söz konusu fiil, 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn'un 148. maddesine on yıldan daha az olmamak üzere kalebendlik cezasını gerektirmekte, ancak aynı kanunnamenin 41. maddesi bu cezanın padişah kararıyla geçici sürgüne çevrilebileceğini ifade etmektedir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başlangıçta on yıllık sürgün kararı önermiş ancak Abdurrahman'ın "sâhib-i sâbık" ve "tazyîk" (geçmiş temiz, yaptığına pişman) olduğu gerekçesiyle padişah, cezanın iki sene müddetle Kerkük'te sürgün olarak uygulanmasını emretmiştir. Zabtiyye Müşiri Abdülkerim Paşa, Sehrizor Sancağı Kaymakamı Nefyüddîn Paşa ve Kerkük nâibine hitaben kaleme alınan ferman; hükümlünün derhal mübaşir eşliğinde Kerkük'e sevkini, iki yıllık ikamet süresince başka bir yere hareket etmesine izin verilmemesini ve bu sürenin bitiminde tahliye bilgilerinin merkeze bildirilmesini emretmektedir.⁴⁹⁰ Söz konusu vakada, failin sabıkasının temiz oluşu ve işlediği fiilden ötürü pişmanlık göstermesini dikkate alan Padişah, örfi hukukun kendisine tanıdığı yetki çerçevesinde ve Ceza Kanunnâmesi hükümlerine uygun olarak cezada indirim yapılmasına karar vermiştir.

1862 yılı Şubat ayı başlarında düzenlenmiş bir hükme göre, İzmit Sancağı dâhilinde yer alan Kandıra kazasında bazı malî usulsüzlüklerin meydana geldiği ve hazinenin zarara uğratıldığına dair şüpheler oluşmuştur. Yapılan soruşturma neticesinde elde edilen belgelere dayanarak, Kâtip Hasan tarafından sahte evrak düzenlendiği sabit olmuştur. Ayrıca, söz konusu şahsın yalnızca bu olayla sınırlı kalmayıp, farklı zamanlarda hazinelerde bulunan esham, tahviller ve çeşitli senet türlerini de taklit ederek tahrif ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenlerle, Ceza Kanunnâmesi'nin 148. maddesi uyarınca, haksız şekilde elde ettiği 4300 kuruşun tahsil edilerek hazineye aktarılmasından sonra, kâtip Hasan Efendi'nin on sene müddetle kalebendlik cezası ile cezalandırılmasına ve bu cezanın infazı için Sinop'a sürgün edilmesine karar verilmiştir. 7 Safer 1280 (5 Ağustos 1863) tarihli belgede yer alan mazbataya göre, adı geçen kişinin ilgili yere varışının ardından kalebend cezası ile hükümlü sıfatıyla belirlenen yerde ikamete mecbur tutulduğu, bu durumun bir ferman-ı âlî ile tasdik ve teyit edildiği anlaşılmaktadır. Defterde yer alan 8 Kasım 1871 (3 Ramazan 1288) tarihli kayda göre Katip Hasan

⁴⁹⁰ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 4, 94-6.

Efendi'nin tahliye edilmesine karar verilmiştir.⁴⁹¹ Söz konusu kayıtlar Kâtip Hasan'ın sekiz seneden fazla ceza çektiğini göstermektedir. Bu durumda Kâtip Hasan'ın on sene olarak belirlenen cezanın tamamını çekmeden, yaklaşık sekiz yıl üç ay kadar bir süre sonra tahliye edildiği görülmektedir. Bu durum, Osmanlı ceza infaz sisteminde iyi hâl, ıslah, merhamet ya da idarî takdire bağlı olarak cezada indirim uygulanabildiğini göstermektedir. Kalebendlik cezasının başlangıç ve bitiş tarihlerinin kayıtlara geçirilmiş olması, Osmanlı ceza infaz sürecinin bürokratik denetim mekanizmaları ve kayıt sistemi aracılığıyla özenle takip edildiğini göstermektedir.

Zabtiye Müşiri Vezir Mehmed Emin Paşa ile Sinop Sancağı Kaymakamı Ali Kemal Efendi'ye hitaben kaleme alınan 1863 yılına ait bir hükümden anlaşıldığı kadarıyla, Nevşehirli Mehmed Arif sahte mühür kullanarak sahtecilik cürmüne bulaşmıştır. Soruşturma belgelerine göre söz konusu şahıs, dört adet sahte mühür temin ederek, kendisinin Maçın Gümrüğü'ne memur edildiğini belirten birtakım resmî yazılar düzenlemiş ve bu yazılarda Maliye Nezareti ile Gümrük Emaneti gibi makamlardan gönderilmiş görüntüsü verecek şekilde sahte ibareler kullanmıştır. Bu sahte belgeleri, Mabeyn-i Hümayun hademelerinden Ahmed ve Mahmud isimli kişilere ibraz ederek, onlardan 1750 kuruş para almıştır. Yapılan sorgulama sonucunda Mehmed Arif bu kabahatlerini itiraf etmiştir. Olayın tahkikatı neticesinde düzenlenen mazbata, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilmiş ve Devlet-i Aliyye'ye ait resmî mühürleri taklit ederek sahte belge oluşturan şahısların, 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 148. maddesi gereğince on seneden az olmamak üzere kalebend veya kürek cezasıyla cezalandırılmaları gerektiğinden Mehmed Arif'in 25 Şâban 1279 (yaklaşık 10 Şubat 1863) tarihinden itibaren on sene müddetle Sinop'ta kalebend olarak hapsedilmesine ve 1750 kuruşluk meblağın kendisinden alınmasına karar verilmiştir. Yetkili makamlara, ilgili şahsın cezasının eksiksiz ve usulüne uygun şekilde infazına titizlikle riayet edilmesi hususunda emir verilmiştir. Kalebendlik cezası infaz edilmekte olan Nevşehirli Mehmed Arif'in sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine Bab-ı Zabtiye Hastahanesi'ne sevk edildiği, bu hastahane 14 Haziran 1864 (7 Muharrem 1281) tarihinde vefat ettiği Zabtiye Müşiri tarafından haber verilmiştir.⁴⁹²

⁴⁹¹ Harun Çoban, (2010), *5 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 123-124.

⁴⁹² BOA, A. {DVNSNEFY.d. nr. 5, 50-3.

Zabtiye Müşiri İsmail Paşa ile Kütahya Sancağı kaymakamı Tevfik Paşa'ya hitaben yazılan 8 Ekim 1866 tarihine ait bir hükümden anlaşıldığına göre, sahte evrak düzenlenmesine ilişkin yapılan yargılamalar çerçevesinde, bu suça karıştığı gerekçesiyle Kapu Çukadarı Tahir hakkında daha önce beş sene müddetle Kütahya'da kalebendlik cezası verilmiştir. Ancak müteakip tahkikat sürecinde, adı geçen şahsın olayın aslını ortaya koyacak açıklamalarda bulunmaya ve önceki ifadesini değiştirmeye hazır olduğu anlaşılmış, bu gerekçeyle kendisine güvence verilerek soruşturmaya dâhil edilmiştir. Sorgu aşamasında verdiği ifadeler ve sağladığı bilgiler, yargılama sürecinde belirleyici bir rol oynamış ve soruşturmanın ilerlemesine önemli derecede katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Tahir'in önceden tayin edilen kalebendlik cezasının kaldırılmasına yönelik yeni bir emir çıkarılması, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından bir mazbata ile teklif edilmiştir. Bahsi geçen teklif, padişah tarafından uygun bulunmuş ve resmîyet kazanmıştır.⁴⁹³

28 Ekim 1867 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Erzincan Sancağı'na bağlı Rus Köyü'nden Mustafa oğlu Mehmed, orduya ait odun ambarında görev yapan Mehmed Ağa'nın mührüne benzer sahte bir mühür yaptırarak kontratör Ahmet Ağa'dan yüz elli kuruş almıştır. Yargılama esnasında adı geçen kişinin mali vaziyetinin yetersizliği sebebiyle para cezası ile cezalandırılması uygun görülmemiştir. Bu nedenle, cezaevinde tutuklu bulunduğu yaklaşık 12 aylık süre de dikkate alınarak, yalnızca alınan yüz elli kuruşun kontratöre iadesi koşuluyla serbest bırakılmasına karar verilmiştir.⁴⁹⁴ Bu örnek vaka, Osmanlı cezalandırma sisteminde failin sosyal ve ekonomik durumunun cezanın tayininde etkili olduğunu göstermektedir. Zira sahte mühür kullanarak haksız kazanç elde ettiği sabit olan suçlunun, yoksulluğu nedeniyle para cezası uygulanmaksızın, yalnızca mağdura verdiği zararın tazmini şartıyla tahliyesine karar verilmiştir.

7 Rebîü'l-âhir 1285 (21 Temmuz 1868) tarihli hükümde, Varna sancağına bağlı Biravadi kazasındaki Kuştepe, Uruk ve Manastır köyleri ahalisinin, tütün vergisiyle ilgili sorumluluklarını yerine getirmedikleri gerekçesiyle vuku bulan şikâyet üzerine başlatılan tahkikatın sonuçlarına yer verilmektedir. Şikâyet üzerine Varna mutasarrıflığı'na düzenlenen ve kazadaki tütün gelirlerini tahsil eden mültezimin adamı Kazanlıklı Osman'a ilişkin bilgiler ihtiva eden belgelerde, adı geçen köylerdeki tütün üretimiyle

⁴⁹³ BOA, A.İDVNSNEFY.d. nr. 5, 173-1.

⁴⁹⁴ BOA, BEO,AYN.d. nr. 830, s. 22.

ilgili yüzölçümlerinin yanlış yazıldığı anlaşılmıştır. Yapılan sorgulama sırasında, Kazanlıklı Osman, köylülerin çoğunun bir dönümden daha az tütün tarlalarına sahip olduğunu ve bu sebeple öşürden muaf tutulduklarına dair gerçek olmayan beyanda bulunmuş, ayrıca söz konusu belgelerdeki bilgileri herhangi bir baskı veya yönlendirme olmaksızın kendi eliyle değiştirdiğini ve bu değişikliği kasten yaptığını itiraf etmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sunulan mazbata, istintakname ve diğer evraklardan anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu fiil Ceza Kanunnâmesi'nin 152. maddesi uyarınca bir tür sahtecilik olarak değerlendirilmiştir. Bu maddeye göre, kamu görevlilerinin resmi kayıt, defter, mazbata veya belgelerde sahte isim kullanmaları, imza, mühür veya yazı değiştirmeleri suretiyle gerçekleştirdikleri tahrifatlar, on seneden az olmamak üzere kürek veya kalebendlik cezası ile cezalandırılmaktadır. Ancak sahtecilik suçunu işleyen şahsın kamu görevlisi olmaması durumunda, yedi seneyi geçmemek üzere kürek veya kalebendlik cezası uygulanmaktadır. Kazanlıklı Osman'ın resmî memur olmayıp mültezimin emrinde çalışan bir uşak olması ve işlediği fiilin sonuçlarını idrak edebilecek ehliyeteye sahip olmadığı yönündeki kanaat dikkate alınarak cezasında indirime gidilmesi münasip görülmüştür. Bu bağlamda, Ceza Kanunnâmesi'nin 41. maddesine uygun olarak muvakkat kalebendlik cezasının sürgün cezasına çevrilmesi padişah kararına bağlı olduğundan Kazanlıklı Osman'ın, 8 Şubat 1867 tarihinden itibaren bir sene müddetle Sinop'a sürgün edilmesine dair emirname düzenlenmiş ve irade-i seniyye ile tasdik edilmiştir.⁴⁹⁵ Söz konusu vaka, Osmanlı ceza sisteminde failin sosyal statüsü ve cezai ehliyeti gibi kişisel özelliklerinin dikkate alınarak ceza tayin edildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kazanlıklı Osman'ın bir mültezimin hizmetinde uşak olarak çalışması, yani emir altında bulunması, onun fiil üzerindeki irade ve sorumluluğunu sınırlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiş ve söz konusu kişi görece daha az ceza ile kurtulmuştur.

29 Ramazan 1286 (15 Ocak 1870) tarihine ait bir hükme göre ise, Kesriye sancağına⁴⁹⁶ bağlı Bozgrad ve Gönzere köyleri sınırları arasında bulunan mera ve baltalık arazisine dair bir mülkiyet tartışması kapsamında, Gönzere köyünden Dima'nın sunduğu bir ilâmda tahrifat yapıldığı iddiası sebebiyle adli bir tahkikat başlatılmıştır. Yapılan incelemelerde, söz konusu ilâmın üst tarafındaki ibarenin değiştirildiği; metnin mühür

⁴⁹⁵ BOA, A.İDVNSNEFY.d. nr. 5, 225-2.

⁴⁹⁶ Yunanistan'da bulunan ve 1385-1912 seneleri arasında Osmanlı idaresinde bulunan yerleşim yeri. Machiel Kiel, (2022), "Kesriye", TDVİA, C. 22, İstanbul: TDV Yay. s. 311.

bakımından uygun olmasına rağmen, silme ve düzeltme izleri taşıdığı ortaya çıkarılmıştır. Dimo, istintak (sorgulama) sırasında belgeyi üç yıl önce İstanbul'da yetkili makamlardan almış olduğunu ve tahrif iddiasıyla herhangi bir alakasının bulunmadığını beyan etmiş; ancak akabinde, Türkçe bilmediği için Yunan asıllı Dimitri isimli bir hemşehrissi aracılığıyla bir altın karşılığında ilâmı tanımadığı bir kâtibe teslim ettiğini, bu kişinin ilâmı iki gün geçtikten sonra kendisine iade ettiğini ve bu sırada değiştirildiğini ifade etmiştir. Buna rağmen, söz konusu değişikliği kimin yaptığına dair kesin bir delil ortaya konamamıştır. Telkin ve aracı olan şahısların ifadeleri çelişkili bulunmuş; sahih delil ve itiraf olmaksızın sahtecilik suçunu işleyen şahsın kesin biçimde tespit edilemediği kanaatine varılmıştır. Ancak Dimo'nun, değiştirilmiş olduğunu bildiği bir ilâmı bilerek kullandığını kabul etmesi, hareketini 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 154. maddesi kapsamında suç teşkil eder hâle getirmiştir. Anılan madde, sahte olduğu bilinen bir belgenin bilerek kullanılması hâlinde suçu işleyen kişinin yedi yılı geçmemek üzere kalebendlik veya prangabentlik cezasıyla cezalandırılmasını öngörmektedir. Bu sebeple, Dimo'nun 26 Muharrem 1286 (26 Nisan 1869) tarihinden itibaren üç sene müddetle Selanik'e kalebend edilmesine karar verilmiş ve bu cezanın infazı için gerekli emir ilgili makamlara iletilmiştir.⁴⁹⁷

20 Receb 1288 (5 Ekim 1871) tarihli hükme göre, Süleymaniye Sancağı'na bağlı mâliye dairesinde görevli bazı memurların birtakım yolsuzluk ve sahtecilik fiilleri işledikleri ortaya çıkarılmıştır. Mal kâtibi muavini Hasan, Baziyan ve Suruç kazalarının mültezimleri olan İbrahim ve Salih'in zimmetinde bulunan kamu borçlarını ödemiş gibi göstermek gayesiyle sahte ilmühaberler, senetler ve mazbatalar düzenlemiş; bu belgeler aracılığıyla zimmet kayıtlarında tahrifat ve sahtecilik yapmıştır. Soruşturma kapsamında Hasan'ın, aslında memur olmayan Safir Alas oğlu Arif adına uzun bir süre boyunca kitabet maaşı aldığı ve toplamda on üç bin kuruşu bulan bu maaşın sahte beyanlarla hazineye yük edildiği tespit edilmiştir. İbrahim ve Salih'in de bu belgelerin sahte olduğunu bildikleri hâlde kullanarak suça iştirak ettikleri tespit edilmiştir. Bu eylemler neticesinde hazine zarara uğratılmıştır. Hasan'ın kamu hizmetinde bulunmasına rağmen zimmet, sahte evrak düzenleme ve kamusal alanda fesat çıkarma suçları Ceza Kanunnâmesi'nin 152. maddesi gereğince değerlendirilmiş ve adı geçen şahsın on yıl müddetle kalebendlik cezasına çarptırılması uygun görülmüştür. Ayrıca zimmetine

⁴⁹⁷ BOA, A.İDVNSNEFY.d. nr. 5, 240-2.

geçirdiği paranın iki katının geri alınmasına da karar verilmiştir. İbrahim ve Salih hakkında ise, Ceza Kanunnâmesi'nin 154. maddesine göre sahte belgeyi bilerek kullanma suçu sabit görülmüş, bu nedenle her biri beş sene müddetle kalebendlik cezasına çarptırılmıştır. Ancak Padişah iradesince bu ceza üç sene müddetle geçici sürgüne çevrilmiş ve cezanın çekilme yeri olarak Diyarbakır belirlenmiştir.⁴⁹⁸

4 Zilhicce 1291 (18 Ocak 1875) tarihli bir hükme göre, Bağdat'ta ikamet etmekte olan eski miralay Hacı Mustafa Bey'in oğlu Osman Bey ile kölesi Zenci Elmas'ın, sahte senet aracılığıyla vilayet maliyesinden usulsüz bir yöntemle 1273,5 kuruş aldıkları tespit edilmiştir. Yürütülen tahkikat neticesinde, bu kişilerin, resmî mühürleri ve belgeleri taklit etmek suretiyle sahte iki adet senedi vilayet hazinesine sunup ödeme aldıkları anlaşılmıştır. Söz konusu sahte senetlerde, “mülazım Hüseyin” ve “yüzbaşı Ahmed” adlarına düzenlenmiş olan mühürlerin taklit edilerek kullanıldığı belirlenmiş; bu fiilin, Ceza Kanunnâmesi'nin 148. maddesinde düzenlenen “evrak-ı resmiye ve mühür sahteciliği” suçunu oluşturduğuna karar verilmiştir. 148. madde uyarınca, devletin mühür ve senetlerine dair taklit suçunu işleyen kişiler, on yıldan az olmamak üzere kürek veya kalebendlik cezası ile cezalandırılır. Ancak, suça ilişkin değerlendirme Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye ve Meclis-i Temyiz kararları çerçevesinde padişaha arz edildikten sonra, on yıl ceza verilmesinin ağır olacağına karar verilerek şahısların cezasında hafifletici bir tasarrufa gidilmiş, başlangıçta tayin edilen on yıllık ceza beş yıla indirilmiştir. Bu doğrultuda, Osman Bey ile Zenci Elmas'ın 20 Receb 1290 (25 Eylül 1873) tarihinden itibaren beş sene müddetle Musul'da kalebend edilmelerine, cezalarının infazı ve müteakip tahliyelerinin kayıt altına alınarak merkeze rapor edilmesine karar verilmiştir.⁴⁹⁹

20 Receb 1302 (3 Mayıs 1885) tarihli hükme göre, Kütahya Telgraf ve Posta Müdürü Hüsameddin Efendi, görevde bulunduğu süre zarfında Kütahya Redif Kumandanlığı Vekâleti'nden alınan 63.890 kuruş emanet parayı zimmetine geçirmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda, Hüsameddin Efendi'nin söz konusu parayı iki defada alarak sirkat (hırsızlık) suçunu işlediği; ayrıca bu işlemleri örtbas etmek niyetiyle sahte ilmühaber düzenlediği ve emanet jurnallerinde tahrifat ve sahtecilik yaptığı sabit olmuştur. Bu fiiller, Ceza Kanunnâmesi'nin 82. maddesi gereğince değerlendirilmiş ve suçlunun,

⁴⁹⁸ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 268-1.

⁴⁹⁹ BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 288-3.

çalınan paranın iki katını ödemesine, cezaevinde geçirdiği süre de hesaba katılmak şartıyla beş sene müddetle kalebendliğe mahkûm edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Hüsameddin Efendi, kaydı hayat şartıyla yani ömür boyu memuriyet ve rütbelere mahrum bırakılmıştır. Şehremaneti Meclisi'nce düzenlenen ilâm ve mazbata, Şûrâ-yı Devlet Muhâkemât Dairesi'nce temyizen tasdik edilmiş; söz konusu şahsın Rodos Adası'nda kalebend edilmesi uygun bulunmuştur. Bunun üzerine hazırlanan emr-i şerif, padişahın iradesi alınarak yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, Hüsameddin Efendi'nin Rodos'a gönderilerek beş sene müddetle kalebend olarak ikamet ettirilmesine, görevli memur refakatinde sevk edilmesine, cezanın bitiminde ise serbest bırakıldığının mahkeme siciline ve meclis ceridesine kaydedilerek merkeze rapor edilmesine karar verilmiştir.⁵⁰⁰

Takvîm-i Vekâyi'nin 2 Nisan 1891 (23 Şaban 1308) tarihli sayısında yayımlanan habere göre, Defter-i Hâkânî'ye ait bir tapu senedi üzerinde tahrifat ve sahtecilik yaptığı gerekçesiyle Cafer-i Sâdık isimli bir kişinin tutuklandığı, söz konusu suçu onunla birlikte işleyen Dimitri veledi Yorgi isimli kişinin ise firarî yani kaçak durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Mahkemeye celbedilmesine yani çağırılmasına rağmen belirlenen 10 günlük süre içinde teslim olmayan Yorgi, kamuya açık biçimde ayrıntılı eşkâl bilgileriyle teşhir edilmiştir. Yorgi'nin tanınmasını ve yakalanmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılan fiziki tarifte, kendisinin uzun boylu, siyah saçlı, seyrek kaşlı, açık alınlı, iri burunlu, sarı benizli, matruş çeneli yani sakalsız, iri ağızlı ve buğday tenli, yaklaşık otuz yaşlarında bir şahıs olduğu, ayrıca aslen Yanıkköy nüfusuna kayıtlı bulunduğu belirtilmiştir. Meslekî ve sosyal çevresi bakımından ise, Kasımpaşa Hüsrev Mahallesi'nde 31 numarada bakkal dükkânı işlettiği, ayrıca Kadıkaryesi İhlamur Çeşmesi civarında, Zühdü Paşa Mahallesi Fener Caddesi 22 numaralı hanede oturduğu kayıt altına alınmıştır. Yorgi'nin mahkeme kararına uymaması ve firarî durumu gerekçesiyle gıyaben yargılanmasına karar verilmiştir. İlan metninde, bu kişi hakkında mallarının haczedilmesi, ikamet hakkından mahrum bırakılması ve medenî haklarının kısıtlanması gibi yaptırımların uygulanacağı, ayrıca ele geçirilmesi halinde derhal tutuklanması için zabıtaya emir verildiği ifade edilmiştir.⁵⁰¹ Yorgi'nin mahkemeye celbedilmesine rağmen on günlük yasal süre içerisinde mahkemede hazır bulunmaması firarî statüsüne

⁵⁰⁰ BOA, A.İDVNSNEFY.d. nr. 5, 326-1, akt. Harun Çoban, (2010), a.g.k., s. 661.

⁵⁰¹ Takvîm-i Vekâyi, (23 Ş 1308/1 IV 1891), S.: 4, s. 4.

geçirilmesine yol açmıştır. Bu statü mahkemeye çağrılan bir şahsın belirlenen süre içinde teslim olmaması hâlinde firarî sayılacağını ve bu statüye bağlı olarak bazı temel haklardan mahrum bırakılacağını öngörmektedir. Bu vaka, Osmanlı uygulamasında bir kişinin mahkemeye celbedilme ve mahkemede hazır bulunma süreci hakkında bilgi vermekte, kişinin mahkeme kararına uymaması durumunda hangi yasal yaptırımlarla karşılaştığı konusunda bilgi vermektedir.

Yine 1893 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Dâhiliye Nezareti Evrak Odası'nda görev yapan memur Haydar Bey, Haremeyn ikramiyeleri ile matbu diploma harçlarına ilişkin gelirlerden zimmetine para geçirdiği ve postahanedeki görevi esnasında sahte mühürle ilmühaberler düzenleyip usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle görevinden ihraç edilmiştir.⁵⁰²

Sahtecilik vakalarının örneklerinden biri de pasaport sahteciliğidir. Özellikle bazı yabancı konsoloslukların hem mali menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri hem de Osmanlı'daki gayrimüslimleri koruma yönündeki siyasî tutumlarının bu sahteciliklerde etkili olduğu görülmektedir. Osmanlı idaresi ise bu gibi durumlarda doğrudan müdahaleden kaçınarak diplomatik kanallar aracılığıyla çözüm arayışına yönelmiştir. Nitekim 1894 senesinde Basra'daki İran Şehbenderhanesi'nin, Osmanlı vatandaşlarına para (birkaç lira) karşılığında sahte pasaport ve tezkere düzenlediği tespit edilmiş; bu hukuka aykırı eylemlerin sonlandırılması ve gerekli işlemlerin başlatılması amacıyla, sahte evrak örneklerinin Hariciye Nezareti aracılığıyla İran Sefareti'ne gönderilerek resmî bildirim yapılması, Sadaret tarafından talep edilmiştir.⁵⁰³

Pasaport sahteciliği suçunu işleyen yabancı uyruklulara verilen cezalardan biri de sınır dışı edilme cezasıdır. Bu duruma örnek teşkil eden olaylardan biri, 1905 yılında vuku bulan Aristaki Bey'in eşi olan Madam Aristaki'ye ilişkin pasaport sahteciliği olayıdır. Söz konusu şahsın, yaklaşık yirmi yedi yıl önce İstanbul'dan sürgün ve tebid kararıyla uzaklaştırılmış olmasına rağmen, bu defa Romanya'dan temin ettiği sahte bir pasaport aracılığıyla Osmanlı ülkesine yeniden giriş yaptığı belirlenmiştir. İlgili belgede kendisini "Prenses Hristaki" adıyla tanıttığı ve Beyoğlu'nda bir otelde ikamet ettiği anlaşılmıştır.

⁵⁰² BOA, *DH.MKT.* nr. 5-55, (15 Za 1310/31 Mayıs 1893).

⁵⁰³ BOA, *BEO.* nr. 505-37863, (29 R 1312/30 Ekim 1894).

Bunun üzerine adı geçen kişinin geldiği ülkeye iade edilmesi amacıyla irade-i seniyye çıkarılmıştır.⁵⁰⁴

3 Aralık 1895 tarihine ait başka bir belgeye göre Yedinci Belediye Dairesi İcra Memuru Cemal Efendi hakkında, sahte kefaletname düzenlediği şüphesiyle, bağlı bulunduğu Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nce idari bir soruşturma başlatılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, şüphelinin noter tasdikli vekâlet belgeleri üzerinde tahrifat yaparak bunları kefalet senedine dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Bu eylemin, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 155. maddesi uyarınca -özel evrak üzerinde, 152, 153 ve 154. maddelerde belirtilen şekilde sahtecilik yapan ya da böyle bir evrakı bilerek kullananların- bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı hükmüne uygun olarak, Cemal Efendi'nin üç sene müddetle hapse mahkûm edilmesine karar verilmiştir.⁵⁰⁵

26 Aralık 1895 (14 Kânûnuevvel 1311) tarihine ait başka bir belgeye göre, sahtekârlık fiilleriyle tanınan ve daha önce hakkında uygulanan tutuklama ve tedip cezalarından ibret almayarak tekrar suç işlemeye teşebbüs eden Mısırlı Mehmet Ali, sürgün edildiği yerden firar ederek yeniden Dersaadet'e dönmüştür. Adı geçen Mehmet Ali Beyoğlu'nda kendisini yakalamaya çalışan kolluk kuvvetleri tarafından takibe alındığı esnada, üzerinde bulunan ve Kara Lyon Bankası adına düzenlenmiş, bin lira meblağlı, ancak imzasız bir çeki sokağa fırlatarak kaçmaya çalışmış, bu sırada yakalanmıştır. Bahsi geçen çek hakkında adlî tahkikatın devam etmekte olduğu ve Mehmet Ali'nin Marsilya'da birlikte hareket ettiği bildirilen suç ortağının da yakalanarak sorgulanmasına başlandığı bildirilmiştir.⁵⁰⁶ 21 Temmuz 1901 tarihli ikinci bir belgede ise, aynı şahsın sahtekârlıkla ilgili faaliyetlerini devam ettirdiği ve bu yöndeki teşebbüslerini daha karmaşık hale getirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre, Mısırlı Mehmet Ali, güya Mısır'da İbrahim Lütî Bey tarafından çekilmiş, Mısırlı Hüseyin Paşa'dan 2.600 İngiliz Lirası tahsil edildiğine dair bir sahte telgrafname hazırlatmıştır. Telgrafta, bu meblağ karşılığında Bedestanî Çerkes Mehmet Efendi'den ne isterse alabileceğine dair bir ibare yer almaktadır. Şüphe üzerine Mehmet Ali yakalanmış ve sorgulamasında, evvela suçlamaları reddetmiş, ardından Avrupa'da bulunan bazı kişi ve gruplarla mektuplaştığını, telgrafın hazırlanma gayesinin Mısır'da Halife aleyhine kurulmuş bir şirkete mensup Mehmet Şerif ile İbrahim

⁵⁰⁴ BOA, *BEO*. nr. 2602-195111, (15 R 1323/19 Haziran 1905).

⁵⁰⁵ BOA, *ŞD*. nr. 2560-14, (15 C 1313/3 Aralık 1895).

⁵⁰⁶ BOA, *Y. PRK.ZB*. nr. 17-9, (26 Aralık 1895/14 Kânûnuevvel 1311).

Lütfi Bey'in arasını bozmak olduğunu ileri sürerek kendisini aklamaya çalışmıştır. Ancak yapılan tahkikat ve sorgulamalar neticesinde, bu savunmanın geçersiz ve asılsız olduğu ve söz konusu fiillerin açık bir dolandırıcılık vakası teşkil ettiği ortaya çıkarılmıştır. Nitekim gözüaltında bulunduğu sırada Mısır'dan kendisine Mehmet Şükrü imzası ile gönderilen bir mektupta, Mısır'daki iki zengine rütbe tevcih edileceği vaad edilerek yaldızlı kâğıt üzerine yazılmış bir beyanla yüzlerce lira talep edildiği ifade edilmiş; ayrıca Mehmet Ali'nin şahsi belgeleri arasında, Mısır'daki bir paşaya hitaben yazdığı iki mektubun içinde yazanlar da bu sahtekârlık faaliyetlerini destekleyici nitelikte bulunmuştur. Tüm bu bulgular ışığında, Mehmet Ali'nin Mısır'da bulunan Mehmet Şükrü ve diğer bazı kişiler ile birlikte organize bir sahtekârlık şebekesi oluşturduğu kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte, failin savunmaları ve olayın siyasi bir boyut taşıma ihtimalinden dolayı dosyanın mahkemeye sevk edilmesi uygun görülmemiştir. Bu sebeple, adı geçen şahsın bir daha Dersaadet'e gelmemesi şartıyla Anadolu'nun iç bölgelerinden uygun bir mahale sürülmesi yahut evrakıyla birlikte adli makamlara tevdi edilmesi hususunda işlem yapılması münasip bulunmuştur.⁵⁰⁷ Örnek vakalardan anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nde 1840 sonrası dönemde de resmî evrak sahteciliği vakaları görülmüş ve devlet bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Önleyici tedbirlerin yeterli olmadığı ve suçun işlenilip failin yakalanıp yargılandığı durumlarda 1840 öncesi kadar sert olmasa da fail cezalandırılmıştır. Bu bağlamda, fail hapis, teşhir, azil, sürgün, kürek, pranga ve kalebendlik gibi yaptırımlarla cezalandırılmıştır.

⁵⁰⁷ BOA, Y. MTV, nr. 204-142, (21 Temmuz 1901).

SONUÇ

Resmî evrak ve para sahteciliği vakaları geçmişte birçok devlet ve toplumda görülen bir hadisedir. Yazılı belgeler ve paranın icadından beri birçok toplum ve devlet, toplum ve devlet düzenini korumak için bu vakalarla mücadele etmiştir. Roma’da, Antik Mısır’da, Eski Yunan’da, Türk ve İslam devletlerinde ve başka başka toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de bu vakalar görülmüş ve devlet kendi tekelinde olan para basma ve evrak düzenleme işlerinin yetkisiz kişilerce ve sahte olarak yapılmasını suç olarak görüp önlemeye çalışmıştır.

Çalışmanın konusu olan resmî evrak ve para sahteciliği fiillerinin işlenmesi belirli bir uzmanlık bilgisi gerektirdiği için genellikle bu suçlar toplumun belirli kesimlerince işlenmiştir. Örneğin, bir paranın sahtesini üretebilmek, okur-yazar olmayı, maden ve kimya gibi alanlarda bilgili olmayı gerektirdiği için kalpazanlık yapanlar genellikle bu konularda bilgili olan darphane çalışanları, sarraflar ve kuyumcular olmuştur. Osmanlı döneminde sarraflık ve kuyumculukla yoğun olarak iştigal eden toplum kesimleri gayrimüslimler olduğu için de kalpazanlık suçuna karışanlara bu yoğunluk yansımıştır.

Para sahteciliği suçunun yoğun olarak işlendiği bölgeler ise genellikle paranın yoğun olarak dolaştığı ticaret bölgeleri, ülke sınırları ve darphane dolaylarıdır. Bu yerlerde para alış-verişi yoğun olduğu için para talebi ve çeşitliliği fazla olmuş bu durum sahte paranın piyasaya sürülmesini kolaylaştırmıştır.

Resmî evrak sahteciliği suçu da genellikle belirli derecede eğitim almış, devletin belirli kademelerinde görev almış kişiler tarafından işlenmiştir. Bunlar devlet kademelerinde görev yapan kâtipler, müderrisler, kadılar, kadı naibleri gibi eğitilmiş kişilerdir. Örneğin sahte bir ferman düzenlemek için bir fermanın rükün ve şartlarını bilmek gerekir. Bir fermanda dokuz adet şart vardır. Bunlar; davet, tuğra, elkab, dua, nakil-iblağ, emir-hüküm, te’kid-tehdid, tarih ve mahall-i tahrir’dir.⁵⁰⁸ Bunları bilmeden hazırlanacak sahte bir fermanın sahteliği kolayca tespit edileceğinden bu suçu işlemek için bahsedilen konularda bilgili olacak derecede eğitilmiş ve fermanı kullanan özel hat ile yazı yazacak kadar yetenekli olmak gereklidir.

Resmî evrak ve para sahteciliği fiillerinin önlenmesi, ortaya çıkarılması ve cezalandırılması toplumun huzuru ve adaletin sağlanması bakımından önemli olmuştur.

⁵⁰⁸ Bkz.: Mübahat s. Kütükoğlu, (2013), a.g.k., s. 100-113.

Bu sebeple Osmanlı idaresi bu hususta ilgili makamlara yer yer tehdide varan ikazlarda bulunmuştur. Para sahteciliği konusunda tecdid-i sikke düzenlemeleri ile paranın ayarının korunmasına çalışılmış, defterdar, darphane görevlileri, beylerbeyi, sancakbeyi, kadı ve muhtesip, zabtiye nazırı, subaşı, polis müdürü gibi görevlilerden piyasada dolaşan paralar konusunda dikkatli olması istenmiştir. Evrak sahteciliği hususunda ise evraklar ile işlem yapan görevlilerden şüpheli durumlar karşısında teyakkuzda olmaları istenmiştir. Misalen; resmi bir evraktan şüphe edilmesi durumunda evrak üzerinde yer alan mühürün sahihliğinin belirlenmesi için ilgili mührün mühür tatbik defterinde yer alan örneği ile mukayese edilmesi talep edilmiştir.

Osmanlı Devleti 1840 öncesi dönemde geleneksel hukuk sisteminin kendisine sağladığı anlayışla sahtecilik ve sahtekârlıkla mücadele etmiştir. Şer'i ve örfi hukuktan beslenen Osmanlı hukukunda, sahtecilik ve sahtekârlık fiilleri *ta'zir* suçu kapsamında değerlendirilmiştir. Bu sebeple bu suçların cezalandırılması devlet reisine veya onu temsil eden yargı makamına bırakılmıştır. Bu yüzden Osmanlı padişahları resmî evrak ve para sahteciliği suçlarını engellemek için kanûnnâme ve yasaknâmelerde sık sık bu suçlara yer vermiştir. Suçun kamuya ve devlete verdiği zarara göre başta siyaseten katl ve uzuv kesme olmak üzere ciddi cezalar verilmiştir. Suçun zararının daha hafif olduğu ve failin uslanma ve tövbe etme durumunun ortaya çıktığı zamanlarda ise hapis, dayak, kürek, sürgün, kalebend ve prangabend gibi görece daha hafif cezalar verilmiştir.

1840 sonrası dönemde ise Tanzimat reformlarının getirmiş olduğu anlayışla ve yeni hazırlanan kanunlara göre alt sınırı ve üst sınırı belli olan yaptırımlar uygulanmış ve cezalandırmada keyfiliğin önüne geçilmiştir. Örneğin, 1840 senesinde hazırlanan ceza kanununun ilk halinde kalpazanlık suçu ile ilgili bir hüküm yer almasa da yaklaşık otuz gün kadar sonra yapılan bir düzenleme ile söz konusu suçu işleyene 10 yıl kürek cezası verilmesi ön görülmüştür. Aynı ceza kanununun 1845 düzenlemesiyle ise ceza hafifletilmiş ve alt sınırı altı ay, üst sınırı ise dört sene olmak üzere kürek cezası uygulamasına devam edilmiştir. 1840 sonrası evrak sahteciliği suçuna dair ilk düzenleme de 1840 Ceza Kanunu'na zeyl olarak düzenlenen 14. faslın ikinci ve üçüncü maddelerinde yer almıştır. İkinci maddeye göre evâmir-i aliye, devlet görevlilerinden alınan resmî belgeler, mahkeme ilamları, senet ve hüccet cinsinden belgeler ile mürûr tezkiresi sahtekârlığı yapanlar için beş ile on yıl arası kürek cezasına karar verilirken, üçüncü

maddede ise resmî göreve sahip olmayan başka insanların evraklarını taklit edenlerin üç sene kürek cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci ceza kanunu niteliğinde olan 1851 Ceza Kanunnâmesi'nde para sahteciliği suçunun cezası altı aydan dört yıla kadar pranga cezası olarak tespit edilmiştir. Aynı kanunnâmenin resmî belgelerde sahtecilik suçuna yönelik maddesine göre Devlet-i Aliyye tarafından verilen emirler, memurların düzenlediği resmî evrak, şer'î senetler ve mürur tezkerelerinde tahrifat, silme veya taklit yoluyla sahtecilik yapan kimselerin, suçun niteliğine göre dört aydan dört yıla kadar kürek veya pranga cezasına çarptırılması hükme bağlanmıştır.

1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan etkilenilerek hazırlanan ve bazı tadilatlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinişine kadar yürürlükte kalan 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin “Kalpazanlık Beyanındadır” başlıklı 14. faslında para sahteciliğine dair düzenleme yer almıştır. 14. fasıl içinde yer alan kanunnâmenin 143. maddesine göre kalp para imal edenler ile bu paraları piyasaya sürenlerin en az on sene müddetle kürek cezasına mahkûm edilmeleri öngörülmüştür. Yine söz konusu kanunun 146. maddesinde sahte parayı bilmeden elde etse bile bilerek harcayan kişilerin bir mecdidiyeden az olmamak kaydıyla para cezasına çarptırılması hüküm altına alınmıştır.

1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin “Sahtekârlık Beyanındadır” başlıklı 15. faslında yer alan 148. maddeye göre Osmanlı resmî makamlarınca düzenlenen belgeler ile devlet memurlarına ait imza ve hususî işaretleri taklit eden ya da bu fiilleri başkasına yaptırarak, yine sahte mühür imal eden ve kullananlar, devlet tahvilleri ve senetlerini taklit eden veya üzerinde tahrifat yaparak kullanan kişiler hakkında on yıl ve daha fazla süreli kürek veya hapis cezası öngörülmüştür. 149. maddeye göre ise devlete ait olan damgalı tuğralardan birini taklit veya tağyir eden kişinin on seneyi aşmamak üzere muvakkaten kürek veya kalebentlik cezasına çarptırılmasına, böyle tuğralı damgalardan birini bir şekilde ele geçirip devlet ve memleket zararına kullanan kişinin ise üç sene hapsedilmesine karar verilmiştir. Yine 150. maddeye göre, Her türlü mal ve eşya üzerine Osmanlı Devleti namına basılmak için özel olarak üretilmiş olan ve resmî bir görevliye veya devletin ruhsatı ile kurulmuş bir şirkete yahut bir ticaret hanesine mahsus bulunan her türlü mühür, damga ve nişanları taklit eden veya böyle sahte mühür, damga ve nişanları kullanan kimsenin üç sene hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu sahtekârlığı sebebiyle meydana gelen zararın da kendisine tazmin ettirilmesine

hükmedilmiştir. Yine resmî mühür, damga ve nişanların asıllarını bir şekilde ele geçirip gerek hükümet ve memuriyetlerin gerek bir ticaret cemiyetinin yahut bunların bağlı bulunduğu heyet veya özel şirketin menfaatine zarar verecek şekilde kullanan kişinin altı aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılması hükme bağlanmıştır. 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin “Sahtekârlık Beyanındadır” başlıklı 15. faslı resmî evrak sahteciliğini içeren 148. maddeden başlayarak 162. maddeye kadar evrak sahteciliği suçlarını ve verilecek cezaları ele almıştır. Söz konusu kanunnâme, hem para hem de evrak sahteciliği türlerini en ayrıntılı şekilde ele alan Osmanlı ceza kanunnâmesi olması bakımından da dikkat çekicidir. Bu durum suç ve ceza algısının daha belirginleşmeye başladığı ve cezalandırma anlayışının modern bir hal aldığı şeklinde yorumlanabilir.

1840 öncesinde resmî evrak ve para sahteciliği suçlarına verilen cezalarda bir netlik bulunmazken 1840 sonrası hazırlanan yeni kanunlarla beraber verilecek cezanın alt ve üst sınırı belirlenmiştir. 1840 öncesinde idam, uzuv kesme, müsadere, sürgün, kürek, kalebentlik ve hapis cezaları görülürken 1840 sonrası dönemde idam ve uzuv kesme gibi geri dönüşü ve telafisi mümkün olmayan cezalar verilmemiştir.

1840 sonrası dönemde de resmî evrak ve para sahteciliği suçları, yeni kullanılmaya başlayan belgelerin sahteleri üretilerek de işlenmeye devam etmiştir. Örneğin bu dönemde kâğıt para, pasaport, telgraf gibi ortaya çıkan yeni belgelerin ve araçların da sahtesi üretilmiştir. İstatistiki verilere sahip olmasak da bu elde edilen menfaatin büyüklüğünden olsa gerek insanlar yoğun bir şekilde para ve evrak sahteciliği suçlarını işlemeye devam etmişlerdir.

1840 öncesi dönemde sahtecilik suçlarını yargılama ve ceza tayini noktasında yetkili makam Kânunî Sultan Süleyman dönemine kadar failin yakalandığı yerde bulunan kadı mahkemesi ve Divan-ı Hümayundur. Fakat Kânunî Sultan Süleyman devrinden itibaren ilgili yargılamaların tamamen Divan-ı Hümayun'da gerçekleştirildiği görülmektedir. Yargılama yetkisinin yerel mahkemeden alınıp Divan-ı Hümayun'a verilmesinin gerekçesi, söz konusu fiiller sebebiyle ortaya çıkan zararın büyüklüğü dolayısıyladır. Çünkü bu tarz para ve evrak sahteciliği eylemleri halk arasında ve halkın devletle olan ilişkilerinde güvensizliğe yol açar. Ayrıca ülke ekonomisi zarar görür. Bu gerekçelerle klasik dönem Osmanlı hukuk anlayışında para ve resmî evrak sahteciliği vakaları ciddiyle ele alınmış ve ilgili yargılamalar Divan-ı Hümayun'da yapılmıştır. 1840 sonrası dönemde ise dönemin düşünce ve hukuk iklimine uygun olarak oluşturulan batı

hukukuna uygun mahkemelerde yargılamalara devam edildiği gör÷lmektedir. Bu mahkemeler, Eyalet Meclisi, Meclis-i Tahkik, Meclis-i Âlî-i Ûmûmi, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, Bidayet Mahkemesi ve İstinaf Mahkemesidir. Dolayısıyla 1840 sonrası dönemde para ve resmî evrak sahteciliği suçları geleneksel mahkemelerde değil oluşturulan modern mahkemelerde yargılanmış ve yukarı bahsedildiği üzere hazırlanan modern kanunlara uygun olarak cezalandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, A.}AMD. nr. 56-53.

BOA, A.}DVN. nr. 138-1.

BOA, A.}DVN. MHM.d. 3 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.}DVN.MHM. nr. 9-30.

BOA, A.}DVN.MKL. nr. 74-31.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 3, 6-4.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 3, 33-1.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 3, 74-2.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 3, 95-2.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 3, 96-2.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 20-4.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 22-4.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 34-6.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 47-6.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 64-2.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 65-3.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 80-3.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 88-4.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 89-6.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 4, 94-6.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 5, 50-3.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 5, 173-1.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 6, 127-4.

BOA, A.}DVNSNEFY.d. nr. 6, 179-1.

BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 225-2.

BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 240-2.

BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 268-1.

BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 288-3.

BOA, A.{DVNSNEFY.d. nr. 5, 326-1.

BOA, A.{DVNSMHM.ZYLd. 3 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 34 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 76 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 78 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 80 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 108 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 115 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 121 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.{DVNSMHM.d. 122 Numaralı Mühimme Defteri.

BOA, A.}MKT. nr. 21-35.

BOA, A.}MKT. nr. 89-32.

BOA, A.}MKT.MHM. nr. 122-48.

BOA, A.}MKT.MHM. nr. 126-16.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 6-40.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 50-80.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 17-78.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 107-48.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 107-76.

BOA, A.}MKT.NZD. nr. 397-24.

BOA, A.}MKT.NZD. nr. 281-96.

BOA, A.}MKT.NZD. nr. 242-53.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 123-31.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 123-38.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 106-38.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 110-67.

BOA, A.}MKT.MVL. nr. 111-67.

BOA, A.}MKT.NZD. nr. 26-77.

BOA, BEO.AYN.d. nr. 624.

BOA. BEO.AYN.d. Meclis-i Vâlâ, nr. 382.

BOA, BEO.AYN.d. nr. 830.

BOA, BEO. nr. 505-37863.

BOA, BEO. AYN.d. nr. 484.

BOA, BEO. AYN.d. nr. 486.

BOA, BEO. nr. 2602-195111.

BOA, C.ADL. nr. 4-275.

BOA, C.ADL. nr. 36-2166.

BOA, C.DRB. nr. 50-2500.

BOA, C. DRB., nr. 52-2584.

BOA, C.DRB. nr. 56-2794.

BOA, DH.EUM. 7. ŞB. 2-62A.

BOA, DH.MKT. nr. 226-11.

BOA, DH.MKT. nr. 5-55.

BOA, DRB.d. nr. 3.

BOA, DRB.d. nr. 117.

BOA, DRB.d. nr. 143.

BOA, HAT. nr. 1242-48294.

BOA, HAT. nr. 1313.

BOA, HAT. nr. 1345-52563.
BOA, HAT. nr. 1344/52541-A.
BOA, HAT. nr. 1345-52593.
BOA, HAT. nr. 1344-52547.
BOA, HAT. nr. 1344/52541.
BOA, HAT. nr. 775-36385.
BOA, HAT. nr. 564-27651.
BOA, HAT. nr. 239-13350.
BOA, HAT. nr. 238-13268.
BOA, HR.MKT. nr. 202-11.
BOA, HR.SYS, nr. 2926-6.
BOA, Î.AZN. nr. 4-34.
BOA, Î.DH. nr. 46-2275.
BOA, Î.DH. nr. 194-10966.
BOA. Î.DH. nr. 235-14194.
BOA, Î.DH. nr. 71-3538.
BOA, Î.DH. nr. 22-1086.
BOA, Î. DH. nr. 428-28306.
BOA, Î. HR. nr. 76-3715.
BOA, Î.MSM. nr. 2-28.
BOA, Î.MSM. nr. 25-658.
BOA, Î.MVL. nr. 47-902.
BOA, Î.MVL. nr. 52-1004.
BOA, Î.MVL. nr. 238-8481.
BOA, Î.MVL. nr. 416-18203.
BOA, Î.MVL. nr. 14-223.

BOA, İ.MVL. nr. 20-307.

BOA, İ.MVL. nr. 44-811.

BOA, İ.MVL. nr.23-357.

BOA, KK.d. nr. 51.

BOA, MFB. nr. 48.

BOA, MŞH.ŞSC. d. 2458.

BOA, MŞH.ŞSC. d. Kastamonu, (Kastamonu; 104), nr. 5741.

BOA, MVL. nr. 255-73.

BOA, MVL. nr. 839-25.

BOA, MVL. nr. 919-7.

BOA, ŞD. nr. 2560-14.

BOA, Y.MTV. nr. 204-142.

BOA, Y.MRZ. d. nr. 12048.

BOA, Y.PRK.ZB. nr. 8-17.

BOA, Y.PRK.ZB. nr. 17-9.

BOA, Y.PRK.UM. nr. 81-77.

Sûret-i Hatt-ı Humâyûn-ı Şahâne, (1256), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı (Yordam), <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1993), *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 12, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: I.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1994), *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 21, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: II.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1995), *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 28, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: III.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1999), *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, C. II, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 37, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi V.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1998), *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, C. I, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 37, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi V.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1996), *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 33, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi IV.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2002), *85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041(1042)/ (1630-1631(1632)*, Ankara: Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu: 60, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: VIII.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (2017), Yay. Haz. (İ. Türe, S. Kaynar), İstanbul: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 147.

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (993-995/1585-1587), (haz. Baki Çakır- Ayşe Seyyide Adıgüzel- Zeynep Trabzonlu- Hilal Kazan), C. 22, İstanbul 2011.

Karaca Y. - Erol, R., (2011), *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)*, İstanbul: İsam yay.

Ceride-i Havadis, (15 S 1269/28 XI 1852), S.: 602.

Polis Mecmuası, (12 L 1335/1 VIII 1917) S.: 48.

Polis Mecmuası, (12 L 1335/1 VIII 1917) S.: 92.

Takvîm-i Vekâyi, (25 Ca 1247/1 XI 1831), S.: 1.

Takvîm-i Vekâyi, (20 Za 1256/13 I 1841), S.: 215.

Takvîm-i Vekâyi, (20 Z 1256/27 I 1841), S.: 216.

Takvîm-i Vekâyi, (Gurre-i Safer 1258/14 III 1842), S.: 245.

Takvîm-i Vekâyi, (3 Za 1258/6 VIII 1842), S.: 248.

Takvîm-i Vekâyi, (25 C 1259/23 VII 1843), S.: 256.

Takvîm-i Vekâyi, (12 Za 1259/4 XII 1843), S.: 262.

Takvîm-i Vekâyi, (4 Ca 1260/22 IV 1844), S.: 270.

Takvîm-i Vekâyi, (29 C 1260/16 VII 1844), S.: 272.

Takvîm-i Vekâyi, (20 S 1261/28 II 1845), S.:282.

Takvîm-i Vekâyi, (11 S 1262/8 II 1846), S.: 297.

Takvîm-i Vekâyi, (29 R1263/16 IV 1847), S. 330.

Takvîm-i Vekâyi, (26 C 1263/11 VI 1847), S.:338.

Takvîm-i Vekâyi, (23 Ş 1263/6 VIII 1847), S.: 346.

Takvîm-i Vekâyi, (9 Ca 1269/18 II 1853), S. 483.

Takvîm-i Vekâyi, (Selh-i C 1269/9 IV 1853) S.: 485.

Takvîm-i Vekâyi, (18 Z 1270/11 IX 1854), S.: 510.

Takvîm-i Vekâyi, (23 Ş 1308/1 IV 1891), S.: 4.

Vakit, (22 Z 1295/17 XII 1878), S.:1134.

Telif Eserler

Açıkgöz, Ö., (2010), Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 6, S. 12, ss.: 371-392.

Afyoncu, E., - Önal, A., - Demir, U., (2010), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyan ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yay.

Ahmed Cevdet Paşa, (1986), *Tezâkir*, C. 21-39, Yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara: TTK Basımevi.

Ahmed Cevdet Paşa, (2016), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Ed. Mustafa Güçlükol ve Bilge Bozkurt) İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Ahmed Lütfi, (1304), *Mirât-ı adalet yahut tarihçe-i adliye-i devlet-i aliye*, İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.

Ahmedî, (2019), *İskendernâme*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Ahmed Refik, (1331/1912), *Lale devri*, İstanbul: Kitâbhâne-i askeri İbrahim Hilmi(Matbaa-ı Hayriye ve şürekâsı).

Ahmed Refik, (1988), *Onbirinci Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı (1592-1688)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Akay, T., (2018), “Polis Mecmuası Verilerine Göre I. Dünya Savaşı’ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına İstanbul’da Suç”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 18, ss.: 127-55.

Akbulut, İ., (2018), *Türk hukuk tarihi*, İstanbul: Timaş Yay.

Akdağ, M., (1979), *Türkiye’nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, C.2, Ankara: Cem yay.

Akgündüz, A. - Cin, H., (1995), *Türk hukuk tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Akgündüz, A., (1990-2016), *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI, İstanbul: Fey Vakfı Yay.

Akgündüz, S. N., (2010), *Tanzimat dönemi Osmanlı ceza hukuku uygulaması*, [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akıllı (Acar), T., (2006), *3 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri’nin (s. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktaş, N. ve Halaçoğlu, Y., (1992), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: TDV Yay.

Aktepe, M. M., (1993), “Çınar Vak‘ası” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, ss.: 301-302, İstanbul: TDV Yay.

Akman, M., (2005), *Osmanlı ceza hukuku çalışmaları üzerine bir icmal*, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, C. 35, ss.:489-512, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay.

- Aksu C., (2004), *Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktepe, M. M., (1984), *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi tarihi*, C. IX, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Akyıldız A., (1992), *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, [Basılmamış Doktora Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Akyıldız, A., (2001), “Kaime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, ss.: 212-215, İstanbul: TDV Yay.
- Akyıldız, A., (2003), “Meclis-i Vükelâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, ss.: 251-253, İstanbul: TDV Yay.
- Akyıldız, A., (2007), “Para” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss.: 163-166, İstanbul: TDV Yay.
- Akyıldız, A., (2012), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yay.
- Akyıldız, A., (2014), *“Para Pul Oldu: Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul, İletişim Yay.
- Alkan, Ö., (2024), “Onarıcı Adalet Teorisine Genel Bir Bakış”, *GAB Akademi*, C. 4, S. 2 ss.: 176-92.
- Alper, D. - Anbar, A., (2010), Osmanlı İmparatorluğu’nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar. *Maliye ve Finans Yazıları*, C.1, S. 87,ss.: 27-49.
- Altınay, A.R., (2000), *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Altınöz, İ., (2023), Hukuk Tarihi Açısından Kalebend Defterleri, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 53, ss.: 1-12.
- Arif, M., (1330), *Kanûnnâme-i âl-i Osmân (Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasının ilavesidir.)*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaa-i Hayat-i Osmani Şirketi.
- Aristarchi Bey (Gregoire), (1874), *Legislation Ottomane ou recueil des lois reglement ordonances traites capitulations et autres documents officiels de l’empire Ottoman*, Editeur, Demetrius Nicolaidès, Constantinople: Bureau du Journal Thraky.

- Arslan, U., (2021), Vatana İhanet Kavramı ve Suçu, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), ss.: 47-84.
- Artuk, İ., (1980), “Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gaziye Ait Sikke”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara: Meteksan Limited Şirketi.
- Artuk, İ., (1988), “Adlî Altın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV Yay. ss.: 389.
- Artuk, İ., (1996), “Gazi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: TDV Yay. ss.: 445.
- Atsız, (1992), *Âşıkpaşaoğlu tarihi*, İstanbul: MEB Yay.
- Avcı, M., (2010), *Osmanlı ceza hukuku genel hükümler*, Konya: Mimoza Yay.
- Avcı, M. - Süslü, B., (2023), Türkiye Ekonomisinde Senyoraj Geliri, Kamu Borçlanması Gereği ve Enflasyon İlişkisi, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.4, S. 53, ss.: 1-14.
- Aydın, B. - Keskin, İ., (2008), Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahteciliği, Diplomatik ve Diplomatika Eğitimi. *Osmanlı Araştırmaları*, XXXI, ss.: 197-228.
- Aydın, M.A., (1989), Ali Haydar Efendi Küçük, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, ss.: 396-397, İstanbul: TDV Yay.
- Aydın, M. A., (1994), Düstur, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul: TDV Yay. ss.: 48-49.
- Aykaç, M., (1997), *Abbasi Devleti’nin İlk Dönemi İdari Teşkilatında Dîvânlar (132-232/750-847)*, Ankara: TTK Yay.
- Babinger, F., (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Bakır, M. M., (2021), *Sultan II. Mahmud devri tanzimat-ı hayriye’nin hazırlanması: iktidar ve muhalefet’in meşruiyeti* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bardakoğlu, A. (1997), “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, ss.: 54-64, İstanbul: TDV Yay.

Barkan, Ö. L., (1945), *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Birinci cilt: Kanûnlar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay.

Barkan, Ö. L., (1945), Osmanlı imparatorluğu teşkilat ve müesseselerinin şer'iliği meselesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S.3-4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Barkan, Ö. L., (1997), "Kanûnnâme", *İ.A*, C.6, Eskişehir: MEB Yay. ss.: 185-196.

Başoğlu, T., (2011), "Ta'zir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: TDV Yay. ss.: 198-202.

Baysal, S., (2017), *Osmanlı ricâlinin biyografileri hakkında önemli bir kaynak: malûmat mecmuası ve analitik değerlendirmesi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baytimur, S. O., (2011), *Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Sürgün cezaları (1791-1808)*, [Basılmamış Doktora Tezi], Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bedir M., (2005), Osmanlı öncesi Türk hukuk tarihi yazıcılığı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, C.3, S.5, ss.:27-84, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay.

Berkes, N., (1978), *Türkiye'de çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yay.

Beydilli, K., (2011), "Tepedelenli Ali Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, ss.: 476-479 İstanbul: TDV Yay.

Bingöl, S., (2004), *Tanzimat devrinde Osmanlı'da yargı reformu nizamiye mahkemelerinin kuruluşu ve işleyişi 1840-1876*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., No: 1582.

Bingöl, S., (2005), Osmanlı mahkemelerinde reform ve cerîde-i mahâkimdeki üst mahkeme kararları, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20 (1), ss.: 19-38.

Bozkurt, G., (2020), *Batı hukukunun Türkiye'de benimsenmesi*, Ankara: TTK Yay.

Bölükbaşı, Ö. F., (2013), *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

- Bölükbaşı, Ö. F., (2010), *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire, Marmara Üniversitesi*, [Basılmamış Doktora Tezi], Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Butak, B., (1947), *XI, XII ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Câbi Ömer Efendi, (2003), *Câbi Târîhi*, (Yay. Haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara: TTK Basımevi.
- Candan, R. B., (2015), “1840 tarihli ceza kanûnnâme-i hümayunu incelemesi”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, s. 1, ss.: 63-81, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.
- Candemir, M., (2002), *Bâb-ı Âli Evrâk Odası*, [Basılmamış Doktora Tezi], İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Candemir, M., (2017), *Bâb-ı Âli Evrâk Odası*, İstanbul: Akademi Titiz Yay.
- Ceylan, A., (2008), Osmanlı döneminde Mısır’da hukukî modernleşme, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 5, ss. 65-86, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Çadircı, M., (1981), “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık kurumu ve 1838 tarihli "tarik-i ilmiye'ye dair ceza kanûnnâmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.14, S. 25, ss. 139-161, Ankara: AÜDTCF Yay.
- Çadircı, M., (1988), “Tanzimat döneminde Türkiye’de yönetim (1839-1856)”, *Belleten*, C.52, S. 203, ss.: 601-626, Ankara: TTK Basımevi.
- Çağrı, M., (1995), “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: TDV Yay. ss. 138-141.
- Çağrı, M., (1996), “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul: TDV Yay. ss. 530-534.
- Çadircı, M., (2007), *Tanzimat sürecinde Türkiye ülke yönetimi*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çakılcı, D., (2014), “Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Telgraf İşbirliği: Sicilyateyn/İtalya Örneği”, *Recent Period Turkish Studies*, C. 13, S. 25-26, ss.: 51-82.
- Çiçek, R., (2022), *Ayniyat defterleri ışığında selanik, tırhala, varna Sancakları (1840-1864)* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çoban, H., (2010), *5 Numaralı Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Damalı, A., (2010), *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, C. 1, İstanbul: Nilüfer Damalı Eğitim Kültür ve Çevre Vakfı Yay.
- Daşcıoğlu, K., (2010), “Sürgün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, ss.: 167-169, Ankara: TDV Yay.
- Davudoğlu, A. (2000), *Mevkufat mülteka tercümesi*, C.I-II-III-IV, İstanbul: Sağlam Yay.
- Demir, A., (2002), “Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahtekârlığı”, *Toplumsal Tarih*, S. 100 (Nisan).
- Demir, S., (2022), İbrahim Sarım Paşa’nın Mısır meselesindeki yeri ve faaliyetleri, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 57, ss.: 192-203.
- Demir, S., (2024), Tanzimat Reformlarının Hukuk Sistemindeki İlk Örneği: 1840 Ceza Kanûnunun Kastamonu Muhassıllık Meclisinde Tatbiki, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.39, S.1, ss.: 47-80, İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- Demir, S., (2025), Tanzimat dönemi Osmanlı hukuk sisteminin dönüşümü ve kanunlaştırma hareketleri, *Yakınçağ Tarihi Alanında Uluslararası Araştırmalar II*, Editör: Musa Kılıç, ss. 225-258, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Derman, M. U., (2012), “Tuğra”, *“Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”*, C. 41, ss.: 336-339. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Destrilhes, M., (1855), *Confidences sur la Turquie*, Paris: E. Dentu Libraier.
- Develioğlu, F., (2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dia (1994), “Diplomatik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV Yay. ss.: 360-363.
- Dia (2002), “Kutadgu Bilig”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul: TDV Yay., ss.: 478-480.
- Doğan M., (2016), *Osmanlı Devleti’nde İçişlerinin Yönetimi*, Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yay.

- Dönmez, İ.K., (2007), “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: TDV Yay. ss.: 87-93.
- Durdu, A., (2018), Ortaçağ Türk-İslâm Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri, *Bilimname xxxvi*, ss.: 527-554.
- Düstur, (1869), *Birinci Tertip*, C. 1, Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Düstur, (1869), *Birinci Tertip*, C. 3, Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Düstur, (1869), *Birinci Tertip*, C. 4 Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Düstûr, (1334), *Tertib-i Sâni*, C. VI, Dersaâdet: Matbaa-i Âmire.
- Düstur, (1931), *Üçüncü Tertip*, C. 5, İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası.
- Düzdağ, M. E., (1972), *Şeyhülislâm Ebûssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Düzdağ, M. E., (2006), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kânuni Devrinde İstanbul Hayatı*, İzmir: Yitik Hazine Yay.
- Efe, A., (2002), *Muhassıllık teşkilatı*, [Basılmamış Doktora Tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- El-Bîrûnî, (2017), *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fî Ma'rifeti'l-Cevahir)*, Tercüme eden: Emine Sonnur Özcan. Ankara: TTK Yay.
- Emecen, F. M., (1994), “Ali'nin ‘Ayn’ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtib Rumuzları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 35, ss. 131-149.
- Engelhardt, E.P., (1328), *Türkiye ve Tanzimat “Devlet-i aliyyenin tarih-i ıslahatı”*, Mütercimi: Ali Reşad, İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye matbaası.
- Engelhardt, E., (1882), *La Turquie et le Tanzimat ou histoire des reformes dans l’empire Ottoman depuis 1826 jusqu’a nous jours*, Paris: A Cotillon Et Cie, Impirimeurs-Editeurs Librairesdu Conseil d’Etat.
- Eren, Y., (2011), *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (1-164)* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İnceleme-Metin, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Erdem, E., (2006), ‘Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası, *Bankacılar Dergisi*, S. 56, ss.: 10-28.
- Erdoğan, A., (2019), *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar (1559-1609)*, [Basılmamış Doktora Tezi], Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Erman, S., (1970), *Sahtekarlık Cürümleri*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Erol, M., (1970), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kağıt Para*, Ankara: TTK Basımevi.
- Es’ad Efendi, (2005), *Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, (Yay. Haz. Mehmet Arslan, Ed.Erol Özvar), İstanbul: Kitabevi Yay.
- Evliya Çelebi, (2013), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Çeviren: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman. 1. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Farabi, (1990), *İhsa’ül-ulûm (ilimlerin sayımı)*, Çev. Ahmet Ateş İstanbul: MEB Yay.
- Feyzullah Efendi, (2009), *Fetâvâ-yı Feyziye* (Yay. haz. Süleyman Kaya), Klasik Yay.
- Fidan, M., Dilek, S. - Esev, A., (2019), “Dünden bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kağıt Para Kullanımı” *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.18, ss.: 141-162.
- Garbis Fikri, (1329), *Yeni ve Muadil Kanûn-ı Ceza Tekmili*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Gökçen, A., (1989), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul.
- Gök, N., (2008), Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya “İlm-i İnşâ, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.20, ss. 731-746.
- Genç, M., (1995), “Esham”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: TDV Yay. ss. 376-380.
- Görgün, H., (2008), *Mısır vilayetinde Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi*, *Divân*, C. 13, S. 24, ss. 157-183.
- Gümüş, E., (2017), 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti Hukuk Düzeni’nde Zamanaşımı Mürûr-ı Zamân Uygulaması ve Amid Mahkemesi’nden Bazı Örnekler. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 42, ss.: 97-115.
- Günalan, R., (2010), *İstanbul Kâdı Sicilleri: Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-1000 / M. 1590-1591)*, İstanbul: İSAM Yayınları.

Günay, H. M., (2005), Son devir Osmanlı hukukçusu küçük Ali Haydar Efendi (1853-1935): hayatı, ilmi faaliyetleri ve eserleri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 6, ss. 179-188.

Gürsoy, G., (2019), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke Kalpazanlığı (1808-1861)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Gürten, K., (2017), “Roma’da Devlete Karşı İşlenen Bazı Suçlar ve Cezaları”. *Ankara Barosu Dergisi*, C. 75, S. 3, ss.: 53-79.

Hairi, H., (1993), *Osmanlılarda batılılaşma çabaları ve batının iki yüzü*, İstanbul: Yöneliş Yay.

Hamidullah M., (2012), *İslâm anayasa hukuku*, Çev., İhsan Süreyya Sırma İstanbul: Beyan Yay.

Harrington B. - Leslie C. A., (2023), Toward a Multilevel Sociology of Fraud. [Dolandırıcılık Olgusuna Çok Katmanlı Sosyolojik Bir Yaklaşım] *Northwestern Law*, C. 118, no: 1, ss.: 139-166.

Hayta N. - Ünal U., (2008), *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Ankara: Kitabevi Yay.

Heyd, U., (1973), *Studies in old Ottoman criminal law*, (Edited by V.L. Mènage) Oxford: Clarendon Press.

Hinz, W., (1990), “İslam’da Ölçü Sistemleri” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yay. S. 5.

<https://www.cambridge.org/core/books/abs/emile-durkheim-and-the%20collectiveconsciousness-of-society/durkheim-on-crime-and-punishment-in-the-rules-of%20sociological-method/95A39633611AF7062DBD96659A47AD92> Erişim tarihi: 10.10.2024.

İbn Haldûn, (1996), *Mukkaddime III*, Tercüme eden: Z. K. Ugan, İstanbul: MEB Yay.

İmam Gazâli, (2001), *Kimyâ-i Saadet*, Tercüme eden: A., Faruk Meyan, İstanbul: Bedir Yay.

- İnalcık, H., (1958), Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları, *AÜSBF Dergisi*, C. 132, ss.: 102-126, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- İnalcık, H., (1964), "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, C. 28, s. 12, ss.: 623-690.
- İnalcık, H., (2018), *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, C. 1, İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalcık, H. – Seyitdanlıoğlu, M., (2014), *Tanzimat*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnbaşı Arı, E.Y., (2019), *1 Numaralı (H. 1155-1168 / M. 1742-1755) Bosna Ahkâm Defteri- Değerlendirme ve Transkripsiyon*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpşirli, M., (1992), "Bezîrgân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, ss.: 103-104, İstanbul: TDV Yay.
- İpşirli, M., (2000), "İmza" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, ss.: 252-255, İstanbul: TDV Yay.
- İpşirli, M., (2008), "Sah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, ss.: 490-491, İstanbul: TDV Yay.
- İşbilir, Ö., (2019), "Kalebend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, ss.: 5-7, İstanbul: TDV Yay.
- Kaçalin, M. S., (1994), "Dîvânü lugâti't-Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, ss.: 446-449, İstanbul: TDV Yay.
- Karakaya, H., (2020), *Osmanlı Ceza Hukukunda Parada Sahtecilik Suçu*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakoç, S., (2006), *Külliyât-ı Kavânin*, C. I, Yay. Haz., M. Akif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu, Ankara: TTK Yay.
- Karakoç, S., (2006), *Külliyât-ı Kavânin*, C. II, Yay. Haz., M. Akif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu, Ankara: TTK Yay.

- Karakoç, S., (2006), *Külliyât-ı Kavânîn: Kavânîn ve Nizâmât ve Ferâmîn ve Bervât ve İradât-ı Seniyye ile Muahedât ve Umûma Âit Mukâvelâtı Muhtevîdir*, C:5, Ankara: TTK Yay.
- Karal, E. Z., (2003), *Osmanlı tarihi*, C. 7, Ankara: TTK Yay.
- Karaman, K. - Pamuk, Ş., (2016), Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinde taşışlar ve nedenleri (1326-1844), *ODTÜ Gelişme Dergisi*, S. 43 (Nisan), ss.: 229-256.
- Karaman, H., (1974), *Başlangıçtan zamanımıza kadar İslâm hukuk tarihi*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Karaman, H., (1996), “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, ss.: 1-14, İstanbul: TDV Yay.
- Kaşıkcı O., (2015), *İslâm-Osmanlı hukuku*, İstanbul: Ufuk Yay.
- Kaynar, R., (2010), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK Yay.
- Kazıcı, Z., (1998), “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, ss.: 143-145, İstanbul: TDV Yay.
- Keleş, A., (2011), *75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kenanoğlu, M. M., (2005), Osmanlı Kanûnnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 35, ss.:141-186.
- Ketizmen, A., (2008), *Sahtecilik ve tahrifata karşı geliştirilmiş kıymetli kâğıt ve belgelerin tasarım-teknolojik özellikleri, örnek bir resmî belge tasarım önerisi*, [Basılmamış Doktora Tezi], Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kıel, M., (2022), “Kesriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, ss.: 311-312, İstanbul: TDV Yay.
- Kılıç, O., (1999), “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C. 3, ss.: 180-187.
- Kılıç, Ö., (2010), *4 Numaralı Nefy ve İtlâk Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kılınç, A., (2015), “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, *Belleten*, C. 79, ss.: 531-558.
- Kısa, K., (2019), *Klasik dönem Osmanlı hukuk sisteminin genel yapısı*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçi Bey, (1303/1886), *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul: Matbaa-i Ebû’z-zîya.
- Koç, M., (2017), *Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları*, [Basılmamış Doktora Tezi], Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kol, S., (2020), *Sultan II. Mahmud Döneminde Adlî Altını Darbı (1822-1827)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F., (1938), Ortazaman Türk hukukî müesseseleri: İslâm amme hukukundan ayrı bir Türk amme hukuku yok mudur?, *Belleten*, C. II5-6, ss.: 39-72, Ankara: TTK Yay.
- Köprülü, M. F., (1981), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Köse, S., (1998), “Hile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul: TDV Yay. ss.: 28-29.
- Kuran, T., (2012), *Yollar Ayrılırken (Ortadoğu’nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukun rolü)*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Kut, G., (1989), “Ahmedî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, ss.: 165-167, İstanbul: TDV Yay.
- Kutluoğlu, M. H., (2022), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, ss.: 62-65, Ankara: TDV Yay.
- Kütükoğlu, M. S., (1994A), “Defterdar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, ss.: 94-96, İstanbul: TDV Yay.
- Kütükoğlu, M. S., (1994B), “Diplomatik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, ss.: 364-366, İstanbul: TDV Yay.
- Kütükoğlu, M.S., (2013), *Osmanlı Belgelerinin Dili (diplomatik)*, Ankara: TTK Yay.
- Kütükoğlu, M. S., (2020), “Mühür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, ss.: 529-530. İstanbul: TDV Yay.

- Lambton, Ann K. S., (1973), “Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi”, *Belleten*, C. XXXVII, S. 147, ss.: 365-394.
- Lewis, B., (1962), *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti*, Çev. Ömer Faruk Birpınar, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Maşalı M., (2007), “Ölüm Cezası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss.: 40-43, Ankara: TDV Yay.
- Mecelle Cemiyeti, (1300), *Mecelle-i ahkâm-ı adliye*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, s. 20-39.
- Merçil E., (2007), *Selçuklularda Hakimiyet Sembolleri*, Ankara: TTK Yay.
- Mevlâna Celâleddîn Rumi, (1995), *Mesnevî I*, Terc. eden: V. İzbudak, İstanbul: MEB Yay.
- Mevlâna Celâleddîn Rumi, (1995), *Mesnevi II*, Tercüme eden: V. İzbudak, İstanbul: MEB Yay.
- Mignot, M., (1773), *Histoire de l'empire Ottoman (depuis fon origine jusqu'a la paix de Belgrade en 1740)*, Tome Premier, Paris: Chez Le Clerc Libraire.
- Muallim Naci, (1322), *Lugat-ı Naci*, İstanbul: Asır Matbaa Kütüphanesi ve Mücellithanesi Sahibi Krikor.
- Mumcu, A., (1994), “Dîvân-ı Hümayûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, ss.: 430-432, İstanbul: TDV Yay.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992), *Netayic ül-vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi.
- Mutçalı, S., (1995), *Arapça-Türkçe sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.
- Neumann, C. K., (2000), *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, İstanbul: tarih Vakfı Yurt Yay.
- Nugay, K., (2020), *XIX. Yüzyıl Ortak Ceza Hukuku Dilinin Oluşumu: Osmanlı'da Ta'zîrin Kalkması*, [Basılmamış Doktora Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ortaylı, İ., (2001), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yay.

- Öğüt, S., (1995), “Fetâvâ-yı Feyziyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, ss.: 443, İstanbul: TDV Yay.
- Ölçer, C., (1978), *Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Madeni Paraları*, İstanbul, (Yayınevi belirtilmemiş).
- Öner, M., (2024), *Osmanlı Devleti'nde Katl ve Sirkat Defterlerine Göre Suçlar ve Cezalar (1847-1861)*, [Basılmamış Doktora Tezi], Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü.
- Öner, S., (2013), *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi*, [Basılmamış Doktora Tezi], İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örsten, S., (2007), Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuları, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, ss.: 29-40, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Özcan, A., (1994A), “Defterdar Sarı Mehmed Paşa Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, ss.: 98-100, İstanbul: TDV Yay.
- Özcan, A., (1994B), “Dergâh-ı Âlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV Yay.
- Özcan, A., (2011), Uzun Hasan kanûnları ve Osmanlı dönemine yansımaları, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, S. 29, ss.:173-192, Ankara: Ankara Üniversitesi yay.
- Özdemir, R., (1988), “Çeşitli Osmanlı Kanûnnâmelerinin Mukayesesi ve Uygulanması Üzerine Bazı Bilgiler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.3, ss.: 125-152, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.
- Özdemir, R., (2017), “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanûn: “Kanûnnâme-i İhtisab-ı Bursa”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, ss.:1-46.
- Özgüdenli, O. G., (2009), *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Özsoy Ö. - Güler, İ., (2013), *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi.

- Öztel, M., (2018), “Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler”, *History Studies*, C. 10, S. 1, ss. 197-221.
- Öztel, M., (2019), “Osmanlı Devleti’nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)”, *Belleten*, C. 83, S. 296, ss. 173-200.
- Öztel, M., (2020), “Kaimenin Birlikte Tedavül Eden Gölgesi: Sahte Kaimeler ve Bazı Sahte Kaime Örnekleri (1840-1923)”, *Öneri Dergisi*, C. 15, S. 54, ss.: 367-411.
- Öztel, M., (2020), “Osmanlı Devleti’nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)”, *Belleten*, C. 84, S. 299, ss.: 315-356.
- Öztuna, Y., (1977), *Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Öztuna, Y., (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul: Ötüken Yay.
- Öztürk, F., (2023), *Tanzimat Döneminde Osmanlı Toplumunda Suç*, [Basılmamış Doktora Tezi], Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Öztürk, M., (2002), “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. C. 10, ss.: 802-822.
- Pakalın, M. Z., (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: MEB Yay.
- Pamuk, Ş., (2012), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Pamuk, Ş., (2020), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Pamukciyan, K., (1965), Çamiç (Ohannes Efendi), *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, Yay. Haz. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi Yay.
- Pulaha, S., Yücel, Y., (1988), *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Asım Efendi, (2013), *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, (Yay. Haz.: Abdülkadir Özcan ve Diğerleri, C. III, İstanbul: Klasik Yay.

- Redhouse Sözlüğü, Türkçe-İngilizce, (1974), (2. Baskı), İstanbul: Çeltüt Matbaası
- Reşad, (1313), *Miyar-ı Ceza Kanun-ı Ceza Şerhi*, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Rukancı, F., (2008), “Osmanlı Devleti’nde Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 22, s. 4, ss. 414-434.
- Sahillioğlu, H., (1989), “Akçe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, ss.: 224-227, İstanbul: TDV Yay.
- Sahillioğlu, H., (1993), “Darbhane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, ss.: 501-505, İstanbul: TDV Yay.
- Sahillioğlu, H., (2004), *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve kültür Araştırma Merkezi IRCICA.
- Sami, Ş., (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: Çağrı Yay.
- Selânikî Mustafa Efendi, (1989), *Târih-i Selânikî*, C. II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: TTK Yay.
- Selânikî Mustafa Efendi, (1999), *Târih-i Selânikî*, C. I, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: TTK Yay.
- Selçuk, S., (1982), *Dolandırıcılık*, İstanbul: Yasa Yay.
- Sertoğlu, M., (1986), *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Yay.
- Shaw, J.-Shaw, E. K., (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul: E Yay.
- Slade, A., (1854), *Records of travels in Turkey Greece etc And of Cruise in the black Sea with the capitan pacha*, London: Saunders and Otley, Conduit Street.
- Smith, K., (2014), *Emile Durkheim and the Collective Consciousness of Society: A study in criminology*, London: Anthem Press.
- Süleyman Sûdi, (H.1311), *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiyye Matbaası.
- Şa’bân Z., (2021), *İslam hukuk ilminin esasları*, Terc.: İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul: TDV Yay.

Şakar M. F., (2007), *1691-1692 Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-145)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Şakiroğlu, M. H., (2000), “İlâhî Komedyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, ss. 68-70, İstanbul: TDV Yay.

Şan, S., (2015), *Resmî Belgede Sahtecilik Suçu*, Ankara: Bilge Yayınevi.

Şeker, F. M., (2015), Türk Devlet Geleneği ve Hanefilik, *Devirleri Aydınlatan Meş’ale İmâm-ı A’zam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, ss.:89-91, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi yay.

Taner, T., (1999), *Tanzimat devrinde ceza hukuku, Tanzimat I*, ss.: 221-232, İstanbul: MEB Yay.

Tanrıvermiş A., (2014), *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1- 230) İnceleme-Metin*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Taşkesenlioğlu, C., (2012), *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taşkın, F., (2016), “1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık”, *Studies of Ottoman*, C. 6, S. 11.

Tatar, Ö., (1998), *8 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili (H.1178-1179/ M.1764-1765)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekdemir A., (2010), *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, [Basılmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, O., (2003), “Mangır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, ss.: 568, İstanbul: TDV Yay.

Tekin, O., (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Osmanlı*, C. 3, ss.: 169-179, Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Telkenaroğlu, M. R., (Aralık-2018), “İctihaddan Taklide Evrilmenin En Ağır Bedeli: Mezheb Taassubu”, UMDE Dini Tetkikler Dergisi, C. 1, S. 1, ss.: 33-63, Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yay.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2025, Nisan), 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Topal, M., (2023), “Cumhuriyetimizin 100. Yılında Osmanlı Arşivi”, *Yüzüncü Yıla Armağan*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 389, ss.: 121-137.

Torun, M., (2014), *III Numaralı (H. 983-984/M. 1575-1576) Tarihli Mühimme Zeyli Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S. 1-175)* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Tuğlacı, P., (2008), *İngilizce-Türkçe Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tukin, C., (1945), “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları”, *Belleten*, C. 9, S. 34, ss.: 163-206.

Turan, Ş., (2020), “Mustafa Çelebi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, ss.: 290-292. İstanbul: TDV Yay.

Tümer, G., (1992), “Bîrûnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, ss.: 206-215, İstanbul: TDV Yay.

Tümer, G., (1993), “el-Cemâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, ss.: 295-296, İstanbul: TDV Yay.

Türk Dil Kurumu. (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Türkgeldi, A. F., (1928), *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*, Haz.: Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil, İstanbul: Kitabevi Yay.

Uzun, M. İ., (2006), “Münşeât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, ss.: 18-20, İstanbul: TDV Yay.

Uzunçarşılı, İ. H., (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H., (1967), “Şehzade Mustafa’nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i Âzam Rüstem Paşa’nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanuni

Sultan Süleyman ile Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları”, *Belleten*, C. 31, S. 122, ss. 191-200.

Üçok, C., (1946), Osmanlı Kanûnnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 31, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Üçok, C., (1946), Osmanlı Kanûnnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 32, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Üçok, C., (1946), Osmanlı Kanûnnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 41, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Veliyüddin, (1330), Hukuk-ı İslam, *İslam Mecmuası*, C. I, S. 9, ss.: 258-260, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Yadi, E. G., (2021), III. Selim Döneminde Evrak sahteciliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan Bilimleri Dergisi (İBD)*, C. 2, S. 1, 1-13.

Yadi, E. G., (2023), *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Evrak Sahteciliği* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Yavuz, Y. Ş., (2012) “Ulûv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, ss.: 136-138, İstanbul: TDV Yay.

Yavuz K. -Saraç, M. A. Y., (2003), *Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi*, İstanbul: Koç Kitaplığı.

Yazıcı, N., (2010), “Takvîm-i Vekâyi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, ss.: 490-492, İstanbul, TDV Yay.

Yazır, M. H., (2016), *Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.

Yılmaz, C. (Ed.), (2019), *İstanbul Kâdı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H. 1237-1246 / M. 1822-1831)*, İstanbul: İSAM Yay.

Yılmaz, H., (2019), “Osman Gâzî’nin 700/1300-1301’de Yenişehir’de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi”, *Vakanüvis*, S. 4, ss.: 81-120.

Yırtımcı, E., (2010), *Dolandırıcılık Suçu*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zehra, M. E., (1994), *İslam Hukukunda Suç ve Ceza* (Tercüme eden: İbrahim Tüfekçi), İstanbul: Kitabevi Yay.

Zeydan C., (1976), *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

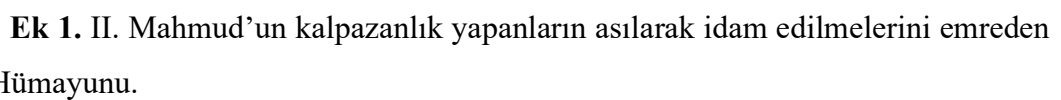
Ziyad Ebüzziya, (1984), “Bedeli Çanakkale’de” *Lale*, S. 2, (Temmuz), ss.: 21-26.

مردی که در این
بو مقصد نمی آید و در نزد میخانه مسعود از نظر بزرگ معجزه خوانی دارد و نه کوئی چیز و جان و بازاری و سایر مضامین نگردد و شکر باشد صلیب ایست

ایستاد و یکه کاری دگر خجسته و فانی است

HAT 775/36385

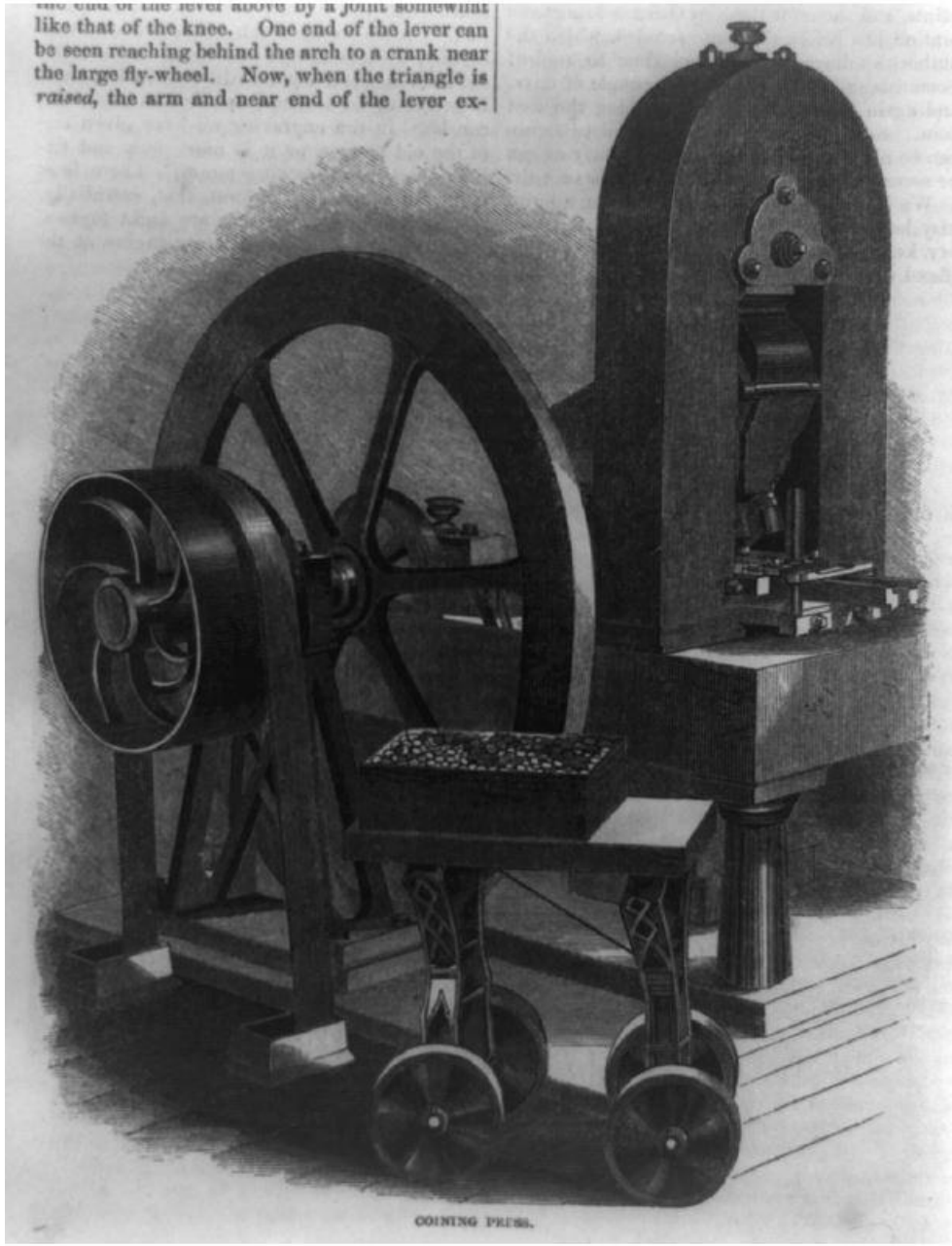
اشی قبضت در وجه سواضف ماده کوزه دلال بعضی قلا بر قبضت نال باید بعضی ذوق
افچه را خلوه بنفش صحیح الباء مکونات بله فقه اولی صورتی اولاد بر نال انتنای
بیر اولاد بر خمری کتر اولاد بنفشه جاس نایب انتنای دینه سند دله اشغی اولاد
اولاد بر خمری کتر اولاد بنفشه جاس نایب انتنای دینه سند دله اشغی اولاد
سند دله اشغی کتر اولاد بنفشه جاس نایب انتنای دینه سند دله اشغی اولاد
قبضت و مجیدک عدت جزایه کتر دضر وجه جرم و قضا ضربه کوره کتلت اشغی
ایده دینه سند دله اشغی کتر اولاد بنفشه جاس نایب انتنای دینه سند دله اشغی اولاد

A-MKT 29/35

1

A.}MKT.00021.00035.001

Ek 2. Kalpazanlık töhmetiyle yakalananlara verilecek cezaya dair vesika

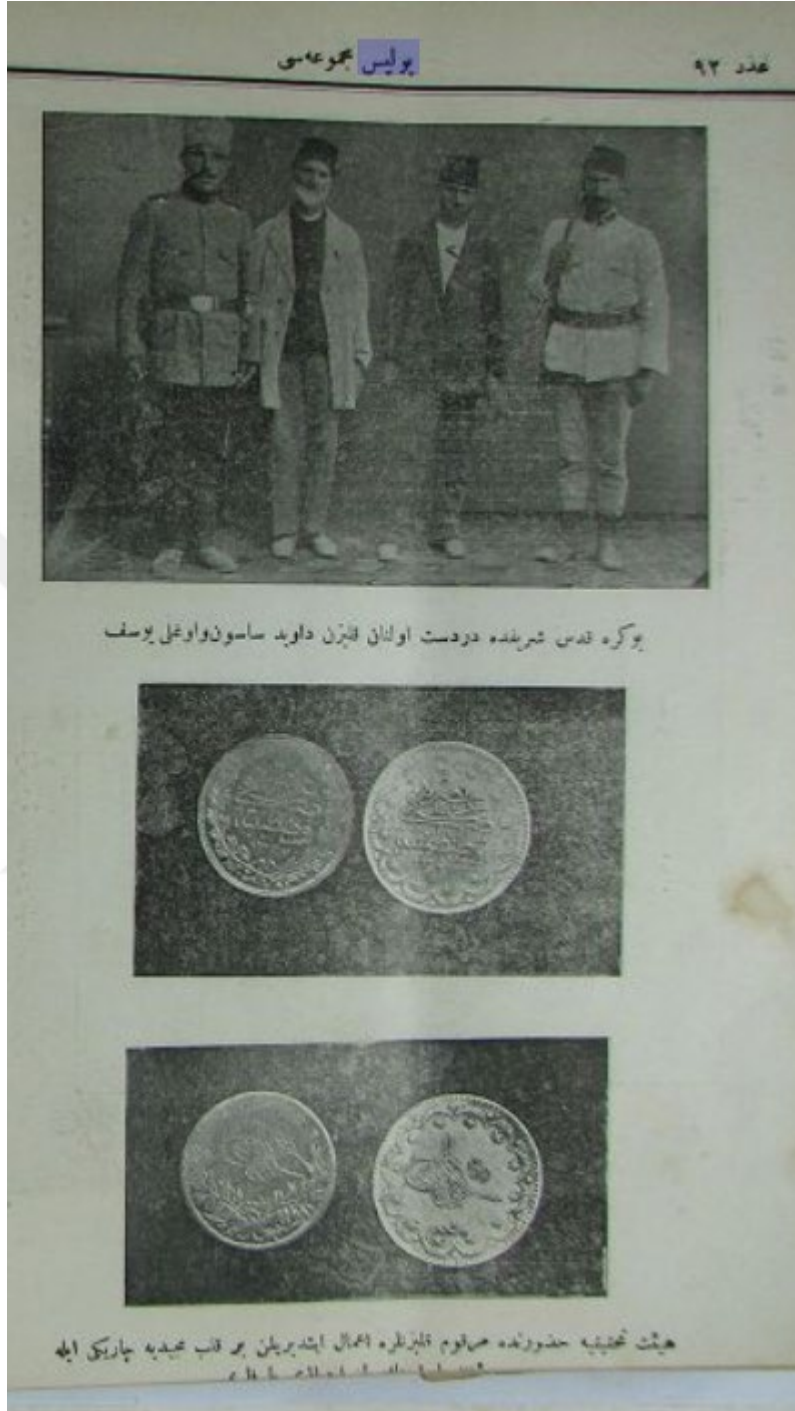

Ek 3. 1861 Yılı Sikke Basma Makinesi (Kaynak: Gözde Gürsoy)

Ek 4. Beş Liralık Kâime

kaynak:<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Di%C4%9Fer%20foto%C4%9Fraf/kâime-2.jpg>

Ek 5. Kudüs'te tutuklanan kalpazanlar ve bastıkları kalp paralar
(Polis Mecmuası 92. sayı)

Ek 6. Kudüs'te tutuklanan kalpazanların sahte para kalıpları ve makineleri
(Polis Mecmuası 92. sayı)

Ek 7. Halep'te tutuklanan kalpazanlardan ele geçirilen Mecidiye tuğra ve yazı kalıpları (Polis Mecmuası 48. sayı)

Ek 8. Halep'te tutuklanan kalpazanların gümüş çekmek için kullandıkları silindir makinesi (Polis Mecmuası 48. sayı)

Ek 9: 1840 Ceza Kanunnâmesine zeyl olarak hazırlanan kanun metninin sureti

(۴)

بشمی فصله ذیل اولوق اوژره

سکرچی ماده جریعه ماده سی کلیا ممنوع اولدیغندن بوکاجسارت
ایدن اشخاص حقه ده دخی مرتشی اولان اشخاص ایچون مقرر
اولان جزا کاملا اجرا قلنه وجریمه ویرن آدم دخی درحال
اقتضاییدن محلا ره خبر و رمز ایسه انک حقه ده دخی راشی جزا سی
جاری اوله

التنی فصله ذیل اولوق اوژره

دردچی ماده عباداللاهک مال مسروقی دخی اموال میریه مثللو
طولوق ایجاب حقانیدن اولغله شوک بونک مال واشیاسی
سرفت ایدنلر حقاننده دخی اموال میریه بی سرفت ایدن حقه ده
مقرر اولان قانون جزا اجرا قلنه

اون اوچنی فصله ذیل اولوق اوژره اون دردچی فصل
پرنی ماده قلبز نلک تمیت رده سیله اخذ اولان اشخاص
بعد التیوت مجازا تا اون سنه مدت ایچون وضع کورک اولنه
ایکینی ماده طرف دولت علیه دن ویریلان اوامر علیه
وامورین سلطنت سنیه جانیفیدن اعطا اولان اوراق رسمیه
وستدات شرعیه و مورو ندره لینه تقلید ایدن ویعض محلا ریج
حک و تعبیر ایلین ساخته کار شخص اثبات اولندقدن صکره
تادیبا ججه سنک درجه جسمانته کوره بش سنه دن اون سنه به
قدر وضع کورک قلنه اوچنی ماده سائر ناسک اورا قلنه
تقلید ایدن ساخته کار دخی اوچ سنه مدت ایچون کورک وضع اولنه
جزا قانوننامه همایونک اشبو ذیلنی تمهید ایدن وکلای فحام وعلای

(۵)

عظام حضرت ائمه اعضای مجلس احکام عدلیه وسائر بعض ذوات
کرامک اسملریدر

ذات حضرت صدرا تیناهی

ذات حضرت شیخ الاسلامی

مجلس احکام عدلیه ریسی دولتلو رؤف پاشا حضرت تیری

تجارت ناظری دولتلو احد فنی پاشا حضرت تیری

قبودان دریا دولتلو سعید پاشا حضرت تیری

امور خارجه ناظری دولتلو مصطفی رشید پاشا حضرت تیری

عبارک خاصه شاهانه مشیری دولتلو رضا پاشا حضرت تیری

مجلس مذکور اعضا استندن عطفوتلو حسب پاشا حضرت تیری

صدور عظامدن مجلس مذکور مأمور ملک پاشا زاده سماحتلو

عبدالقادر بک افندی حضرت تیری

یئنه صدور عظامدن مجلس مذکور مأمور امین بکر اده سماحتلو

عبدالقادر بک افندی حضرت تیری

یئنه صدور عظامدن مجلس مذکور مأمور وقایع نویس سماحتلو

محمد اسعد افندی حضرت تیری

صدرا لعظمی مشاوری سمادتلو الحاج سعید محب افندی

حضرت تیری

والید ناظری سمادتلو الحاج صائب افندی حضرت تیری

ضریحانه عامره ناظری سمادتلو زبور افندی حضرت تیری

کنخدای مهدعلیای سلطنت سمادتلو طاهر بک افندی حضرت تیری

دیوان دعاوی ناظری سمادتلو الحاج نجیب افندی حضرت تیری

فریقان کرامدن دارشورای عسکری ریسی سمادتلو حسین پاشا

حضرت تیری

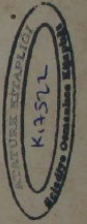
مهمات جریبه ناظری سمادتلو عارف بک افندی حضرت تیری

(۶)

اوتاق ھمايون نظرى سعادتلو شوق افندى حضرتلرى
عساكر منتظمه مستشارى سعادتلو ادهم بك افندى حضرتلرى
امور خارجه مستشارى سعادتلو رفعت بك افندى حضرتلرى
بحريه مستشارى سعادتلو عاطف بك افندى حضرتلرى
تجاره مستشارى سعادتلو انورى افندى حضرتلرى
مجلس مذكور اعضاسىدن سعادتلو الحاج ادهم افندى حضرتلرى
اعضادىن سعادتلو موسى صقوتى افندى حضرتلرى
اعضادىن سعادتلو نافع افندى حضرتلرى
اعضادىن سعادتلو مظلوم بك افندى حضرتلرى
اعضادىن عزىلو فاتق افندى
اعضادىن عزىلو رائف افندى
اعضادىن عزىلو عا كف افندى
تسرى باقى ديوان ھمايون عزىلو سعيد بك افندى
بلكلى وكيلى عزىلو ممتاز افندى
آمدى ديوان ھمايون عزىلو نعمان ماهر بك افندى
مكتوبى صدرى عزىلو زهدى بك افندى
داخله كا ئى عزىلو شهاب افندى
خارجيه كا ئى عزىلو شوكت بك افندى
ديوان ھمايون ترجمانى عزىلو على افندى
ديوان دعاوى نظارتى معاون اولى عزىلو سلامى افندى
كاتب مجلس عزىلو ناصر افندى
كاتب نائى عزىلو محسن افندى
آمدى حلفاسىدن توفيقى بك افندى
آمدى حلفاسىدن مصطفى سامى افندى

* * * ۱۲۵۶ ر غره * *

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
ATATÜRK KİTAPLIĞI

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Metin ÇATALKAYA

Eğitim Bilgileri:

**Yüksek Lisans, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (YI) (Tezli),
Türkiye, 2014-2017**

**Lisans, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye,
2007-2011**

Mesleki Deneyimi:

**Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
2014-...**